

Navrátilová, Olga

Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině

Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině Vydání první Brno: Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, 2018

ISBN 978-80-210-9073-6; ISBN 978-80-210-9074-3 (online : pdf)

ISSN 1211-3034 (print); ISSN 2787-9291 (online)

Stable URL (DOI): <https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9074-2018>

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138861>

Access Date: 06. 03. 2024

Version: 20220902

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

#483

OPERA FACULTATIS PHILOSOPHICAE
UNIVERSITATIS MASARYKIANAE

SISY FILOZOFICKÉ FAKULTY
MASARYKOVY UNIVERZITY

muni
PRESS

Slovosled posesivních zájmen

ve staré češtině

Olga Navrátilová

FILOZOFICKÁ FAKULTA
MASARYKOVA UNIVERZITA

#483

BRNO 2018

KATALOGIZACE V KNIZE – NÁRODNÍ KNIHOVNA ČR

Navrátilová, Olga

Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině / Olga Navrátilová. – Vydání první. – Brno : Masarykova univerzita, 2018. – 225 stran. – (Opera Facultatis philosophicae Universitatis Masarykianae = Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, ISSN 1211-3034 ; 483)
ISBN 978-80-210-9073-6

811.162.3'0 * 81'367.626 * 81'36/'37 * 81'367.52 * (048.8)

- staročeština – 14.-15. století

- zájmena

- posesivita (lingvistika)

- slovosled

- monografie

811.162.3 - Čeština [11]

Recenzovaly: prof. PhDr. Jana Pleskalová, CSc. (Masarykova univerzita)

PhDr. Ludmila Uhlířová, CSc., dr. h. c.

© 2018 Olga Navrátilová

© 2018 Masarykova univerzita

ISBN 978-80-210-9073-6

ISBN 978-80-210-9074-3 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9074-2018>

Obsah

PŘEDMLUVA	9
1 ÚVOD	11
1.1 Hlavní cíle a metody práce	11
1.2 Dosavadní práce o vývoji slovosledu nominální fráze	12
1.2.1 Období 18. a 19. století – základní práce věnující se slovosledu jmenné fráze	13
1.2.2 Období 20. století – základní práce věnující se vývoji slovosledu jmenné fráze	18
2 SLOVOSLED, ZÁKLADNÍ SLOVOSLEDNÁ TYPOLOGIE, SLOVOSLEDNÉ POZICE	27
2.1 Slovosledná typologie	27
2.2 Aktuální větné členění	29
2.2.1 Diagnostické metody AVČ	32
2.2.1.1 Otázkový test	32
2.2.1.2 Test s negací	33
2.2.1.3 Test s pokračováním věty	34
2.2.1.4 Transformační testy	34
2.2.2 Rematizátory	35
2.2.2.1 Lexikální rematizátory	35
2.2.2.2 Syntaktické konstrukce – modifikace výpovědi	37
2.2.3 Pořadí tématu a rématu v klauzi	37
2.2.3.1 Pořadí tématu a rématu v oznamovacích klauzích	37
2.2.3.2 Pořadí tématu a rématu v tázacích klauzích	38
2.2.3.2.1 Otázky doplňovací	38
2.2.3.2.2 Otázky zjišťovací	39
2.2.3.3 Pořadí tématu a rématu v imperativních klauzích	39
2.2.4 Intonace	40
2.2.5 Slovosled	41
2.2.6 Slovosled NP z hlediska aktuálního členění	41
2.2.6.1 AVČ v prosté NP	42
2.2.6.2 AVČ ve složené NP	43
2.2.6.2.1 AVČ v NP s jediným rozvíjejícím členem	43
2.2.6.2.2 NP s větším počtem rozvíjejících členů	43
2.2.6.2.3 NP s valenčními adjektivy	44

2.2.6.2.4 NP s premodifikátory i postmodifikátory	45
2.2.6.2.5 NP s koordinačním vztahem	46
2.2.6.3 Kontaktnost vs. distantnost rozvíjejících členů NP.	46
2.3 Gramatické faktory	47
2.4 Rytmičké faktory	47
2.5 Styl, stylová příslušnost textu, stylový záměr autora	48
2.6 Slovosledné pozice, absolutní pozice NP v klauzi, relativní pozice NP	49
2.6.1 Absolutní pozice v klauzi	49
2.6.2 Relativní pozice	51
2.6.2.1 Projektivnost	52
3 NOMINÁLNÍ FRÁZE, JEJÍ POJETÍ VE SLOŽKOVÉ I ZÁVISLOSTNÍ SYNTAXI, KLASIFIKACE	54
3.1 NP v pojetí složkové koncepce	54
3.1.1 Syntaktická kategorie determinátorů	57
3.2 NP v pojetí závislostní syntaxe	60
3.2.1 Klasifikace NP	61
3.2.1.1 Prostá NP	62
3.2.1.2 Složená (komplexní) NP.	63
3.2.2 Přehled jednotlivých komponentů v NP	64
4 POSESIVNÍ ZÁJMENA	65
4.1 Původ a vývoj forem posesivních zájmen	65
4.2 Funkce posesivních zájmen	68
5 ANALYZOVANÉ PRAMENY	72
6 SLOVOSLED LATINSKÝCH POSESIVNÍCH ZÁJMEN	77
7 SLOVOSLED POSESIVNÍCH ZÁJMEN V NP, VZTAH SLOVOSLEDU A ŽÁNROVÉ PŘÍSLUŠNOSTI ANALYZOVANÝCH TEXTŮ	80
7.1 Nábožensky vzdělávací literatura	81
7.2 Krásná próza	83
7.3 Odborná próza	85
7.4 Právnícká próza	86
7.5 Historiografie	87
7.6 Zábavná próza, cestopisná próza	90
7.7 Administrativní texty	91
7.8 Biblické texty	92
7.9 Shrnutí	101

8 SLOVOSLED POSESIVNÍCH ZÁJMEN VE VZTAHU K ABSOLUTNÍ	
POZICI NP V KLAUZI	103
8.1 Klauzální pozice	105
8.1.1 Pozice iničiální	105
8.1.2 Pozice mediální	109
8.1.3 Pozice finální	112
8.1.4 Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí	115
8.2 „Neklauzální“ pozice	119
8.2.1 NP v transgresivní konstrukci	119
8.3 Vokativní NP	123
8.4 Shrnutí	127
9 ROZVÍJĚJÍCÍ VÝRAZY NP A OTÁZKA JEJICH VLIVU	
NA SLOVOSLED	129
9.1 Prostá NP	130
9.1.1 NP (Poss › N)	130
9.1.2 NP (Dem › Poss › N)	135
9.1.3 NP (Q › Poss › N)	137
9.1.3.1 NP (Num › Poss › N)	138
9.1.3.2 NP (Tot › Poss › N)	139
9.2 Složená NP	141
9.2.1 NP (Poss › Adj › N)	141
9.2.2 NP (N › NP.GEN {Poss › N _{gen} })	143
9.2.3 NP (N › PP)	146
9.2.4 Ostatní zjištěné případy	147
9.3 Shrnutí	150
10 APOZICE, KOORDINACE	152
10.1 Apozice	152
10.2 Koordinace	158
11 DALŠÍ ASPEKTY SLOVOSLEDU POSESIVNÍCH ZÁJMEN VE STARÉ ČEŠTINĚ	
11.1 Otázka klitičnosti krátkých posesivních forem	164
11.2 Aktuální větné členění	171
11.3 Formální znaky analyzovaných prozaických textů a jejich podíl na slovosledu NP	176
11.3.1 Figury vzniklé kumulováním syntaktických struktur	176
11.3.1.1 Paralelismus	176
11.3.1.2 Opakování	177

11.3.1.3 Chiasmus	178
11.3.2 Figury zvukové	179
11.3.2.1 Rytmizace	179
11.3.2.2 Aliterace	182
11.4 Shrnutí	183
12 DISTANTNÍ POZICE ROZVÍJEJÍCÍCH ČLENŮ NP (INTERPOZICE) ..	184
12.1 Analýza	184
12.2 Shrnutí	195
13 ZÁVĚR	197
14 SUMMARY	204
15 ZKRATKY	209
16 PRAMENY A SEKUNDÁRNÍ LITERATURA	210
16.1 Zkratky analyzovaných pramenů	210
16.2 Sekundární literatura	212
16.2.1 Zkratky sekundární literatury	212
16.2.2 Sekundární literatura	213
16.2.3 Internetové zdroje	224

PŘEDMLUVA

Tato monografie je částečně upravenou verzí mé stejnojmenné disertační práce, obhájené na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v roce 2016. Za laskavé přečtení práce a za všechny podnětné a cenné připomínky patří velký dík oběma oponentům – prof. PhDr. Janě Pleskalové, CSc., a PhDr. Ludmile Uhlířové, CSc., dr. h. c.

Na tomto místě bych rovněž ráda poděkovala všem, kteří se podíleli na vzniku této knihy. Děkuji především svému školiteli, doc. Mgr. Pavlu Koskovi, Ph.D., za odborné vedení, cenné rady a za všechna podnětná setkávání nad touto prací. Velký dík rovněž náleží Rolandu Wagnerovi, M.A., Ph.D., za jeho ochotu se mnou konzultovat některé problematické aspekty české i zahraniční syntaxe a za mnoho užitečných rad a PhDr. Robertu Dittmannovi, Ph.D., za poskytnutí některých materiálových zdrojů. Mnohokrát také děkuji své sestře Haně za obětavé přečtení celé práce a provedení její jazykové i formální korektury.

Na závěr pak ze srdce děkuji všem svým nejbližším za to, že mi byli stále na blízku.

Olga Navrátilová

1 ÚVOD

1.1 Hlavní cíle a metody práce

Monografie podává výklad jednoho z aspektů slovosledu ve staré češtině, tedy v češtině období 14. a 15. století. Jelikož vývoj českého slovosledu (obdobně jako celkový vývoj české syntaxe) patří k oblastem dosud jen málo probádaným,¹ je hlavním záměrem této knihy vyložit vývoj prozatím materiálově nedostatečně analyzovaného syntaktického fenoménu. Vzhledem k výrazné absenci podrobnějších analýz volíme v rámci našeho výzkumu pokud možno co nejranější fázi vývoje češtiny², která poodhaluje nejstarší zachycený stav slovosledného chování českých posesivních zájmen. Současně se tato analýza stává základem pro budoucí popis slovosledu nominální fráze v mladších vývojových etapách češtiny.

Výzkum je založen na excerpici dokladů ve staročeských textech rozdílné žánrové příslušnosti, tj. v biblickém textu, v krásné, odborné, nábožensky vzdělávací próze, historiografii etc.; podrobný seznam analyzovaných pramenů včetně jejich žánrové příslušnosti je uveden v kapitole 5 *Analyzované prameny*³. Na základě analýz

---

1 Navzdory tomuto tvrzení lze však konstatovat, že vybrané fenomény vývoje české skladby se stávají objektem soustavného výzkumu. V posledním desetiletí vznikly například dvě stěžejní práce věnující se určité oblasti vývoje českého slovosledu – monografie Š. Zikánové (2009) *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině 1500–1620* a monografie P. Koska (2011) *Enklitika v češtině barokní doby*.

2 Vzhledem k tomu, že jsme při výzkumu slovosledu nuceni pracovat s texty prozaickými, nejstarší prameny, které analyzujeme, pocházejí přibližně až z poloviny 14. století – o tom viz dále.

3 Uvedené hledisko ovšem nebylo primárním cílem této práce (původně jsme zamýšleli slovoslednou analýzu realizovat pouze na stěžejních prozaických textech 14. a 15. století). V průběhu výzkumu se však ukázaly jisté relace mezi slovosledem posesiv a žánrovým typem analyzovaného textu, které budeme demonstrovat v analytické části předložené práce. Z uvedeného důvodu není tedy každý žánrový typ zastoupen reprezentativním počtem památek.

jednotlivých pramenů je vyloženo slovosledné chování posesivních zájmen a případně také zachyceny vývojové změny, jež se v období 14. a 15. století odehrály.

Zkoumané období se vyznačuje jedním zásadním momentem – v průběhu 14. a zčásti i 15. století v českém prostředí nadále vedle sebe koexistují česká a latinská literární produkce.⁴ Řada staročeských památek vzniká pod přímým vlivem latiny a představuje věrný překlad latinského pretextu, případně jeho volnější přejetí. Mimo to mnoho literárně činných autorů tohoto období získává své vzdělání v latinských školách a jejich tvorba často zahrnuje dvě linie – latinskou a českou. Je tedy namístě domněnka, že jazyk těchto autorů mohl být ovlivněn latinou. Uvedená skutečnost má pro interpretaci výsledků slovosledné analýzy poměrně zásadní význam – slovosledné odchylky oproti stavu v moderní češtině nelze vyhodnocovat jen jako rezidua starších vývojových etap či jako jevy pro danou fázi češtiny typické, ale je nutné počítat s možností externího vlivu latinského slovosledu na slovosledné chování české nominální fráze v rámci této vývojové epochy.⁵

1.2 Dosavadní práce o vývoji slovosledu nominální fráze

Vývoj slovosledu nominální fráze představuje v českém lingvistickém prostředí oblast zcela neprozkoumanou. V průběhu vývoje češtiny se slovosledem jmenné fráze, resp. jejích rozvíjejících členů, zabývalo jen několik prací. Jedná se zejména o stručné zmínky v kompendiích dějin češtiny J. Gebauera (1929) a F. Trávníčka (1956), krátké oddíly v mluvnicích J. Dobrovského (1819), J. Malého (1845), J. S. Tomíčka (1853), M. Hattaly (1857), V. Zikmunda (1863), F. O. Mikeše (1875), F. Bartoše (1883; 1899; 1901) či studie V. Vondráka (1908), (1928), A. Tomsy (1912), M. Grepla (1959), M. Jelínka (1967), L. Klimeše (1969), F. Štíchy (1983), J. Hubáčka (1984). Jedinou ucelenější práci (ovšem věnující se pouze slovosledu konkrétního autora) představuje monografie V. Šmilauera (1930). Určitý zdroj poznání slovosledného chování NP ve vývoji češtiny představují rovněž studentské závěrečné práce (případně i práce disertační/kandidátské) vzniknuvší na brněnské filozofické fakultě: A. Bláhová (s. a.), J. Hrubá (1932), H. Zedková (1932), O. Nízka (1933), W. Labler (1934), M. Grepl (1959), M. Viniégrová Šotolová (1972), I. Gejgušová (1980), O. Navrátilová (2010). Skutečnost, že o slovosledu jmenné fráze jsou nám známy jen kusé a mnohdy i vágní informace, však není nikterak překvapující, vezmeme-li v úvahu, že větný pořádek nebyl dosud centrálním tématem české paleobohemistiky.

4 Jak uvádí J. Nechutová (2000, s. 25), počátky „česko-latinského literárního středověku“ je možno klást přibližně od konce 10. století, přičemž jeho horní hranici stanovuje do 60.–70. let 15. století.

5 O možných externích vlivech cizojazyčných předloh viz rovněž kapitola 5 *Analýzované prameny*.

Důležité východisko, kterému je tato kapitola věnována, představuje vytvoření kompaktního přehledu dosavadních prací věnovaných slovosledu nominální skupiny. Na jeho základě se pokusíme formulovat hlavní tendence uplatňující se ve slovosledu rozvíjejících členů NP ve starších fázích češtiny, které se stanou východiskem našeho výzkumu. Tento prezentovaný souhrn je rozdělen do dvou částí.

První část mapuje zejména práce vzniklé v průběhu 19. století, tj. v období, kdy podle M. Grepla (1959, s. 247) dochází v souvislosti s rychlým vzrůstem dorozumívací funkce spisovné češtiny k postupnému uplatňování aktuálního větného členění, a tedy k velkým změnám ve slovosledu češtiny obrozeneckého období. Proces probíhající v této etapě tak do jisté míry stojí v kontrastu k situaci na konci 14. století, kdy se naopak na větném pořádku patrně mnohem více podílely faktory stylové, mající za následek zejména výrazné imitování latinských slovosledných schémat, která se v literární češtině udržují až do češtiny obrozeneckého období (o tom více viz oddíl 11.3 *Formální znaky analyzovaných prozaických textů a jejich podíl na slovosledu NP*). S jistým zjednodušením lze tedy předpokládat, že slovosled českých památek přibližně od konce 14. století do poloviny století 19. zřejmě neodpovídá živému mluvenému jazykovému úzu a při stanovování základních slovosledných tendencí ve staré, střední a také v počátečních fázích současné češtiny je tedy třeba dbát (vzhledem k tomu, že analýzu je možno realizovat pouze na uzavřeném korpusu textů) značné opatrnosti. Jednotlivé mluvnice či studie o českém slovosledu napsané v průběhu 19. století reprezentují velmi příhodný zdroj poznání náhledu tehdejších lingvistů na výše zmíněnou vývojovou změnu, neboť z jejich výkladů lze velmi dobře vypořadovat, zda pro češtinu tohoto období zaznamenávají obdobné slovosledné chování jako pro její starší vývojové fáze, či již ve slovosledu reflektují tendence známé z češtiny současné.

Druhá část podává přehled prací vzniklých v průběhu 20. století věnujících se slovosledu české jmenné fráze – ovšem (vzhledem k záměru předkládané monografie) již jen z vývojového hlediska. Studie či monografie popisující slovosled češtiny od počátku 20. století nejsou tedy do tohoto výkladu zahrnuty.

1.2.1 Období 18. a 19. století – základní práce věnující se slovosledu jmenné fráze

Při shromažďování literatury zabývající se českým slovosledem ve starších mluvnicích a gramatikách nám výrazně pomohl soupis prací A. Tomsy zařazený na úvod jeho statě *O slovosledu u Dalimila* (1912). Jeho práce představuje první podrobný soupis literatury o slovosledu češtiny, počínaje nejstaršími gramatikami až po Tomsovu současnost (od J. Blahoslava po F. Bartoše), a v podstatě tak reprezentuje zatím jediný přehled prací tohoto typu (obdobný seznam {ovšem prací již převážně mladších} předkládá ve své monografii V. Šmilauer – viz níže).

Jak tedy uvádí ve své práci A. Tomsa (1912, s. 6) a jak jsme rovněž zjistili kritickou revizí Tomsova soupisu, jako vůbec první si vzájemného postavení řídicího jména a jeho rozvíjejících členů všímá ve své práci *Naučení kratičké, kterak by se mělo dobře mluvit česky a psáti* J. Chládek (1795). J. Chládek své zkoumání slovosledu rozvíjejících členů jmenné fráze omezuje pouze na postavení adjektiv, přičemž v jejich rámci reflektuje obě pozice (antepozici i postpozici) bez výraznějšího rozlišení. Pouze v případech, že je na daném substantivu či adjektivu umístěna tzv. „ἐμφασις“ (větný přízvuk), je výběr pozice ovlivněn tím, zda je zdůrazněno samotné řídicí jméno, či rozvíjející člen. Pokud je zdůrazněno adjektivum, zaujímá pozici před substantivem, naopak pokud je důraz na substantivu, stojí adjektivum až za ním. Situace, kterou J. Chládek nastiňuje pro češtinu konce 18. století, je zcela zjevně v rozporu se stavem v současné češtině, a naopak značně připomíná základní principy řazení členů jmenné fráze v latině (viz např. Menge 2000, s. 99–100).

Další prací přinášející v rámci pojednání o slovosledu také poznatky o postavení členů jmenné fráze je stěžejní dílo J. Dobrovského – *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmisches Sprache* (1809; 1819). Podle J. Dobrovského (stejně jako J. Chládky) mohou rozvíjející členy jmenné fráze stát v češtině bez většního rozdílu v antepozici i postpozici (zároveň ale J. Dobrovský klasifikuje postpozici jako pozici dominantní v biblických textech). Zásadní jsou pak zejména autorovy poznatky o slovosledu posesivních zájmen. J. Dobrovský dokládá jejich převládající antepozici v nejstarších staročeských textech nezávislých na latinské předloze:

Die Stellung der Possessive *můj, tvůj, svůj, náš, váš*, nach dem Nennworte in der Bibel, ist eine Nachahmung der lateinischen Wortfolge: *cti otce svého a matku svou*. In sehr alten Handschriften finde ich gerade das Gegentheil, und auch in Schriften, die keine Übersetzungen aus dem Latein sind, kommen sie selten hinter dem Nennworte vor.

(Dobrovský 1809, s. 395)

Jeho zjištění tak představuje téměř ojedinělý názor na poli badatelů popisujících slovosled staročeské jmenné fráze, neboť jako první upozorňuje na skutečnost, že se v nejstarších vývojových etapách češtiny jmenné fráze objevují ve slovosledných konstelacích, které se liší od slovosledných schémat přisuzovaných jmenné frázi tohoto období moderními badateli.

Z Dobrovského vychází i práce V. Hanky *Grammatika čili Mluvnice českého jazyka podle Dobrovského: dílem skrácena, dílem rozmnožena* (1831), která je však jeho pouhým překladem, nepřinášejícím v této oblasti žádné nové poznatky.

O nevhodnosti schémat, v nichž se adjektiva coby modifikátory NP nacházejí v distantní pozici od svého řídicího členu, se ve své mluvnici *Čechoslovan čili Národní jazyk v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Slovensku* (1842) zmiňuje F. C. Kampelík. Vedle toho, jak F. C. Kampelík uvádí, v češtině oproti němčině

existuje naprostá volnost v kladení adjektivních modifikátorů do pozice před nebo za řídicí výraz fráze:

Vědoucím, že přídavné jest příměstkem pojemů, bude také zřejmo, že přídavná od samostatných daleko vzdáliti nesmíme, nechceme-li jináko myšlenku zrozvláčniti, ač nám svobodno, přídavné před nebo za samostatným klásti; k. p. *milá vlast, vlast milá*; což v němčině již nejde, v ní nelze říci: *das Vaterland geliebt*.

(Kampelík 1842, s. 159)

Obdobný stav dokládá pro češtinu i J. Malý ve své *Krátké mluvnici české pro Čechy* (1845), nadto ale (zcela zjevně v rozporu s F. C. Kampelíkem) uvádí rovněž jako vhodnou slovoslednou variantu interpozici:

Přídavné může své statné jméno předcházeti i po něm sledovati, můžeť i jiným slovem býti od něho odděleno, n. p. *smrtnelný člověk, soudce spravedlivý, do tvrdého vsaditi vězení*.

(Malý 1845, s. 80)

O slovosledu adjektiv coby rozvíjejících členů NP se zmiňuje ve své *České mluvnici nově vzdělané* J. S. Tomíček (1853). Podle něj jsou pro češtinu typické konstrukce s antepoňovanými adjektivy („kladení přídavných jmen před statnými jest obyčejnější“), dokládá však i případy s jejich postpozicí („ač i zhusta za nimi se kladou“) a rovněž jako další frekventované slovosledné schéma uplatňující se v případě, že je řídicí jméno rozvíjeno současně dvěma adjektivy, cirkumpozicí⁶. Další typy rozvíjejících výrazů NP však již neuvádí.

Drobnou zmínku o slovosledu NP učinil ve své *Srovnávací mluvnici jazyka českého a slovenského* i M. Hattala (1857), který vychází z diferenciacie slovosledu na slovosled nepříznakový („přirozený“) a slovosled příznakový („umělý“). V rámci prvního typu mj. zachycuje pravidla pro umístění rozvíjejících členů jmenné fráze: pro „přívlastek souřadný“ (jsou jím míněny veškeré determinátory a modifikátory fráze) dokládá pravidelnou antepozici, pro „přívlastek podřadný“ (v zásadě se jedná o komplementy a adjunktivy jmenné skupiny) postpozici. Jak je zřejmé, zachycuje již tedy pro větný pořádek češtiny 50. let 19. století principy identické se současným stavem. V rámci druhého typu – slovosledu příznakového („umělého“) se však již dalšími variantami v umístění jednotlivých členů jmenné fráze nezabývá, zmiňuje se pouze o postavení některých enklitik a o možných změnách základního lineárního řazení v češtině (SVO).

Zajímavé a (s ohledem na jiné výklady tehdejších lingvistů) zcela rozdílné pozorování přináší V. Zikmund ve *Skladbě jazyka českého* (1863). Základní autorovo východisko opět spočívá v rozlišení slovosledu nepříznakového („pořad logický“) a příznakového

6 Podrobněji o cirkumpozici viz kapitolu 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*.

(„pořad řečnický“). V rámci jmenné fráze jsou v případě nepříznakového řazení rozvíjející členy pravidelně umístovány za své dominující jméno, přičemž tento slovosled podle V. Zikmunda koresponduje s iniciálním postavením nominálního subjektu ve vztahu k predikátu. V případě, že je rozvíjející člen z hlediska výpovědní dynamičnosti informačně závažnější než samotný podmět, je ve frázi umístěn před něj (argumentuje tím, že informačně nejzávažnější člen tak stojí v iniciální pozici klauze; není tu ovšem řešena otázka rozvíjeného nominálního objektu), srov.:

1) Klade se přívlastek před jménem podstatným, když se za podstatnou jeho částku, bez níž se mysliti nemá, vylašuje aneb když se jiným částem naproti staví. Totéž platí o přístávce a o genitivech přívlastkových, jako: *Krutý žel tu teskné srdce rval*. Rkk. – *Křesťané padali trapnou zízni*. Rkk. – *Hojný přívál pramen chlumský zživil*. Rkk.

(Zikmund 1863, s. 683)

V tomto tvrzení se V. Zikmund do jisté míry shoduje s J. Chládkem, ovšem oba tak předpokládají pro češtinu 18., 19. století větný pořádek zcela odlišný od současného stavu.

Podrobnější výklad o postavení „přívlastku“ přináší F. O. Mikeš v *České mluvnici* (1875). Nastiňuje tu situaci známou již z češtiny současné – shodný atribut se v češtině prototypicky objevuje v antepozici, zatímco neshodný v postpozici („souřadný přívlastek stává pravidelně před jménem, podřízený za jménem, kteréž určuje“). Oproti současné češtině však dokládá i jisté odchylky (mj. se rovněž zmiňuje o cirkumpozici), srov.:

(...) však souřadné přívlastky od jmen místních a od jmen stavů nebo povolání klademe raději za jménem určeným: *na hradě pražském, řemesla ševcovského*; tak i, je-li více souřadných přívlastků pohromadě: *byl povahy hrdé, zpujné*; anebo klademe určené podstatné mezi ně: *nejvyšší purkrabí pražský*.

(Mikeš 1875, s. 274–275)

Jak je z uvedeného výkladu zřejmé, F. O. Mikeš tu nerozlišuje mezi NP, jejichž adjektivní modifikátory jsou spjaty vztahem koordinace (v klasických dependenčních přístupech označované jako „přívlastek několikanásobný“), a modifikátory, mezi nimiž vztah koordinace není (klasickými přístupy označované jako „přívlastek postupně rozvíjející“). Vedle toho je zajímavý jeho postřeh o frekventovanější postpozici relačních adjektiv (která, jak bude řečeno dále, je některými autory pokládána za pozici pro tento typ adjektiv původní).

Zcela odlišné výsledky od výše zmíněné práce V. Zikmunda přináší *Skladba jazyka českého* F. Bartoše⁷ (1899)⁸, který dokládá pro češtinu jako základní

7 F. Bartoš ve své práci zčásti vychází ze stati T. Vodičky *Něco o českém pořádku slov ve větách* (1876),

nepříznakovou pozici rozvíjejících členů jmenné fráze antepozici. V postpozici podle něj stojí tyto členy pouze v případě, že je na nich umístěn důraz⁹ – tedy obdobně jako v češtině současné, srov.:

Přívlastek adjektivní bývá z pravidla před svým substantivem; vytýká-li se důrazně, jde za ním: 1. *Malá jiskra velkým ohněm bývá.* 2. *Konšelé dali jsou sobě ruce na paměť míru pravého.* (...)

(Bartoš 1899, s. 111)

Vedle toho však ještě jako stále hojně užívanou slovoslednou variantu (v případě, že je dominující substantivum rozvíjeno dvěma adjektivy) uvádí cirkumpozici:

Je-li substantivum opatřeno dvěma přívlastky adjektivními, bývá často jeden před substantivem, druhý za ním: 1. *Pašek byl vzat od Pražanův za nejvyššího písaře radního.* 2. *Nejstarší básníci řečtí byli Homér a Hesiod.* (...)

(Bartoš *ibid.*)

Zajímavá zjištění pak vyplývají z Bartošova zkoumání fráze, jejíž jádro je zároveň rozvíjeno adjektivem a předložkovou frází (podle tradiční terminologie atributem shodným a neshodným). Podle autora je pro češtinu charakteristické takové uspořádání, při němž oba rozvíjející členy předcházejí substantivum („*od mého z domu výjezdu*“), tedy konstrukce v současné spisovné češtině pokládané za negramatické. Obdobný stav dokládá pro starší fáze češtiny i J. Gebauer (viz níže).

O slovosledu rozvíjejících členů v NP bohužel nepodávají zevrubnější výklad matiční brusy (*Brus jazyka českého, který sestavila komise širším sborem Matice české 1873, 1877, 1881*¹⁰). Např. v Brusu z roku 1873 je podáno vysvětlení, proč není obecně slovosledu věnována soustavnější pozornost:

Šířiti se o slovosledu bylo by zbytečno, neboť zde běží především o to, s jakou myslí mluvíme, aneb na které slovo zvláštní důraz klademe; tím se pak i místo každého slova určuje.

(Brus 1873, s. 48)

---

kteřá po dlouhou dobu představovala jedinou podrobnější stať o českém slovosledu. T. Vodička se zde především zabývá postavením nominálního subjektu a predikátu v klauzi, přičemž český slovosled srovnává se slovosledem jiných slovanských jazyků (konkrétně ruštiny a polštiny). Pojednání o slovosledu jmenné fráze však v této studii absentuje, proto se jí dále podrobněji nezabýváme.

8 Podobný výklad podávají i další Bartošovy práce, srov. Bartoš (1883), (1901).

9 Tuto zvukovou prominenci (*důraz*) lze s největší pravděpodobností považovat za signál toho, že se vyznačují vysokou výpovědní dynamičností.

10 Brus 1881 sice jistý výklad o slovosledu nabízí, nepojednává ale o slovosledu rozvíjejících členů NP.

Teprve Brus z roku 1894 přináší zajímavou poznámku týkající se slovosledu NP, konkrétně se jedná o doporučení užívání cirkumpozice v případě, že je řídicí jméno současně rozvíjeno dvěma přívlaskty:

„Má-li podstatné jméno dva přívlaskty, přihlížejme k tomu, aby nebyly při sobě, na př.:
Přízeň sbratřeného toho národa, spr. Přízeň sbratřeného národa toho (...)“

(Brus 1894, s. 332)

Tato poznámka je v kontextu ostatních dobových mluvnic poměrně velmi zajímavá, neboť cirkumpozice byla zpravidla definována jako jedna z možných pozic (vedle antepozice a postpozice), zde je však „cirkumpoziční“ uspořádání přímo interpretováno jako typ reprezentující vhodnější uspořádání.

1.2.2 Období 20. století – základní práce věnující se vývoji slovosledu jmenné fráze

Všechny práce věnující se slovosledu jmenné fráze z vývojového hlediska či zachycující některou vývojovou etapu se veskrze shodují na silném kolísání pozice rozvíjejících členů, resp. (ve srovnání s češtinou současnou) na časté postpozici těchto členů ve jmenné frázi.

Mezi první práce o slovosledu české jmenné fráze je možno zařadit *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen* (1900) E. Berneker. Autor ve svém výkladu čerpá ze všech slovanských jazyků a zčásti přihlíží i k jazykům indoevropským. Pro umístění adjektivních i zájmných rozvíjejících členů jmenné fráze ovšem nestanovuje žádná konkrétní pravidla, podle něj pro češtinu (stejně jako i pro ostatní slovanské jazyky) je typické výrazné kolísání těchto členů, avšak předpokládá jejich původní postpozici. Další zmínku pak věnuje rovněž postavení adnominálního genitivu. Pro indoevropské jazyky dokládá jeho primární antepozici, pozdější dominantní postpozici ve slovanských jazycích vysvětluje analogií s postponovanými enklitiky *mi, ti* – obdobně jako později V. Vondrák (viz dále). Ve svém výkladu rovněž předkládá poznámku o postavení posesivních zájmen – podle něj se ve staré češtině pravděpodobně objevují stejně často v pozici před řídicím jménem jako za ním:

„(...) die Pron. poss. (Possessivpronomen – pozn. O. N.) schwanken und stehen wohl ziemlich gleich oft vor wie nach (...)“

(Berneker 1900, s. 133)

Shrnutí stěžejních poznatků a do jisté míry i kritiku zmíněné Bernekerovy práce představuje studie J. Zubatého *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen von Dr. Erich Berneker* (1901). J. Zubatý zde zpřesňuje a doplňuje některé Bernekerovy výklady,

příčemž jednou z jeho nejzásadnějších korekcí je poukázání na důležitost významového principu v českém slovosledu.¹¹ Z hlediska jmenné fráze rovněž upravuje Bernekerův výklad o sekundární postpozici adnominálního genitivu ve slovanských jazycích. Podle J. Zubatého tato nepůvodní postpozice zcela jistě nevznikla analogií s enklitiky *mi, ti* (neboť ta dle jeho mínění nemusela nutně stát za řídicím jménem), ale pravděpodobně nápodobou pravidelně postponovaného genitivu partitivního.

Z Bernekerovy práce vychází rovněž studie V. Vondráka *O místě atributivního adjektiva a substantivního genitivu ve větě*¹² (1908), jež přináší několik zásadních poznatků odchylných od běžně tradovaných výroků o slovosledu české jmenné fráze. V. Vondrák zde relativizuje Bernekerovo tvrzení, které předpokládá pro češtinu původní postpozici atributu – a to adjektivního i zájmenného. Upozorňuje přitom na skutečnost, že v Bernekerově práci absentují některé důležité staročeské prameny, zásadní pro poznání staročeského slovosledu, a to zejména *Knihy rožmberská*, která reflektuje zcela jiné slovosledné chování, než které E. Berneker pro starou češtinu předpokládá.¹³ Podle V. Vondráka je tedy v češtině původní pozicí pro atribut (adjektivní i zájmenný) antepozice. Je nutno ovšem poznamenat, že se V. Vondrák ve svých tvrzeních dopouští mnoha vágních, či dokonce mylných dedukcí, např. předpokládá, že se z konstrukcí typu *dědina ta je má* vyvinula v západoslovanských jazycích sekundární, později velmi frekventovaná postpozice posesivních zájmen, obdobně také dovozuje, že ze schématu *ten dům je panský* byla odvozena postpozice adjektiv. Na základě převládajícího výskytu antepozice posesivních adjektiv v *Knize rožmberské* automaticky předpokládá antepozici těchto adjektiv i v praslovanštině. Ve své studii rovněž podává výklad o dominantní postpozici adnominálního genitivu, která je podle něj výsledkem působení několika vlivů: 1. tato postpozice se vyvinula analogicky k postponovanému adnominálnímu dativu (jehož postpozici zase vysvětluje analogií s pravidelně postponovaným dativem osobních zájmen – *bratr mi*); 2. vlivem pravidelně postnominálního genitivu partitivního (pravidelnou postpozici partitivního genitivu i pro další slovanské a indoevropské jazyky dokládá i V. Šmilauer {1930, s. 210}); 3. u deverbativních substantiv řazení N – N_{gen} koresponduje s lineárním řazením V – O u tranzitivních sloves. I přes některé výše uvedené mylné analogie a značně hypotetické závěry je Vondrákova práce důležitým pramenem pro poznání vývoje českého slovosledu, neboť společně s J. Dobrovským přináší poznatky, které nebyly v pozdějších výkladech (zejména u J. Gebauera a F. Trávníčka) v podstatě vůbec zohledněny. Zásadní je zejména jeho zjištění dominující antepozice všech rozvíjejících členů

11 Toto pozorování řadí J. Zubatého mezi první české lingvisty upozorňující na ten faktor ovlivňující český větný pořádek, kterému se později začalo říkat aktuální členění větné nebo informační struktura věty (viz kapitola 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*).

12 Obdobně viz také Vondrák (1928).

13 Jak již bylo výše zmíněno, téměř sto let před oběma autory na tuto skutečnost upozorňoval J. Dobrovský (1809, s. 395).

v *Knize rožmberské*. Skutečnost, že v jednom z nejstarších dochovaných prozaických textů je slovosled jmenné fráze zcela odlišný od schémat v textech pozdějších, byla v mladších pracích téměř opomenuta.

Práci věnující se slovosledu konkrétní památky představuje již zmíněný výklad A. Tomsy *O slovosledu u Dalimila* (1912). Vedle soupisu dosavadních prací o českém slovosledu se ve druhé části svého příspěvku A. Tomsa zabývá slovosledem v samotné *Dalimilově kronice*. V části „O postavení přívlastku“ podává zevrubný výklad, který místy doplňuje komparací svých výsledků se stavem zachyceným E. Bernekerem (1900) či V. Vondrákem (1908), přičemž výsledky jeho slovosledné analýzy v *Dalimilově kronice* veskrze korespondují s Vondrákovým rozбором *Knihy rožmberské*. Tomsova analýza tak představuje další argument pro předpoklad původní antepozice rozvíjejících členů ve staročeské jmenné frázi (v tomto případě je ale nutno brát v úvahu, že se jedná o veršovanou památku podléhající rytmické, melodické a rýmové výstavbě textů, a z toho důvodu tedy nejsou výsledky tohoto zkoumání zcela relevantní).¹⁴ Při svém výzkumu dochází pro naši práci k zajímavým závěrům shodujícím se, jak již bylo řečeno, se zkoumáním V. Vondráka:¹⁵ pro zájmena posesivní, demonstrativa i totalizátory dokládá převládající antepozici, jejich postpozice je podle něj veskrze vyvolána rýmovou výstavbou textu. Frekvencovanější antepozici dokládá i pro většinu adjektiv. Postpozice adjektiv sice není ani zde jevem nikterak ojedinělým, nicméně podle A. Tomsy (1912, s. 28) stojí adjektivum v postpozici převážně tehdy, „když je zdůrazněno“. Mimo to zde A. Tomsa dokládá četné výskyty interpozice v NP, jako příklady uvádí zejména interpozici pronominálních enklitik, VF, řidčeji rovněž interpozici celé klauze.

Slovosledu rozvíjejících členů nominální fráze se ve svém kompendiu *Historická mluvnice jazyka českého. IV. Skladba* (1929, s. 83–87) věnuje i J. Gebauer. Jeho výklad je však omezen na pouhé konstatování skutečnosti, že „přívlastek stává přede jménem“ a „někdy klade se přívlastek za jménem“ (Gebauer *ibid.*). Přestože je z uvedených příkladů s postpozicí patrné, že se jedná zejména o náboženskou terminologii, explicitní výklad schází. Obdobně absentuje jakékoli vyhodnocení postavení adnominálního genitivu. Z uvedených příkladů, které autor cituje, je ale patrné, že v podstatě reflektuje pouze případy s anteponovaným genitivem. Některé ze zmíněných příkladů se zájmenem *jich* jsou navíc sporné, neboť není

14 Např. O. Hujer (1914), jenž je recenzentem Tomsovy studie *O slovosledu u Dalimila*, Tomsovův výběr materiálu pro slovoslednou analýzu kritizuje. Podle něj největší slabina celé studie spočívá ve výběru veršované skladby, jejíž slovosled značně podléhá rytmickým činitelům. Upozorňuje tedy na nutnost vycházet při slovosledných analýzách z textů prozaických, a to pokud možno co nejméně závislých na latinském pretextu – jako vhodný materiál pro zkoumání doporučuje zejména spisy P. Chelčického, *Knihu rožmberskou* a *Život Krista Pána*.

15 Tomsa izolovaně zkoumá jednotlivé typy rozvíjejících členů: v rámci adjektiv zvlášť rozlišuje slovosled adjektiv posesivních, adjektiv odvozených sufixem *-ský* a některých dalších konkrétních adjektiv (např. „*dívčí*“, „*svatý*“, „*boží*“). V rámci zájmen pak odlišuje zájmena demonstrativní, posesivní a zájmeno „*veš*“. Nadto posuzuje odděleně také slovosledné pozice číslovek.

zřejmé, zda dané zájmeno klasifikovat jako anteponovaný genitiv osobního zájmena, či anteponované posesivní zájmeno (srov. *v jich prosbě*, Gebauer *ibid.*). Důležitá je zejména autorova zmínka o interpozici ve jmenné frázi (jako příklady interponovaného členu uvádí přísudek, enklitikon, přechodník a rovněž složitější syntaktické konstrukce). Obdobně jako F. Bartoš (viz výše) uvádí pro češtinu charakteristické lineární uspořádání: zájmenný/adjektivní rozvíjející člen – předložková fráze – substantivum. Takovou frázi označuje jako „určení vyslovené pádem předložkovým“, zahrnuje do něj však mimo to i případy s pouhou předložkovou frází (bez determinátoru/modifikátoru). Srov. tyto doklady *svým při tom bytím* × *o u božě radování*. Další nedostatek práce spočívá rovněž v absenci informací o časovém zařazení jednotlivých slovosledných variant, představu o dataci lze získat pouze z citací konkrétních dokladů.

Obdobný, avšak o něco zevrubnější výklad přináší F. Trávníček v *Historické mluvnici české* 3 (1956, s. 153–159). F. Trávníček se podobně jako J. Gebauer opět omezuje na pouhé konstatování, že „přívlastek klade se v celé staré češtině velmi často před své substantivum, ale nezřídka i za ně“, oproti J. Gebauerovi však mnohem více věnuje pozornost jednotlivým typům rozvíjejících členů. Rovněž zaznamenává frekventovanější postpozici u výrazů náboženské a církevní terminologie. U adnominálního genitivu rozlišuje mezi genitivem, který „není zřetelně předmětový“, a u substantiv dějových a činitelských genitivem „předmětovým“. Pro první typ dokládá stejně frekventovanou antepozici i postpozici, pro druhý původní antepozici; postpozici hodnotí jako vývojově mladší (což je, jak již bylo zmíněno výše, v rozporu s Vondrákovým tvrzením). Pro další postmodifikující výrazy (adnominální dativ či instrumentál, předložkové fráze) dokládá antepozici i postpozici (postpozici ve shodě s V. Vondrákem hodnotí jako vývojově mladší). Ve své práci se rovněž zabývá interpozicí ve jmenné frázi. Případy s přísudkem vloženým do jmenné fráze přičítá syntaktickému vlivu latiny, oproti tomu interpozici enklitik (uvádí zde jen reflexivum *se*) pokládá za jev původní. O tomto syntaktickém jevu bude ještě podrobněji pojednáno v kapitole 12 *Distanční pozice rozvíjejících členů NP (interpozice)*.

F. Trávníček se tu jako jeden z mála lingvistů zmiňuje i o slovosledu deverbativních adjektiv s doplněním (označuje je jako „přívlastek nesouřadně rozvitý“). Pro tento typ adjektiv dokládá slovosledné chování shodné se stavem v češtině současné (tedy umístění rozvité fráze až za řídicí jméno). Frekventovanější postpozici uvádí i pro rozvíjející členy v apoziční skupině. Jako další slovosledné schéma rovněž typické pro starou češtinu uvádí cirkumpozici.¹⁶ Výsledky, které zde F. Trávníček předkládá, často vycházejí z výzkumů studentských závěrečných prací, a to zejména z prací již výše uvedených (Bláhová s. a.; Hrubá 1932; Zedková

16 F. Trávníček (1956, s. 154) tu ovšem neoperuje s termínem „cirkumpozice“, doslova tu píše: „A jednak se klade substantivum mezi přívlastky (...)“

1932; Nízka 1933; Labler 1934). Hlavním přínosem těchto prací je především rozlišování mezi „zájmeným“ a „adjektivním přívlastkem“ (některé z prací ještě zvlášť analyzují jednotlivé typy zájmen a adjektiv), které již není v Trávníčkově mluvnici reflektováno, a statistické vyjádření. Jelikož se uvedené práce zejména věnují slovosledu konkrétního autora, je možno si na základě výsledků v nich prezentovaných vytvořit představu o slovosledných schématech pro daného autora typických.

Velkou slabinou uvedených prací J. Gebauera i F. Trávníčka je, jak již bylo řečeno, zejména absence informací o slovnědruhově charakteristice jednotlivých rozvíjejících členů jmenné fráze, jejich často nepřesná klasifikace a rezignace na elementární statistické vyjádření frekvence jednotlivých pozic ve frázi. Tyto informace zevrubně podává monografie V. Šmilauera *Kronika Bartoše Písaře* (1930), která s jistými omezeními představuje dosud nejucelenější a metodicky nejlépe zpracovanou práci (z vývojového hlediska) o slovosledu české jmenné fráze (byť podávající deskripci pouze jedné středněčeské památky). V. Šmilauer zde zkoumá slovosled jmenné fráze z hlediska nejrůznějších aspektů, přičemž jeho hlavním cílem je dokázat, že pro polohu atributu je rozhodující zejména funkce, již v dané klauzi plní (rozlišuje mezi polohou determinativní, distinktivní, sémantémovou, emocionální, relativně atrakční, antithematickou, konstruktivní, parenthetickou, limitující, paralelně atrakční a subsekutivní). Slovosled rozvíjejících členů přitom současně analyzuje na základě jejich slovnědruhově charakteristiky a případně i způsobu tvoření. V práci jsou rovněž shrnuty dosavadní poznatky o slovosledu jmenné fráze – mimo češtinu i pro další slovanské a indoevropské jazyky. Na závěr je práce rovněž doplněna o jistý vývojový aspekt, neboť ve dvou dodatcích srovnává výsledky analýzy v *Kronice Bartoše Písaře* s památkou o sto let starší (P. Chelčického *O trojím lidu*) a s památkou novočeskou (*Černí myslivci* Růženy Svobodové). Šmilauerova práce tak nepochybně představuje zatím nejlepší východisko pro další zkoumání slovosledu jmenné fráze. Důležité poznatky pro náš výzkum představuje zejména jeho pozorování slovosledu posesivních zájmen: podle V. Šmilauera lze jen velmi obtížně podat nějaký přesný výklad o jejich slovosledné pozici, srov.:

Výklad polohy přívlastňovacích zájmen není snadný úkol. Vyvažují se v nich postpositivní motiv determinativní (vyjadřují posesivnost jako genitiv, adjektiva na *-í, -ský*) a antepositivní motiv relativně atrakční (vyjadřují vztah k představě psychologicky předcházející). Pro tuto svoji vyváženost a malou zvukovou výraznost podléhají snadno vlivům jednak rytmickým, jednak jiným, často těžko postižitelným.

(Šmilauer 1930, s. 143)

V. Šmilauer pak samotná posesivní zájmena rozčleňuje z hlediska jejich slovosledného chování do tří skupin: 1. *jeho, svůj*; 2. *můj, tvůj, náš, váš*; 3. *jich*.¹⁷ Zatímco

17 Zájmeno *její* tu zřejmě z důvodu jeho nízkého výskytu není uvedeno.

pro zájmena *jeho* a *svůj* dokládá přibližně stejný počet prenominální i postnominální pozice, pro zájmena *můj*, *tvůj*, *náš*, *váš* vzhledem k jejich silnějšímu determinativnímu charakteru uvádí mnohem frekventovanější postnominální pozici. Vedle toho zájmeno *jich* liší se dle V. Šmilauer (1930, s. 157) od ostatních pronomen svým rytmickým (proklitickým) charakterem je v souladu se svou povahou převážně prenominální, srov.:

Zvláštní rytmická povaha zájmena (proklitičnost) způsobuje, že u něho převládá anteposice.

(Šmilauer *ibid.*)

Analýzu jmenné fráze v jedné z vývojových etap češtiny představuje studie M. Jelínka *Postavení atributu v obrozenecké odborné literatuře* (1967). Období národního obrození, jak již bylo zmíněno výše, přináší pozoruhodný jazykový materiál, který reprezentuje střetávání latinizovaných slovosledných schémat se schématy soudobého mluveného jazyka. Cílem autora článku však není zachytit tento „soubor“ přirozených jazykových tendencí a uměle udržovaných latinizovaných struktur, ale především postihnout míru kontinuity slovosledného chování jmenné fráze v humanistické a obrozenecké češtině. Autor se mj. snaží podat funkční diferenciaci jednotlivých slovosledných variant, dospívá ale k závěru, že prenominální i postnominální pozice zájmených i adjektivních rozvíjejících členů se v obrozenecké odborné literatuře objevuje převážně bez funkčního rozlišení. Pozornost věnuje i jednotlivým typům rozvíjejících členů – rozlišuje mezi slovosledem „nerozvitého přívlastku“, „přívlastku slabě rozvitého“, „přívlastku „bohatěji rozvitého“ (posledním uvedeným typem jsou myšlena zejména deverbativní adjektiva s doplněním) a slovosledem „přívlastku neshodného“. Z jeho pozorování vyplývá, že slovosled rozvíjejících členů jmenné fráze v češtině obrozenecké odborné literatury do značné míry uchovává humanistická latinizovaná slovosledná schémata. Tato skutečnost je pravděpodobně způsobena tím, že se v odborném jazyce významový princip¹⁸ (coby základní určující slovosledný činitel v češtině současné) prosazoval mnohem pomaleji než v jazyce uměleckém a publicistickém.

Vedle toho základní principy uplatňující se ve vývoji slovosledu uměleckého a publicistického stylu 30. a 40. let 19. století velmi dobře demonstruje disertační práce M. Grepla *Vývoj slovosledu v Tylově próze* (1959)¹⁹. Tylůva tvorba představuje z hlediska vývoje slovosledu velmi cenný jazykový materiál reprezentující onu zmíněnou slovoslednou změnu v polovině 19. století, neboť J. K. Tyl své původně časopisecky publikované práce vydal znovu knižně v roce 1844, přičemž toto nové vydání upravil tak, aby svůj jazyk přiblížil proměně dobového standardu

18 Podrobněji viz kapitolu 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*.

19 Obdobně viz též studii M. Grepla (1959).

(viz Grepl 1959, s. 247). M. Grepl ve své práci podrobně zkoumá přeměny jednotlivých slovosledných jevů, zejména postavení slovesa v klauzi, postavení některých enklitik, přechodníků a atributu. Z jeho pozorování slovosledu jmenné fráze vyplývají následující zjištění. Ve druhé fázi Tylovy tvorby dochází: 1. k přesunu adjektivního i zájmenného rozvíjecího členu do zcela převažující antepozice, 2. k přemístění dějových adjektiv s jejich doplněním z antepozice do postpozice, 3. k ústupu distantní pozice rozvíjecích členů (interpozice), 4. k zániku slovosledných schémat s anteponovaným neshodným atributem. Na základě toho lze tedy předpokládat, že již v období 30.–40. let 19. století se ve spisovné češtině ustálil základní (nepříznakový) slovosled nominální skupiny, který známe z češtiny současné.

Skutečnost, že některé ze starších variant těchto schémat zůstávají přítomny nadále ve spisovné češtině, vysvětlíme jejich příznakovostí. Jde zejména o prostředky uměleckého stylu, jak dokládá studie F. Štíchy *Slovosled v prózách Bohumila Hrabala* (1983). Podle Štíchy je obzvláště pro pozdější Hrabalovy práce typické využívání slovosledu jako jednoho z nejvýraznějších jazykových prostředků slohové výstavby textu. V rámci slovosledu jmenné fráze identifikuje Štícha u Hrabala všechny zmíněné slovosledné varianty typické pro starší fáze češtiny: interpoziční slovosled, postpozici adjektivního i zájmenného rozvíjecího členu, záměnu pořadí determinujících a premodifikujících členů a antepozici členů postmodifikujících.

Mimo výše uvedené studie se dále slovosledem jmenné fráze zabývá studie L. Klimeše a J. Hubáčka. Autor první z nich L. Klimeš zachycuje uspořádání jmenné fráze v české historické próze na přelomu 17. a 18. století: *Pořádek slov v české historické próze z let 1685–1759* (1969). Při analýze historickoprozaických textů metodologicky vychází z výše zmíněné práce V. Šmilauera (1930) a ve shodě s ním klasifikuje rozvíjecí členy jmenné fráze na základě jejich slovnědruhové charakteristiky a jejich etymologie či způsobu tvoření. V samotném závěru potom srovnává výsledky své analýzy s výsledky zjištěnými pro *Kroniku Bartoše Písaře*, přičemž dochází k výrazným proměnám realizovaným ve slovosledu české historické prózy během cca 150 let. Tato změna se zejména odráží ve slovosledu zájmen, která v próze přelomu 17. a 18. století již zaujímají převážně pozici před řídicím jménem, a obdobnou změnu je možno též pozorovat i u všech adjektiv. Antepozice se uplatňuje i u relačních adjektiv na *-ský/-cký* vyznačujících se pravděpodobně velmi starou tendencí k umístění do pozice za řídicí jméno (to dokládá i V. Šmilauer {1930, s. 25} či E. Berneker {1900, s. 146}). Avšak skutečnost, že slovosled tohoto období ještě zcela nekoresponduje se slovosledem moderní češtiny, dokládá zejména (pravděpodobně stále pod vlivem latiny) přetrvávající výskyt distantní pozice rozvíjecích členů NP, antepozice adnominálního genitivu a předložkových frází, kterou je možno dle autora přičíst i výraznějšímu slovoslednému vlivu němčiny, jenž se mj. projevuje zejména v umísťování rozvíjecích deverbativních adjektiv včetně jejich doplnění před dominující substantivum. L. Klimeš se domnívá, že tento vliv

němčiny také umožnil rychlejší přemístění dalších typů adjektiv z původně velmi frekventované postpozice do antepozice.

Dalším autorem, který analyzuje slovosled jmenné fráze v textech konkrétního autora, je J. Hubáček, zabývající se větným pořádkem v textech J. A. Komenského: *Postavení a lexikální stránka adjektivních přívlasků v českých spisích J. A. Komenského* (1984). Hubáčková analýza vychází z excerpcce 2035 adjektiv ze dvaceti prozaických prací J. A. Komenského. Z jeho pozorování vyplývá, že větší tendence k postponování adjektiv je doložena zejména pro památky ovlivněné biblickým textem; naproti tomu ale uvádí, že i při doslovných biblických citacích J. A. Komenského mění slovosled adjektiv ve prospěch prenominální pozice, která má v díle J. A. Komenského mnohem vyšší frekvenci než pozice postnominální. Naopak zcela odlišné slovosledné chování podle něj vykazují v textech Komenského zájmena posesivní, která jsou ve frázi zcela dominantně postnominální.

Jak je tedy z výše uvedeného pozorování zřejmé a jak již bylo řečeno v samotném úvodu, nelze pro slovosled jmenné fráze z jednotlivých gramatik, mluvnic či studií vyvodit zcela jednoznačné závěry. Pro nejstarší práce vzniknuvší na konci 18. století a v průběhu století 19. je charakteristické, že některé z nich pravděpodobně již reflektují progresivní slovosledné tendence uplatňující se v českém slovosledu v polovině 19. století (zejména F. Bartoš, M. Hattala, částečně i F. O. Mikeš), jiné však nadále zachycují slovosled v literární češtině předchozích období „ustálený“ (zejména J. Chládek, J. S. Tomíček, F. C. Kampelík, V. Zikmund). Vedle toho práce popisující slovosled jmenné fráze z vývojového hlediska, napsané tedy v průběhu 20. století, se vesměs shodují na silném kolísání rozvíjejících členů ve starších vývojových fázích – převážně dosud bez funkčního rozlišení. I přes vágní a někdy rozporuplná tvrzení je však možno na základě jednotlivých výkladů pro slovosled češtiny starší i střední doby vypozařovat následující zjištění:

- v jednotlivých historických etapách se objevují slovosledná schémata pro současnou češtinu spíše atypická; jednou z těchto nejvýraznějších slovosledných variant je cirkumpozice typu *hrdý lid židovský* (Trávníček 1956, s. 154);
- po celé historické období je pro postavení rozvíjejících členů ve jmenné frázi příznačné **silné kolísání mezi prenominální pozicí** typu *český král* (Gebauer 1929, s. 84) a **postnominální pozicí** typu *král český* (ibid.), patrně však bez zřejmějšího funkčního rozlišení;
- postnominální pozice rozvíjejících členů jmenné fráze (především adjektiv a posesivních zájmen) je často stylově podmíněna: vyznačuje se poměrně silnou vazbou na latinské pretexty nebo na stylové sféry, pro něž byla latina klíčovým jazykem (zejména se jedná o oblast církevní, vědecké a školské ko-

munikace); s největší pravděpodobností je v tomto typu památek ovlivněna **latinským slovosledem**;

- frekventovaný výskyt **postmodifikujících členů v prenominální pozici** typu *k svatého Martina hrobu* (ibid.) a typu *ten u vína nedostatek* (Trávníček 1956, s. 157); zpočátku pravděpodobně pod vlivem latiny, později patrně i vlivem němčiny;
- výskyt **neprojektivních konstrukcí** – zejména u jmenných frází, jejichž rozvíjejícím členem je dějové adjektivum s doplněním; tyto fráze se však po celé období vývoje češtiny vyznačují silnou tendencí k umístění rozvíjejícího dějového adjektiva včetně jeho doplnění do postnominální pozice (obdobně jako v češtině současné) typu *každý biskup z lidí vyvolený* (Trávníček 1956, s. 159); doklady s prenominální pozicí typu *zabitým pro Krista dietkám* (Trávníček 1956, s. 158) jsou některými autory přičítány slovoslednému vlivu němčiny; dále sem patří fráze, jejichž rozvíjející výrazy jsou od řídicího substantiva odtrženy výrazy, které nejsou jejími členy; tímto interponovaným členem bývá: přísudek typu *o svatém zpívají Ondřeji* (Trávníček 1956, s. 153), adverbiále typu *velikého však umění* (Trávníček 1956, s. 154), partikule typu *první pak strana knih těchto* (ibid.), klitikon typu *jeho se tvář stvieše* (Gebauer 1929, s. 86), někdy i složitější syntaktická konstrukce typu *potracené bude jemu navráceno světlo* (Gebauer 1929, s. 86);
- slovosled jmenné fráze je často výrazně **spjat s autorem či stylovou příslušností** daného textu.

2 SLOVOSLED, ZÁKLADNÍ SLOVOSLEDNÁ TYPOLOGIE, SLOVOSLEDNÉ POZICE

2.1 Slovosledná typologie

Na základě způsobu uspořádání jednotlivých větných konstituentů je možno každému jazyku přisoudit jistý sled určitých syntaktických složek, tj. existuje možnost každému jazyku připsat jistý přirozený **základní slovosled**. Otázkami typologie slovosledu se zabýval mj. zejména J. Greenberg, jenž ve svém přelomovém článku (1963) položil základy slovosledné typologie, která – coby jedno z kritérií typologického třídění jazyků – vedla k formulaci jazykových univerzálií. Greenbergova základní slovosledná typologie spočívá ve vzájemné pozici tří základních větných členů: subjektu (S), nominálního přímého objektu (O) a verbálního predikátu (V) v deklarativních větách s plně realizovaným podmětem a předmětem, z nichž lze obměnami získat šest základních slovosledných schémat: SVO, SOV, VSO, VOS, OVS, OSV. Nejrozšířenější jsou první dva slovosledné typy (SVO, SOV), jež jsou reprezentovány cca 70 % jazyků, dále VSO (přibližně 15 % jazyků); další tři typy jsou zastoupeny jen velmi řídky.²⁰ Greenbergova slovosledná typologie se ovšem neomezuje pouze na posloupnost základních větných členů, ale zahrnuje i další slovosledné parametry (např. vzájemnou pozici substantiva a adjektiva, substantiva a relativní věty, substantiva a genitivního modifikátoru, pozici auxiliárního a plnovýznamového slovesa etc.). Tyto další parametry jsou pak mezi sebou vzájemně porovnávány a usouvztažněny k základnímu slovoslednému schématu a nejvýznamnější (statisticky reprezentativní) korelace jsou pak formulovány jako jisté slovosledné tendence či jazykové univerzálie (srov. Aurová 2010, s. 27).

---

20 Přesné numerické zpracování výskytu jednotlivých slovosledných typologií poskytuje rozsáhlý projekt *The World Atlas of Language Structures Online* (Dryer – Haspelmath 2013).

Ještě v době Greenbergova vystoupení se objevily nejrůznější kritiky, které upozorňovaly na některé problematické aspekty jeho slovosledné typologie. Kritizována byla zejména jeho aplikace slovosledné typologie pouze na deklarativní věty (argumentem byly zejména věty interogativní či zvolací s jiným slovosledným schématem), jako problematické se rovněž ukazovaly jazyky se zcela volným slovosledem či jazyky s odlišným slovosledem v některých syntaktických konstrukcích.²¹

Greenbergova práce však i přes některé výhrady představuje významný počín v oblasti jazykové typologie a slovosledu (cenné je zejména množství shromážděných dat, jasně formulované závěry a definované korelace). Současně posloužila jako velmi dobré východisko pro další přístupy (zejména T. Vennemanna {1974} a W. P. Lehmana {1973; 1978}), které pod vlivem rozvíjejícího se generativního přístupu k jazyku vnesly do typologie formalizované popisy. Greenbergovu tripartitní slovoslednou typologii redukuje na bipartitní, která vychází ze skutečnosti, že v některých jazycích není přítomnost subjektu obligatorní; operují tedy se dvěma základními typy jazyků – VO a OV, přičemž tato klasifikace vychází pouze ze vzájemné pozice predikátu a objektu. Podle výše uvedených autorů lze jazykům přisoudit jisté slovosledné chování na základě postavení objektu vůči predikátu: jazyky, které mají posloupnost V – O, tj. objekt je umístěn vpravo od predikátu, jsou tzv. pravovětvíci, tzn. rovněž modifikátory objektu (případně relativní věty, possessiva etc.) budou zrcadlově umístěny vpravo od substantiva. V jazycích s typologií OV se tento mechanismus uplatňuje v opačném sledu. Toto zmíněné chování je definováno jako princip přirozené serializace (tzv. *Natural Serialization Principle*), který spočívá ve vymezení funkce jádra a modifikátoru v jednotlivých vztahových dvojicích.²² I uvedené přístupy byly dále podrobeny kritickému zhodnocení – zejména B. Comriem (1981), W. Croftem (2003) či J. Hawkinsem (1983); o tom podrobněji viz Aurová (2010, s. 31).²³

Moderní čeština (obdobně jako i další slovanské jazyky – viz Bailyn 2012; Greenberg 1963) disponuje základním slovosledným schématem SVO.²⁴ Z klasifikace češtiny coby jazyka se základní slovoslednou typologií SVO pak podle J. Hawkinse (1983, s. 75, 86) vyplývají jisté korelace s tímto slovosledem. Pro naši práci se jako stěžejní ukazují především korelace s uspořádáním některých rozvíjejících

21 Příkladem takového jazyka je např. němčina, jež v maticových klauzích řadí konstituenty v posloupnosti SVO, zatímco v subordinovaných klauzích v posloupnosti SOV.

22 Vymezení jádra („head“) a modifikátoru („modifier“) bylo navrženo tímto způsobem: verbální predikát – objekt, řídicí jméno – adjektivum, řídicí jméno – relativní klauze, řídicí jméno – adnominální genitiv, adpozice – jméno etc. (ELL: Hesla *Word Order and Linearization; The Natural Serialization Principle*).

23 Např. B. Comrie (1981) kritizuje nezohlednění postavení jména ve funkci adverbialní či u modifikátorů nerozlišování mezi modifikátory volnými a afixálními.

24 O problematičnosti přiřazení jazyků typu SVO k redukovanému typu VO se zmiňuje B. Comrie (1981, s. 142), který poukazuje na skutečnost, že jazyky s touto typologií se chovají zcela odlišně od ostatních typů z hlediska implikace dalších parametrů.

členů v NP. V jazycích se základním slovosledem SVO je, jak J. Hawkins (ibid.) uvádí, iniciální pozice subjektu ve vztahu k určitému slovesnému tvaru zrcadlena umístěním determinátorů i modifikátorů do prenominální pozice fráze, stejně jako naopak postponování komplementu a adjunktů ve vztahu k řídicímu jménu.

Není asi třeba na tomto místě připomínat, že v češtině coby v nekonfiguracionálním jazyce (tj. v jazyce s volným slovosledem) je však pořádek slov ovlivněn i dalšími faktory, které zpravidla porušují toto primární řazení větných členů. Jako hlavní faktory ovlivňující český pořádek slov (ev. i vět)²⁵ se zpravidla (viz např. MČ 3, s. 601–605) uvádějí:

- a/ aktuální větné členění;
- b/ gramatická stavba klauze;
- c/ rytmické členění klauze;
- d/ styl (stylová příslušnost textu, stylotvorné faktory).

Za jistých okolností (zejména ovšem vlivem prvního uvedeného faktoru) je tedy možno v české deklarativní klauzi nalézt šest výše uvedených slovosledných schémat (viz např. níže uvedené příklady (1) a.–f.²⁶).

(1)	a. <i>Petr si koupil psa.</i>	SVO
	b. <i>Petr si psa koupil.</i>	SOV
	c. <i>Koupil si psa Petr, nebo Pavel? → Psa si koupil Petr.</i>	OVS
	d. <i>Koupil si Petr psa, nebo kočku? → Psa si Petr koupil.</i>	OSV
	e. <i>Koupil si Petr psa? → Koupil si Petr psa.</i>	VSO
	f. <i>(Ne)koupil si psa Petr, (ale Marie).</i>	VOS

2.2 Aktuální větné členění

Aktuální větné členění (AVČ) je možno charakterizovat jako způsob organizace výpovědi, která je mluvčím vždy realizována tak, aby mohla sloužit jistému komunikačnímu záměru.²⁷ V češtině a obdobně i v dalších flektivních jazycích (vyznačujících se poměrně volným slovosledem) je princip aktuálního členění jedním z nejdůležitějších faktorů uplatňujících se při uspořádání výrazů ve výpovědi, přičemž jednotlivé složky jsou rozmístěny na základě jejich specifických funkcí v dané

25 V tomto případě pak hovoříme o tzv. větosedu.

26 Teoretický výklad v této práci demonstrujeme na dvou typech příkladů: 1. na výrazech/klauzích dokládajících současnou češtinu (ty jsou převzaty ze sekundární literatury, korpusu SYN či byly vytvořeny pro účely této práce), 2. na staročeských dokladech (staročeských dokladů užíváme v tom případě, pokud pojednáváme o situaci odlišné od moderní češtiny). Pokud je příklad/doklad převzat z literatury, korpusu etc., je vždy uveden jeho zdroj. Pokud u něj citace není uvedena, byl vytvořen pro tuto práci. Číslování dokladů je v teoretické části práce kontinuální, v analytické části práce v rámci kapitol.

27 Zejména v zahraniční literatuře se tento fenomén označuje pojmenováním informační struktura věty (viz Junghanns – Zybatow 2009, s. 684–707).

komunikační události. V zásadě se v českém (i zahraničním) lingvistickém prostředí operuje s dichotomickým členěním věty podle funkcí jejích složek na dvě hlavní části: 1. s menší informační závažností = téma (základ, východisko), 2. s vyšší informační závažností = réma (jádro, ohnisko). Aktuálnímu členění lze v podstatě přisoudit status jazykových univerzálií, neboť v každém jazyce existuje možnost připsat jistým prvkům klauze tematickou, příp. rematickou funkci (srov. Běličová – Uhlířová 1996, s. 179). Téma i réma může být ještě dále detailněji analyzováno podle stupně výpovědní dynamičnosti. J. Firbas výpovědní dynamičnost charakterizuje tímto způsobem:²⁸

The concept of communicative dynamism is based on the fact that linguistic communication is not a static, but a dynamic phenomenon. By CD (= communicative dynamism {poz. O. N.}) I understand a property of communication, displayed in the course of the development of the information to be conveyed and consisting in advancing this development. By the degree or amount of CD carried by a linguistic element, I understand the relative extent to which the element contributes to the development of the communication, to which, as it were, it 'pushes the communication forward'.

(Firbas 1971, s. 135–136; 2013, s. 108)

Pro češtinu existuje předpoklad, že v klauzích s objektivním pořadem²⁹ vzrůstá výpovědní dynamičnost zleva doprava, tzn. téma je tedy ve výpovědi prvek s nejmenší mírou výpovědní dynamičnosti, vedle toho rématem bývá zpravidla prvek s nejvyšším stupněm výpovědní dynamičnosti. Rozdíl je možno dobře demonstrovat na následujícím příkladu (2), v němž lze přisoudit NP *na stůl* status rématu, zatímco ve druhé klauzi NP *na stole* již plní funkci tematické složky výpovědi:³⁰

(2) *Chtěl položit tu knihu NA STŮL.*³¹ *Na stole byl však NEPOŘÁDEK.* PMČ (s. 646)

Na základě způsobu, jakým je aspekt výpovědní dynamičnosti pojímán, se v české lingvistice vytvořily dvě stěžejní koncepce:

28 Původní Mathesiovo členění výpovědi na téma/réma J. Firbas rozšiřuje o aspekty, které posouvají komunikaci k cíli – definuje tak principy komunikačního dynamismu, dynamické sémantické škály a hierarchii komunikativních elementů. Jsou explicitovány principy lineárního procesování *end-focus* a *end-weight*, objektivního a subjektivního pořádku a relevantnosti kontextu. Původní bipartitní členění téma/réma je nahrazeno škálou s přechodovými oblastmi.

29 Rozlišení uspořádání české věty podle subjektivního a objektivního pořadu postihuje V. Mathesius (1947, s. 241) ve svém souboru statí vydaných pod názvem *Čeština a obecný jazykozpyt*.

30 V tomto případě ponecháváme stranou skutečnost, že ještě v rámci každé NP lze vymezit vlastní tematickou a rematickou složku (viz dále).

31 Verzáčky zde slouží pro označení rématu.

- a/ tzv. brněnská koncepce (hlavní představitelé: J. Firbas, A. Svoboda, jejich žáci: M. Drápela, M. Adam);
- b/ tzv. malostranská koncepce (hlavní představitelé: P. Sgall, E. Hajičová, J. Paněvová).

Brněnská koncepce, užívající pro informační strukturu klauze termín **funkční větná perspektiva**, člení distribuční pole výpovědní dynamičnosti na téma, réma a tranzit, které jsou podle stupně výpovědní dynamičnosti ještě dále dělitelné na: **vlastní téma** (jednotka s nejnižším stupněm výpovědní dynamičnosti); **téma tíhnoucí k vlastnímu tématu** (jednotka, která se svým stupněm výpovědní dynamičnosti silně blíží vlastnímu tématu); **diatéma**³² (jednotka s nejvyšším stupněm výpovědní dynamičnosti v rámci tematické části, do textu buď přináší informaci zcela novou, nebo opakuje informaci, která se poprvé objevila v textu těsně předěšlém a přechází do tematické části, anebo zdůrazňuje informaci známou, kterou staví do kontrastu s jinou složkou); **téma tíhnoucí k diatématu** (jednotka blíží se svou výpovědní dynamičností diatématu); **vlastní tranzit** (představuje hranici mezi složkami tematickými a rematickými; zpravidla jsou tímto termínem označovány slovesné výrazy, příp. kombinace verbálních a nominálních členů majících funkci průvodní složky rématu); **tranzit** (ostatní části tranzitní složky kromě vlastního tranzitu; převážně je reprezentován kořenem daného slovesa); **réma tíhnoucí k vlastnímu rématu** (jednotka blíží se svým stupněm výpovědní dynamičnosti vlastnímu rématu); **vlastní réma** (jednotka s nejvyšší výpovědní dynamičností v rámci celého distribučního pole). Uvedené pluripartitivní členění (srov. příklad (3)) v podstatě odpovídá zjednodušenému tripartitivnímu dělení výpovědi na téma, réma a tranzit (příčemž tranzit je v tomto pojetí kontextově nezapojeným slovesným tvarem, který není vlastním rématem {srov. např. MČ 3, s. 550; Zikánová 2009, s. 37}), či bipartitivnímu rozdělení na téma a réma, přičemž tranzit pak při tomto členění spadá pod rematickou část věty.

- (3) *Včera spolu pili víno celý večer.*

(*Včera* = diatéma, *spolu* = téma tíhnoucí k vlastnímu tématu, *pi-* = tranzit, *-l-* = vlastní tranzit, *-i* = vlastní téma, *víno* = réma, *celý večer* = vlastní réma)

Oproti tomu malostranská koncepce, operující s termínem aktuální členění větné, se omezuje pouze na dichotomické rozčlenění výpovědi na část kontextově zapojenou, která prototypicky tvoří základ věty (topic), a část kontextově nezapojenou, reprezentující její ohnisko (focus). Tato koncepce založená na funkčním generativním popisu jazyka předpokládá rozložení jazyka do několika rovin, přičemž nižší z těchto rovin se týkají hláskosloví a tvarosloví, vyšší roviny větné stavby. Pro

³² V jiných pojetích (např. Daneš 1968; Mathesius 1947) jsou diatémata označována jako centra tématu.

aktuální členění jsou podstatné zejména roviny vyšší, tj. tzv. **rovina tektogramatická (hloubková)**, obsahující ucelené a jednoznačné významové zápisy vět, a **rovina povrchové syntaxe**, v níž jsou tektogramatické zápisy realizovány po formální stránce. Je ovšem třeba dodat, že i na nižších rovinách se uplatňují jisté prvky pro aktuální členění důležité, a to **slovosled a intonace** (viz Sgall – Hajičová – Buráňová 1980, s. 22).

V této práci vycházíme z české tradice analýzy aktuálního členění větného (viz MČ 3, s. 549–598) a z již výše zmíněného zjednodušeného bipartitního členění výpovědi na rematickou a tematickou část, rématem tedy rozumíme prvky s nejvyšší výpovědní dynamičností, tématem pak prvky s výpovědní dynamičností nejnižší (viz oddíl 2.2, Firbas 1971; 2013). Vzhledem k povaze zkoumaného fenoménu (vyjdeme-li ze skutečnosti, že i v rámci samotné NP je možno tento tematicko-rematický nexus³³ rozlišit) existuje z hlediska aktuálního členění možnost dvojího chápání NP: 1. je možno považovat celou NP za jednu jednotku, která ve větě plní příslušnou funkci (tematickou/rematickou), 2. NP je možno rozčlenit na jednotlivé segmenty podle výpovědní funkce – elementární štěpení spočívá v rozlišení substance a příznaku této substance (srov. Běličová – Uhlířová 1996, s. 208; Svoboda 1989, s. 84–100). Obecně se předpokládá, že příznak dosud v kontextu nezmiňovaný je zpravidla informačně závažnější než samotná substance, a že tedy rozvíjející členy NP mají ve větě převážně status rématu, zatímco řídicí jméno status tématu. V našem výzkumu zohledňujeme pouze druhé představené kritérium, s případy uvedenými pod bodem 1 nepracujeme, neboť se domníváme, že nejsou pro naši analýzu relevantní. Více o slovosledu NP ve vztahu k aktuálnímu členění bude ještě řečeno dále (viz rovněž kapitolu 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*).

2.2.1 Diagnostické metody AVČ

Pro odlišení tematické a rematické složky jsou užívány rozličné diagnostické metody (testy), které převážně lze aplikovat i na jazyk památek starší i střední češtiny (viz Kosek 2011, s. 18–20; Zikánová 2009, s. 39–44).

2.2.1.1 Otázkový test

Otázkový test umožňuje při dodržení určitých podmínek³⁴ poměrně dobře rozlišit kontextově nezapojenou a kontextově zapojenou část výpovědi (Sgall – Hajičová – Buráňová 1980, s. 46–53). K dané oznamovací větě se při otázkovém testu hledá ta-

³³ Termínu tematicko-rematický nexus ve smyslu ‚vztažení‘ užívá ve svém výkladu F. Daneš (1985).

³⁴ Je potřeba, aby byly dodrženy zejména tyto podmínky (Sgall – Hajičová – Buráňová 1980, s. 48): 1. je nutno pracovat s otázkou, na kterou je možno analyzovanou klauzí (s jejím slovosledem i intonačním členěním) odpovědět; 2. otázka plně reprezentuje relevantní rysy kontextu, v němž může být daná věta

ková otázka, která zahrnuje v dostatečné míře kontext v této větě obsažený. Prvky, které jsou součástí oznamovací věty a které naopak nejsou uvedeny v otázce, mají status vlastního rématu. Tak např. na výpověď reprezentovanou v příkladu (4) je možno se zeptat níže uvedenou interrogativní klauzí, přičemž odpověď na uvedenou otázku je rématem celé věty. (Příklad je převzat z Panevové et al. 2014, s. 197.)

(4) *Děti se perou v ložnici O HRAČKY.*

Otázkový test: a. *O co se perou děti v ložnici? (... o hračky), b. O co se děti kde perou? (... v ložnici o hračky), c. Co dělají děti? (... perou se v ložnici o hračky)*

Jak je zřejmé z uvedených otázek, v žádné z nich se nevyskytuje výraz *o hračky* – tento výraz je tedy vlastním rématem klauze. Naopak výraz *děti* je zastoupen v každé z uvedených otázek, jedná se tedy o vlastní téma klauze.

2.2.1.2 Test s negací

Jinou variantu diagnostické metody AVČ představuje test s negací. Do analyzované věty je dosazena negace a následně je pak zkoumáno, která část výpovědi se nachází v jejím dosahu, přičemž tato složka pak obvykle bývá součástí rématu. Při testu s negací je zejména důležité rozlišovat, zda se jedná o negaci větnou (v tomto případě bude pravděpodobně přísudkové sloveso součástí rématu), či o negaci členskou (přísudkové sloveso pak bývá převážně kontextově zapojené). Jak ovšem zmiňuje P. Kosek (2011, s. 20), tento typ testu je vhodný zejména pro doklady s negací, neboť v některých případech při uměle konstruované negaci staročeských (příp. středněčeských) klauzí hrozí riziko, že se při jejich interpretaci dopustíme mylných dedukcí vyplývajících z neznalosti staročeského/středněčeského stavu a zároveň bude do interpretace výrazně vstupovat naše povědomí o stavu v moderní češtině. (Příklad převzat ze: Sgalla – Hajičové – Buráňové 1980, s. 57.)³⁵

(5) *Světlovlasý indián vypravoval profesorovi z Ohňové země o letech kolem JUPITERA.*

Test s negací: *Světlovlasý indián nevypravoval profesorovi z Ohňové země o letech kolem JUPITERA, nýbrž 1. našim dětem o chilských HORÁCH (rematická část = profesorovi z Ohňové země o letech kolem Jupitera), 2. o chilských HORÁCH (rematická část = o letech kolem Jupitera), 3. kolem MARSU (rematická část = kolem Jupitera), 4. ptal se ho na chilské HORY (réma: vypravoval profesorovi z Ohňové země), 5. ptal se námořníka*

užita (v odpovědi nejsou tedy obsaženy žádné prvky, které by nebyly obsaženy v otázce k této klauzi konstruované).

³⁵ J. Panevová et al. (2014, s. 198–199) uvádějí jako příklady negačního testu jen případy s přirozeným pokračováním klauze.

z *Jamajky na chilské HORY* (réma = *vypravoval profesorovi z Ohňové země o letech kolem Jupitera*). (ibid.)

2.2.1.3 Test s pokračováním věty

Jistou obměnu testu s negací (zvláště vhodnou pro diagnostiku staročeských klauzí) ve svém výkladu rovněž nabízí J. Panevová et al. (2014, s. 199) nebo autoři Sgall – Hajičová – Buráňová (1980, s. 58–59). Jedná se o tzv. Chomského test s přirozeným pokračováním věty. Do kontextově nezapojené části výpovědi jsou zařazeny takové prvky, které mohou být v pokračující klauzi nahrazeny (opraveny) jinými elementy, plnicími ovšem ve větě tutéž funkci. Tento test je demonstrován v následujícím dokladu (6) převzatém z Panevové et al. (ibid.):

(6) *Děti se (ne)perou v ložnici O HRAČKY.*

Test s pokračováním věty: a. *Děti se neperou v ložnici o hračky, ale o houpačku.* b. *Děti se neperou v ložnici o hračky, ale v obývacím pokoji o houpačku.* c. *Děti se neperou v ložnici o hračky, ale dívají se v obývacím pokoji na televizi.* d. *Děti se neperou v ložnici o hračky, ale na ulici jezdí popeláři.*

2.2.1.4 Transformační testy

PMČ (s. 636) uvádí pro odlišení tematické a rematické části klauze další dva typy testů:

a/ první typ testu spočívá v transformaci výpovědi pomocí sloves dicendi (*říká se, praví se*) do souvětí, přičemž téma se ve výsledném souvětí nachází v řídicí klauzi se slovesem dicendi, zatímco réma se stává součástí závislé obsahové klauze, uvozené spojkou *že*. Viz následující příklad (7):

(7) *Ten král měl tři dcery.* → *O králi se praví, že měl tři dcery.* (PMČ ibid.)

b/ druhý test spočívá opět v transformaci původní výpovědi do souvětí, přičemž syntaktickou konstrukcí vyznačující téma výpovědi jsou závislé klauze uvozené výrazy: *Co se týče (...), Pokud jde o (...)* (PMČ ibid.). Réma stojí při tomto typu transformace naopak v klauzi maticové – viz doklad (8):

(8) *Ten král měl tři dcery.* → *Co se týče krále, (tak ten) měl tři dcery. Pokud jde o krále, (tak ten) měl tři dcery.* (PMČ ibid.)

2.2.2 Rematizátory

Dalšími prostředky aplikovatelnými na jazyk starých památek jsou jednotky signalizující ve větě základní kategorie aktuálního členění, a to kategorie sdělně nejzávažnější – réma a kontrastivní téma. Umístění rematizátorů v klauzi je poměrně volné, v podstatě závisí na tom, kterou část věty rematizují. V dosahu rematizátoru (tedy v rematické části klauze) může podle autorů Panevová et al. (2014, s. 223) být zejména **kontextově nezapojená část věty** (zpravidla tedy réma) a **kontrastivní kontextově zapojený výraz** (Mikulová et al. 2005, s. 152 jej označují jako kontrastivní základ³⁶). Zejména schopnost signalizování rématu výpovědi může být při analýze informační struktury staročeských klauzí velmi užitečná, neboť poskytuje poměrně spolehlivé vodítko v jinak na konkrétní texty často složitě aplikovatelném dichotomickém členění. V zásadě lze za prvky signalizující réma výpovědi pokládat lexikální rematizátory a jisté typy syntaktických konstrukcí (PMČ,³⁷ s. 641–642; MČ 3, s. 561–563; Běličová – Uhlířová 1996, s. 199–202; Panevová et al. 2014, s. 221–222).

2.2.2.1 Lexikální rematizátory³⁸

a/ vytykáací partikule (*jen, zrovna, právě, pouze, také, i, ani*)

- (9) *Interpretace snů není vůbec jednoduchá, je dokonce i otázkou, zda to má smysl. Čas od času ale každý z nás moc dobře chápe, proč se mu v noci odehrával zrovna tento příběh.* (ČNK, SYN2010)

b/ temporální adverbia (*teprve, už, již*)

- (10) *Na jedné zastávce doktor vystoupil a s ním i ten, který ho usadil u okýnka. Nádražní budova byla plná lidí a teprve u bufetu se našel koutek, kde si mohl doktor odpočinout.* (ČNK, SYN2010)

36 Mikulová et al. (2005, s. 152) kontrastivní základ definují takto: „Specifickým způsobem kontextové zapojenosti je navazování pomocí kontrastu. Určitá část základu nové věty je stavěna do kontrastu s nějakou skutečností známou z předchozího kontextu. Kontrastivně zapojené části základu říkáme zkráceně kontrastivní základ“.

37 PMČ (ibid.) zde uvádí jen některé případy lexikálních rematizátorů, o syntaktických konstrukcích pojednává Běličová – Uhlířová (ibid.).

38 Členění podle PMČ (s. 641–642); jinde (Běličová – Uhlířová 1996, s. 199; MČ 3, s. 561–563) se pro zde uvedené partikule užívá termínu „aktualizační částice“. Autoři Panevová et al. (2014, s. 221–222) užívají pro klasifikaci jednotlivých rematizátorů jiné terminologie.

c/ modifikační partikule (*prostě, vlastně, přece, vždyť, zvlášť* etc.)

- (11) *Když se rostliny dobře ujmou, omezte začátkem léta na tři nebo čtyři týdny zálivku na minimum – až ji obnovíte, vyvolá to tvorbu květů. Ujistěte se, že je **zvlášť** v letních měsících zajištěno dostatečné větrání, a pokuste se zabránit nadměrné vlhkosti, která je často příčinou chorob. (ČNK, SYN2010)*
- (12) *Vždyť to byl jeho nápad, utéct bůhvíproč zrovna do Oklahomy a vzít se tam. Vymyslel to **přece** on, tak kam se ztratil? (ČNK, SYN2010)*

U některých z výše uvedených modifikačních částic je však nutno brát v úvahu okolnost, že ve staré češtině neměly ještě status partikulí, gramatikalizovány byly až v mladších vývojových etapách. Např. u partikule *vždyť*, jak je možno vypozařovat z příkladů uvedených ve *Staročeské textové bance*, je patrné, že se ve většině případů jedná o spojení pronominálního adverbia *vždy* + enklitika *ť* či o konjunktci, srov. např. doklady (13), (14):³⁹

- (13) *Pak mnějí, by dosti bylo na tom, ješto kněz skáže. Ne **vždyť** to vyjde. ŠtítSvát 419 (VWSTB)⁴⁰*
- (14) *Auřak tobě to darmo nenie, **vždyť** se toho dočekaji, žeť se nad tebu pomstím. PasKal 94r (VWSTB)*

Obdobně také partikule *přece* není pro analyzované období dosud doložena,⁴¹ pro partikuli *vlastně* dokládá *Staročeská textová banka* jen status adverbia s významem ‚výstižně, jak náleží; jako vlastní; zvlášť; skutečně‘.

Podle P. Koska (2011, s. 313) mohla ve staré i střední češtině funkci rematizátorů plnit i některá enklitika (tuto funkci dokládá pro enklitikon *ť*⁴² a *li*⁴³). Srov. následující stč. doklady:

39 Podle J. Bauera (1960, s. 110) i ESSJ (s. 731) mělo ve stč. *vždyť* ještě převážně svůj původní význam ‚vždycky‘, ‚stále‘ (tedy význam časového adverbia), dnešní důvodový význam se ve stč. dokladech objevuje jen zcela ojediněle, nadto jsou často i tyto případy sporné.

40 Tímto způsobem označujeme doklady převzaté z korpusu *Staročeská textová banka*. Památky takto citované již samostatně neuvádíme v oddílu 16.1 *Zkratky analyzovaných pramenů*.

41 Partikule *přece* vznikla z původního *před se* s významem ‚před sebe‘, ‚kupředu‘ (viz StČS). Jak uvádí J. Bauer (1960, s. 69), z těchto původních významů se teprve později vyvinul význam ‚dále‘, ‚stále‘ a z toho teprve dnešní význam ‚přesto‘, ‚přece‘. První doklady nového významu pocházejí z 16. století, nicméně původní význam se vedle toho udržuje až do doby národního obrození.

42 O schopnosti enklitika *ť* signalizovat réma se zmiňuje již J. Toman (2010, s. 429).

43 Funkci enklitika *li* coby rematizátoru P. Kosek (2011, s. 109) dokládá v těch případech, v nichž jsou jeho opěrnými slovy výrazy s neverbálním slovnědruhovým statutem mající ve větě platnost rématu. O tom více viz dále kapitolo 12 *Distanční pozice rozvíjejících členů NP (interpozice)*.

- (15) *Ale ona k nim vece: „Jezte, **měť** jest dietě, nebo já, jakž sem je koli urodila, prvé nežli vy jeho sem pojedla.“* PasTisk 92r (VWSTB)
- (16) *Jemužto Ježíš odpovědě: „**Sám** li to od sebe praviš, čiliť sú to jiní ode mne pověděli, bych já byl král?“* KristA 98r (VWSTB)

2.2.2.2 Syntaktické konstrukce – modifikace výpovědi

Na signalizování rématu v klauzi se mimo lexikálních prostředků mohou podílet i jisté syntaktické konstrukce spočívající zejména v modifikaci výpovědi, při níž zpravidla bývá vytčeno réma. Jedná se zejména o parcelaci a souvětne konstrukce typu *Byl to on, který:*

a/ parcelace (složka intonačně osamostatnělá, která je z hlediska výpovědní dynamičnosti identická s rématem věty):

- (17) *Doufám, že jste je tam zvenčí všechny zrekvírovali – kvůli ní!* (ČNK, SYN2010)

b/ konstrukce typu „*Byl to on, který*“ (zájmenný nebo substantivní podmět identifičacní maticové klauze je rématem, a tedy i nositelem větného přízvuku):

- (18) *Byla to právě ta⁴⁴ podsvinčata, která protestovala, když Napoleon zakazoval nedělní shromáždění.* (ČNK, SYN2010)

Mimo výše uvedené prostředky rematické se na odlišení rématu od tématu výpovědi podílejí další výrazové prostředky, zejména 1. pořadí tématu a rématu v závislosti na příslušném větném typu, 2. slovosled, 3. intonace.

2.2.3 Pořadí tématu a rématu v klauzi

2.2.3.1 Pořadí tématu a rématu v oznamovacích klauzích

V českém lingvistickém prostředí se již od V. Mathesia (1947, s. 240–241) rozlišuje mezi pořadem subjektivním a objektivním (rovněž také pořadím/slovosledem). Jako základní nepříznačkový slovosled (pořad objektivní)⁴⁵ se v češtině chápe takové lineární uspořádání, při němž v oznamovacích klauzích tematická část předchází částí rematické (úvodní část výpovědi bývá tedy převážně tématem a koncová část rématem). Pokud téma následuje až za rématem, jedná se o příznačkový slovosled (pořad subjektivní), který je zpravidla silně situačně zakotven a reflektuje řadu

44 Apostrof v tomto případě signalizuje větný přízvuk.

45 J. Firbas (1992) pro nepříznačkový slovosled užívá označení „ordo naturalis“.

nejrůznějších sémantických a pragmatických konotací. Rozlišení obou typů uspořádání demonstrují následující příklady (19) a., b.:

- (19) a. *Petr napsal DOPIS.* (objektivní pořad)
b. *DOPIS Petr napsal.* (subjektivní pořad)

V textech moderní češtiny je tedy možno očekávat, že v neutrálních případech prvky mající ve větě status tématu stojí na počátku klauze, zatímco prvky rematické v jejím závěru. Jak nastiňují analýzy Š. Zikánové, pro starší češtinu je potřeba k této presupozici přistupovat se značnou obezřetností:

Povrchový slovosled ve starší češtině odpovídá vzrůstajícím stupňům výpovědní dynamičnosti méně často, vedle hloubkového slovosledu na něj má vliv řada jiných činitelů.
(Zikánová 2009, s. 41)

2.2.3.2 Pořadí tématu a rématu v tázacích klauzích

Tázací klauze je možno rozčlenit do dvou skupin, a to na otázky doplňovací a otázky zjišťovací (viz např. MČ 3, s. 323; PMČ, s. 608–611; Panevová et al. 2014, s. 227–233).

2.2.3.2.1 Otázky doplňovací

Podle PMČ (s. 638) je základním nepříznakovým slovosledem doplňovacích otázek pořad s umístěním kontextově nezapojeného tázacího slova v iniciální pozici klauze, jak je demonstrováno v dokladu (20), převzatém z korpusu SYN2010:

- (20) *Samé otázky... Stačí zavřít oči a vidím ten chaos: chaos stínů, siluet, světel, přízraků... 'Kde to bylo?'* (ČNK, SYN2010)

Umístění tázacího výrazu na konec klauze je chápáno jako prostředek slovosledných aktualizací, srov. příklad (21), převzatý z PMČ (ibid.):

- (21) *A do té Itálie pojedete 'kdy?'*

Tázací výraz může být mimo to umístěn i do středové pozice klauze⁴⁶, jak demonstruje níže uvedený doklad (22), citovaný rovněž podle PMČ (ibid.), přičemž tyto případy však nejsou v češtině příliš frekventované:

46 Středové postavení tázacího výrazu se objevuje více v těch jazycích, které mají tendenci i v klauzích oznamovacích klást réma do středu výpovědi, jak je tomu zejména v jazycích východoslovanských, bulharštině, makedonštině a polštině (viz Běličová – Uhlířová 1996, s. 207).

(22) *A do té Itálie **kdy** pojedete?*

Ve všech uvedených případech interogativní výrazy *kde/kdy* představují vlastní réma klauze, zatímco NP *do té Itálie* v dokladu (21) a (22) vlastní téma klauze.⁴⁷

2.2.3.2.2 Otázky zjišťovací

Za základní nepříznačový slovosled ve zjišťovacích otázkách se pokládá umístění slovesa na počátek klauze, zatímco intonační centrum je umístěno na konci otázky na výrazu kontextově nezapojeném (představujícím vlastní réma klauze), jak je možno vidět v dokladu (23) a. Pokud je intonační centrum umístěno na počátku zjišťovací otázky, je toto postavení chápáno jako subjektivní, viz doklad (23) b.

(23) a. „*Ale já to vím. Až zákazník přestane bavit jeptiška, vymyslím něco jinýho a pravděpodobně si i změním jméno, aby se hodilo k novému číslu. Už jsem o tom přemýšlela. Chceš to **'prozradit'**?*“ (ČNK, SYN2010)
b. → *'Prozradit to chceš?*

2.2.3.3 Pořadí tématu a rématu v imperativních klauzích

Určování tématu a rématu v imperativních klauzích je dle PMČ (s. 639) poměrně snadno realizovatelné u výpovědí typů *Pospěš!*, *Usměj se!*, kde slovesný predikát je rématem, zatímco osoba vyjádřená koncovkou slovesa zpravidla tématem. Naopak ve složitějších imperativních konstrukcích je nutno se zaměřit na rozlišení kontextově zapojených či kontextově nezapojených elementů klauze. Kontextově zapojené prvky jsou převážně určitelné podle možnosti jejich vypuštění z klauze, jak je možno vidět v níže uvedených dokladech (24) a., b., z nichž plyne, že výrazy *podej a mi* jsou kontextově zapojené, zatímco fráze *tu židli* kontextově nezapojená:

(24) a. *Podej mi **tu židli!*** (PMČ, s. 639)
b. → *'Tu židli!*

47 Jak zmiňují autoři Panevová et al. (2014, s. 229), určení a analýza aktuálního členění otázek doplňovacích představují poněkud složitější problematiku. Podle V. Mathesia (1941; 1982) a H. Křížkové (1968; 1982) je tázací zájmeno rématem klauze, zatímco ostatní prvky náležejí k jejímu tématu. Naopak F. Trávníček (1951) pokládá tázací výraz za základ otázky, F. Daneš (1949; 1957) soudí, že rématem klauze může být nejen samotný tázací výraz, ale i další prvek tázací klauze. Podle J. Firbase (1976; 2013) existuje velmi úzká relace mezi umístěním IC v tázací klauzi a rématem klauze. Pokud je IC umístěno na jiném výrazu než na tázacím zájmenu, je rématem klauze ten výraz, na němž je IC umístěno. J. Panevová et al. (2014, s. 230) rovněž ve shodě s F. Danešem i J. Firasem uvádějí, že rématem klauze nemusí nutně být vždy jen tázací zájmeno, ale i jiný výraz tázací klauze.

2.2.4 Intonace

Intonací coby jedním z nejdůležitějších činitelů aktuálního členění rozumíme souhrn více prozodických prostředků, mezi nimiž zaujímá ústřední postavení dynamický přízvuk, melodická linie a rytmus. Téměř v každé klauzi je pak možno určit intonačně prominentní místo, které již F. Daneš (1957, s. 29) označuje jako **intonační centrum** (IC). J. Panevová et al. intonační centrum definují takto:

Intonačním centrem věty rozumíme slovo (takt), které v mluvené podobě věty nese „větňý“ přízvuk. Je to nejdůraznější takt ve větě, obvykle řazený na konec věty. Je charakteristický klesavou melodií a zvýšenou hlasitostí, ale na jeho utváření se podílejí i další faktory (tempo promluvy, barva hlasu a další). Intonační centrum obsahuje každá úplná věta. Předpokládáme, že intonační centrum signalizuje v české větě prvek s nejvyšším stupněm výpovědní dynamičnosti, tedy její vlastní ohnisko. Pokud je na konci věty nominální skupina, může se intonační centrum posunout z vlastního ohniska na její poslední člen.

(Panevová et al. 2014, s. 233)

Jak plyne z výše uvedeného, intonační centrum věty je v mluvené realizaci řeči zřetelným identifikátorem rématu, a poloha intonačního centra tedy odpovídá poloze vlastního rématu. Vztah intonačního centra a vlastního rématu F. Daneš charakterizuje tímto způsobem:

Výpovědní centrum je vyznačeno opět trojí věcí: především zvukově (zvláštní intonací), dále pak polohou (poslední centrum výpovědi) a významově (centrum je na jádru výpovědi).

(Daneš 1957, s. 29)

Pro zkoumání textů pocházejících ze starších vývojových fází, u nichž jsme omezeni jen uzavřenou množinou památek a u nichž postrádáme relevantní informace o její fónické realizaci, nemůžeme v podstatě tuto metodu (umístění intonačního centra na rématu výpovědi) využít. Výsledky, které by z tohoto zkoumání vyplynuly, by jednak byly značně spekulativní, jednak pravděpodobně silně ovlivněné naší znalostí stavu v moderní češtině. Pouze u vět obsahujících **kontrastivní prvek** je i ve starých textech možno určit umístění intonačního centra, neboť tyto klauze zpravidla obsahují dva intonační vrcholy: kontrast a réma (srov. následující doklad (25)) a lze pravděpodobně předpokládat, že tomu tak bylo i v češtině analyzovaného období.

(25) *Tu třeba otázanie, proč jest anjel, poslán, a ne člověk.* KristB 2v (VWSTB)

Tyto doklady představují ovšem jen velmi malý výsek analyzovaných textů s poměrně svěbytným řazením jednotlivých členů – rématu a kontrastivního prvku,

proto výsledky, které z jejich zkoumání vyplývají, není možno považovat za reprezentativní, resp. nelze je obecně aplikovat na jiné staročeské klauze bez kontrastivních složek.

2.2.5 Slovosled

Slovosled společně s intonací jsou, jak již bylo zmíněno výše, hlavními výrazovými prostředky aktuálního členění. Čeština coby jazyk s relativně volným slovosledem nemá pořádek slov ve většině případů gramatikalizován – slovosled zde zpravidla neslouží pro vyjádření gramatických vztahů mezi jednotlivými syntaktickými jednotkami ve větě. I přes to v češtině (obdobně jako i v dalších jazycích) existuje jistý základní slovosled vycházející z její slovosledné typologie, který ovšem často bývá porušen právě vlivem aktuálního členění (o základní slovosledné typologii češtiny bylo již pojednáno výše).

2.2.6 Slovosled NP z hlediska aktuálního členění⁴⁸

Jak již bylo řečeno výše, vymezení tematických a rematických jednotek může fungovat nejen na úrovni věty, ale i na úrovni větných částí. V rámci samotné nominální fráze je tedy možno určit prvek s nižší výpovědní dynamičností (kterým převážně bývá dominující jméno) a složku s výpovědní dynamičností vyšší (zpravidla rozvíjející člen NP).⁴⁹ Existuje několik faktorů výrazně ovlivňujících slovosled NP:⁵⁰

- a/ slovnědruhá charakteristika atributu (adjektivní vs. substantivní);
- b/ počet rozvíjejících členů („složitost atributu“);
- c/ slovnědruhá charakteristika dominujícího členu (substantivum vs. zájmeno);
- d/ lexikálněsémantická povaha rozvíjejících členů;
- e/ kontext.⁵¹

Vliv AVČ na slovosled NP nelze sledovat z hlediska jednoho obecného kritéria. Při zkoumání tematicko-rematického nexu v rámci NP je mj. nutno vždy přihlížet k několika dalším aspektům (viz Uhlířová 1988, s. 271): 1. **syntaktické formě NP** (zahrnující typ modifikátoru – premodifikátor vs. postmodifikátor, adjektivní/ zájmenný modifikátor vs. substantivní modifikátor, počet rozvíjejících členů //

48 Mimo aktuální členění je ovšem slovosled NP řízen i principem gramatickým, viz dále oddíl 2.2.6.2.2 *NP s větším počtem rozvíjejících členů*.

49 Podle některých přístupů (např. Svoboda 1989, s. 86) se obdobně jako na úrovni větné, tak i v rámci NP uplatňuje tripartitní členění: mimo vlastní tematickou a rematickou složku je rozlišován ještě vlastní tranzit (= složky nesoucí informaci o pádě, čísle a polaritě).

50 Jejich podrobný přehled viz Běličová – Uhlířová (1996, s. 209) či MČ 3 (s. 161).

51 Toto kritérium pouze v MČ 3 (ibid.).

míra rozvitosti příslušné NP), 2. **umístění IC v rámci NP**, 3. **sémantice NP** (pouze pokud je pro slovosled NP relevantní).

Na základě prvního uvedeného aspektu je možno vymezit jednotlivé typy NP, které jsou v podstatě determinovány třemi základními faktory: 1. **rozměr NP** (počet rozvíjejících členů či míra rozvitosti dominujícího jména), 2. **slovnědruhová charakteristika rozvíjejících členů**, 3. **umístění rozvíjejících členů v NP** (prenominální vs. postnominální pole). Lze totiž očekávat jiné slovosledné chování NP s jediným rozvíjejícím členem a jiné chování NP, jejíž jádro je rozvíjeno složitější syntaktickou konstrukcí, u níž je možno předpokládat uplatňování slovosledného činitele rozměrového. Stejně tak je možno postihnout jiné slovosledné chování modifikátorů adjektivních a modifikátorů substantivních (ke klasifikaci NP podrobněji viz kapitolu 3 *Nominální fráze, její pojetí ve složkové i závislostní syntaxi, klasifikace*).

2.2.6.1 AVČ v prosté NP

Pro slovosled determinátorů a kvantifikátorů v rámci NP lze v současné češtině nastínit tyto tendence: v zásadě se u nich uplatňují obdobná pravidla jako u adjektivních modifikátorů – základní nepříznakovou pozicí je antepozice, postpozice je chápána vždy jako příznaková, a to převážně jako stylově příznaková (*Pán náš*), emotivně motivovaná (*maminko moje*) či ovlivněná rytmickými faktory (viz příklad (26)):

(26) *Není na světě člověk ten, který by se zavděčil lidem všem.*

V češtině rovněž existují případy, v nichž se v jedné NP mohou setkat dva determinátory vedle sebe (zpravidla se jedná o determinátor určitý a neurčitý).⁵² V případě souvýskytu determinátoru určitého a neurčitého je jejich pořadí sémanticky distinktivní, jak je možno vidět na uvedených dokladech (27) a., b. Determinátor stojící vlevo rozhoduje o výsledku (ne)určenosti celé NP (viz Uhlířová 1992; Navrátilová 2012b):

- (27) a. *Nějaká ta pomoc by se mi taky hodila.* (neurčitý determinátor stojí nejvíce vlevo od dominujícího substantiva → **neurčitá** NP)
b. *Ta nějaká pomoc mě přišla pěkně draho.* (nejvíce vlevo od dominujícího substantiva stojí určitý determinátor → **určitá** NP)

---

52 Podle tradičních přístupů (např. EŠČ: Heslo *Determinace*) jsou rovněž česká posesivní zájmena hodnocena jako určité determinátory; o problému této klasifikace viz kapitolu 3 *Nominální fráze, její pojetí ve složkové i závislostní syntaxi, klasifikace*.

2.2.6.2 AVČ ve složené NP

2.2.6.2.1 AVČ v NP s jediným rozvíjejícím členem

V rámci složené NP je možno vyčlenit ještě několik samostatných typů. Pro NP s jediným rozvíjejícím členem (premodifikujícím či postmodifikujícím, samozřejmě mimo skupinu determinátorů a kvantifikátorů) je charakteristické, že tento člen zpravidla funguje jako vlastní réma NP, zatímco dominující jméno zde plní funkci tématu (Běličová – Uhlířová 1996, s. 208).⁵³ Základní nepříznačnou pozici adjektivního modifikátoru je v češtině antepozice, postpozice je chápána jako slovosledná varianta silně příznačová,⁵⁴ přičemž je převážně motivována těmito jevy (srov. Běličová – Uhlířová 1996, s. 209; ESČ: Heslo *Slovosled nominální skupiny*):

- a/ diferenční postpozice (zejména v terminologické oblasti: *violka vonná, oxid uhličitý*, u jmen historických osobností: *Karel Čtvrtý, Petr Veliký*);
- b/ enumerační postpozice (ve výčtech či seznamech: *dodáváme dřevo smrkové, modřínové a jasanové*);
- c/ emotivně až expresivně motivovaná postpozice (*holčičko zlatá, chlape líná*);
- d/ stylově příznačová postpozice (v poezii, náboženských tradicionalismech: *Hod boží*).

2.2.6.2.2 NP s větším počtem rozvíjejících členů

V NP s větším počtem rozvíjejících členů se v zásadě uplatňuje princip analogický s řazením jednotlivých prvků v klauzi – tzn., výpovědní dynamičnost stoupá zleva doprava – nejbližší dominujícímu jménu stojí prvek s nejvyšší výpovědní dynamičností, nejdále od něj prvek s dynamičností nejnižší.⁵⁵ Je tedy respektován postup od prvků s tematickou (kontextualizační) funkcí k prvkům s nejvyšší výpovědní dynamičností (viz též uvedený příklad (28)):

53 Podle jiných přístupů (viz Svoboda 1989, s. 108) plní dané řídicí jméno funkci nominálního tranzitu.

54 Podle MČ 3 (s. 618) současná čeština i v případě, že je IC umístěno na rozvíjejícím členu NP (nikoli na jejím dominujícím jménu), preferuje základní řazení NP – „adjektivum – substantivum“ (tedy antepozici shodného atributu) obdobně jako na větné úrovni řazení „subjekt – predikát – komplement“.

55 Podle F. Štíchy et al. (2013, s. 576) je pořadí jednotlivých modifikátorů (příp. determinátorů) ovlivněno sémantickými faktory – modifikátor vyjadřující specifitější vlastnost zaujímá pozici blíže k substantivu. Podrobnější výklad nabízí ve své monografii S. J. Bakker (2009, s. 93–141), jež uvádí, že obecně je v indoevropských jazycích věnována řazení modifikátorů v NP velmi malá pozornost (obdobně viz též M. Dryer 2007), přičemž většina autorů, jež se struktuře premodifikátorů v NP ve svých publikacích věnuje, uvádí zejména faktory sémantické, fonologické a pragmatické, které mají vliv na řazení těchto prvků v prenominálním poli fráze (srov. např. Biber et al. 1999; Martin 1969; Posner 1969; Sproat – Shih 1988). Podrobnější výklad o řazení jednotlivých modifikátorů v NP na základě jejich sémantiky (včetně vytvoření určitého „sémantického modelu NP“) podává rovněž J. Rijkhoff (2002, s. 213–238).

determinátor > kvantifikátor > adjektivum kvalifikační > adjektivum relační₁ > (ev. adjektivum relační₂) > dominující jméno

(28) *tyto tři výborné čerstvé čokoládové dorty*

V případě postmodifikujících členů NP (komplementu i adjunktů) je v češtině jejich základní nepříznačnou pozicí postpozice, přičemž v případě většího počtu postmodifikátorů je v češtině gramatikalizováno jejich pevné pořadí: adnominální genitiv následuje těsně za dominujícím jménem, za ním následuje předložková fráze, případně další komplementy (srov. např. Štícha et al. 2013, s. 577). Řazení jednotlivých rozvíjejících složek z hlediska výpovědní dynamičnosti respektuje pořadí jednotlivých elementů v klauzi (nejvíce vpravo tedy zpravidla stojí vlastní réma NP, zatímco vlastní téma zaujímá pozici nejvíce vlevo). V rámci NP je ale možno zaznamenat situaci zcela opačnou k řazení členů premodifikujících. Zatímco u členů premodifikujících stojí nejbližší k řídicímu jménu prvek s nejvyšší výpovědní dynamičností, u členů postmodifikujících stojí tento sdělně nejdůležitější prvek od řídicího substantiva nejdále.

Antepozice komplementu i adjunktů, hojně se vyskytující v památkách staré i střední češtiny (viz kapitulu 1 *Úvod*), je v současné češtině doložena jen řídce v mluveném jazyce (Běličová – Uhlířová 1996, s. 215) či v některých dialektech (Michálková 1971, s. 123–124; Balhar 1974, s. 88).

2.2.6.2.3 NP s valenčními adjektivy

Specifickou skupinu představují **NP s rozvíjenými dějovými adjektivy zachovávajícími valenční rámec fundujících sloves**, majícími v příslušné NP status rozvíjejícího členu. V češtině o umístění tohoto rozvíjejícího členu ve vztahu k jménu řídicímu rozhoduje zejména slovosledný činitel rozměrový (viz ESČ: Heslo *Činitel slovosledný rozměrový*), jehož uplatnění má za následek převládající umístění „rozměrného“ rozvíjejícího členu do postnominální pozice, jak je také možno pozorovat v následujícím dokladu (29). Pro češtinu je rovněž charakteristické, že se v případě takových NP vyhýbá **tzv. rámcovým konstrukcím**⁵⁶ založeným na umístění větných členů rozvíjejících dané dějové adjektivum mezi toto adjektivum a dominující substantivum. Fráze uvedená v dokladu (29) z korpusu SYN2010 by při využití rámcové konstrukce měla tuto podobu: *Vhodná ke koupání voda je dosud ve všech testovaných koupacích oblastech i v koupalištích.*

56 Rámcové konstrukce jsou poměrně charakteristické pro jazyky východoslovanské, polštinu, bulharštinu a makedonštinu (viz Běličová – Uhlířová *ibid.*).

- (29) *Voda vhodná ke koupání je dosud ve všech testovaných koupacích oblastech i v koupalištích.* (ČNK, SYN2010)

Obdobně není pro češtinu typické užívání **cirkumpozice**, při níž stojí rozvíjející adjektivum v prenominální pozici, zatímco členy rozvíjející toto adjektivum v pozici postnominální, čímž dochází k vytvoření neprojektivní konstrukce (o neprojektivních konstrukcích viz dále). V češtině je toto uspořádání možné jen u několika málo adjektiv (např. *plné ruce práce, vhodný nástroj pro kutily*). Za cirkumpozici je však možno považovat i takové uspořádání, při němž jeden z premodifikujících členů stojí před řídícím substantivem, zatímco další modifikátor se nachází v postnominálním poli. Jak uvádí např. A. Svoboda (1989, s. 114), tato slovosledná varianta je pravděpodobně vyvolána aktuálním členěním uvnitř příslušné NP. Zatímco rozvíjející člen v antepozici spolu s dominujícím jménem jsou při tomto způsobu řazení tematizovány, člen stojící v postpozici si uchovává funkci vlastního rématu (*nominální fráze ANGLICKÁ*). V analyzovaných stč. textech lze ovšem spíše předpokládat, že tento slovosled nemusí být nutně motivován aktuálním členěním, často může pouze reflektovat slovosled latinského pretextu či nějakým způsobem imitovat latinské syntaktické konstrukce (o tom více viz kapitolu 9 *Rozvíjející výrazy NP a otázka jejich vlivu na slovosled*).

2.2.6.2.4 NP s premodifikátory i postmodifikátory

Další specifický typ představují NP s premodifikujícími i postmodifikujícími členy.⁵⁷ Podle A. Svobody je v tomto případě složkou s nejvyšší výpovědní dynamičností příslušný komplement (příp. adjunkt), zatímco premodifikující členy jsou řazeny mezi nominální tranzity, tedy složky s nižší výpovědní dynamičností:⁵⁸

V př. (39) *the pretty girl in the corner* je *in the corner* vlastním rématem složené nominální fráze a *pretty* funguje jako nominální tranzit, který leží na škále závažnosti výše než nominální tranzit vyjádřený nocionální složkou základu *girl*.

(Svoboda 1989, s. 111)

Z hlediska funkční flexibility NP s premodifikujícími i postmodifikujícími členy funguje ovšem (obdobně jako na úrovni klauze) neméně důležitý aspekt, a to, že kterýkoli prvek fráze může být rematizován (současně ovšem není rozdílná výpovědní

57 Definice premodifikujících a postmodifikujících členů NP je blíže podána v kapitole 3 *Nominální fráze, její pojetí ve složkové i závislostní syntaxi, klasifikace*.

58 Přestože je situace demonstrována na anglických příkladech, podle A. Svobody (1989, s. 114) je možno zachycený stav ztotožnit s pravidly uplatňujícími se u tohoto typu i v češtině.

dynamičnost reflektována v slovosledu dané NP). Uvedený případ A. Svoboda tedy interpretuje tímto způsobem (verzálky označují vlastní rematickou složku fráze):

- i) the PRETTY girl in the corner; ii) the pretty GIRL in the corner; iii) the pretty girl in the CORNER.

(Svoboda *ibid.*)

2.2.6.2.5 NP s koordinačním vztahem

Další druh jmenných frází představují **NP s koordinačním vztahem**. U tohoto typu je komplikované zejména vymezení tematicko-rematického nexu uvnitř koordinované skupiny. Pokud se jedná o dvě samostatné fráze, u nichž nedochází ke **koordinaci fúzové** (viz SČ, s. 338), jako je tomu např. u NP v dokladu (30), je možno v rámci každé z koordinovaných frází určit složku s nejvyšším a nejnižším stupněm výpovědní dynamičnosti. Koordinovaná řídicí jména *pero* a *dopis* jsou rématy celé klauze a tématy NP, zatímco modifikátory *plnicí* a *pro babičku* jsou vlastními rématy v rámci každé NP. Obdobně řešitelné jsou i příklady typu *lesy jehličnaté a smíšené*. MČ 3 (s. 415) v tomto případě mluví o **tzv. elipse členů dominujících**. Adjektiva *jehličnaté* a *smíšené* jsou vlastními rématy celé koordinované skupiny se stejným stupněm výpovědní dynamičnosti. Obtížné řešení je ovšem u takových případů, kde ke koordinaci fúzové dochází, jak demonstruje doklad (31). Jak je patrné z uvedeného příkladu, nelze v podstatě určit, zda adjektivní modifikátor *hnědé* je vlastním rématem pouze NP *hnědé boty*, či vlastním rématem celé koordinované skupiny *boty a kalhoty*.

(30) *Na stole leželo **plnicí pero a dopis pro babičku**.*

(31) *Koupil si **hnědé boty a kalhoty**.*

2.2.6.3 Kontaktnost vs. distantnost rozvíjejících členů NP

Důležitým faktorem, který se v češtině uplatňuje u všech typů NP, je **kontaktní poloha** rozvíjejících členů. Tyto členy společně se svým řídicím jménem tvoří jednotku zaplňující ve strukturním schématu klauze jedinou pozici určitého řádu, která se v rámci klauze přemísťuje jako celek. **Distantní poloha**, tedy odtržení rozvíjejícího členu od dominujícího jména, motivovaná zejména aktuálním členěním, vede k rozpadu dané NP a k restrukturalizaci celé klauze, jak je možno pozorovat v dokladu (32) a., b. převzatém z Běličové – Uhlířové (1996, s. 208):

(32) a. *Měl velmi špinavé ruce.* (kontaktní poloha)

b. *Ruce měl velmi špinavé.* (distantní poloha)

2.3 Gramatické faktory

Vedle AVC jakožto hlavního slovosledného principu v češtině ovlivňuje slovosled klauze rovněž její **gramatická forma**. Určité elementy klauze plní ve větě jisté syntaktické funkce jsou na základě těchto syntaktických funkcí slovosledně vázány v klauzi na konkrétní pozici, přičemž zpravidla platí, že čím výše v syntaktické struktuře věty je jistá složka umístěna, tím méně o jejím slovosledu rozhodují gramatické faktory, a naopak čím je složka v syntaktické struktuře umístěna níže, tím více je její slovosled závazný (viz MČ 3, s. 603).⁵⁹ V tomto směru je tedy možno sledovat relativní „volnost“ v umístění slovesného tvaru či jmenné fráze, zatímco slovosled např. předložkových výrazů je naopak poměrně silně gramatikalizován.

2.4 Rytmické faktory

Rytmické faktory v moderní češtině ovlivňují postavení zejména těch větných komponentů, které nemají nebo ztrácejí svůj slovní přízvuk, tj. stálých i nestálých klitik. Tyto jazykové prostředky, bez přízvuku ve větě samostatně nerealizovatelné, k sobě potřebují mít jisté opěrné (přízvučné) slovo, s nímž pak vytvářejí jeden přízvukový a rytmický celek.⁶⁰ Ve staré češtině se lze setkat s jinými případy rytmičtých faktorů, a to s rytmičtými delšími větnými úseky či celými klauzemi.⁶¹ Nejzřetelněji se rytmičtáze ovšem uplatňuje v samotných závěrech klauzím (v tzv. rytmičtých klauzulích), které v zásadě vycházejí z klauzulí uplatňujících se ve středověké latinské próze.⁶² J. Hrabák (1964, s. 55) popisuje čtyři základní typy větných klauzulí (též *cursus*) typických pro starou češtinu: *cursus planus*, *cursus tardus*, *cursus velox* a *cursus trispondaicus*.⁶³ Příklady viz Hrabák (ibid.), Zikánová (2009, s. 21):

59 Mimo to lze vypořádat jistou relaci mezi pozicemi v klauzi a slovnědruhovou příslušností, mezi slovosledem složek vyjádřených větně a složek s nevětným vyjádřením. Nadto může být pozice v klauzi ovlivněna i formálně morfologickými charakteristikami.

60 Pozice klitik v klauzi ovšem může být řízena i faktory gramatickými (viz např. Kosek 2011, s. 35).

61 Tyto rytmičtí klauzule však de facto fungují jako určitý stylový fenomén.

62 *Cursus* je znám již z děl antických prozaiků – vůbec poprvé se objevuje u Cicerona (viz Nechutová 2002, s. 118). Oproti staré češtině, v níž je rytmičtáze založena na střídání přízvučných a nepřízvučných slabik, je však rytmičtáze klauzulí v klasické latině založena na střídání slabik dlouhých a krátkých. Vedle toho pro středověkou latinskou prózu dokládá J. Ludvíkovský (1951) princip rytmičtáze rovněž založený na střídání slabik přízvučných a nepřízvučných (o kurzu v rétorických dýchlech viz též Kraus 1998, s. 81).

63 Uvedené klauzule se v zásadě shodují s klauzulemi latinskými (srov. Nechutová 2002, s. 119), pouze u posledního z uvedených typů se jedná o jistou obměnu latinského „*cursus spondaicus*“. Z tohoto důvodu patrně J. Hrabák užívá namísto termínu *cursus trispondaicus* označení „modifikace kursu zvaného *spondaicus*“ (Hrabák 1964, s. 55), pojem *cursus trispondaicus* užívá ve své práci mj. Š. Zikánová (2009, s. 21).

- *cursus planus* | áaa | áa | *mluviti nedáš* (Tkadleček)
- *cursus tardus* | áaa | áaa | *protivné nešťestie* (Tkadleček)
- *cursus velox* | áaa | áa | | áa | *žádosti těla svého* (Štítný)
- *cursus trispondaicus* | áa | áa | | áa | *že to darmo nenie* (Tkadleček)

Podle Š. Zikánové (ibid.) se převážně v těchto klauzulích užívá slovesných tvarů, nicméně, jak je také možno vidět ze dvou příkladů uvedených J. Hrabákem, je zřejmé, že se v závěru klauze může objevit rovněž NP. Tato skutečnost je pro naši práci poměrně zásadní, neboť uspořádání jednotlivých elementů této fráze pak podléhá rytmickým zákonitostem a nemusí být tedy respektováno jejich základní nepříznačkové postavení. Ne vždy je ovšem možno určit (vzhledem k časté slabičné homonymii), které fráze rytmizaci podléhají a které nikoli. Jelikož se nechceme při interpretaci jednotlivých dokladů dopouštět vytváření až příliš hypotetických závěrů, rytmizované závěry sledujeme pouze v textech, kde je potenciálnost rytmizace výrazně podpořena i četnějším výskytem gramatických rýmů, případně v textech, u nichž je všeobecně známo, že jsou rytmizovány. Mimo to do výzkumu zahrnujeme pouze příklady takových frází, jejichž jednotlivé prvky se vyznačují různým počtem slabik (podrobněji viz kapitolu 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*).

2.5 Styl, stylová příslušnost textu, stylový záměr autora

Již bylo zmíněno, že mezi další slovosledné činitele, které zčásti souvisejí s předchozím činitelem rytmickým, je možno zařadit rovněž **styl** (stylovou příslušnost textu, stylový záměr autora). Tento faktor se ovšem od předchozích slovosledných činitelů odlišuje specifickými vlastnostmi. Jako jediný slovosledný činitel má potenciál svým působením narušit hierarchii v uplatňování jednotlivých slovosledných činitelů (viz MČ 3, s. 605). Lze předpokládat, že v památkách staré češtiny je stylová příslušnost textu jedním z hlavních kritérií určujících slovosledné uspořádání klauze, příp. jejích elementů (NP etc.).⁶⁴ Z tohoto důvodu (aby tak bylo zamezeno mylné interpretaci dokladů, která by jistě vyplynula z průzkumu textu jednoho typu žánru) je nezbytné pro dosažení relevantních výsledků slovosledné analýzy vždy prozkoumat co nejširší žánrovou skladbu textů (viz kapitolu 5 *Analyzované prameny*).

64 Jak zmiňují Večerka – Šlosar – Dvořák – Malčík (2009, s. 59–60), ve stč. měly stylotvornou funkci jen prostředky syntaktické a lexikální.

2.6 Slovosledné pozice, absolutní pozice NP v klauzi, relativní pozice NP

Jelikož cílem této monografie je zachycení slovosledu složených slovosledných jednotek, je nutno rozlišovat mezi dvěma hlavními typy slovosledných pozic: mezi 1. **pozicí absolutní** (tj. slovosledná pozice podle absolutního lineárního pořadí v příslušném celku), 2. **pozicí relativní** (tj. pozice v relaci k jiné jednotce včetně struktury).

2.6.1 Absolutní pozice v klauzi

Systém slovosledných pozic v klauzi vypracoval v českém lingvistickém prostředí A. Svoboda (1984), jehož klasifikace vychází z diferenciací pozic podle jejich vztahu k větné stavbě. Rozlišuje mezi **pozicemi plně integrovanými** a **pozicemi částečně integrovanými**. Hlavní rozdíl přitom spočívá v (ne)/podřízenosti slovosledných jednotek dominujícímu slovesu. Jednotky, které jsou slovesu nepodřízeny (jedná se zejména o oslovení, vsuvky etc.), vytvářejí **pozice částečně integrované**, které pak A. Svoboda dále segmentuje na pozice: 1. preklauzální, 2. interklauzální, 3. postklauzální. Tyto uvedené pozice demonstrují příklady (33), (34), (35):

- (33) *Jano, to nesmíš!* (pozice preklauzální)
 (34) *To, Jano, nesmíš!* (pozice interklauzální)
 (35) *To nesmíš, Jano!* (pozice postklauzální)

Naopak v **plně integrovaných pozicích** se nacházejí takové jednotky, které jsou řídicím slovesem dominovány. V případě těchto pozic se rozlišuje zejména mezi počátkem, středem a koncem klauze, tj. mezi pozicí iniciální, mediální a finální. Specifickou pozicí je pak pozice postiniciální⁶⁵ (tj. po prvním přízvučném úseku ve větě) vyhrazená v češtině pro klitické tvary (viz reflexivum *se* v dokladu (36) a.). Jako další samostatný typ uvádí A. Svoboda pozici iniciálně-finální, tj. pozici, která je obsazena v případě, že se jedná o klauzi s jediným větným elementem (který tedy zaujímá současně pozici iniciální i finální, jak demonstruje doklad (37)).

- (36) a. *Petr se svému nepříteli moudrému nápadu nakonec zasmál.*
 b. *Svému nepříteli moudrému nápadu se Petr nakonec zasmál.*
 c. *Svému nepříteli moudrému nápadu se nakonec zasmál i Petr.*
 (37) *Prší.*

65 Stejně tak je možno hovořit o pozici preiniciální, tj. před prvním přízvučným členem, jež je zpravidla vyhrazena spojkovým a částicovým výrazům.

Jak je možno pozorovat z uvedených příkladů, jednotky NP se mohou vyskytovat v pozicích částečně i plně integrovaných. Pro starou češtinu je mimo to ovšem nutno počítat s četnými případy, kdy je NP dominována neurčitými slovesnými formami (zejména participií). Z toho důvodu v naší práci primárně rozlišujeme mezi **pozicemi klauzálními** a dalšími **pozicemi „neklauzálními“**. Klauzálními pozicemi rozumíme umístění NP na počátek, do středu či závěru klauze s určitým slovesným tvarem (VF). Vedle toho pokud se NP objeví v syntaktické jednotce, která status klauze nemá, jedná se zejména o vokativní NP ($N_{\text{vok}} > \text{Poss}$) a NP dominované transgresivní konstrukcí⁶⁶ či infinitivem, označujeme tyto pozice jako „neklauzální“. Vzhledem k povaze analyzovaného prvku, a to zejména u krátkých (jednoslabičných) tvarů posesivních zájmen, u nichž by bylo možno vzhledem k jejich jednoslabičné formě uvažovat o statusu nestálého klitika, je ovšem nutno rozlišit nejen umístění NP jako celé jednotky v klauzi, ale rovněž je zapotřebí blíže specifikovat umístění samotného posesivního zájmena nejen v rámci NP, ale rovněž v rámci klauze, proto je v případě iniciální a finální pozice rozlišována tzv. **absolutní iniciální pozice**, tj. krátký tvar posesivního zájmena je umístěn na samý počátek klauze (viz příklad (38)), a **absolutní finální pozice**, tj. krátký tvar posesivního zájmena je umístěn do absolutní koncové pozice klauze (příklad (40)).

- **iniciální** (pozice na samém počátku klauze včetně pozice po vedlejší predikaci, tj. po vedlejší větě i přechodníkové konstrukci, včetně pozice po pozici preiniciální⁶⁷)

(38) *Své nápady nikdy nikomu neřekl.*

- **mediální** (pozice uprostřed klauze)

(39) *Nikdy nikomu své nápady neřekl.*

- **finální** (pozice na konci klauze)

(40) *Nikdy nikomu neřekl nápady své.*

- **finální pozice před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí** (u Š. Zikánové 2009, s. 28 je tento typ pozice označován jako „pozice před postponovanými členy“)

⁶⁶ U tohoto typu rezignujeme na umístění syntaktické konstrukce v klauzi, sledována je pouze pozice NP vůči příslušnému přechodníkovému výrazu – zda je vůči němu „anteponována“, či „postponována“.

⁶⁷ Jedná se o pozici nacházející se před pozicí iniciální – obdobnou klasifikaci iniciální pozice je možno nalézt u Š. Zikánové (2009, s. 26).

(41) *Nikdy nikomu neřekl své nápady, kterých měl plnou hlavu.*

- **další „neklauzální“ pozice** (NP v přechodníkové konstrukci, NP dominované infinitivem, vokativní NP)

(42) *Děvče moje, na to sis mělo vzpomenout dřív!*

(43) *Opustiv svůj domov, vydal se Honza do světa.*

(44) *Vzpomenout si na jména svých bývalých spolužáků, to nebylo vůbec jednoduché.*

2.6.2 Relativní pozice

Mimo postavení NP jako celé jednotky v klauzi je ovšem nutno pracovat ještě s umístěním jednotlivých rozvíjejících členů ve vztahu k dominujícímu jménu, tj. s tzv. **pozicemi relativními**. Obecně se rozlišují tyto dvě základní pozice:

1. **Pozice kontaktní** (rozvíjející člen/členy se nachází/nacházejí bezprostředně v blízkosti syntakticky nadřazeného substantiva); v rámci této pozice je pak možno definovat 3 základní způsoby uspořádání rozvíjejících členů:

- **antepozice / prenominální pozice** (všechny rozvíjející členy NP stojí před dominujícím jménem; v generativních přístupech označováno jako prenominální pole nebo levá periferie NP)

(45) *Tato naše prastará krásně kvetoucí jablůň byla ozdobou celé zahrady.*

- **postpozice / postnominální pozice** (všechny rozvíjející členy NP stojí v pozici za dominujícím jménem; v generativních přístupech označováno jako postnominální pole nebo pravá periferie NP)

(46) *Přání moje největší se mi splnilo.*

- **cirkumpozice** (již jsme uvedli, že za cirkumpozici bývá zpravidla pokládáno takové umístění rozvitého dějového adjektiva s doplněním, při němž jedna z částí stojí před dominujícím jménem a druhá složka až za ním – viz příklad (47) a. i výklad výše). V naší práci ovšem za cirkumpozici primárně pokládáme takové uspořádání NP, ve kterém jeden či několik kongruentních rozvíjejících členů stojí před řídicím jménem a rovněž minimálně jeden kongruentní rozvíjející člen za ním (viz příklad (47) b.).

- (47) a. *Dědeček se vrátil s plným košíkem hub.*
b. *Už dlouho neslyšeli tu jeho píseň smutnou.*

2. Pozice distantní (mezi rozvíjející členy je umístěn výraz, který není syntakticky asociován ani s členem dominujícím ani s členem dominovaným), někdy také označováno jako **interpozice**.

- (48) *Vaši navštívili babičku.*

V naší práci od sebe oddělujeme obě pozice (kontaktní i distantní), přičemž v rámci distantní pozice (v práci označované jako interpozice) od sebe odlišujeme 2 typy interponovaných členů: 1. výrazy přízvukné (viz příklad (48)), 2. výrazy klitické (viz příklad (49)).

- (49) *Tvé ho myšlenky napadaly.*

Při tomto způsobu uspořádání ((48), (49)) není respektován slovosledný činitel gramatický, a je tedy porušena podmínka projektivnosti.

2.6.2.1 Projektivnost

Pro většinu českých vět, a to se slovosledem příznakovým i nepříznakovým, platí splnění tzv. **podmínky projektivnosti**. MČ 3 podmínku projektivnosti definuje takto:

Libovolné dvě větné složky ve vztahu syntaktické dominance buď ve větě následují bezprostředně po sobě, nebo jsou odděleny takovými větnými složkami, které jsou přímo nebo nepřímo dominovány jednou z nich.⁶⁸

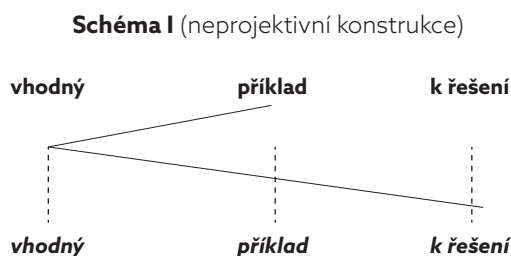
(MČ 3, s. 610)

V případě NP je v zásadě možno uvažovat o dvou typech neprojektivních konstrukcí: 1. Prvek, který porušuje splnění podmínky projektivity, do dané NP nepatří, je tedy do NP „interponován“ (viz výše uvedené příklady (48), (49)). 2. Prvek, který porušuje splnění podmínky projektivity, do dané NP patří, ale porušuje v lineární realizaci přirozené pořadí jednotlivých elementů fráze (viz příklad (50) a.).

- (50) a. *vhodný příklad k řešení*

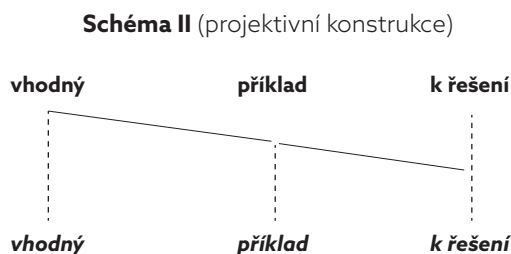
68 Více viz Nebeský 1981; 1988; EŠČ: Heslo *Projektivnost*; Zeman 2004; Veselá – Havelka – Hajičová 2004; Novák (2010, s. 250–261); Panevová et al. (2014, s. 214–220).

Graficky⁶⁹ je možno tuto neprojektivní konstrukci znázornit následujícím způsobem (Schéma I):

Případ, v němž slovosled dané fráze podmínku projektivnosti neporušuje, je znázorněn v příkladu (50) b.

(50) b. *příklad vhodný k řešení*

Jak uvádějí autoři J. Panevová et al. (2014, s. 215–219), neprojektivní konstrukce prvního typu (tj. interpozice) mohou být vyvolány následujícími faktory: 1. gramatickými či prozodickými vlastnostmi (týká se zejména slovosledu klitik), 2. aktuálním členěním, 3. projektivita může být rovněž porušena v případě konstrukcí se složenými predikáty a v předložkových vazbách. V naší práci, jak bude ještě dále zmíněno, je nutno mimo uvedené faktory počítat i s vlivy cizojazyčných (zejména latinských) pretextů, přičemž neprojektivní konstrukce jsou v tomto případě převážně motivovány překlady *ad verbum*.

69 Způsob grafického zobrazení převzat z L. Uhlířové (1972).

3 NOMINÁLNÍ FRÁZE, JEJÍ POJETÍ VE SLOŽKOVÉ I ZÁVISLOSTNÍ SYNTAXI, KLASIFIKACE

Předkládaná monografie se hlásí k tradici české závislostní syntaxe. Do prostředí české závislostní syntaxe byl termín „nominální fráze / nominální skupina“ uveden nedávno (jen SČ; Běličová – Uhlířová 1996; ESČ: Heslo *Nominální skupina*; NESČ: Heslo *Nominální skupina*; Svoboda 1989) – v české syntaktické tradici jsou fenomény spjaté s nominální frází obvykle zahrnuty pod kategorii přívlastku/ atributu (viz Šmilauer 1966; Uhlířová 1987; MČ 3; PMČ; Štícha et al. 2013 etc.). Tento fakt je pravděpodobně motivován tím, že samotný termín „nominální fráze“ je vázán na tradici generativní gramatiky, která se v české lingvistice 2. pol. 20. stol. příliš nerozvíjela. Vzhledem k tomu, že NP se bez ohledu na funkce své hlavy / nominálního uzlu dominujícího celou frází vyznačuje stejným slovosledným chováním, přijaly v posledních letech fenomén NP i klasické dependenční přístupy. Přestože koncepčně vycházíme ze závislostního pojetí NP, snažíme se v našem výkladu zahrnout i ty poznatky generativní gramatiky, které mají svou poznávací hodnotu i v rámci gramatiky dependenční.

3.1 NP v pojetí složkové koncepce

Podle standardní analýzy na bezprostřední složky, převzaté N. Chomskym (1957) od amerických strukturalistů,⁷⁰ je jednotkou syntaktického plánu kategoriálně ur-

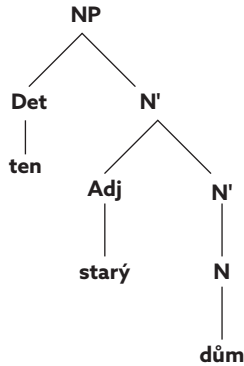
---

⁷⁰ Zakladatelem teorie bezprostředních složek byl L. Bloomfield. Tato teorie spočívá v rozčlenění celé věty na složky, přičemž složka nadřazená vždy dominuje své složce podřízené. Při dělení do složek však L. Bloomfield vychází čistě jen z intuice, nezavádí žádná konkrétní pravidla.

čená hlava,⁷¹ která se rozšiřuje (promítá, projektuje) do fráze. Hlava je dominujícím členem endocentrické fráze, určuje charakter vztahů uvnitř struktury a vstupuje rovněž do vztahů externích.

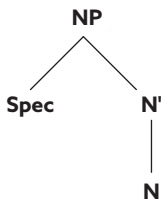
Struktura fráze *ten starý dům* je ve složkovém stromě znázorněna následujícím způsobem (viz obrázek 1):

Obr. 1 NP *ten starý dům* ve složkovém stromu

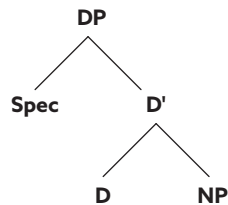

V počátcích transformační generativní gramatiky byla NP analyzována jako konstrukce, jejímž centrálním konstituentem (hlavou) bylo substantivum. Tato struktura je zachycena na obrázku 2.⁷²

Obr. 2 NP-hypotéza

Obr. 3 DP-hypotéza

71 Není asi nutné zmiňovat, že termín „hlava“ – coby „hlavní člen“ – se objevuje už u Bloomfielda (1933) v souvislosti s výkladem o pojmenování základních složek věty NP a VP.

72 Způsob zápisu je v obou případech (obr. 2, obr. 3) převzat z Zlatič 1998.

Pozdější přístupy (viz Reuland 1986; Hellan 1986; Abney 1987 a Bowers 1987) při analýze vnitřní struktury „nominálního komplexu“ vycházejí z DP-hypotézy (viz obrázek 3), která pokládá za hlavu celé fráze determinátor (Det), což vynucuje X-bar teorie postulující paralelnost syntaktické struktury NP a VP. Avšak o tom, zda ve slovanských jazycích – převážně s absencí členu⁷³, tj. bez jazykového materiálu s rysy D, lze uvažovat o DP teorii, se vedou v lingvistice poměrně dlouhé spory. Na jedné straně jsou zastánci DP teorie ve slovanských jazycích (v zahraničí např. Rappaport 2000; Babyonyshev 1998; Fowler and Franks 1994; Pereltsvaig 2007; Progovac 1998; Karlík 2006), na straně druhé jsou lingvisté, kteří se domnívají, že slovanské jazyky nedisponují DP strukturou a veškeré prvky obecně pokládané za determinátory mají v zásadě adjektivní povahu (Bošković 2005; 2008; Willim 1997; 1999; 2000 a Zlatić 1997). Např. poslední jmenovaná lingvistka (L. Zlatić 1998) na základě Zwickyho „testu hlavy“ fráze ukazuje, že ve slovanských jazycích hlavou fráze musí být nutně substantivum. Zwicky (1985) stanovil následujících sedm kritérií:

- i. the morphosyntactic locus;
- ii. the determinant of concord;
- iii. the obligatory constituent;
- iv. the distributional equivalent;
- v. the subcategorizand;
- vi. the governor;
- vii. the semantic argument.⁷⁴

Podle L. Zlatić (1998) může ve slovanských jazycích prvních pět kritérií testu hlavy splňovat pouze substantivum, neboť pouze substantivum a) může být nositelem morfosyntaktických vlastností, b) může určovat shodu s dalšími konstituenty ve frázi (naopak determinátory se shodují se jménem obdobně jako adjektiva), c) může být obligatorní (převážná většina slovanských jazyků má totiž determinátor pouze fakultativní), d) může podmínit distribuci celé složky, e) může být centrálním prvkem při sémantické analýze.

Mimo tyto uvedené sporné přístupy k pojetí NP/DP ve slovanských jazycích existují ovšem i další spory ohledně syntaktické kategorie determinátorů (zda slovanské jazyky vůbec disponují jistou třídou výrazů se specifickými rysy označitelnou jako „determinátory“, srov. např. Bailyn 2012, s. 45; Dryer 2007).

---

73 S výjimkou bulharštiny a makedonštiny, které disponují postpozitivním členem.

74 Kritérium, že řídicí hlava fráze je vždy sémanticky nejdůležitějším prvkem celé fráze a že zároveň podmiňuje distribuci celé fráze, zmiňuje již D. Adger (2003, s. 75).

3.1.1 Syntaktická kategorie determinátorů

Přibližně od poloviny 20. století se ve strukturálním přístupu k popisu jazyka objevuje snaha vyčlenit specifickou kategorii výrazů, jež svými syntaktickými vlastnostmi odpovídají členům. Pro tyto výrazy vznikají nové termíny, např. **formclass** u Ch. C. Friese (1952), **Hinweiswörter** u H. Glinze (1952) a **Artikelformen** u H. Vatera (1975). V generativních gramatikách se pro tyto výrazy uplatnil termín **determiners**, který se pak prosadil i v jiných negenerativních přístupech. Původně byly determinátory vymezeny jako kategorie ryze syntaktická,⁷⁵ která obsahovala heterogenní skupinu výrazů, jejichž hlavním rysem bylo zejména to, že s jádrem NP vytvářejí syntaktickou konstrukci, tvarově se s tímto jádrem NP shodují a vykazují vůči němu jisté topologické vlastnosti. Obecně byly za tyto výrazy pokládány zejména členy (coby hlavní zástupce této kategorie), demonstrativní zájmena, posesivní zájmena, zájmena tázací, vztažná, zájmena neurčitá adjektivní povahy a číslovky. Z hlediska významového jsou determinátory obvykle segmentovány do tří základních skupin (třídění viz např. ELL: Heslo *Determiners*):

1. kvantifikátory (*každý člověk, žádný případ, oba chlapci*);⁷⁶
2. určité determinátory (*ten starý statek, tyto knihy, tvoje sousedka*);
3. neurčité determinátory (*nějaký příklad, leckterý člověk*).

Dnes je za tradiční klasifikaci determinátorů (dříve jen v generativních přístupech) na základě sémantických vlastností členů považováno odlišení čtyř kategorií determinátorů. Např. A. M. Perissutti uvádí tyto kategorie:

1. tzv. vlastní (řádné) determinátory, tj. členy, ukazovací zájmena jednotného a množného čísla, přivlastňovací zájmena a genitivní morfém *-s*, které stojí vždy před N, které specifikují a vzájemně se vylučují;
2. prearticles, tj. *all, only, both, just...*, které stojí před řádnými determinátory: *all the boys, only that girl, both those girls...*;

⁷⁵ V jiných přístupech (např. Krámský 1972) je zejména v jazycích bez členu determinace pojmána jako onomaziologická kategorie, neboť opozice určitost/neurčitost se interpretuje jako pojmová opozice (sémantická nebo pragmatická), která je analyzována z hlediska onomaziologického, tj. nezávisle na jiné morfolozické či syntaktické kategorii (viz též Perissutti 2003, s. 86).

⁷⁶ V lingvistice existují různé přístupy k tomu, zda číslovkové výrazy, totalizátory, některá indefinita hodnotit jako determinátory, nebo kvantifikátory. V českém prostředí např. V. Cvrček et al. (2015, s. 175) hodnotí kvantifikátory *každý, všichni, žádný, oba/dva* jako určité determinátory. A. Perissutti (2003, s. 82–85) se ve svém výkladu o determinátorech neurčitosti vyslovuje pro analýzu determinátorů a kvantifikátorů jako dvou svébytných skupin. Zcela jiný pohled nabízí přístup formálně sémantický, který považuje za kvantifikátor strukturu větší, přičemž determinátor je v tomto případě součástí kvantifikátoru (více viz Barwise – Cooper 1981). V naší práci se přidržíme tradičního přístupu, který kategorii determinátorů a kvantifikátorů klasifikuje jako dvě různé jazykové kategorie, jež je třeba interpretovat na základě odlišných parametrů.

3 Nominální fráze, její pojetí ve složkové i závislostní syntaxi, klasifikace

3. postdeterminers, tj. řadové číslovky, základní číslovky, superlativy a komparativy, které stojí po řádných determinátorech a jejichž souvýskyt je řízen pevným pořadím: *the first orange, the last several months, some more gravy...*;

4. predeterminers, tj. řádné determinátory a postdeterminers, které nabývají *of* jako predeterminer: *the first of my sons, the last of the four students.*

(Perissutti 2003, s. 86)

Jak je z bodu č. 2 uvedené klasifikace patrné, tuto klasifikaci postulovanou pro angličtinu nelze obecně přijmout pro češtinu a de facto ani pro další slovanské jazyky. Jak bylo zmíněno výše, převládající neexistence členů ve slovanských jazycích a odlišné chování výrazů pokládaných v angličtině za determinátory vede k četným diskuzím, zda lze ve slovanských jazycích kategorii determinátorů vůbec vymezit. Například J. F. Bailyn (2012, s. 45) na příkladu syntaxe ruštiny ukazuje, že výrazy, které jsou zpravidla řazeny do třídy determinátorů, vykazují znaky zcela odlišné od adjektivních modifikátorů (obecně je totiž pro neexistenci determinátorů ve slovanských jazycích argumentováno tím, že determinátory v těchto jazycích vykazují chování zcela totožné s adjektivními modifikátory). Uvádí přitom těchto 5 základních rysů:

1. Adjectives can freely co-occur. Only one D element can occur.⁷⁷
2. There are severe ordering restrictions among the elements (Dem > Quant > Poss > Adj), whereas ordering among adjectives is much freer.
3. Possessives and demonstratives cannot have complements; attributive adjectives can have complements.
4. Possessive pronouns can antecede reflexives, whereas (relative) adjectives can't.
5. Movement of adjectives is marginally acceptable across other adjectives while it is ungrammatical across D-level elements.

(Bailyn *ibid.*)

Naopak o problematickém užívání pojmu determinátor v jiných jazycích (mimo angličtinu) se zmiňuje M. Dryer (2007). Podle něj je termín „determinátor“ možno užívat pouze v těch jazycích, v nichž se označení determinátor vztahuje k takové množině výrazů, které se vždy objevují ve stejné pozici v NP, a nemohou se tedy v NP objevit současně s dalším výrazem / dalšími výrazy z této množiny. Přitom poukazuje na to, že v mnoha jazycích se členy jsou běžné takové případy, kdy se v NP tyto členy spoluvyskytují s posesivními zájmeny, či dokonce s demonstrativními zájmeny.⁷⁸

⁷⁷ V tomto případě však autor připouští, že i v ruštině se některé determinátory mohou objevit vedle sebe, resp. toto řazení nemusí být nutně negramatické (*každye moe slovo?; te ego pesni*).

⁷⁸ První z uvedených případů se jeví jako běžnější (typický je tento „spoluvýskyt“ např. pro italštinu: *il mio libro*, bulharštinu *mojata kniga*, řečtinu *το βιβλίο μου* etc.). Jako příklad druhého typu (tedy jazyk,

Obdobnou situaci je ovšem možno pozorovat i v jazycích bez členu, ve kterých by mělo fungovat obdobné pravidlo jako v jazycích se členem. V těchto jazycích plní podobnou funkci, jakou plní členy, demonstrativní zájmena, a proto – pokud klasifikujeme současně demonstrativní a posesivní zájmena jako určité determinátory – je antecedentem této klasifikace, že by neměl být možný souvýskyt posesivních a demonstrativních zájmen v jedné NP. Jak je ovšem z moderní češtiny zřejmé (typ *ta moje kniha*), tyto případy jsou naprosto běžné a na základě jazykové intuice rodilých mluvčích češtiny zcela gramatické. Navíc je otázkou, zda lze v češtině klasifikovat posesivní zájmena zcela ve shodě s demonstrativními zájmeny, neboť je zjevné, že obě skupiny nevykazují (minimálně z hlediska slovosledu) identické chování. Hlavní rozdíly spočívají zejména: 1. v nemožnosti „předsunutí“ adjektivního modifikátoru v lineární řadě rozvíjejících prvků NP před demonstrativní zájmeno (viz příklad (51)), zatímco u posesivního zájmena tento přesun adjektiva zřejmě možný je (viz příklad (52)); 2. v pevné posloupnosti Dem > Poss; pokud je v příslušné NP přítomno posesivní i demonstrativní zájmeno, iniciální pozici ve frázi – vyhrazenou výlučně pro determinátory, zaujímá demonstrativní zájmeno (viz doklady (53), (54)).

- (51) **Největší tu túru jsme podnikli ve Vysokých Tatrách.*
 (52) *Největší naši túru jsme podnikli ve Vysokých Tatrách.*
 (53) *Ta moje dovolená se opravdu vydařila.*
 (54) **Moje ta dovolená se opravdu vydařila.*

Je tedy otázkou, zda v češtině můžeme tvary posesivních zájmen hodnotit jako určité determinátory (tedy shodně s demonstrativními zájmeny), jak také bývají zpravidla hodnoceny (srov. např. Perissutti 2003; Čermák 2011; ESČ: Heslo *Determinace*; Bailyn 2012).

Otázka, zda česká posesivní zájmena skutečně vykazují rysy určitých determinátorů, ovšem není primárním cílem této monografie, zaměřující se zejména na vývoj jejich slovosledného chování. Avšak analýza slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině by nám mohla do jisté míry pomoci nastínit, zda se (z vývojového hlediska) česká posesivní zájmena chovají jako determinátory (pokud ano, měla by vykazovat identické slovosledné chování jako demonstrativní zájmena), či spíše jako adjektivní modifikátory (jejich slovosledné chování by tedy mělo více korespondovat se slovosledem adjektiv).

Pokud se ještě blíže podíváme na výše vymezených pět základních rysů determinátorů prezentovaných J. F. Bailynem, je zjevné, že pro českou třídu výrazů

---

v němž se v jedné NP objevuje vedle členu i demonstrativní zájmeno) uvádí M. Dryer (ibid.) nigero-konžskou jazykovou rodinu.

zpravidla označovanou termínem „determinátor“ všechna uvedená kritéria neplatí:

1. České determinátory mohou běžně zaplnit v NP více než jednu pozici (předpokladem ovšem je, že klasifikujeme posesivní i demonstrativní pronomina jako determinátory), příklad je uveden pod číslem (53).

2. Z hlediska řazení jednotlivých členů ve frázi, ve které je přítomen determinátor, rovněž v češtině neplatí striktní podmínky. Jak uvádí J. F. Bailyn (ibid.), pozice determinátoru i kvantifikátoru může být zaměněna, a to zpravidla s jistým sémantickým odlišením, viz např. uvedené příklady (55), (56), (57), (58), (59).

- (55) *Nějaká ta pomoc by se mi taky hodila.* → *Ta nějaká pomoc mě přišla pěkně draho.*
- (56) *Honza se oženil s nějakou jeho kamarádkou.* → *Ta jeho nějaká kamarádka je moje sestra.*
- (57) *Dej mi tak tři ty koblížky.* – *Vzal bych si ty tři koblížky (které máte na pultu).*
- (58) *Každé moje slovo si pečlivě zaznamenal.* – *Moje každé slovo si pečlivě zaznamenal.*⁷⁹
- (59) *Nejsem žádný tvůj bratr.* → *Můj žádný bratře, mohu tě požádat o laskavost?*

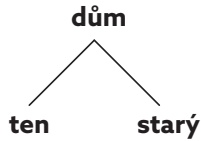
3. Přesun adjektivního modifikátoru do pozice vyčleněné pro determinátor je v některých případech možný, jak také demonstruje výše citovaný příklad (52).

Z hlediska složkového pojetí NP je tedy naším primárním cílem podat co nejpresnější deskripci slovosledného chování posesivních zájmen, která by mohla být v dalších výzkumech konfrontována se slovosledným chováním adjektivních modifikátorů, demonstrativních zájmen a případně i kvantifikátorů a mohla tak ukázat na shody či odlišnosti ve slovosledu vymezených skupin rozvíjejících členů.

3.2 NP v pojetí závislostní syntaxe

V dependenčním modelu je za hlavu či dominující prvek NP pokládáno substantivum nebo substantivní zájmeno. V klasickém pojetí dependenční syntaxe je za NP pokládána jen taková fráze, jejíž řídicí jméno je v prostém pádu – taková NP pak ve větě plní různé syntaktické funkce (subjektu, objektu, atributu, doplňku). V současném pojetí jsou však za NP pokládány i takové fráze, jejichž dominující jméno je rovněž v pádu předložkovém (tj. předložkové fráze {PP} v pojetí složkové syntaxe). Syntaktická struktura vlastní NP je pak dána syntaktickými vlastnostmi dominujícího prvku. Způsob zachycení struktury výše uvedené NP *ten starý dům* je uveden v obrázku 4:

⁷⁹ V případě umístění posesivního zájmena a totalizátoru v NP není, jak je patrné z uvedeného dokladu, jejich pořadí sémanticky distinktivní.

Obr. 4 NP *ten starý dům* v závislostním stromu

Základní funkcí NP je podávat reference o entitách, které jsou předmětem komunikace. Z toho důvodu obsahuje NP výrazy 1. **s funkcí pojmenovací** (informují tedy o tom, jakého druhu je předmět řeči, který má mluvčí na mysli), 2. **s funkcí determiniční** (informují o předmětu řeči – zda je pokládán za objekt / místo / časový bod a který konkrétní objekt / místo / časový bod je případně míněn, eventuálně kolik objektů / míst / časových bodů má mluvčí na mysli). Funkce pojmenovací je zpravidla realizována v pozici predikativu (viz příklad (60)) a doplňku (viz příklad (61)), ale mimo to může být stejně jako funkce determiniční realizována v NP zaujímající pozici nepredikativní (viz příklad (62)).

(60) *Můj bratr Jiří je vynikající lékař.*

(61) *Znám tvého bratra Jiřího jako vynikajícího lékaře.*

(62) *Znáš toho člověka, který sem každý den chodí?*

3.2.1 Klasifikace NP

Klasifikaci NP v českém lingvistickém prostředí provedl A. Svoboda (1989), který vycházel z klasifikace Quirka – Greenbauma (1977), jež rozlišuje mezi dvěma základními typy frází:⁸⁰

a/ **prostá NP**;

b/ **složená NP**.

Prostou NP A. Svoboda definuje tímto způsobem:

Prostou nominální frází rozumíme (podle Quirka – Greenbauma 1977, s. 59) takovou nominální frází, jejíž základ je (slovně) rozšířen nejvýše o determinátory (např. *tento, můj*) nebo kvantifikující výrazy (např. *všichni, dva*), ale ne už o modifikátory (*černý, visící na balkóně, na balkóně*). Obecně lze říci, že prostá nominální fráze může kromě nominálního základu obsahovat pouze prvky, které tvoří v jistém smyslu uzavřený systém

80 Obdobnou klasifikaci přináší ve svém článku *Noun Phrase Structure* i M. Dryer (2007). Jeho klasifikace se od Svobodova třídění liší v tom, že za prostou frází pokládá i frází, jejímž jediným rozvíjejícím členem je adjektivní modifikátor.

3 Nominální fráze, její pojetí ve složkové i závislostní syntaxi, klasifikace

(closed-system items, viz Quirk – Greenbaum 1977, s. 19). Naproti tomu modifikátory jsou prvky, které tvoří otevřenou třídu (open-class items, *ibid.*, s. 19), a jejich přidáním k nominálnímu základu vznikne složená nominální fráze. (...) Jak prostá, tak složená nominální fráze může být rozšířena o předložku (*o mém kabátě, o kabátě na balkóně*), takže na rozdíl od Quirka – Greenbauma (1977, s. 143) patří v našem pojednání předložkové fráze buď k nominálním frázím prostým, nebo k frázím složeným, a to podle charakteru ostatních (tedy nepředložkových) složek.

(Svoboda 1989, s. 84)

Vedle toho **složená NP** je charakterizována takto:

Složenou nominální frází rozumíme podle Quirka – Greenbauma (1977, s. 375n.) takovou nominální frází, která má kromě možných determinátorů a kvantifikátorů alespoň dva z následujících tří elementů: (i) základ: *the pretty girl standing in the corner*, (ii) premodifikátor(y): *the pretty girl, some pretty college girls*, (iii) postmodifikátor(y): *the girl in the corner, the girl standing in the corner, the girl who stood in the corner*.

(Svoboda 1989, s. 101)

Svobodovu klasifikaci v naší práci v zásadě přejímáme, a to ze dvou důvodů: 1. Vzhledem k povaze zkoumaného jevu se nám odlišení obou typů frází jeví jako příhodné, neboť umožňuje od sebe vhodně terminologicky diferencovat fráze, jejichž jediným rozvíjejícím členem fráze je posesivní zájmeno, a složitější fráze rozvítené adjektivními modifikátory či komplementy, adjunktami apod., případně v dalších analýzách lépe postihnout slovosledné rozdíly v rámci prosté NP (tedy výše uvedené rozdíly ve slovosledu posesiv, demonstrativ, případně kvantifikátorů). 2. Svobodovo rozlišení na prostou a složenou frází by do jisté míry mohlo korespondovat se slovosledem jednotlivých typů rozvíjejících členů, tzn. lze očekávat podobné slovosledné chování rozvíjejících členů prosté NP a rozvíjejících členů složené NP.⁸¹

3.2.1.1 Prostá NP

Jak bylo zmíněno již výše, prostou NP tvoří pouze jádro NP (za které pokládáme substantivum) a třída determinátorů či kvantifikátorů (viz příklady (63) a., b., c., d.):

- (63) a. **Moje kočka ráda sedává na sousedově plotě.**
b. **Ta kočka ráda sedává na sousedově plotě.**
c. **Ta moje kočka ráda sedává na sousedově plotě.**
d. **Všechny čtyři kočky rády sedávají na sousedově plotě.**

81 U rozvíjejících členů NP složené je ovšem nutno brát ještě v potaz rozlišení členů primárně premodifikujících a primárně postmodifikujících.

Čeština v klasické „atributivní teorii“ nerozlišuje prostou a složenou NP ve výše uvedeném smyslu, tj. obecně jsou výrazy NP typu *ten / můj / černý / před domem / pěkně hrající* hodnoceny jako atributy – byť s často důležitými syntakticko-sémantickými rozdíly. Podle Svobody (1989, s. 84) jsou tyto rozdíly natolik zásadní, že neumožňují zahrnovat uvedené výrazy do jedné třídy, jak je také v jeho klasifikaci NP reflektováno.

3.2.1.2 Složená (komplexní) NP

V rámci složené fráze je možno každému z rozvíjejících výrazů primárně (tj. nepříznakově) přiřadit jedno ze dvou nominálních polí:

- **prenominální pole** (vyhrazené pro adjektivní modifikátory);
- **postnominální pole** (vyhrazené pro komplementy a adjunktvy).

Jelikož, jak bylo již zmíněno v úvodu předkládané práce a jak bude ještě dále řečeno, slovosled staročeských rozvíjejících členů NP není identický se slovosledem moderní češtiny (např. adnominální genitiv či předložková fráze rozvíjející řídicí jméno se mohou objevovat v prenominálním poli, adjektivní modifikátory, případně i determinátory naopak v poli postnominálním apod.), neoperujeme v analytické části této práce s termíny premodifikátor/postmodifikátor a prenominální/postnominální pole. Přisuzovali bychom tak pravděpodobně jednotlivým rozvíjejícím výrazům NP jiné slovosledné chování, než jaké mohou ve zkoumané vývojové etapě vykazovat.

Ve vlastní analytické části práce pro vyjádření, jakými výrazy je NP rozvíjena, tj. o jaký typ NP se jedná, užíváme zpravidla takovou klasifikaci, která vyjadřuje přítomnost všech prvků NP (např. doklad (64), (65), (66)).

(64) *A ten jistý sused jeho, v němž diábel byl, vece, že duše jeho syna jest u pekle.*
PovOl 253r

Dem › Adj › N › Poss

(65) *A protož musí každý také jedno oko své levé dáti, totižto všechny své zlé žádosti i těla svého rozkoši skrze zkrúšení, svatú zpověď, svaté pokání vyvrci.* GestaM 31v

Num › N › Poss › Adj

(66) *A potom, obořiuše věže i zdi toho slavného města, potom sú i domy vysoké zbořili a všechny chrámy obyčejem lúpežným oblúpiuše, a staré muže i jiné, kteréž jsou v nich našli, napořád zbili a zmordovali, zbořiuše všechny chrámy [jich bohuov].*
TrojK 91r

Tot > N > NP.GEN (Poss > N_{gen})

3.2.2 Přehled jednotlivých komponentů v NP

Mezi rozvíjející prvky NP řadíme:

- determinátory/kvantifikátory (demonstrativa, posesivní pronomina, indefinita, totalizátory, numeralia);
- adjektivní modifikátory (adjektiva relační, kvalitativní, posesivní, dějová včetně jejich valenčních i nevalenčních rozvití);
- substantivní modifikátory;⁸²
- adnominální genitiv/dativ/instrumentál;
- předložková fráze;
- infinitivní fráze;
- relativní věta.⁸³

Mimo předloženou klasifikaci NP stojí ještě další specifické typy jmenných frází, a to **NP s koordinačním vztahem** a **NP s apozicí**. O obou fenoménech bude podrobněji pojednáno v kapitole 10 *Apozice, koordinace*.

---

82 Substantivní modifikátory (např. *chudák maminka, neřád zámek*) představují z hlediska výše předložené klasifikace NP poměrně problematický jev. Z hlediska syntaktické funkce v klauzi jsou v podstatě (s určitým zjednodušením) jistou obdobou premodifikátorů adjektivních, z hlediska chování slovosledného naopak korespondují s postmodifikátory NP, neboť bývají v češtině zpravidla umístěny za řídicí jméno fráze. Mohou se však objevovat rovněž v pozici prenominální (viz Šmilauer 1966, s. 173).

83 Tento typ, který Svoboda (1989, s. 116) hodnotí jako jistý typ NP složené, představuje vzhledem k větnému vyjádření rozvíjejícího členu zcela specifickou skupinu, kterou v předkládané práci zabývající se pouze nevětnými rozvíjejícími členy NP ponecháváme stranou.

4 POSESIVNÍ ZÁJMENA

4.1 Původ a vývoj forem posesivních zájmen

Původ pronominálních posesiv se zpravidla spatřuje v adjektivizovaných formách jistých tvarů personálních zájmen, k jejichž formování (coby vlastních posesivních zájmen) pravděpodobně docházelo v jednotlivých částech indoevropského areálu nezávisle na sobě (srov. ESJS, s. 486). Na základě vývoje forem posesivních zájmen je třeba od sebe diferencovat posesiva 1. a 2. osoby singuláru i plurálu (*můj, tvůj, náš, váš* a reflexivum *svůj*), jejichž pronominální posesivní formy jsou doloženy již v praslovanštině, a posesiva 3. osoby (*jeho, její, jejich*), která se vlastními posesivními zájmeny stávají až během historického vývoje češtiny.⁸⁴

Psl. posesivum **mojъ* (stč. *mój*, nč. *můj*) bylo zřejmě adjektivum utvořené tematickým vokálem od enklitického dativu indoevropského **moi*. Další výklad, který se zdá méně pravděpodobný (viz ESJS, s. 486), formu **mojъ* interpretuje jako adjektivum tvořené sufixem *-jo-*: **moj-jo-*, příp. *mo-jo-*. Posesivum **tvojъ* (stč. *tvój*, nč. *tvůj*) bylo vedle toho patrně utvořeno od *o*-ového základu jednoho z indoevropských kmenů personálního zájmena 2. osoby **tu* posesivním sufixem **-jo-*. Slohotvornou paralelu k psl. **tvojъ* pak představuje reflexivní posesivum **svojъ* (stč. *svój*, nč. *svůj*), vzniknuvší rozšířením indoevropského **suo*, enklitické formy reflexivního zájmenného kořene **s(u)e-*, o posesivní sufix **-jo-* (ESJS, s. 914).⁸⁵ Východiskem forem **svojъ*, **tvojъ* mohlo být i **mojъ* (srov. ESJS, s. 915).

84 V analytické části práce ještě zvláště (na základě rozdílné etymologie a zčásti i jiného slovosledného chování) odlišujeme singulárové a plurálové formy 1. a 2. osoby, tj. zájmena klasifikujeme do tří skupin: posesiva skupiny A (*můj, tvůj, svůj*), posesiva skupiny B (*náš, váš*), posesiva skupiny C (*jeho, její, jejich*).

85 Význam indoevropského kořene **sue-/suo-* je možno vyložit jako ‚člen vlastního rodu, patřící ke svým‘, ‚patřící k velkorodině, klanu‘; podobně např. psl. **svěkrъ*, *sestra* apod. (srov. ESJS, s. 915).

Psl. posesivum 1. os. plurálu **našb* (stč. i nč. *náš*) je některými etymology (viz ESSJ, s. 440) pokládáno za adjektivizovaný genitiv personálního pronomina **my* (**nasb*),⁸⁶ jiní etymologové (viz ESJS, s. 556) spatřují jeho původ v akuzativní formě personálního zájmena *my* derivované posesivním sufixem **-io-* (**nōs-io-*). Obdobně by mohl být vyložen i původ psl. posesiva 2. osoby plurálu **vašb* (stč. i nč. *váš*): tj. jako adjektivizovaný genitiv osobního zájmena **vy* (**vasb*), nebo jako akuzativní forma personálního zájmena **vōs* derivovaná sufixem **-io-*.

Jak již bylo řečeno, pronominální posesiva 3. osoby představují z hlediska vývoje svých forem relativně samostatnou skupinu. Tato zájmena vznikla z genitivních forem zájmena **jb, ja, je* (**jego, *jeje, *ichb*),⁸⁷ jehož původ lze vyvozovat z forem ie. zájmena: **e-/ei-/i-* pro maskulina a neutra a **i-* pro feminina. Oproti výše uvedeným posesivním zájmenům se vlastními pronominálními posesivy staly tyto formy až během historického vývoje češtiny, v praslovanštině si ještě zachovávaly status adnominálního genitivu. Původní funkce uvedených zájmených forem **jb* byla zřejmě anaforická a demonstrativní, mimo to se však uplatňovala také ve funkci relativní (i když se v této funkci obvykle pojila s enklitickou partikulí *-že*, nepředpokládá se, že by uvedené funkce byly důsledně formálně odlišeny, tj. že by formy s partikulí *-že* byly důsledně relativní, kdežto formy bez partikule *-že* pouze anaforické či demonstrativní; viz ESSJ, s. 300). Pro praslovanštinu se předpokládá tvarové splnutí obou zájmen, přičemž zájmena s relativní funkcí si uchovávají partikuli *-že*, signalizující tuto relativní funkci. Původní demonstrativní funkce se během dalšího vývoje vytrácí a anaforická funkce se zužuje na funkci personálního zájmena 3. osoby. Součástí proměny **jb, ja, je* v zájmena 3. os. bylo nahrazení původní nominativní formy **jb, ja, je* podobami jiného anaforického zájmena **onb, ona, ono*.

Během historického vývoje češtiny je možno pozorovat (obdobně jako u zájmen osobních) vliv posesivních zájmen 1. a 2. osoby na posesiva 3. osoby. Hlavní hybnou silou tohoto vývoje je pravděpodobně jistá tendence k formálnímu sjednocení prostředků pro vyjádření posesivních vztahů. Vzhledem k tomu, že existovaly samostatné prostředky pro vyjádření posesivity 1. a 2. osoby v singuláru i plurálu (**mojb > mój, *tvojb > tvój, *našb > náš, *vašb > váš*), lze předpokládat jistý vnitrojazykový tlak vyjádřit posesivitu pouze prostřednictvím negenitivních forem a odlišit tak vztah posesivity od jiných genitivních významů (srov. Večerka 1955).

Vývoj posesivních zájmen 3. osoby zřejmě započal u formy genitivu maskulina a neutra *jeho*, a to redukcí jeho plné formy, čímž vznikl redukovaný klitický tvar *ho* (nejprve došlo k redukci nepřízvučného vokálu *jeho > jho*, následně k zániku iniciálního *j*, které tvořilo tzv. pobočnou slabiku *jho > ho*). Podle J. Gebauera (1963²,

86 Formy personálního zájmena *my* se vyznačují kmenovou supletivností (s výjimkou nominativu se uplatňují formy s kořenem **nV-*).

87 Výše uvedené praslovanské využití genitivu osobních zájmen ve funkci posesivních zájmen 3. osoby není v kontextu indoevropských jazyků nikterak ojedinělým jevem (např. latinské genitivu osobního zájmena *is, ea, id: eius, eorum/eārum*, srov. Bičovský {2012, s. 99}).

s. 151) a M. Komárka (1981, s. 93) k této redukci muselo dojít ještě v době, kdy v češtině nebyl ustálen přízvuk na první slabice (nosičem slovního přízvuku byla slabika *go* > *ho*).⁸⁸ Po provedení této změny tak v genitivu vedle sebe koexistovaly dva tvary: *jeho*//*ho*. Tato „genitivní dvojtvarost“ byla v dalším vývoji přenesena rovněž do genitivu feminin a genitivu plurálu, kde naopak (oproti mužskému rodu zájmena) ke krátkým formám *jie*, *jich* vznikly rozšířené tvary *jejie*, *jejich* (viz Gebauer 1896, s. 474–486; Vážný 1964, s. 129; Komárek 1981, s. 94–95; Večerka 1955). Distribuce krátké a dlouhé varianty genitivu *jeho*, *ho* byla ve stč. zčásti řízena významově: v posesivní platnosti genitivu se užívala zejména dlouhá forma *jeho*,⁸⁹ ve všech jiných (neposesivních) významech genitivu se užívalo obou tvarů, tj. *jeho*, *ho*, jejichž distribuce se převážně řídila rytmickými faktory.

Obdobně je ve stč. omezena pouze na funkci posesivní forma *jejie*,⁹⁰ zatímco forma *jie* je spjata s jinými významy genitivu. Od konce 15. století se forma *její* (> *jejie*) začíná skloňovat podle měkkého typu složené adjektivní deklinace (*pěší* > *pěšie*): *jejieho*, *jejieimu*, *jejie*, *jejieim*, *jejím* apod. Nejpozději dochází k sémantickému rozlišení tvarů *jich* – *jejich*. Forma *jich* si přibližně až do 16. století uchovávala posesivní význam, během 16. století se však její posesivní význam definitivně vytrácí. Od 15. století se vedle formy *jich* uplatňuje širší forma *jejich*, avšak ta má již pouze význam posesivní.⁹¹ Oproti femininnímu tvaru *její* zůstala maskulinní i plurálová forma (*jeho*, *jejich*) nesklonná.

Vývojová změna syntaktické funkce posesivních zájmen 3. osoby představuje pro naši práci velmi důležitý moment, neboť proměna jejich funkce adnominálního genitivu ve funkci kongruentního atributu by měla být reflektována změnou relativní slovosledné pozice těchto zájmen vůči řídicímu jménu. Sekundární literaturou je přesun slovosledného postavení forem *jeho*, *jejie*, *jejich* z postnominálního pole fráze do pozice prenominální chápán jako jedno ze dvou svědectví o proběhlé změně; za druhé svědectví se považuje proměna nesklonného *jejie* ve formu ohýbanou podle měkké složené deklinace (Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986, s. 184; Kosek 2014b, s. 67). Jedním z cílů naší práce je tedy prozkoumat, jakým způsobem reflektují analyzované stč. památky tuto zásadní změnu v systému českých posesivních zájmen.

88 Obdobný vývoj lze sledovat rovněž u redukce dativní formy *jemu* > *mu*.

89 Ojedinele se v posesivní platnosti genitivu dochovaly i formy *jho*, *ho*. Srov. např. tyto případy: *počnúc ot Přěmysla krále, kak ho syn* (filius eius), *kak vmuk na mále sě jsú zbyli na sem světě* (Jid), *kak ho* (Aristotelova) *múdrost povyšena* (AlxV) – viz Vážný (1964, s. 129).

90 J. Gebauer (1896, s. 476) uvádí pouze 2 doklady, v nichž se tvar *jejie* vyskytuje v jiné funkci než posesivní, jedná se však jen o doklady dialektické povahy.

91 Podrobný výklad o vývoji funkce forem *jich* – *jejich* podává ve své studii V. Ertl (1924).

4.2 Funkce posesivních zájmen

Posesivní zájmena představují uzavřenou množinu výrazů vyjadřujících vztah posesivity,⁹² resp. jedná se o formy vyznačující se schopností vyjádřit v určitém mluvnickém aktu komunikační role účastníků dané promluvy, k nimž se vztahují, a to současně s významem posesivity (Piřha 1992, s. 81; PMČ, s. 288; ESČ: Heslo *Zájmeno přivlastňovací*). Jak uvádí P. Piřha (ibid.), konstrukce s posesivními zájmeny svým významem v zásadě konkurují konstrukcím s posesivními adjektivy, jak demonstruje příklad (67) a., b. (ibid.):

- (67) a. *Pavlův dům – Dům je Pavlův – Dům patří Pavlovi*
 b. *Tvůj dům – Dům je tvůj – Dům patří tobě*

Na základě asymetrie vztahu zájmen 1. a 2. osoby vůči zájmenům 3. osoby bývají posesivní pronomina zpravidla (např. ESČ ibid.) členěna na dvě různé sady výrazů (obdobnou situaci je rovněž možno pozorovat i u osobních zájmen): 1. **posesivní indexy** (šiftry), tj. zájmena 1. a 2. osoby singuláru i plurálu: *můj, tvůj, náš, váš*. Znakem těchto posesivních indexů (v čemž se shodují s osobními indexy) je zejména skutečnost, že se nejedná o zájmena ve smyslu proformy – jejich forma nedokáže vyjádřit, zda v případě NP *můj klobouk* je mluvčím (vlastníkem) žena, nebo muž, vyznačují se tedy obdobně jako osobní pronomina jistým znakem bezrodovosti, oproti osobním zájmenům mají však navíc schopnost vyjádřit kongruenci s jádrem NP, k níž jako její rozvíjející složka náleží. 2. **pronominální výrazy** (proformy) zastoupené posesivy *jeho, její, jejich*, jež (v určitém smyslu) stojí v opozici vůči výše zmíněným posesivním indexům – zatímco totiž posesivní indexy identifikují v okamžiku mluvnického aktu buď mluvčího, nebo adresáta, posesiva 3. osoby identifikují svůj referent jako ne-mluvčího/ne-adresáta (viz příklad (68), srov. Dočekal 2000, s. 47).⁹³

- (68) *Podej mi jeho kabát.*

92 Vzhledem k diachronnímu zaměření práce se zde podrobněji nezabýváme netriviální lingvistickou otázkou, jak definovat jazykovědnou kategorii posesivity/přivlastňování. V našem výkladu vycházíme z předpokladu, že posesivní zájmena jsou nositelem rysu posesivity, a to na základě vztahu, který zájmeno zaujímá k řídicímu jménu nominální fráze, a na základě znalostí světa, v němž se antecedent zájmena vyznačuje jistým typem vztahu k referentu nominální fráze, který by bylo možno chápat jako prototypický vztah části a celku *má noha*, nositele psychosomatických nebo mentálních dějů/vztahů *má domněnka*, vztah rodinné sounáležitosti *má sestra*, vztah vlastnictví *má kabelka*, dispoziční vztah *má telefonní linka*, událost, již je antecedent zájmena účastníkem jako agens nebo patiens *má obhajoba* apod. (srov. NESČ: Heslo *Přivlastňovací zájmeno*, zde také viz další literaturu k tomuto tématu).

93 Tento způsob rozlišení zájmen podle osoby je poměrně silně zakořeněn v evropské gramatické tradici (pronominální výraz označující roli mluvčího je tedy nazýván jako zájmeno 1. osoby, pronominální výraz označující roli adresáta jako zájmeno 2. osoby, pronominální výraz, který se vyznačuje nepřítomností těchto významů, jako zájmeno 3. osoby (srov. ESČ: Heslo *Zájmeno osobní*)).

Od posesivních indexů se nadto liší tím, že nevyjadřují s výjimkou posesiva *její* s řídicím jménem NP ani shodu pádovou, ani rodovou (což je dáno výše uvedeným vývojem jejich forem).

3. Mimo tyto dvě zmíněné kategorie pak stojí reflexivní posesivum *svůj*, tj. tzv. **slabě vázané endoforikum tantum**, jehož lexikální význam vyjadřuje, že jeho referent je totožný s referentem NP v pozici subjektu syntaktické struktury, v níž se objevuje. To ilustruje příklad (69).

(69) *Já_i jsem se vrátil do svého_i domu.* × *Já_i jsem se vrátil do tvého_j domu.*

V tomto ohledu se tak posesivní reflexivum shoduje s reflexivním *se, si* (viz příklad (70)), neboť distribuce obou reflexiv (posesivního i objektového) v rámci referenčních výrazů je řízena syntaxí věty.

(70) *Já_i jsem se vrátil k sobě_i.* × *Já_i jsem se vrátil k tobě_j.*

V současné češtině jsou případy, kdy má nereflexivní posesivum totožnou referenci jako reflexivní posesivum, tolerovány pouze jako substandardní (jedná se o formy s identickým rysem osoby v případě podmětu i posesiva). Pro 1. os. viz příklad (71), pro 2. os. viz příklad (72). Jejich funkční užití je vázáno zejména na vyjádření vykání (viz NESČ *ibid.*, citovaný příklad (72) *tamtéž*).⁹⁴

(71) *Já mám rád svou/mou maminku.*

(72) *Petře, vzpomeňte si na svou/Vaši první lásku.*

Základní rozdíl, kterým se posesivní reflexivum odlišuje od reflexiva objektového, spočívá zejména v jeho distribuci a lexikálním významu:

1. Objektové reflexivum se pojí s verbálními strukturami (typicky se slovesy, případně verbálními substantivy), viz příklad (73):⁹⁵

(73) *Otužovat se / Otužování se je zdraví prospěšné.*

94 Ve staré češtině jsou uvedené případy zcela běžné, užívání zájmena *svůj* koreferenčního se subjektem není striktně dodržováno. Jak uvádí J. Gebauer (1929, s. 228), tato distribuce nereflexivních posesiv namísto reflexiva bývá často (i když ne výlučně) motivována cizojazyčnými překlady (např. *vezři z tvé milosti na to, náš zákon proň zatratíme*, Gebauer *ibid.*).

95 Vůči těmto verbálním strukturám objektové reflexivum vykazuje odlišnou distribuci: 1. shodnou s osobními zájmeny (typu *myje se/sebe – myje tě/tebe*), 2. odlišnou od personálních zájmen (typu *směje se – *směje tě*); v případě 2. je pak odlišena i distribuce krátkých a dlouhých reflexivních forem *se, si × sebe, sobě, sebou* (*směje se – *směje sebe*) (srov. NESČ *ibid.*).

2. Naproti tomu posesivní reflexivum se kombinuje výlučně s výrazy jmennými, a to převážně se substantivy, viz příklad (74):

(74) *Daroval jsem ti svou knihu.*

Další diferenci lze spatřit v přítomnosti/absenci nominativu daného výrazu: vzhledem k tomu, že objektové reflexivum se nemůže coby anafora objevit v subjektové pozici, netvoří nominativní formu; oproti tomu posesivní reflexivum vyjadřující kongruenci s dominujícím jménem fráze nominativní formou disponuje (viz příklad (75)), avšak obdobně jako reflexivní *se* nemůže být umístěno v subjektové pozici (viz příklad (76)).

(75) *Choval se jako svůj největší kamarád.*

(76) **Svůj případ byl vyřešen.*

Z hlediska samotné distribuce posesivních reflexivních a nereflexivních forem pak poměrně zásadní diference spočívá v užití daného posesiva ve funkci rozvíjejícího členu NP a ve funkci sponově-jmenného přísudku (resp. jeho nominální části). Výše zmíněná distribuce reflexivních/nereflexivních forem se uplatňuje, pokud dané pronominální posesivum stojí ve funkci modifikátoru fráze (viz výše uvedený příklad (76)). Ve funkci jmenné části sponově-jmenného přísudku se vedle toho objevují posesiva nereflexivní (viz příklad (77)), distribuce reflexivního posesiva je vázána pouze na lidský subjekt, a to s idiomatickým významem (viz příklad (78)).

(77) **Ten dům je svůj.*

(78) *Jan je zkrátka svůj.*

V rámci užívání posesivního reflexiva je třeba na tomto místě zmínit ještě jeden notoricky známý případ, který se poprvé objevuje u J. Gebauera (1890) a dále v zásadě ve všech lingvistických pracích zabývajících se distribucí posesivního reflexiva (viz Dočekal 2000).

Jedná se o možnost rozdílné interpretace klauze uvedené v příkladu (79):

(79) *Slyším_i tě_j zpívat svou_y oblíbenou píseň.*

Tento případ může být interpretován dvojím způsobem:

a/ *Slyším tě zpívat píseň, která je má oblíbená.*

b/ *Slyším tě zpívat píseň, která je tvá oblíbená.*

Jak uvádí M. Dočekal (ibid.), u podobných případů ambiguity reference posesivního reflexiva se zpravidla uplatňuje tendence „většího vlivu bližší predikace“, jako pravděpodobnější se tedy předpokládá interpretace klauze uvedené v b/.

Konkurence prostých posesivních zájmen a posesivního reflexiva je v lingvistice velmi atraktivním a lákavým tématem, v českém lingvistickém prostředí existuje bohatá literatura zkoumající distribuci jednotlivých (posesivních prostých vs. posesivních reflexivních) forem, např. Gebauer (1890, s. 86); (1929, s. 228); Trávníček (1951, s. 1128–1129); Daneš – Hausenblas (1962); Kopečný (1962, s. 199); Panevová (1986); MČ 3 (s. 699–700); Piřha (1992, s. 82–90); SČ (1998, s. 201); Čmejrková (1998); Štícha et al. (2013, s. 396–397) (podrobný soupis prací zabývajících se touto problematikou nabízí M. Dočekal (2000) ve své studii *Posesivní reflexivum v bohemistice*). Vzhledem k tématu naší monografie primárně se zabývajícím slovosledem se již této problematice dále podrobněji nevěnujeme.

5 ANALYZOVANÉ PRAMENY

Materiál pro slovoslednou analýzu této monografie představují staročeské prozaické⁹⁶ texty, jejichž období vzniku se klade přibližně od poloviny 14. století do konce 15. století. Primárním cílem předkládaného spisu je tedy soustředit se na popis a výklad slovosledu posesivních zájmen v nejstarších doložených fázích češtiny. I když nesledujeme vývoj v mladších obdobích (tj. od 16. do 19. stol.), neztrácí se tím z naší práce dynamický aspekt, neboť se zabýváme texty, jejichž vznik může být od sebe vzdálen přibližně sto padesát let. (Kromě toho se stará čeština během 15. stol. podstatným způsobem proměňovala.) Očekáváme tedy, že i navzdory této redukci na jednu vývojovou etapu češtiny mohou být zachyceny vývojové změny (podobný postup zvolily i jiné v poslední době vzniklé práce zabývající se vývojem češtiny v jednom vývojovém údobí, jako např. Zikánová 2009, Kosek 2011 a Vykypělová 2013). Nicméně předpokládáme, že výsledky dosažené v této práci se v budoucnu stanou základem dalšího výzkumu provedeného na textech češtiny střední doby, 19. stol. a 1. pol. 20. stol., který pak umožní celistvě popsat celkový vývoj slovosledu posesivních zájmen od doby staročeské do současnosti.

Stará čeština představuje období, jehož počáteční a koncové mezníky bývají zpravidla kladeny do let 1150–1500 (Havránek 1936; 1980; Večerka – Šlosar 1979; Večerka – Šlosar – Dvořák – Malčík 2009; Pleskalová 2001; Vintř 2001; Kosek 2011; Newerkla 2011; NESČ: Heslo *Periodizace vývoje češtiny*). Je tedy zřejmé, že naše analýza (od pol. 14. – do konce 15. století) postihuje relativně krátké období z celé etapy staré češtiny, nicméně tento nepříznivý fakt plyne ze skutečnosti, že doklady nejstarších prozaických staročeských textů jsou datovány právě až od poloviny 14. století.

---

96 Památky veršové produkce jsme vyloučili, jelikož jejich slovosled silně podléhá rytmické, melodické a rýmové výstavbě textu.

Během uvedeného období dochází k bouřlivému rozvoji spisovného jazyka, který postihuje všechny jeho oblasti. Kromě zásadních změn zasahujících zvukový a morfologický plán jazyka se zejména projevují změny syntaktické stavby a slovní zásoby plynoucí z nových vyjadřovacích potřeb spisovného jazyka a z rozvoje společnosti (srov. Havránek 1980; Večerka – Šlosar – Dvořák – Malčík 2009; Vintř 2001; ESČ: Hesla *Čeština doby husitské, Čeština 14. století*). Z tohoto důvodu je stará čeština (stejně jako později čeština střední doby) výrazně ovlivněna latinou a němčinou. Vliv obou jazyků se uplatňuje odlišně, a to v závislosti na jednotlivých oblastech: v intelektuální sféře (tj. církevní komunikace, vzdělávání, věda) se dominantně uplatňuje latina, v oblasti řemesla, obchodu, městského života či v oblasti každodenních potřeb němčina (o vlivu obou jazyků na češtinu více viz dále).

Období, které je v předkládané práci analyzovanými prameny pokryto, v zásadě počíná rokem 1344–1346, do něhož je kladen vznik *Knihy rožmberské*⁹⁷, konec je pak časově umístěn do roku 1508, jímž je datován opis rukopisu Petra Chelčického *O trojím lidu řeč* (jeho originál je ovšem starší, zpravidla bývá zařazován do období konce první poloviny 20. let 15. století).

Výběr památek koncipujeme pokud možno tak, aby reprezentoval všechny stylové sféry, v nichž byla čeština 14. a 15. století užívána. Shromážděný jazykový materiál tedy zahrnuje biblické překlady, konkrétně se jedná o novozákonní texty Evangelium sv. Matouše, Skutky apoštolů a starozákonní text Genesis 1. a 2. staročeské biblické redakce. Jako hlavní reprezentant první biblické redakce byla vybrána *Bible olomoucká* (1416/1417), přestože by se snad mohlo jevit jako vhodnější zvolit nejstarší český biblický překlad, tj. *Bibli drážďanskou*. Tento první český biblický překlad jsme ovšem nezvolili ze známých důvodů – vzhledem k nepříznivému osudu, který tuto bibli postihl (viz např. Kyas 1997, s. 38), se z celého kodexu dochovalo jen torzo textu (asi 1/3 celého rukopisu), tudíž by výsledky, které bychom výzkumem tohoto rukopisu získali, neumožňovaly přímou komparaci excerptovaných dat ze zvolených biblických knih. Pouze v případě Matoušova evangelia do okruhu analyzovaných textů zařazujeme rovněž text obsažený v *Bibli drážďanské*, neboť vzhledem k tomu, že text Matoušova evangelia nebyl do *Bible olomoucké* (mladšího revidovaného opisu *Bible drážďanské*) převzat z *Bible drážďanské*, ale ze staročeského textu Evangelia sv. Matouše s homiliemi (z 50. let 14. století), umožňuje nám srovnání těchto dvou rukopisů konfrontovat texty, mezi nimiž není přímá vazba (tedy mezi původní verzí a jejím revidovaným opisem), jak je tomu u ostatních biblických knih. Vedle toho v případě Skutků apoštolů je analýza doplněna rovněž o prvoredakční text *Bible litoměřicko-třeboňské* (v zásadě se shodující s textem *Bible olomoucké*), jelikož tato biblická kniha reprezentuje v *Bibli olomoucké* již text druhé biblické redakce. Jako zástupce druhé biblické redakce jsme zvolili

97 Nejstarší vrstva bývá někdy kladena již na konec 13. století. Výklad o problematice dataci *Knihy rožmberské* ve své disertační práci podává N. Štachová (2009, s. 98).

Bibli mlynářčiny reprezentující mladší „skupinu“ textů této redakce – a to z toho důvodu, aby tak mezi jednotlivými překlady vznikl delší časový odstup, který by mohl napomoci odhalit případné vývojové trendy analyzovaných slovosledných jevů. Vzhledem k povaze zkoumaného fenoménu by bylo jistě příhodné realizovat výzkum na veskrze původních staročeských prozaických textech. Bohužel období, jímž se v této práci zabýváme, disponuje jen velmi nízkým počtem původních prozaických textů; k dispozici tedy máme převážně jen památky nepůvodní, více či méně závislé na výchozím, především latinském pretextu. Seznam analyzovaných textů v alfabetském řazení je předložen v níže uvedené tabulce.⁹⁸

Většina analyzovaných textů je převzata z diachronního korpusu *Staročeská textová banka* (oddíl *Edice*). V případě ostatních textů pracujeme s jejich knižními edicemi (viz tabulku 1). Kratší texty (do 50 normostran) jsou analyzovány celé, v případě textů delších (nad 50 normostran) je zkoumání omezeno sondou o rozsahu cca 50 normostran v textovém editoru Word, řádkování 1, velikost písma 12. Pro analýzu jevů doložených ve zkoumaných pramenech nedostatečně využíváme rovněž korpusu *Staročeská textová banka*, pro srovnání zjištěného staročeského stavu se stavem v moderní češtině pracujeme zejména s korpusem SYN2010.

Seznam analyzovaných textů	Datace památky / analyzovaného rkp.	Zdroj	Zkratka památky / analyzovaného rkp.	Žánr
<i>Bible drážďanská</i> (Evangelium sv. Matouše)	60. léta 14. st.	Kyas (ed., 1981)	BiblDrážď	bible
<i>Bible litoměřicko-třeboňská</i> (Skutky apoštolů)	1409-1414	Kyas (ed., 1985)	BibLitTřeb	bible
<i>Bible mlynářčina</i> (Evangelium sv. Matouše, Genesis, Skutky apoštolů)	70. léta 15. st.	MS	BibIMlyn	bible
<i>Bible olomoucká</i> (Evangelium sv. Matouše, Genesis)	1416/1417	Kyas (ed., 1988)	BibIOl	bible
<i>Cestopis tzv. Mandevilla</i> (překl. Vavřínc z Březové)	pol. 15. st.	VW	CestMandM	cestopisná próza
<i>Dcerka nebo O poznání cesty pravé k spasení</i> (Jan Hus)	1414	VW	HusDcerkaH	nábožensky vzdělávací próza
<i>Dvanáctero užitků přijímání z kalicha</i> (Jakoubek ze Stříbra)	1432/1433	VW	JakKal	nábožensky vzdělávací próza
<i>Gesta Romanorum</i>	1473	VW	GestaM	zábavná próza
<i>Hvězdářství krále Jana</i>	pol. 15. st.	VW	Hvězd	odborná próza

98 V kapitole 7 *Slovesled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů* je uvedený soubor pramenů vzhledem k analyzovanému tématu mírně rozšířen o některé další staročeské texty, ty však figurují právě jen v této kapitole. Excerpovaná data rovněž nejsou zahrnuta do celkového počtu analyzovaných dokladů (viz kapitolu 13 *Závěr*).

Seznam analyzovaných textů	Datace památky / analyzovaného rkp.	Zdroj	Zkratka památky / analyzovaného rkp.	Žánr
<i>Kniha rožmberská</i>	?1344-1346	Brandl (ed., 1872)	Rožmb	právníká próza
<i>Kronika trojánská</i>	1469	VW	TrojK	krásná próza
<i>Lékařství neznámého františkána</i> (rkp. NKXVIIIB18)	pol. 15. st.	VW	LékFrantA	odborná próza
<i>Olomoucké povídky</i>	2. pol. 15. st.	VW	PovOl	krásná próza
<i>O trojím lidu řeč</i> (Petr Chelčický)	1508	VW	ChelčLid	nábožensky vzdělávací próza
<i>Řeči nedělní a sváteční</i> (Tomáš Štíttný, rkp. A)	14./15. st.	VW	ŠtitSvátA	nábožensky vzdělávací próza
<i>Sbírka pojednání z oboru ženského a dětského lékařství</i>	2. pol. 15. st.	VW	LékŽen	odborná próza
<i>Snář</i> (Vavřinec z Březové, část <i>Astrologie</i>) (rkp. S)	1471	VW	BřezSnářS	odborná próza
<i>Staré letopisy české</i> (rkp. A)	pol. 15. st.	VW	LetA	historická próza
<i>Tkadleček</i> (rkp. B)	2. pol. 15. st.	VW	TkadlB	krásná próza
<i>Výklad Otčenáše</i> (Jan Hus)	zač. 15. st.	VW	HusVýklKrátK	nábožensky vzdělávací próza
<i>Život Krista Pána</i> (rkp. E)	1497	VW	KristE	krásná próza

Tabulka 1 Seznam analyzovaných pramenů

Vzhledem k tomu, že řada stč. památek vznikla pod přímým nebo bezprostředním vlivem latiny, snažíme se v naší práci srovnávat stč. znění s podobou jeho latinského pretextu. Avšak činíme tak jen v těch případech, kdy je známá a dostupná verze latinského pretextu: zejména u biblického textu (byť s jistými omezeními),⁹⁹ dále pak u staročeských *Gesta Romanorum*¹⁰⁰ a *Trojánské kroniky*¹⁰¹. U ostatních památek lze o otázce vlivu latiny více méně pouze spekulovat, přímé doklady pro

99 Komparace latinské verze bible a verze staročeského překladu však nemusejí být zcela spolehlivé, neboť ani v tomto případě neznáme vždy přímé latinské rukopisy, jichž jsou staročeské texty překladem. Pro srovnání textů první redakce s latinskou předlohou užíváme (ve shodě s doporučením V. Kyase (1997, s. 52) v případě Nového zákona vydání Wordsworth, I. – White, H. I. (eds.) (1889–1898). *Novum Testamentum Domini nostri Christi Latine secundum aditionem Hieronymi*. Oxford; v případě Starého zákona edici Quentin, H. (ed.) (1926). *Biblia sacra iuxta vulgatum versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XI. Librum Genesis*. Roma. Pro srovnání textů 2. biblické redakce již užíváme stuttgartského vydání Vulgáty: Weber, R. – Gryson, R. (eds.) (1983). *Biblia Sacra: iuxta vulgatum versionem*. Stuttgart.

100 Pro srovnání s latinskou verzí užíváme edice Oesterley, H. (ed.) (1872). *Gesta Romanorum*. Berlin. Pro citování latinské památky používáme pro zjednodušení své vlastní zkratky (GR), jsme si však vědomi nepřesnosti takového užití.

101 Latinský text čerpáme z edice Griffin, N. E. (ed.) (1936). Guido de Columnis: *Historia destructio-*

naše domněnky scházejí. To lze ovšem vztáhnout také na původní staročeská díla. Jak už bylo zmíněno v úvodu, většina autorů v této době literárně činných své vzdělání získala v latinských školách a jejich vlastní tvorba často zahrnovala dvě linie – latinskou a českou. Lze tudíž předpokládat, že jejich autorský jazyk byl ovlivněn latinou, a to i v případech, kdy psali původní české texty. Jelikož nám chybí jazykové povědomí mluvčích tohoto období a ani nemáme nástroje, jak ho zkoumat, můžeme se o způsobu a míře tohoto latinského vlivu pouze dohadovat. O vlivu němčiny v tomto období lze v souvislosti s německou literární produkcí a přítomností německé menšiny v českých zemích rovněž uvažovat,¹⁰² avšak vzhledem k okolnostem, že vyjma staročeského textu *Tkadlečka*, který, jak již bylo dříve prokázáno (viz Heidenreichová 1937), vznikl poměrně nezávisle na svém německém pretextu *Ackermann aus Böhmen*, a *Cestopisu tzv. Mandevilla* (jehož německý pretext jsme bohužel neměli k dispozici), většina památek nemá svůj pretext německý, ale latinský, otázka vlivu němčiny není již v této práci podrobněji zkoumána.

S podobným metodologickým problémem, tj. vlivem latiny na češtinu, se vyrovnávala Š. Zikánová (2009, s. 12–13), která ve své práci o syntaxi humanistické češtiny hodnotila cizojazyčné vlivy na českou syntax a slovosled jako plně internalizované a začleněné do systému jazyka (např. jako speciální podsystém odrážející určitý stylový příznak). V období, které je v naší práci podrobeno zkoumání, však dochází ke konstituování spisovného jazyka, a proto je podle našeho soudu potřeba s vlivy latiny coby externím faktorem podílejícím se na rozvoji jazyka počítat.¹⁰³

---

nis Troiae. Cambridge. Pro citování latinské památky používáme pro zjednodušení své vlastní zkratky (HDT), jsme si však i v tomto případě vědomi nepřesnosti tohoto užití.

102 Vliv němčiny na češtinu se předpokládá zejména na lexikální úrovni za velmi pravděpodobný. Na úrovni vývoje fonologické a syntaktické stavby češtiny je míra německého vlivu předmětem diskusí. Podrobněji se vlivem němčiny zabýval např. Povejšil 1988; 1994; Trost 1963; Newerkla 2011 a Berger 2008.

103 Vlivu latiny na starou a střední češtinu se podrobněji věnuje zejména Bauer 1972; Curtius 1998; Čejka 1995; 1998; Čejka – Šlosar – Nechutová 1991; Lešnerová 2005; Silagiová 1999; Vařeková 2000; Vidmanová 1998; Vlášek 1970; Žaža 2010.

6 SLOVOSLED LATINSKÝCH POSESIVNÍCH ZÁJMEN

Pokud vezmeme v úvahu předpoklad, že slovosled staré češtiny může reflektovat jisté prvky latinského slovosledu, považujeme za nezbytné nastínit na tomto místě alespoň základní principy slovosledného chování latinských posesiv v NP.¹⁰⁴

O slovosledu posesivních zájmen v klasické latině se zmiňují některé ze základních publikací věnujících se latinské syntaxi – např. Marouzeau 1922; Menge 2000; Lisón Huguet 2001; Spevak 2010; 2014. V žádné z těchto prací však nejsou nabídnuta jednoznačná a obecně platná pravidla pro umístění posesivních zájmen v latinské NP.¹⁰⁵

Podle J. Marouzeaua (1922, s. 133) jsou posesivní zájmena v klasické latině umístěna převážně v postpozici, konstatuje však (1953, s. 16), že v umístění posesivních zájmen je možno zaznamenat velké diference mezi jednotlivými autory.

Vedle toho J. Lisón Huguet (2001, s. 124) dokládá cca 50 % prenominálních přivlastňovacích zájmen ku 50 % postnominálních posesiv, ve shodě s J. Marouzeauem pak opět zaznamenává zjevné diference mezi jednotlivými autory.¹⁰⁶

Podle O. Spevaka (2010, s. 252) je tato kolísavá pozice posesivních zájmen v NP v zásadě způsobena jejich „přirozenou povahou“; jejich užití totiž převážně dle autorky závisí na nejrůznějších faktorech:

---

104 Tento výklad podáváme jen ve velmi hrubých rysech, neboť detailnější popis slovosledu latinské NP by přesahoval rámec této práce.

105 Pro náš výzkum by samozřejmě byl relevantnější popis slovosledu ve středověké či křesťanské latině, bohužel si však nejsme vědomi žádné studie, která by o této problematice blíže pojednávala.

106 Např. O. Spevak (2010, s. 251) pro texty Caesarovy uvádí 57 % prenominální pozice posesivních pronomen oproti textům Sallustia, u něhož dokládá pouhých 23–25 % prenominální pozice.

To sum up, the question of the placement of possessive pronouns is complicated by their nature; their use depends on various factors such as co-reference and the alienability or inalienability of entities. The consequence is that possessive pronouns are often found with emphasis and in contrastive contexts. However, contrastive or emphatic pronouns may be placed either pre- or post-nominally (...).

(Spevak *ibid.*)

Jak tedy vyplývá z výše předložených výkladů, postavení posesivních zájmen v latinské NP osciluje mezi umístěním v postnominálním a prenominálním poli, přičemž frekvence obsazení těchto pozic nenabízí bližší specifikaci latinského posesivního zájmena jako členu prototypicky „premodifikujícího“, či „postmodifikujícího“. Vedle toho je ovšem možno v klasické latině vystopovat jistou tendenci umístit do prenominalní pozice posesivní zájmeno, které je vlastním rématem celé jmenné fráze (viz doklad (80)).

- (80) *Non mea culpa saepe ad vos oratum mitto, patres conscripti, sed vis Iugurthae, subigit.* (Sal. Iug. 24,2; cit. dle Spevak 2010, s. 252–253)

Že ovšem ani toto pravidlo není bezvýhradně dodržováno, je zřejmé z příkladu (81) analogického k předchozímu dokladu (80):

- (81) *Sentit animus se vi sua, non aliena, moveri.* (Tusc 1,55; cit. dle Menge 2000, s. 100)

O této tendenci, tj. umístění rematického posesiva do antepozice, pojednává i H. Menge (2000, s. 99–100), který de facto rozlišuje mezi posesivními zájmeny slabě přízvučnými (*swach betonte Possessivpronomen*) a silně přízvučnými (*stark betonte Possessivpronomen*). Podle něj je možno předložit velmi hrubé pravidlo pro umístění těchto dvou typů posesivních zájmen v NP: slabě přízvučná posesivní zájmena se o něco častěji objevují v postnominálním poli fráze, zatímco silně přízvučná (jež zpravidla bývají vlastním rématem NP) spíše tendují k umístění do pole prenominalního. Podle něj však existují četné výjimky proti tomuto pravidlu: nepřízvučná posesiva jsou umístěna do pole prenominalního (srov. doklad (82)), a naproti tomu přízvučná do pole postnominálního (viz doklad (83)).

- (82) *Is celeriter ad Ptolemaeum, suum hospitem, venit.* (Off. 2,83; cit. dle Menge 2000, s. 100)

- (83) *Litigant cum Epicuro non multum, ut opinio mea fert, mentiente.* (Tusc 4,70; cit. dle Menge 2000, s. 100)

Jak tedy vyplývá z výše uvedených výkladů a jak již bylo řečeno výše, pro klasickou latinu nelze stanovit jednoznačná pravidla v umístění posesivních zájmen v NP. Lze však pravděpodobně zaznamenat určitou tendenci umístit do prenominální pozice zájmena s funkcí vlastního rématu v NP, jež by při mluvené realizaci řeči byla nositelem IC. Jedná se tedy zjevně o zcela opačnou tendenci, než se uplatňuje v současné češtině – viz příklad (84).

(84) *To bylo ale zcela určitě rozhodnutí tvoje!*

Zda pro stav ve staré češtině můžeme nastínit obdobnou situaci jako v moderní češtině (postnominální je zpravidla zájmeno, na němž je umístěno IC), či jako v latině (toto zájmeno je naopak prenominální), bude tedy dalším předmětem zkoumání.

7 SLOVOSLED POSESIVNÍCH ZÁJMEN V NP, VZTAH SLOVOSLEDU A ŽÁNROVÉ PŘÍSLUŠNOSTI ANALYZOVANÝCH TEXTŮ

Následující kapitola je věnována popisu slovosledného chování posesivních zájmen ve staré češtině. Všimáme si zde zejména toho, zda je možno postihnout určité diference v slovosledu jednotlivých posesiv, zda existují jisté relace mezi jejich pozicí ve frázi a typem památky, resp. její žánrovou příslušností; pozornost je rovněž soustředěna na postavení přivlastňovacích zájmen 3. osoby (*jeho, jejíe, jich*) ve staročeských frázích – nakolik je již ustálen proces jejich gramatikalizace coby vlastních pronominálních posesiv.¹⁰⁷

Aby mohl být vztah mezi slovosledem posesiv a žánrovým zařazením památky lépe sledován, je výzkum v této kapitole mírně rozšířen o některé další staročeské texty.¹⁰⁸ Další kapitoly, jež jsou zaměřené spíše na popis jistých syntaktických jevů (než na diference v chování posesiv v rámci jednotlivých žánrů), se opírají o výzkumy právě jen těch textů, které byly již uvedeny v kapitole 5 *Analyzované prameny*. Jak se lze přesvědčit z níže uvedených tabulek (1A, 1B, 1C), u všech skupin zájmen je patrná poměrně silná oscilace mezi jejich umístěním v prenominálním a postnominálním poli dominujícího jména fráze. Pouze u zájmen skupiny A¹⁰⁹ je možno zaznamenat jejich slabě (z cca 61,4%) dominující prenominální pozici. Výskyt cirkumpozice je téměř zanedbatelný – u všech skupin zájmen tvoří cca 3% dokla-

107 Podobně bylo o tématu pojednáno ve studii Navrátilová 2017a.

108 Jedná se o rozšíření těchto žánrů: v rámci historiografie o další rukopisy *Starých letopisů českých* (konkrétně o rukopisy *a, V, D, Q*), v rámci právnícké prózy o staročeský text *Práva zemská česká* Ondřeje z Dubé (Dub), do analýzy jsou také zahrnuty texty administrativní povahy pocházející přibližně z období od roku 1370 do roku 1412. Tyto texty jsou rovněž zahrnuty do výsledků prezentovaných v dílčích tabulkách (příp. grafech) v této kapitole, v dalších kapitolách již výsledky získané excerpcí těchto památek nefigurují, zahrnuty nejsou rovněž do souhrnného čísla analyzovaných dokladů uvedených v kapitole 13 *Závěr*.

109 Zájmena skupiny A: *můj, tvůj, svůj*; zájmena skupiny B: *náš, váš*; zájmena skupiny C: *jeho, jejíe, jich*.

dů.¹¹⁰ Při zběžném a povšechném přehlednutí těchto souhrnných výsledků by se mohlo zdát, že pro umístění posesivních zájmen v NP je ve staré češtině charakteristická silná rozkolísanost, a není tedy dost dobře možno jednoznačně definovat jejich základní (dominantní) pozici v NP. Je však zapotřebí vzít v úvahu velmi důležitý fakt – a to, že poměrně velké procento všech dokladů (cca 46 % z celkového počtu) je zastoupeno v biblických překladech, jež reprezentují svébytný jazyk bible včetně jeho zvláštností, specifik a odchylek, který, jak si dále ukážeme, ve většině případů „velmi specificky“ reflektuje jazykovou realitu zkoumané vývojové epochy. U všech skupin zájmen jsme se tedy zaměřili na to, zda se nějakým způsobem změní frekvence jejich výskytu v jednotlivých pozicích, pokud budeme jejich slovosled zkoumat izolovaně (od biblického textu).

Z níže předložených tabulek (2A, 2B, 2C) je očividné, že pokud z analýzy vyloučíme biblické doklady, zaznamenáme evidentní nárůst antepozice percentuálně zvýší z cca 63 % na 69 %, u zájmen skupiny B z cca 45 % na 51 %, u zájmen skupiny C z cca 55 % na 62 %). Přestože se nejedná o nijak zásadní změnu, je nepochybné, že doklady vyexcerpované z biblických textů do značné míry zkreslují komplexní výsledky o slovosledném chování posesivních zájmen ve staré češtině (o tom bude ještě dále pojednáno v oddílu 7.8 *Biblické texty*).

Dalším aspektem, který nás zajímal, bylo, zda lze definovat i jisté rozdíly v rámci jednotlivých analyzovaných žánrů. Výzkum z tohoto hlediska ukázal velmi zajímavá zjištění.

7.1 Nábožensky vzdělávací literatura

Mírný nárůst frekvence postnominální pozice je možno zaznamenat u všech posesivních zájmen v nábožensky vzdělávací literatuře (tj. HusDcerka, HusVýklKrát, ŠtítSvát, ChelčLid, JakKal), pro zájmena skupiny A cca 62 % A¹¹¹ : 37 % P, pro zájmena skupiny B 45 % A : 53 % P, pro zájmena skupiny C 55 % A : 42 % P. Tato skutečnost jistě není nijak překvapivá, neboť je všeobecně známo, že bible představuje elementární východisko nábožensky vzdělávací literatury, slouží zde jako bohatý zdroj citátů a příkladů, které jsou buď volně přejímány, parafrázovány nebo rovněž velmi často přesně citovány, to např. demonstrují doklady (1), (2), (3). Z toho pak plyne i frekventovanější výskyt postnominální pozice posesivních zájmen.

- (1) *Třetie „Bud' vóle tvá jako v nebi i v zemi“, abychom s tvú vólí my sě sjednali jako*

¹¹⁰ Z tohoto důvodu ve výkladu následující kapitoly zpravidla popisujeme jen dvě hlavní pozice v NP – pozici prenominální / antepozici a pozici postnominální / postpozici.

¹¹¹ Symbol „A“ označuje antepozici, symbol „P“ postpozici.

- světí v nebesiech, abychom hriechu nevolili, a což ty volíš, to ať volíme.* HusVýklKrátk 196r
- (2) *Radujme sa v den spasenie nášeho, jsúc skrze nové ustavenie v účasťnosť prijíťi toho, jemuž Otec die skrze proroka: „Syn mój jsi ty, já jsem tě dnes urodil.“* ŠtítSvátA 25r
- (3) *Prvá prosba „Osvěť se jméno tvé“, tak, abychom v tě právě věřili, úfali a tě z plného srdce milovali, a tak, svati jsúc, dostojně tvé jméno menovali a chválili, mysléce neb i riekajúce {...}* HusVýklKrátk 196r

Avšak i tento žánr, jehož jazyk je silně spjat s jazykem bible, nabízí zajímavé pozorování poukazující na dle našeho soudu záměrné umísťování posesiv do postnominální pozice v biblickém jazyce. V některých nepříliš četných případech, jak ukazují již zmíněné doklady (1), (3), dochází při volné parafrázi, resp. explikaci pasáže z biblického textu k transformaci slovosledu identické NP: zatímco např. v dokladu (3) se v biblickém textu posesivum *tvój* nachází v postnominální pozici, ve vlastním Husově *Vykľadu* se přemísťuje do pozice prenominální, obdobně jako v dokladu (1) u NP *tvá vóle / vóle tvá*. Přestože obdobné případy nemáme ve vlastní analýze podloženy validním počtem dokladů, domníváme se, že tento typ slovosledné proměny je jedním z argumentů pro tvrzení, že postpozice posesiv v NP byla ve staré češtině chápána jako jistý specifický rys biblického jazyka, který v nebiblickém textu nebyl běžný.¹¹²

V rámci jednotlivých památek náležejících k žánru nábožensky vzdělávací literatury nebyly dále nalezeny výraznější slovosledné rozdíly (snad jen mírné difference lze zaznamenat v rámci slovosledu u P. Chelčického a T. Štítného: zatímco u T. Štítného posesiva skupiny A dominantně zaujímají prenominální pozici: 78 % A : 22 % P, u P. Chelčického jejich postavení mnohem více kolísá: 53 % A : 47 % P; vedle toho pro posesiva skupiny C je u Štítného doložena mírně frekventovanější postnominální pozice: 39 % A : 61 % P, u Chelčického naopak mírně převládá pozice prenominální: 65 % A : 35 % P).¹¹³ Velmi zajímavým zjištěním, které přináší pozorování slovosledu v náboženské literatuře, je slovosledné chování posesivních zájmen v Husově textu *Dcerka*. Zatímco posesiva skupiny A obdobně jako v jiných pramenech oscilují mezi pozicí prenominální a postnominální (51 % A : 49 % P), pro posesiva 3. osoby zde máme doloženou jednoznačně dominantní prenominální pozici (91 % A : 9 % P). Jak bude ještě dále řečeno, v tomto případě se pravděpodobně jedná o další důkaz již završeného procesu gramatikalizace posesivních zájmen 3. osoby.¹¹⁴ Současně tato skutečnost nasvědčuje tomu, že v tomto období

112 Obdobná situace byla zachycena pro výzkum slovosledu posesivních zájmen ve vlastním textu *Bible kralické* a *Bible svatováclavské* oproti komentářům k biblickému textu (viz Navrátilová 2012a).

113 O kolísavém slovosledu posesivních zájmen v rámci své jmenné fráze v díle P. Chelčického se ve své závěrečné práci zmiňuje již A. Blahová (s. a.) a W. Labler (1934).

114 Viz výše kapitolu 4 *Posesivní zájmena*.

(v souvislosti se změnou jejich slovnědruhové charakteristiky a syntaktické funkce) byl rovněž ukončen jejich přesun na levou periferii NP.

V souvislosti s jazykem děl Jana Husa je na tomto místě třeba zmínit ještě jednu důležitou skutečnost. Jak již bylo řečeno dříve a jak bývá v souvislosti s Janem Husem zmiňováno (např. Daňhelka et al. 1959, s. 226), pro jazyk děl Jana Husa je zejména charakteristický jeho příklon k podobě jazyka mluveného¹¹⁵ (stojí tak v tomto úhlu pohledu v rámci svého žánru v opozici k silně intelektualizovanému a náročnému jazyku T. Štítného). S touto tendencí se však kříží tendence jiná a veskrze protichůdná – vedle snahy o reprodukci bezprostřední, živé a nevyumělkované podoby jazyka je možno v Husově díle sledovat typické vývojové trendy soudobé prózy – příznačné je zejména jeho užívání rytmizovaných závěrů (např. Kopiczková – Vidmanová 1999, s. 117 a dále; Daňhelka et al. *ibid.*; Nechutová 2002, s. 119; Havránek *ibid.*). A právě tato protichůdnost je dle našeho soudu reflektována v již zmíněných slovosledných diferencích posesiv skupiny A a C. Zatímco dominantní antepozice posesiv 3. osoby dokládá první z uvedených tendencí, rozkolísanost slovosledu posesiv skupiny A je naopak zřejmě do značné míry motivována právě tendencí k rytmizaci – mimo využívání základních rytmizovaných klauzulí (viz kapitolu 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*) se v závěrech klauzulí mnohdy ocitají jednoslabičné formy posesiv, které jsou rozvíjejícími složkami NP umístěných ve finálních pozicích klauzulí a které tak pravděpodobně vytváří oxytonické zakončení celé klauze (diskuzi hodnocení tohoto způsobu zakončení klauzulí viz v kapitole 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*), jak např. ukazují následující doklady (4), (5).

- (4) *Třetie bývá blud z pýchy, když kto, príeliš doufaje sobě nad jiné, i neučíní sobě poznánie v hriechu svém.* HusDcerkaH 214v
- (5) *Neb ani jest ho mé oko vidělo, ani ucho slyšalo, ani na mé srdce plně vstúpilo to, což jest pán Bóh připravil milovníkóm svým.* HusDcerkaH 226r

7.2 Krásná próza

Poněkud překvapivé výsledky přináší zkoumání slovosledu posesivních zájmen v prozaických textech žánrově příslušejících ke krásné próze (PovOl, TrojK, Tka-

115 S tímto tvrzením polemizuje již B. Havránek (1966): „Bylo by však zjednodušováním skutečnosti, kdybychom ze všech těchto projevů a především z přibližování jazyka Husova jeho posluchačům a čtenářům prostě uzavírali, že Husův jazyk se rovnal běžně mluvenému jazyku v oné době. Skutečnost je složitější. Nelze přehlížet, že Husův jazyk jednak se řídí pravidly soudobé rétoriky, jednak je i dědicem a odrazem celého vývoje českého jazyka kulturního a literárního 14. století a že je přímo prosycen citáty biblickými, jak je pro onu dobu samozřejmé, tedy tehdy již do jisté míry ustáleným jazykem biblickým.“

dl, Krist). Vzhledem k tomu, že se veskrze jedná o překladovou prózu nebo o prózu s cizojazyčným pretextem, mohli bychom předpokládat, že slovosled NP v těchto památkách bude reflektovat (alespoň do jisté míry) syntax pretextů a v případě památek s latinským pretextem (TrojK¹¹⁶, PovOI¹¹⁷ a Krist¹¹⁸) by se tak mohla s vyšší frekvencí uplatňovat postnominální pozice posesivních zájmen. Tuto domněnku nadto podporují jiné výsledky zjištěné v těchto památkách (např. frekventovaný výskyt interpozice přízvučných forem,¹¹⁹ doklady cirkumpozice apod.). Jak ale ukazují níže uvedené tabulky (1A, 1B, 1C), ve zkoumaných textech výrazně dominuje antepozice všech posesiv: pro zájmena skupiny A 73% A : 23% P, pro zájmena skupiny B 69% A : 28% P, pro zájmena skupiny C 70% A : 24% P. Z toho tedy plyne, že přestože jazyk těchto památek uchovává jistá syntaktická specifika (např. cirkumpozici, distantní pozici rozvíjejících členů fráze apod.), která bychom mohli snad přisoudit vlivům jazyka pretextu (latiny), zdá se, že z hlediska relativní pozice posesivních pronominálních forem je vliv latiny poměrně malý. Jedním z možných důvodů výrazného nárůstu antepozice by pravděpodobně mohla být skutečnost, že jazyk těchto památek (pouze ale v jistém úhlu pohledu) je blízký mluvenému úzu. To dokládají naše starší analýzy, které zjistily další charakteristické znaky mluveného jazyka v těchto památkách, např. pro *Olomoucké povídky* bylo zjištěno (viz Navrátilová 2012b) frekventované užívání syntakticky nesamostatného demonstrativa *ten, ta, to*, pro text *Thadlečka* na slovosledu pronominálních enklitik obdobnou situaci doložila ve své diplomové práci L. Prejzová (2010).

Vedle toho jazyk staročeského textu *Života Krista Pána* byl již P. J. Šafaříkem hodnocen jako zcela nezávislý na latinské předloze, srov.:

„Soudě podlé jazyka, velmi čistého, samorostlého a latinismův prázdného, za podobné přijímám, že původce životopisu, jehož rozbořem se zanášíme, dílo své buďto docela původně, buď aspoň velmi svobodně podlé starších latinských vzorův česky spisoval, vybíraje odevšad to, co za lepší pokládal, a předkládaje je, v duchu dobře zažité a strávené, svým českým čtenářům způsobem docela novým, od oněch cizích vzorův neodvislým. Jazyk zajisté a sloh našeho spisovatele tak jest přirozený, přesný, jadrný, jasný a snadno srozumitelný..., že čtenář ve starší češtině třeba jen povrchně zběhlý i za našeho věku dílo toto beze vsí obtíže, anobřž pro dobrý výbor věcí a odstranění všeho, což pověřčivého a nebiblického jest, s opravdovým zalíbením čísti by mohl.“

(Vilikovský 1948, s. 149)

116 Jak již bylo zmíněno, latinským pretextem staročeské památky je dílo Guida de Columnis *Historia destructionis Troiae*.

117 Staročeská sbírka bývá dávána do souvislosti s dílem Caesaria z Heisterbachu: *Dialogus Miraculorum* (více viz kapitolu 12 *Distantní pozice rozvíjejících členů NP (interpozice)*).

118 Viz dále.

119 O tom více viz rovněž kapitolu 12 *Distantní pozice rozvíjejících členů NP (interpozice)*.

Přestože P. J. Šafařík neznal latinský pretext staročeského textu (teprve později poukázal J. Truhlář na spojitost staročeského *Života Krista Pána* s předpokládaným latinským pretextem *Meditationes vitae Christi* {viz Vilikovský *ibid.*}, jehož autorství není dodnes spolehlivě vyřešeno), předpokládá se, že staročeská verze vychází z latinské předlohy jen velmi volně a ve způsobu zpracování latinského tématu si počíná velmi samostatně, mimo latinské *Meditationes* nadto čerpá i z dalších zdrojů: citovány jsou evangelijní texty, díla církevních otců apod. (Stluka 2006, s. XVI).

Naše výsledky velmi pěkně korespondují s výše uvedenými tvrzeními. Z průzkumu dat vyplývá, že sporadické doklady postpozice posesiv v *Životě Krista Pána* se typicky vyskytují v přímých citacích biblického textu, srov. např. doklady (6), (7), (8).

- (6) *Ten kámen jest jméno Ježíš, jakož praví sám Spasitel ve Čtení: „Ve jméno mé budú diábly vymietati, hady bez úraza budú bráti v ruce, pakli jedovatého co píti budú, nebude jim škoditi.“* KristE 224r
- (7) *Kde jest, jenž se jest narodil, král židovský? Viděli sme hvězdu jeho na východ slunce, a protož jdeme modlit se jemu.* KristE 226r
- (8) *„Neboj se, Jozefe, přijieti **Marije, choti své**, neb ten svatý plod, ješto se od nie stane, od Ducha svatého jest.“* KristE 206v

7.3 Odborná próza

Dominantní antepozice je pro zájmena skupiny A doložena i v případě odborné prózy (LékFrant, LékŽen, Hvězd, BřezSnář), jak reprezentují např. doklady (9), (10), (11), cca 80 % A : 17 % P. Pro zájmena skupiny B byl v korpusu textů nalezen jediný doklad postpozice, pro zájmena skupiny C byla zachycena mírně převládající postpozice 38 % A : 60 % P. Vyšší frekvenci postnominální pozice posesiv skupiny C však nelze přisuzovat slovosledným diferencím mezi zájmeny *můj, tvůj, svůj* a zájmeny 3. osoby, neboť výsledky výrazně zkresluje skutečnost, že četné doklady postpozice zájmen 3. osoby tvoří identicky vystavěné fráze (s pravidelným umístěním posesiv za řídicí N_{gen} genitivní fráze) ve staročeském textu *Hvězdářství krále Jana*, srov. např. doklad (12), reprezentující velké procento (76 %) všech dokladů.

- (9) *Jest li voda velmi k vodě podobná, toť přichodí od člověka, že ten člověk přieliš jedl a pil, že **jeho přirozenie** požiti toho nemuož.* LékFrantA 27r
- (10) *Otázal by někto, když bezděky kterou proléhají, kterak móż počěti, když **jejie vůle** k tomu nenie, neb kdež vůle nenie, tu i chuti nenie.* LékŽen 7r
- (11) *Mars, ta planeta, **svůj dóm** v něm má a Slunce **své utěšení**, že ta dva dni ráno jasno bývá.* BřezSnářS 14
- (12) ***Čas otce jeho** Kozorožec, od polu prosince do polu ledna. Ten měsíc bude jemu váž-*

ný. *Čas dětí jeho od polu ledna do polu února. Bude mieti dietě nevelmi užitečné. Čas nemoci jeho Rybnář, od polu února do polu března.* Hvězd 27v

Jsmo si však vědomi toho, že nemožnost doložit všechna posesiva obdobnou frekvencí jejich výskytu může předložené výsledky zkreslovat. Za relevantní tedy pokládáme pouze výsledky zjištěné pro posesiva skupiny A.

Důvodem dominantního umístění posesiv do prenominální pozice v odborné próze je zřejmě fakt, že jazyk tohoto žánru nepodléhá faktorům uplatňujícím se v jiných žánrových oblastech, jejichž důsledkem jsou právě velmi frekventované slovosledné inverze (rytmizace, způsob výstavby textu, stylistické faktory apod. – o tom více viz kapitola 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*).

7.4 Právnícká próza

V rámci právnícké prózy byly analyzovány dva staročeské texty: *Kniha rožmberská* a *Práva zemská česká* Ondřeje z Dubé. V obou památkách je výskyt posesiv poměrně nízký, nicméně oba texty jednoznačně ukazují k dominantnímu výskytu prenominální pozice: v *Knize rožmberské* u zájmen skupiny A 82 % A : 16 % P, u zájmen skupiny C téměř identicky 83 % A : 16 % P (zájmena B skupiny nebyla v analyzované sondě *Knihy rožmberské* zachycena), v *Právech zemských českých* u zájmen skupiny A 81 % A : 9,5 % P, u zájmen skupiny C rovněž velmi podobně 81 % A : 19 % P (výskyt zájmen B skupiny nebyl zaznamenán ani v sondě *Práv zemských českých*).

Zásadní je zejména stav zjištěný v *Knize rožmberské*, která představuje vůbec nejstarší prozaickou památku z našeho korpusu textů. Kromě stáří se tento text vyznačuje tím, že představuje jeden z mála původních (tj. nepřekladových) textů. V. Vondrák (1908) na základě převládající prenominální pozice posesivních zájmen v této památce předpokládá, že původní pozicí posesivních zájmen v NP (samozřejmě mimo zájmen 3. osoby) byla antepozice. Kromě tohoto důležitého svědectví, výrazně podporujícího hypotézu o původní antepozici posesivních zájmen 1. a 2. osoby, je však podstatné, že výsledky zjištěné pro slovosledné chování posesiv *můj, tvůj, svůj* zcela korespondují s výsledky pro posesiva 3. osoby (viz např. uvedené doklady (13), (14)).

- (13) *Tiem sě dřeve otpieral, že s jeho dědiny nepohonil ho a juž sě otpierá, že ho nesehnal, kdež s ženú sedí.* Rožmb II, 45
- (14) *Ale bylo-li by pravějšě, aby pšovod přísáhl napřed z své škody: tehdy právo bylo by odpoviedači otpřisieci sě; potom za vodu dva pomocníky otpřieseza, že je nevinen z něhož popřisiežen.* Rožmb III, 69

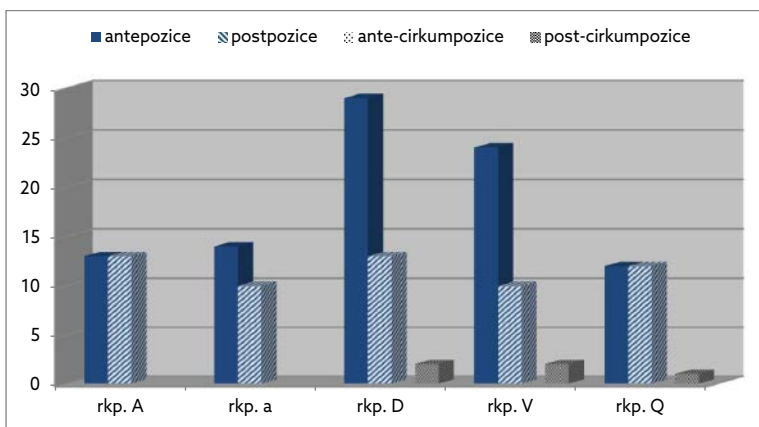
Na základě tohoto zjištění je tedy možno postulovat pravděpodobné závěry o původní pozici posesivních zájmen v češtině. Domníváme se, že původní pozicí pro posesiva singuláru i plurálu 1. a 2. osoby a reflexivního posesiva *svůj* byla prenominální pozice, která tak mohla napomoci k rychlejší změně slovosledné pozice posesiv 3. osoby z jejich primární postpozice do antepozice. Pokud by totiž pozicí zájmen skupiny A a B nebyla dominantně antepozice, pravděpodobně by tato změna trvala déle a jejím výsledkem by zřejmě nebyla prototypická slovosledná pozice posesiv 3. osoby v prenominálním poli. *Knihy rožmberská* tak současně podává zásadní svědectví o tom, že proces gramatikalizace původních genitivů osobních zájmen ve formy samostatných posesiv byl nejpozději na počátku druhé poloviny 14. století završen.

7.5 Historiografie

Výsledky analýzy historiografie jsou vzhledem k velmi nízkým,¹²⁰ příp. u některých posesiv nulovým výskytům irelevantní (doložena jsou převážně pouze posesiva *svůj, jeho, jich*). V rukopisu A (reprezentujícím výchozí rukopis pro následná česká zpracování *Starých letopisů českých {SLČ}*) náš výzkum doložil jen několik případů jmenných frází s posesivy. Přestože na základě těchto výsledků není možno vyvozovat obecné závěry, zdá se, že slovosled NP s posesivy je v tomto typu památky poměrně rozkolísaný (pro zájmena skupiny A 6 A : 6 P, pro zájmena skupiny B 0 A : 0 P, pro zájmena skupiny C 7 A : 7 P). Jak již bylo zmíněno, abychom mohli slovosled posesiv v tomto typu textu lépe zachytit, prozkoumali jsme některé další rukopisy původní vrstvy *SLČ*, které nebyly do naší celkové sondy zahrnuty (rkp. *a, V, D, Q*). V uvedených rukopisech byla frekvence výskytu posesivních zájmen obdobná. Nadto slovosled posesiv ve jmenných frázích opět silně kolísal, v rukopisu *Q*: pro zájmena skupiny A 9 A : 5 P, pro zájmena skupiny B 1 P, pro zájmena skupiny C 3 A : 6 P; v rukopisu *D* pro zájmena skupiny A 12 A : 10 P, pro skupinu B 0 dokladů, pro skupinu C 17 A : 3 P; v rukopisu *a* pro zájmena skupiny A 6 A : 5 P, pro zájmena skupiny B 0 dokladů, pro zájmena skupiny C 8 A : 5 P; v rukopisu *V* pro zájmena skupiny A 14 A : 8 P, pro skupinu B 0 dokladů, pro skupinu C 10 A : 2 P.

120 Z toho důvodu v následujícím výkladu nevyjadřujeme stav pro jednotlivá posesiva procentuálně.

Graf 1 Postavení posesivních zájmen v SLČ (souhrnně)

Tato oscilace posesiv mezi umístěním v prenominálním či postnominálním poli NP by zřejmě mohla být motivována latinskou předlohou. Zejména u rukopisu *Q* lze s vlivem latiny zcela jistě počítat, neboť tento rukopis je poměrně věrným překladem latinského textu zvaného *Chronicon Treboniense (CT1)*, jenž je zřejmě velmi blízký archetypu původního jádra SLČ (Čornej 2003, s. XXXI).¹²¹ Níže uvedené doklady (15), (16) velmi dobře demonstrují přímý převod latinských konstrukcí *CT1* → rkp. *Q*. Z komparace latinské verze s rukopisem *Q* vyplývá, že z celkových 26 dokladů NP s posesivou byla struktura pouze 7 frází odlišná, přičemž difference spočívaly zejména v absenci posesiva v latinských frázích; pouze ve 2 případech se latinská a staročeská verze rozcházel ve slovosledu – jeden příklad této slovosledné inverze je zaznamenán v dokladu (17) e., f. Zajímavé na tomto dokladu a současně zcela v rozporu k výše uvedenému tvrzení je, že zatímco latinská verze dokládá antepozici posesiva v akuzativní frázi *jich pýchu / eorum superbiam*, kterou veskrze kopírují i další rukopisné verze (*A*, *a*, *D*, *V*), jediný rukopis *Q* dokládá posesivum *jich* v postpozici. Jedná se však o jediný doklad tohoto typu, z toho důvodu mu tedy nepřisuzujeme větší význam.

- (15) a. *Také jsú ti poslové pravili, totiž Matěj Lauda, hajtman piasecký, a kněz Markolt tábořských, že tam ve Chbě mluvili jsú králi a biskupóm, že Čechové, když jim dáno bude slyšenie pod klejtem, chtie ukázati a provésti vieru svú z písem, ale strana protivná toho nechtěla dopustiti.* LetQ 226v
 b. *Notifi caverunt insuper iidem nuncii, videlicet Mathias Lauda, capitanus ci-*

¹²¹ Otázka vzniku SLČ, jejich původní vrstvy či latinských pretextů je poměrně komplikovaná a přesahuje rámec naší práce, podrobnější výklad o této problematice je nastíněn v edici *Staré letopisy české* (Černá – Čornej – Klosová 2003).

*vitatis Pieska, et Markoldus, sacerdos Thaboritharum, quia ibidem in Cheb locuti sunt regi et episcopis, quod Boemi, dummodo dabitur eis audiencia sub salvo conductu, volunt ostendere et probare **fidem suam** ex scripturis, quod pars adversa non vult admitttere. CT1 22v*

- (16) a. *Toho také léta v sobotu u vigílií svatého Petra před druhú hodínú na noc, když žena pochovávala **utopeného muže svého**, zabita jest od hromu. LetQ 229v*
 b. *Ipsa eciam anno sabato in vigilia sanctorum Petri et Pauli apostolorum ante secundam horam noctis, quando mulier sepeliebat **submersum maritum suum**, interfecta est per fulmen. CT1 25r*
- (17) a. *Ale Pán Buoh milostivý **jich pýchu** porazil, zahnal a zetřel jest. A proto požehnán buď na věky věkův. Amen. Leta 249r*
 b. *Ale Pán Buoh milostivý **jich pýchu** porazil a zetřel jest, proněžto požehnaný buď na věky věkův. Amen. LetD 258r*
 c. *Ale Buoh milostivý **jich pýchu** zahnal jest a zetřel. A proto buď požehnán na věky věkův. Amen. LetA 263r*
 d. *Ale Pán Buoh milostivý **jich pýchu** porazil, zahnal a zetřel jest, proněžto požehnaný buď na věky věkův. Amen. LetV 193v*
 e. *Ale Bóh **pýchu jich** odehnal a setřel, protož buď chválen na věky věkův. Amen. LetQ 228r*
 f. *Sed Deus gloriosus **eorum superbiam** repulit et contrivit, pro quo sit benedictus in secula seculorum. Amen. CT1 23v*

Podobnou, mírně upravenou verzi latinského pretextu pak představuje rukopis A a jeho mladší varianta a, vyznačující se (jak demonstruje uvedený graf 1) rovněž kolísáním posesiv v obou pozicích.¹²² Naopak rukopisy D a V reprezentují zpracování od předešlých rukopisů již více vzdálené, rukopis D (jenž je pravděpodobně velmi blízkým příbuzným textu V) k vlastním zprávám přidává své vlastní komentáře (původně v podobě marginálních glos, později i drobnějších komentářů), vedle toho rukopis V obsahuje různá prodloužení základního textu, zejména (oproti starším rukopisům) o pražské události z let 1438–1441; z těchto důvodů je i počet dokladů NP v obou rukopisech vyšší – viz uvedený graf 1. Jak je rovněž velmi dobře z grafu patrné, oba rukopisy se vyznačují četnější prenominální pozicí posesivních zájmen (zejména posesiv 3. osoby). Otázkou ovšem zůstává, zda tato frekventovanější prenominální pozice je odrazem větší samostatnosti rukopisů D a V při zpracování tématu (resp. větší nezávislosti na latinském pretextu), či se jedná o zcela nahodilý jev (vzhledem k velmi nízkému počtu dokladů je de facto i tato možnost velmi pravděpodobná).

¹²² Za český překlad nejbližší latinské verzi se dříve pokládal rkp. A. Že tomu tak není, doložil již J. V. Šimák a J. Pekař (viz Černá – Čornej – Klosová 2003, s. XXX).

7.6 Zábavná próza, cestopisná próza

Žánr zábavné i cestopisné prózy je v naší práci reprezentován v obou případech jedním staročeským textem. Z toho důvodu je tedy nutno uvedené výsledky chápat jen jako čistě orientační. Mezi oběma žánry je přitom možno sledovat poněkud odlišné slovosledné chování jednotlivých posesivních zájmen.

Stav zaznamenaný v zábavné próze, jež je v našem korpusu textů reprezentována staročeským textem *Gesta Romanorum*, se poměrně odlišuje od ostatních nebiblických prozaických textů. Jak je vidět z níže uvedených tabulek 1A, 1B, 1C, je zde pro umístění posesivních forem doložena konkurence obou pozic ve frázi: pro zájmena skupiny A 55 % A : 40 % P, pro zájmena skupiny B 25 % A : 68 % P, pro zájmena skupiny C 46 % A : 46 % P.¹²³ Již A. Vidmanová (1972, s. 85–86) zjistila, že staročeská verze se poměrně věrně přidrží své původní latinské předlohy; tento překlad *ad verbum* demonstruje níže uvedený doklad (18) převzatý z Vidmanové (1972, s. 82).

- (18) a. {...} *jsú tři rozkoši, kteréž v hříech člověka připravují a srdce lidská v sen smrti uvodíe. Pronie, kteréž zpíevala člověčím hlasem, jest lakomstvoie, kteréž svým posluchačóm tohoto světa zpívá zpíevanie.*
- b. {...} *tres sunt delectationes, que corda hominum, ad vicia molliunt et in sompnum mortis ducunt. Que humana voce cantaverat, est avaricia, que suis auditoribus huius mundi modulatur carmina.*

Z toho důvodu lze snad předpokládat, že vyšší frekvence postpozice ve staročeských *Gestech* může být motivována právě latinským vlivem, jedná se však o zcela intuitivní tvrzení, pro jeho verifikaci by bylo zapotřebí provést detailní komparaci obou verzí. Nicméně vzhledem ke skutečnosti, že se jedná o jediný text reprezentující žánr zábavné prózy, není možno získané výsledky vztahovat obecně na slovosled tohoto žánrového typu.

Naopak výsledky analýzy v žánru cestopisné prózy, která je v naší práci reprezentována textem *Cestopis tzv. Mandevilla*, plně korespondují se stavem v jiných „nebiblických“ žánrech: pro zájmena skupiny A 80 % A : 17 % P, pro zájmena skupiny C 73 % A : 23 % P (zájmena skupiny B byla v *Cestopisu tzv. Mandevilla* excerpována ve velmi nízkém počtu, který zde z tohoto důvodu neuvádíme procentuálně). Obdobně, jak bylo zmíněno u žánru zábavné prózy, je i žánr cestopisné prózy vzniklé do konce 15. století ještě předmětem výzkumu.

123 Omezeno jen na dvě hlavní pozice.

7.7 Administrativní texty

Při výzkumu textů administrativní povahy jsme se opírali o monografii V. Bromové *Textová struktura nejstarších českých listin se zvláštním zřetelem k vývoji formuláře* (2009). Na základě této práce jsme vybrali listiny různého stáří – nejstarší listina (jež je současně nejstarší česky psanou listinou) pochází z roku 1370, nejmladší listina, se kterou jsme při výzkumu pracovali, z roku 1448. Do analýzy jsme se snažili rovněž zařazovat jak listiny vydávané jednotlivci, tak listiny panovnické.¹²⁴ Analýzu jsme omezili sondou o rozsahu 200 dokladů. Jak je možno vidět z níže uvedených výsledků, je zřejmé, že žánr administrativních textů představuje rovněž specifický žánr vyznačující se poměrně výrazným výskytem postnominální pozice u zájmen skupiny A i B: zájmena skupiny A: 50,1 % A : 44,7 % P, zájmena skupiny B 51,1 % A : 40 % P, vedle toho zájmena skupiny C: 78,3 % A : 17,4 % P.¹²⁵ Vyšší výskyt postnominální pozice u zájmen skupiny A je s ohledem na jiné žánry poněkud překvapivý, nicméně je zřejmě způsoben (obdobně jako u zájmen B skupiny) velmi častým opakováním stejných frází, příp. spojení zejména v úvodních částech listin (protokolech), srov. níže uvedené doklady (19), (20), či v částech závěrečných, a to zejména koroboracích,¹²⁶ srov. doklad (21), někdy i ve vlastním textu listin (srov. doklad (22)).

- (19) *Službu svú vzkazují, urozený pane a **přieteli mój milý!*** 1447, Rynešová I, č. 414
 (20) *Službu svú vzkazují, urozený pane a **přieteli mój milý!*** 1448, Rynešová I, č. 533
 (21) *A těch všech svrchupsaných věcí na potvorení **pečeti naše s vědomím naším** přivšili sme k tomuto listu.* 1421, AČ X, s. 246–250, č. 5
 (22) *{...} **pán náš milostivý,** jim se zase zapisovati má {...} A za to mají **páni naši milostiví svrchupsaní** dáti {...} a ty peníze mají **páni naši milostiví** zaplatiti {...} má jim svrchupsaný král římský, **pán náš milostivý,** dva listy udělati {...}* 1445, Rynešová I, č. 28

Opakování stejných frází s identickou relativní pozicí posesivních zájmen v samotném textu listin tvoří v naší sondě poměrně velké procento dokladů. Ne vždy se však jedná pouze o posesiva v postnominální pozici, jak demonstruje již zmíněný doklad (22), hojně jsou zastoupeny i fráze s pozicí prenominální – zejména se v této pozici objevují zájmena skupiny C (srov. doklad (23)), což má pak za následek převládající výskyt prenominální pozice u této skupiny zájmen.

¹²⁴ Na základě provedené sondy se však zdá, že toto kritérium nemá pro výzkum slovosledu větší význam.

¹²⁵ Omezeno jen na dvě hlavní pozice.

¹²⁶ Tj. v oznámeních o přivěšení pečeti (viz Bromová 2009, s. 69).

- (23) {...} *ani jich lidóm ani poslóm ani budúcím po těch březích choditi* {...} *jich lidem i jich budúcím* {...} *aby ani převoryše ani konvent ani jich lidé ani jich budoucí věčně nepřekáželi kapitule ani Schimonkovi ani jich budúcím* {...} 1410, AČ VII, s. 612–615, č. 14

Otázka slovosledu posesivních zájmen v textech administrativní povahy není v této práci spolehlivě vyřešena. Do budoucna by bylo zapotřebí výzkum rozšířit, nicméně sonda, kterou jsme zde nastínili, velmi pěkně ukazuje, že se pravděpodobně jedná o další žánr v některých ohledech silně podléhající stylizaci, a to zejména v případě ustálených částí listin – tyto ustálené formule, v nichž se posesivní zájmena poměrně často vyskytují, tak výrazným způsobem zkreslují souhrnné výsledky. Na druhou stranu se však zdá, že se zde tolik neuplatňují faktory, jimž podléhá jazyk jiných žánrů (např. velmi frekventovaná stylistická disimilace mající za následek slovosledné inverze), to je například patrné z výše uvedeného dokladu (23).¹²⁷ Pravděpodobně se zde tedy mísí dvě zcela protichůdné tendence – běžný způsob vyjádření na straně jedné a vedle toho ustálené formulace uplatňující se v listinách na straně druhé, což má za následek onu silnou rozkolísanost v umístění posesivních zájmen ve frázi. Jak již bylo ale řečeno, toto zkoumání je ještě nutno ověřit dalším výzkumem.

7.8 Biblické texty

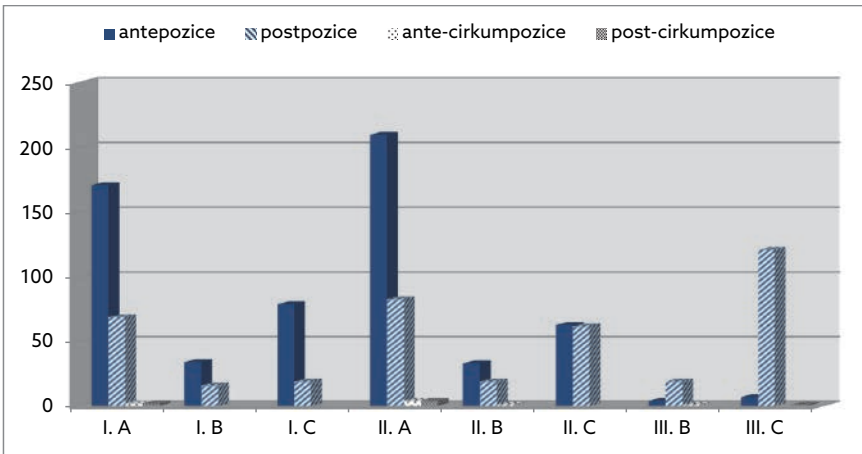
Zkoumané biblické texty se vyznačují ve srovnání s jazykem většiny ostatních zkoumaných staročeských textů značně frekventovaným výskytem posesiv v postnominálním poli. Je všeobecně známo, že jazyk bible představuje svébytnou a jedinečnou oblast jazyka „literární“ produkce, je reprezentován specifickými prostředky ve všech jazykových plánech, vyznačujícími se výraznou ustáleností (až konzervativností) a velmi malou propustností nových jazykových tendencí (srov. např. Kosek 2015b, s. 102). Od nejstarších překladů je čeština biblických textů poměrně silně ovlivněna latinou, zejména pak latinskou větnou stavbou. Obzvláště od druhé staročeské biblické redakce (konkrétně od nového překladu Nového zákona)¹²⁸ je možno pozorovat výraznou tendenci co nejvíce zachovávat při biblickém překladu původní latinskou dikci. Zdrojem této snahy byla podle V. Kyase (1997, s. 111) zřejmě potřeba bohatých českých šlechticů mít českou bibli jako rovnocenného konkurenta latinské Vulgáty, jíž užívali jiní členové králova dvora. Důsledek této snahy se pak odráží zejména v syntaktické stavbě nového překladu. Z hlediska slovosledu

¹²⁷ Toto tvrzení je však značně hypotetické, bylo by zde totiž rovněž možno uvažovat o figuře opakování. O tom více viz kapitolu 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*.

¹²⁸ Jak uvádí V. Kyas (1997, s. 111), podstata druhé biblické redakce spočívala v novém, uvědomělém překladu Nového zákona. Překlad Starého zákona byl realizován až ve třetí biblické redakci.

je velmi nápadné silně frekventované umísťování do postnominálního pole všech rozvíjejících členů NP. Jasným svědectvím o záměrné a umělé aktivaci takového slovosledu je postpozice takových členů, pro něž je ve struktuře NP primárně vyhrazena pozice na její levé periferii, kterou až na ojedinělé případy neopouštějí. Jedná se zejména o demonstrativní zájmena, pro něž byl v dřívějším výzkumu (viz Navrátilová 2012b) zjištěn v jednotlivých biblických textech 1. a 2. redakce postupný nárůst směrem k postpozici (sonda v Matoušově evangeliu ukázala: BiblDrážď 109 A : 2 P, BiblOI 122 A : 17 P, BiblMlyn 76 A : 49 P).¹²⁹ Stav zaznamenaný pro slovosled demonstrativních zájmen zcela koresponduje s výsledky našeho výzkumu zájmen posesivních. Níže uvedený graf 2 (stejně jako doklady (24) a., b., c., (25) a., b., c., (26) a., b., c.) velmi dobře demonstruje postupný nárůst postpozice v jednotlivých biblických překladech.

Graf 2 Postavení posesivních zájmen v Matoušově evangeliu *Bible drážďanské*, *Bible olomoucké* a *Bible mlynářčiny*¹³⁰

Jak vyplývá z uvedeného grafu, v nejstarším překladu Matoušova evangelia, tedy v *Bibli drážďanské*, dominuje pozice posesivních zájmen v prenominálním poli u všech zájmen, a to včetně posesiv 3. osoby. Vedle *Knihy rožmberské* se tak jedná o další z nejstarších prozaických textů zachycující (dle našeho soudu) původní postavení posesivních zájmen v češtině. Jistou podporou pro tuto úvahu je mj.

¹²⁹ Zajímavé výsledky by jistě přinesl i výzkum slovosledu kvantifikátorů (s rovněž dominantní antepozicí v NP) typu *dvě cesty, každý člověk* (VWSTB).

¹³⁰ Vysvětlivky: A = zájmena skupiny A (*můj, tvůj, svůj*); B = zájmena skupiny B (*náš, váš*); C = zájmena skupiny C (*jeho, její, jich*). I = BiblDrážď; II = BiblOI; III = BiblMlyn.

tvrzení V. Kyase, který mezi překladateli první staročeské bible nejvíce oceňoval překladatele evangelií, jehož jazyk byl blízký mluvené řeči té doby:

Sloh jeho je plastický, vážný, ale výběrem slov srozumitelný a málo se lišící od mluvené řeči, vzhledem k počátkům české prózy kupodivu vyspělý, nejevící bezradné tápání.

(Kyas 1971, s. 39)

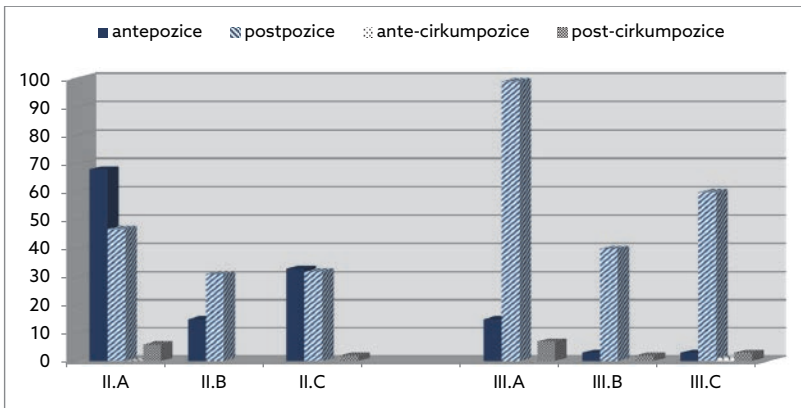
Je tedy pravděpodobné, že stav zachycený v Matoušově evangeliu *Bible drážďanské* a v *Knize rožmberské* poměrně dobře reflektuje jazykovou realitu konce první a počátku druhé poloviny 14. století. Pozoruhodná je ta skutečnost, že když odmyslíme slovosledné aktualizace typu interpozice, cirkumpozice či anteponovaný adnominální genitiv apod., koresponduje stav zjištěný v těchto dvou textech se stavem v moderní češtině.

- (24) a. *A kto nevezma **svého kříže**, nenásleduje mne, nenie mne duostojen. Kto nalezne **svú duši**, ztratí ji. A kto ztratí **svú duši** pro mě, nalezne ju.* BiblDrážď, Mt 10,38–39
- b. *A ktož nevezme **svého kříže** a nejde po mně, nenie mne dostojen. Ktož nalezne **svú duši**, ztratí ji, a ktož ztratí **svú duši** pro mě, nalezne ji.* BiblOl ibid.
- c. *A ktož nevezme **kříže svého** a nejde po mě, nenie mne hoden. Ktož nalezne **duši svú**, ztratí, a ktož ztratí **duši svú** pro mě, nalezne ji.* BiblMlyn ibid.
- d. *Et, qui non accipit **crucem suam** et sequitur me, non est me dignus. Qui invenit **animam suam**, perdet illam; et, qui perdidit **animam suam** propter me, inveniet eam.* Vulg ibid.
- (25) a. *Ale nechajte obého ruosti až do žní a ve žni poviem žencóm, řka: „Otbierajte najprvé kúkol a věžte jej v otěpy ku pálení, ale pšenici sklídte **do mé stodoly**.“* BiblDrážď, Mt 13,30
- b. *Nechať obé spolu roste až do žni. A ten čas ve žni prikáži žencóm a řka: „Sbierajte najprvé kúkol a zvěžte jej v snopy, aby sejžen byl, ale pšenici sberúc shromáždětež **do mé stodoly**.“* BiblOl ibid.
- c. *Nechte obého rósti až do žnie, a v čas žnie diem žencóm: „Vyrhajte najprvé kúkol a svěžte jej v snopy k spálení, ale pšenici zbějte **do stodoly mé**.“* BiblMlyn ibid.
- d. *Sinite utraque crescere usque ad messem. Et in tempore messis dicam messoribus: „Colligite primum zizania et alligate ea fasciculos ad comburendum triticum autem congregate **in horreum meum**.“* Vulg ibid.
- (26) a. *Nebo kterak může některý vjíti v duom silného a **jeho orudie** pobrati, nežli dřeve uvieže silného a tehdy teprv **jeho duom** poplení? BiblDrážď, Mt 12,29*
- b. *Nebo kak móż vjíti kto v dóm silného a **jeho nábytek** pobrati, dřieve než by svázal silného? A tehdy **dóm jeho** poplení.* BiblOl ibid.
- c. *Neb kterak móż kto vjíti do domu silného a **orudie jeho** pobrati, jediné když dřieve svieže silného, a tehdy **dóm jeho** poplení? BiblMlyn ibid.*

d. *Aut quomodo potest quisquam intrare in domum fortis et vasa eius diripere, nisi prius alligaverit fortem? Et tunc domum illius diripiat.* Vulg ibid.

Vzhledem k okolnosti, že ze Skutků apoštolů *Bible drážďanské* se nedochoval celý text, není dost dobře možné sledovat, zda se zde uplatňuje obdobná tendence jako v Matoušově evangeliu *Bible drážďanské*.¹³¹ Nicméně srovnáme-li jinou verzi uchovávanou původní překlad první biblické redakce *Bibli litoměřicko-třeboňskou*¹³² s textem druhé redakce reprezentované *Bibli mlynářčinou*, pozorujeme shodnou slovoslednou proměnu jako v případě Matoušova evangelia *Bible olomoucké* a *Bible mlynářčiny* – viz následující graf 3 a doklady (27) a (28).

Graf 3 Postavení posesivních zájmen ve Skutcích apoštolů *Bible litoměřicko-třeboňské* a *Bible mlynářčiny*¹³³

- (27) a. *A jakž to svatý Petr přeřekl, tak ihned ona padši **před jeho nohami**, umřela; a všedše mladečkové, našli ji umrlu a vzemše vynesli i pohřebli **podle jejího mužě**.* BiblLitTřeb, Sk 5,10
- b. *A ihned pade **k nohám jeho** a umřela jest. A všedše mladečkové, našli ji mrtvú. A vzemše i pohřebli **k muži jejímu**.* BiblMlyn ibid.
- c. *Confestim cecidit **ante pedes eius**, et expiravit. Intranses autem iuvenes invenerunt illam mortuam: et extulerunt, et sepelierunt **ad virum suum**.* Vulg ibid.

131 Mimo to se v případě Skutků apoštolů a Matoušova evangelia *Bible drážďanské* jednalo o různé překladatele (viz Kvas 1971, s. 48).

132 Jak již bylo dříve řečeno, překlad Skutků *Bible olomoucké* reprezentuje text druhé biblické redakce, proto zde využíváme jiného textu, rovněž z první staročeské redakce.

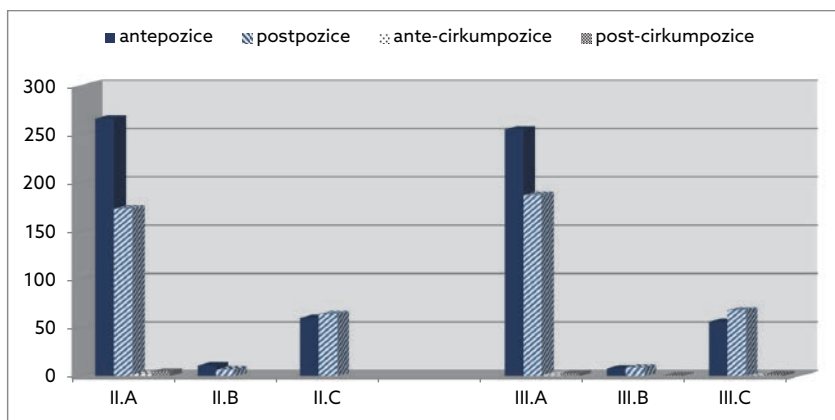
133 Vysvětlivky: A = zájmena skupiny A (*můj, tvůj, svůj*); B = zájmena skupiny B (*náš, váš*); C = zájmena skupiny C (*jeho, její, jich*). II = BiblLitTřeb; III = BiblMlyn.

- (28) a. *Tehda je ottud vyvedla mocná ruka božie a přes čas čtyřiceti let **jich** nrawy (točič jich zlé obyčejě) trpěl na púšči a zahladiv sedm národův v kananejské zemi, rozdělil losem mezi ně **jich** zemi.* BiblLitTřeb, Sk 13,17–19
- b. {...} *a v moci povyšéné, vyvedl jest je z nie. A přes čas čtyřiceti let trpěl jest nrawy **jich** na púšči. A zahladiv sedm národův v zemi Kanánské, rozdělil losem mezi ně **zemi jich**.* BiblMlyn ibid.
- c. {...} *et in brachio excelso eduxit eos ex ea et per quadraginta annorum tempus **mores eorum** sustinuit in deserto. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis **terram eorum**.* Vulg ibid.

V případě Starého zákona, reprezentovaného v naší práci knihou *Genesis*, který nebyl ve druhé redakci nově přeložen, k takto výrazné slovosledné změně nedochází. Jak demonstruje níže uvedený graf 4 a doklad (29), slovosled NP s posesivními zájmeny zůstává i ve druhé redakci takřka nezměněn, přičemž pozice všech posesivů přibližně odpovídá situaci zachycené v Matoušově evangeliu i ve Skutcích apoštolů *Bible olomoucké* a *Litoměřicko-třeboňské bible*.

Graf 4 Postavení posesivních zájmen v Genesis *Bible olomoucké* a *Bible mlynářčiny*¹³⁴

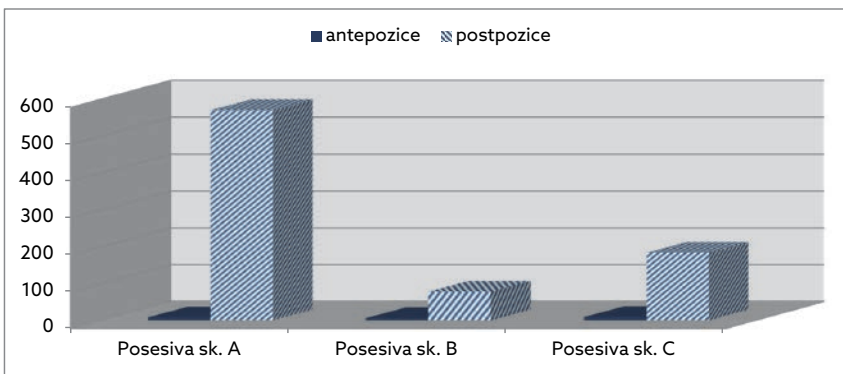
Doklad (29) d. jasně demonstruje, že v následující, třetí redakci (zde reprezentované *Bibli kladrubskou*), která přináší na rozdíl od redakce druhé nový překlad Starého zákona, se nejspíše prosazuje tatáž tendence, která byla zaznamenána při srovnání novozákonních textů první a druhé redakce. V ukázce ze staročeské bible třetí redakce jsou tedy všechna posesivní zájmena umístěna do postpozice. Slovo-

¹³⁴ Vysvětlivky: A = zájmena skupiny A (*můj, tvůj, svůj*); B = zájmena skupiny B (*náš, váš*); C = zájmena skupiny C (*jeho, její, jich*). II = BiblOl; III = BiblMlyn.

sledu zájmen v *Bibli kladrubské* se ve své diplomové práci *Vliv latiny na slovosled zájmen v Bibli kladrubské* (2016) věnovala K. Modlíková. Níže uvedený graf 5 demonstuje výsledky, ke kterým ve své práci dospěla.

- (29) a. „Aj, toť hospodin zatvořil jest **můj život**, abych nerodila; vejdi **k méj služě**, zdať aspoň ot nie přijmu děti.“ A když on povolil **k jejie prosbě**, pojemši Sarai Agar ejiptskou, **svú dievku**, po desieti letech, jakž byli počali bydliti v zemi Chanaan, i dala ji **svému muži Abramovi**, jenž jest ustúpil k nie. Tehdy ona vidúci, že jest počala, pohrda **svú paní**. BiblOl, Gn 16,2–4
- b. „Aj, toť pán zatvořil jest **můj život**, abych nerodila. Vejdi **k méj služě**, zdať aspoň přijmu ot nie děti.“ A když on povolil **k jejie prosbě**, pojemši Sarai Agar ejiptskou, **svú dievku**, po desieti letech, jakž byli počali bydliti v zemi Kanaan, i dala ji **svému muži Abramovi** za ženu, jenž jest ustúpil k nie. Tehdy ona vidúci, že jest počala, pohrda **svú paní**. BiblMlyn ibid.
- c. Ecce, *concluserit me Dominus, ne parerem. Ingrederere ad ancillam meam, si forte saltem ex illa suscipiam filios. Cumque ille adquietusset deprecanti, tulit Agar aegyptiam ancillam suam post annos decem quam habitare coeperant in terra Chanaan: et dedit eam viro suo uxorem. Qui ingressus est ad eam. At illa concepisse se videns, despexit dominam suam.* Vulg ibid.
- d. Aj, toť **zavřel mě** hospodin, abych nerodila. Vejdi **k dievce mé**, zdať bych snad aspoň z nie přijala syny. A když on přivoli **prosíci**, vzemši Agar ejiptskou, **dievku svú**, po letech deseti, než sú počeli přebývati v zemi Kanaan, i dala jí **muži svému** za ženu, **kterýžto ušel jest k nie**. A ona vidúci, že by počala, pohrdala jest **paní svú**. BiblKladr ibid.

Graf 5 Slovosled posesivních zájmen v Genesis Bible kladrubské

Je zcela evidentní, že charakteristická tendence k postpozici posesivních zájmen ve jmenné frázi, udržující se v biblickém textu i po celá následující staletí, je jevem, který se v tradici českého biblického překladatelství konstituuje teprve v průběhu 15. století. V mladších biblických překladech se NP s postponovanými posesivy uplatňují vedle dalších prostředků jako jeden ze specifických stylizačních prostředků biblického jazyka (např. sondy v Matoušově evangeliu *Bible Melantrichovy*, *Svatováclavské bible* a *Blahoslavova NZ 1564* dokládají komplexně pro všechna posesiva zcela dominantní postpozici: BiblMel: 4 % A : 96 % P; BiblVácl: 3 % A : 97 % P; NZ 1564: 3,5 % A : 96,5 % P (více viz Navrátilová 2012a)).

	Gn BiblOI	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOI	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	Jakkal	HusDcerka	Hvězd	Dub	listiny
A ¹³⁵	266	255	171	210	27	68	15	80	157	14	62	33	51	43
P	173	187	69	83	238	47	99	17	115	26	59	15	6	38
AC	2	1	2	4	1	0	0	2	3	0	2	1	6	2
PC	5	3	2	4	14	6	7	1	10	1	2	4	0	2
Σ	446	446	244	301	280	121	121	100	285	41	125	53	63	85

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýkIKrát	Krist	Σ
A	92	175	53	186	46	187	32	40	47	262	5	185	2762
P	18	89	10	74	40	53	3	5	34	65	8	29	1600
AC	1	5	0	9	1	0	0	0	0	4	0	3	49
PC	0	6	0	8	1	2	1	0	3	1	0	2	85
Σ	111	275	63	277	88	242	36	45	84	332	13	219	4496

Tabulka 1A Slovosled zájmen skupiny A v jednotlivých pramenech

¹³⁵ V některých tabulkách s větším počtem údajů tímto způsobem označujeme jednotlivé pozice: A = antepozice, P = postpozice, AC = antepozice-cirkumpozice / ante-cirkumpozice, PC = postpozice-cirkumpozice / post-cirkumpozice.

	Gn BiblIOI	Gn BiblMlyn	Mt BiblDrážď	Mt BiblIOI	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd	Dub	listiny
A	11	8	34	33	4	15	3	3	7	0	1	0	0	23
P	7	9	16	19	49	31	40	11	19	3	2	0	0	18
AC	0	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
PC	0	1	0	0	0	0	2	1	2	0	0	0	0	1
Σ	18	18	50	53	54	46	45	15	28	3	3	0	0	45

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
A	0	11	0	11	3	27	0	0	0	13	5	31	243
P	0	10	1	3	3	26	0	0	1	6	8	8	290
AC	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	7
PC	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	10
Σ	0	23	1	14	7	54	0	0	1	19	13	40	550

Tabulka 1B Slovosled zájmen skupiny B v jednotlivých pramenech

	Gn BiblIOI	Gn BiblMlyn	Mt BiblDrážď	Mt BiblIOI	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd	Dub	listiny
A	60	56	79	63	7	33	3	57	42	2	31	32	17	54
P	64	68	19	62	121	32	60	18	42	1	3	72	4	12
AC	0	0	0	0	0	0	1	1	1	0	0	0	0	0
PC	0	2	0	0	1	2	3	2	7	0	0	2	0	3
Σ	124	126	98	125	129	67	67	78	92	3	34	106	21	69

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
A	36	83	8	67	53	41	6	6	45	68	0	53	1002
P	7	29	8	44	29	63	2	0	23	9	1	13	806
AC	0	4	0	3	2	0	0	0	0	3	0	1	16
PC	0	2	0	3	2	3	0	0	2	5	0	1	40
Σ	43	118	16	117	86	107	8	6	70	85	1	68	1864

Tabulka 1C Slovosled zájmen skupiny C v jednotlivých pramenech

7 Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti ...

	biblické texty		mimo biblické texty		Σ
antepozice	1012	51,7%	1750	69%	2762
postpozice	896	45,7%	704	27,7%	1600
ante-cirkumpozice	10	0,5%	39	1,6%	49
post-cirkumpozice	41	2,1%	44	1,7%	85
Σ	1959	100,0%	2537	100,0%	4496

Tabulka 2A Slovosled posesivních zájmen skupiny A v textech biblických vs. „nebiblických“

	biblické texty		mimo biblické texty		Σ
antepozice	108	38,0%	135	50,8%	243
postpozice	171	60,2%	119	44,7%	290
ante-cirkumpozice	2 ¹³⁶		5		7
post-cirkumpozice	3		7		10
Σ	284	100,0%	266	100,0%	550

Tabulka 2B Slovosled posesivních zájmen skupiny B v textech biblických vs. „nebiblických“¹³⁶

	biblické texty		mimo biblické texty		Σ
antepozice	301	41,1%	701	62,1%	1002
postpozice	426	58,1%	380	33,7%	806
ante-cirkumpozice	1		15	1,3%	16
post-cirkumpozice	8		32	2,9%	40
Σ	736	100,0%	1128	100,0%	1864

Tabulka 2C Slovosled posesivních zájmen skupiny C v textech biblických vs. „nebiblických“

	nábo- žensky- vzdě- lávací literatura	odborná próza	zábavná próza	krásná próza	cesto- písná próza	právní- ká próza	historio- grafie	listiny	Σ
A	314	158	157	808	80	143	47	43	1750
P	186	33	115	257	17	24	34	38	704
AC	3	1	3	21	2	7	0	2	39
PC	6	5	10	17	1	0	3	2	44
Σ	509	197	285	1103	100	174	84	85	2537

Tabulka 3A Slovosled posesivních zájmen skupiny A v jednotlivých žánrech

¹³⁶ Vzhledem k nízkému počtu dokladů data nevyjadřujeme procentuálně.

	nábožensky vzdělávací literatura	odborná próza	zábavná próza	krásná próza	cestopisná próza	právníká próza	historiografie	listiny	Σ
A	36	0	7	66	3	0	0	23	135
P	42	1	19	27	11	0	1	18	119
AC	1	0	0	1	0	0	0	3	5
PC	1	0	2	2	1	0	0	1	7
Σ	80	1	28	96	15	0	1	45	266

Tabulka 3B Slovosled posesivních zájmen skupiny B v jednotlivých žánrech

	nábožensky vzdělávací literatura	odborná próza	zábavná próza	krásná próza	cestopisná próza	právníká próza	historiografie	listiny	Σ
A	127	52	42	271	57	53	45	54	701
P	97	82	42	95	18	11	23	12	380
AC	2	0	1	11	1	0	0	0	15
PC	5	2	7	11	2	0	2	3	32
Σ	231	136	92	388	78	64	70	69	1128

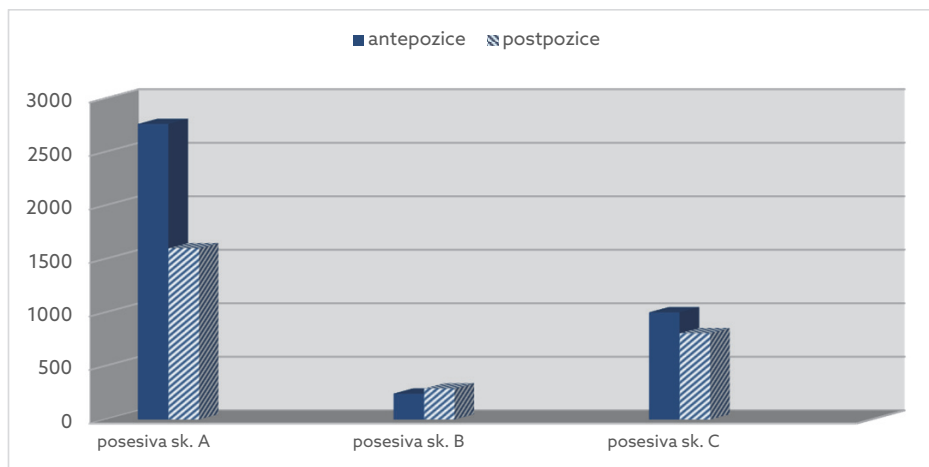
Tabulka 3C Slovosled posesivních zájmen skupiny C v jednotlivých žánrech

7.9 Shrnutí

Výzkum z hlediska relativní pozice posesivních zájmen v NP ukázal následující výsledky:

1. Ve staré češtině je doložena silná konkurence obou pozic ve frázi (prenominální i postnominální), a to u všech skupin zájmen.

2. Mírně dominantní prenominální pozice, jak rovněž ukazuje níže uvedený graf 6, se uplatňuje u zájmen *můj, tvůj, svůj* po celé zkoumané období. V případě posesiv 1. a 2. osoby plurálu a posesiv 3. osoby jejich postavení mnohem více kolísá; u zájmen skupiny B nejsou zjištěné výsledky vzhledem k nízkému počtu jejich dokladů zcela relevantní. Vedle toho by se v případě zájmen 3. osoby mohlo zdát, že jejich kolísavé postavení může být způsobeno tím, že změna jejich slovnědruhové charakteristiky i syntaktické funkce nebyla ve zkoumaném období ještě završena. Proti tomuto hodnocení však hovoří doklady jejich dominantní antepozice v nejstarších prozaických textech ze zkoumaného korpusu (Rožmb, Mt BiblDrážď).

Graf 6 Relativní pozice posesivních zájmen v NP (souhrnně)¹³⁷

3. Na základě tohoto zjištění tedy vyvozujeme, že původní základní slovoslednou pozicí českých posesiv *můj, tvůj, svůj* (a předpokládáme, že pravděpodobně i posesiv *náš, váš*) byla zřejmě antepozice. Z toho důvodu také mohlo dojít k poměrně brzkému a rychlému přemístění zájmen 3. osoby z původní postpozice do antepozice – měla totiž oporu ve slovosledném chování zájmen téhož typu.

4. Proces gramatikalizace posesivních zájmen 3. osoby byl s největší pravděpodobností na počátku zkoumaného období již plně završen (to dosvědčuje *Knihy rožmberská* i Matoušovo evangelium *Bible drážďanské*).

5. Na frekventovanější slovosledné umístění zájmen *jeho* a *jejie/její* do postnominální pozice ve zkoumané epoše nemá patrně vliv jejich původní pozice, ale jejich dvouslabičná forma. (To dosvědčují očividné rozdíly ve slovosledném chování posesiva *jich* a posesiv *jeho, jejie/její*). O tom bude ještě podrobněji pojednáno v kapitole 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*.

6. Zdá se, že zatímco první biblická redakce usilovala především o srozumitelnost překladu, druhá redakce začala tendovat k záměrné stylizaci biblického jazyka, která byla nejspíše motivovaná snahou odlišit jazyk bible od jazyka běžně mluveného. Žánr biblických překladů (počínaje druhou redakcí staročeské bible) a s ním úzce spojený žánr nábožensky vzdělávací literatury se tak ve světle slovosledu posesivních zájmen jeví jako specifická sféra, která nereflakuje stav dobového mluveného jazyka.

¹³⁷ Omezeno jen na dvě hlavní pozice.

8 SLOVOSLED POSESIVNÍCH ZÁJMEN VE VZTAHU K ABSOLUTNÍ POZICI NP V KLAUZI

V této kapitole je naším primárním cílem zachytit, zda relativní pozice posesivních zájmen, tedy jejich umístění ve vztahu k řídicímu jménu NP, může určitým způsobem reflektovat absolutní pozici této NP v klauzi (tj. zda slovosled rozvíjejících členů NP může být ovlivněn klauzální pozicí této NP). Jak již bylo zmíněno v kapitole 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*, existuje jistá relace mezi postavením subjektu/objektu a predikátu na jedné straně a mezi postavením rozvíjejících členů vůči jejich dominujícímu jménu na straně druhé (zjednodušeně řečeno, je predikován určitý vztah mezi relativní a absolutní pozicí {viz např. ELL: Heslo *The Natural Serialization Principle*; Hawkins 1983}).

V moderní češtině náležející k základní slovosledné typologii SVO (subjekt tedy předchází predikátu) se uplatňuje, jak bylo již rovněž řečeno v kapitole 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*, z toho vyplývající řazení rozvíjejících členů fráze vůči dominující složce fráze, tj. tyto členy se dominantně umísťují v NP do prenominální pozice. Pokud bychom předpokládali, že čeština náleží k této slovosledné typologii již od svých počátků, mohli bychom postulovat, že i ve staré češtině (stejně jako v češtině moderní) by základní slovoslednou pozicí posesivních zájmen v NP (obdobně jako dalších rozvíjejících členů) měla být antepozice. Problém tohoto předpokladu ovšem tkví ve skutečnosti, že se neopírá o materiálově založený výzkum, který by toto tvrzení, tj. že čeština již od svých nejstarších vývojových stádií k této typologii skutečně náleží, potvrdil. Určitou oporu nám v tomto směru mohou poskytnout zjištění Š. Zikánové (2009, s. 184), která pro mladší vývojovou etapu (1500–1620) dokládá, že čeština i přes zjevnou snahu umístit predikát do finální pozice klauze zřejmě ani v tomto období nepatřila k jazykům typu SOV; frekventovaný výskyt slovesa na konci klauze je podle Š. Zikánové motivován stylotvornými, nikoli gramatickými faktory:

Koncové umístění slovesa, které lze považovat za typický znak starší češtiny, není gramatikalizováno u žádného ze zkoumaných typů konstrukcí. Lze je tedy považovat za jev stylistický, nikoli gramatický. V tomto smyslu může tato práce přispět do diskuse o slovosledném typu češtiny: na základě našeho jazykového materiálu se zdá, že starší čeština přes tendence ke koncovému umístění slovesa nepatřila zřetelně ke slovoslednému typu SOV (subjekt – objekt – predikát).

(Zikánová *ibid.*)

Jak jsme uvedli v oddílu 2.6.1 *Absolutní pozice v klauzi*, v našem výzkumu od sebe odlišujeme případy, kdy je NP dominována tvarem VF (objevuje se tedy v syntaktické jednotce, která má status klauze), či se nachází v jiných „neklauzálních“ pozicích, tj. v jednotkách bez určitého slovesného tvaru – převážně se jedná o případy s přechodníkovými konstrukcemi¹³⁸ či o vokativní NP. V prvním případě (tedy v pozicích klauzálních) rozlišujeme, zda je celá NP umístěna na počátek příslušné klauze (do pozice iniciální), do jejího středu (do pozice mediální) či na její závěr (do pozice finální), případně rovněž rozlišujeme (viz výše kapitolu 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*) tzv. finální pozici NP před zanořenou klauzí a transgresivní frází. V případě, že se jedná o NP v přechodníkové konstrukci, rezignujeme na popis umístění celé této přechodníkové fráze v klauzi – zaznamenáváme pouze pozici NP vůči danému transgresivnímu výrazu; a stejně tak v případě, že se jedná o vokativní NP, sledujeme pouze relativní pozici posesivního zájmena, tj. jeho umístění vůči řídicímu jménu fráze (N_{vok}), nespécifikujeme již v rámci těchto „částečně integrovaných pozic“ (viz Svoboda 1989, s. 33) pozici celé NP vůči klauzi, neboť se domníváme, že pro slovosled rozvíjejících členů není určující, zda je daná vokativní fráze v preklauzální či postklauzální pozici či je do klauze vnořena, tj. objevuje se v pozici interklauzální.

Pro výzkum postavení rozvíjejících členů v rámci NP v jednotlivých klauzálních pozicích je v souladu s výše uvedeným primární zejména rozbor slovosledu v iniciální a finální pozici klauze. Rozdíl mezi těmito dvěma pozicemi spočívá zejména v umístění NP vůči příslušnému řídicímu slovesu: zatímco v iniciální pozici je NP v podstatě „anteponována“ před určitý slovesný tvar, ve finální pozici naopak NP zaujímá pozici až za tvarem VF. Stranou samozřejmě zůstávají případy s analytickými slovesnými formami, kdy jedna přísudková část stojí v pozici před danou NP, druhá část až za ní, přičemž NP je v podstatě do této analytické slovesné formy „zapuštěna“ (viz např. doklad (9)).

Pokud tedy NP v klauzi zaujímá iniciální pozici (je tedy „předsunuta“ před slovesný predikát), mohl by i slovosled rozvíjejících členů této fráze reflektovat tuto „antepozici“ vůči slovesnému přísudku, tj. rozvíjející členy by se mohly s vyšší

138 K tomuto typu samozřejmě náležejí i případy, kdy je NP dominována tvarem VInf. Jelikož takové případy byly v excerpovaném jazykovém materiálu nalezeny jen v zanedbatelném počtu, dále se jimi nezaobíráme.

frekvencí objevovat na levé periférii NP – to například demonstrují níže uvedené doklady (1) a., (2), (3). Vedle toho, pokud je NP umístěna do samotného závěru klauze, tj. až za slovesný přísudek, měli bychom naopak mít možnost zaznamenat větší výskyt postnominálních forem (viz například doklady (18), (20), (22)). Tuto domněnku však výsledky naší analýzy nepotvrzují. Jak demonstrují níže uvedené tabulky (1A, 1B, 1C a 3A, 3B, 3C), slovosled NP v iniciální a finální pozici je téměř identický, a to jak pro posesivní zájmena *můj, tvůj, svůj*, tak i zájmena 1. a 2. osoby plurálu *náš, váš*; u přivlastňovacích zájmen 3. osoby nadto ještě v iniciální pozici klauze s mírně vyšší frekvencí převládá postpozice. Zdá se tedy, že pro slovosled rozvíjejících členů fráze nemá umístění NP v klauzi (resp. její postavení vůči přísudku) větší význam.

Vedle toho klauzální pozicí, v níž všechna posesiva slabě tendují k antepozici,¹³⁹ je pozice mediální. Jedná se přitom o takovou pozici, v níž může NP stát před slovesným predikátem (viz doklady (11), (13) a., (14) a.), ale zároveň i za ním (viz doklady (10) a., (12) a.). Ovšem vzhledem ke skutečnosti, že naše analýza nezachytila žádné větší diference ani mezi slovosledem posesiv v iniciální a finální pozici klauze, v rámci mediální pozice se již vztahem mezi postavením NP a určitého slovesného tvaru dále nezabýváme.

Slovosledné diference vyplývající ze vztahu mezi absolutní a relativní pozicí jsme nezaznamenali ani v rámci jednotlivých pramenů, jak je rovněž možno se přesvědčit z níže uvedených tabulek (1A, 1B, 1C – 5A, 5B, 5C). U všech skupin posesivních zájmen se téměř ve všech klauzálních pozicích uplatňují tytéž slovosledné tendence, které byly popsány v předchozí kapitole.

8.1 Klauzální pozice

8.1.1 Pozice iniciální

Jak vyplývá z tabulek, postavení NP s posesivním zájmenem na úplném počátku klauze není ve staročeských památkách příliš frekventované. Iniciální pozice představuje druhou nejméně zastoupenou klauzální pozici, a to u všech skupin posesivních zájmen.¹⁴⁰ Stejně jako jinde i v této pozici zaujímají posesivní zájmena vůči řídicímu jménu pouze dvě ústřední pozice – prenominální (viz doklady (1) a., (2), (3)) a postnominální (viz doklady (4) a., (5) a., (6)), a to obvykle shodně s ostatními rozvíjejícími členy NP. Případy, ve kterých by dané posesivní zájmeno bylo vůči dominujícímu členu fráze anteponováno/postponováno a ostatní rozvíjející členy

¹³⁹ Jak je ovšem patrné z tabulek 2A, 2B, 2C, jedná se o jen velmi slabou tendenci.

¹⁴⁰ Z toho ovšem samozřejmě nelze vyvozovat závěr, že se ve staročeských klauzích NP obecně vyhýbají umístění v iniciální klauzální pozici, vedle adverbí, slovesných forem etc. se v této pozici mohou samozřejmě objevit i NP s jinými rozvíjejícími členy (než je posesivní zájmeno).

by vůči němu zaujímaly pozici opačnou (tj. případy s antepozicí-cirkumpozicí a postpozicí-cirkumpozicí), jsou zcela ojedinělé. V rámci četnosti zastoupení těchto dvou typů pozice je snad jen o něco frekventovanější výskyt schématu postpozice-cirkumpozice (celkem 12 dokladů pro všechna posesiva – viz doklad (7)) než antepozice-cirkumpozice (pro všechna posesiva 6 dokladů – viz např. doklad (8)). Níže uvedené tabulky 1A, 1B, 1C ukazují, že u zájmen skupiny A (*můj, tvůj, svůj*) zaujímající iniciální pozici mírně převládá antepozice (cca 66,6 %), kdežto zájmena skupiny B (*náš, váš*) i C (*jeho, jejíe, jich*) se vyznačují kolísáním mezi antepozicí a postpozicí: skupina B v poměru 41,6% A : 58,4% P, skupina C v poměru 47% A : 53% P. Některé případy postpozice snad mají oporu v latinských slovosledných schématech (viz např. doklady (4), (5)).

- (1) a. *I povědě böh: „**Mój duch** nebude v člověce navěky přebývati, nebo jest tělo.“* BiblMlyn, Gn 6,3
b. *Dixitque Deus: Non permanebit **spiritus meus** in homine in aeternum, quia caro est.* Vulg ibid.
- (2) *Náš **poklad** jest přizezen, ctnost a láska. **Náš oděv** tak lehký, že jedno hanbu přikryje.* CestMandM 164v
- (3) *Protož jest řekl anjel: „**Jeho kralování** nebude konce.“* KristE 204r
- (4) a. ***Pravte dceři Sion:** Aj, **král tvůj** jde tobě tichý, sedě na oslici a na oslátku synu poddaném.* BiblMlyn, Mt 21,5
b. *Dicite filiae Sion: ecce **rex tuus** venit tibi mansuetus et sedens super asinam et pullum filium subiugalis.* Vulg ibid.
- (5) a. ***Bohóm našim** v pravdě osvědčujem, že sme z úmysla nevešli do země krále tvého {...}* TrojK 81v
b. ***Deos nostros** in Dei veritate testamur non ex proposito terram tui regis intrasse.* HDT II, 13
- (6) ***Jméno jejíe** bylo prvnie z abecedy jako na špici posazeno, jenž vódce jest všech jiných slov a najokrášlenějšíe jiných slov.* TkadIB 7r
- (7) ***Třetie slovo jejíe** bylo jest jeho prvnie.* TkadIB 7r
- (8) ***Svoj běh zvláštní** koná ve dvanácti letech a má přirozenie teplé a vlhké, na lepší životu způsob dávají.* Hvězd 88v

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď'	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	26	20	25	32	4	3	3	11	20	1	15	7
postpozice	10	15	9	14	31	7	8	5	17	2	12	2
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
Σ	36	35	34	46	35	10	12	16	38	3	27	9

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Kříst	Σ
antepozice	12	29	4	14	7	24	4	4	0	39	1	46	351
postpozice	1	10	1	0	2	3	0	0	1	21	1	4	176
ante-cirkumpozice	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	4
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
Σ	13	39	5	16	9	28	4	4	1	60	2	51	533

Tabulka 1A Iničiální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď'	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	2	2	7	4	2	0	0	2	0	0	0	0
postpozice	1	2	4	9	11	0	4	2	5	1	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	3	5	11	13	13	0	4	4	5	1	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Kříst	Σ
antepozice	0	2	0	0	2	6	0	0	0	2	0	6	37
postpozice	0	4	1	1	1	4	0	0	0	1	0	1	52
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Σ	0	7	1	1	3	10	0	0	0	3	0	7	91

Tabulka 1B Iničiální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

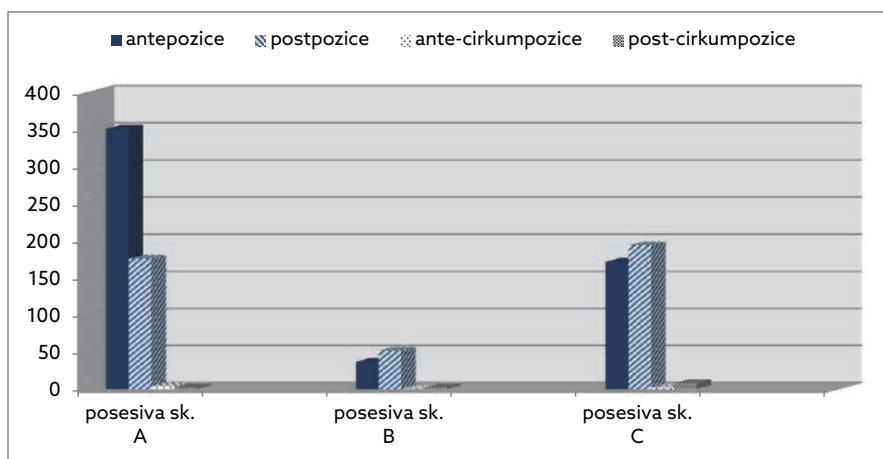
8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	9	7	16	7	1	6	0	13	9	0	7	14
postpozice	14	16	3	11	17	5	3	6	22	0	0	54
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	3	0	0	1
Σ	23	23	19	18	18	11	3	19	34	0	7	69

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Kříst	Σ
antepozice	8	21	3	16	14	4	1	2	3	10	0	1	172
postpozice	0	8	2	7	4	8	1	0	4	6	1	2	194
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	0	2
post-cirkumpozice	0	2	0	0	0	0	0	0	0	2	0	0	8
Σ	8	31	5	23	19	12	2	2	7	19	1	3	376

Tabulka 1C Iničiální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 1 Slovosled posesivních zájmen v iničiální pozici

8.1.2 Pozice mediální

Pro mediální pozici, jež představuje jednu ze dvou nejvytíženějších pozic pro umístění NP v klauzi, v zásadě platí to, co bylo již výše řečeno pro frázi v pozici iniciální. U zájmen skupiny A opět převládá jejich prenominální pozice (cca 69 %, viz doklad (9)), stejně tak pro zájmena skupiny B a C je doloženo spíše kolísání mezi prenominální a postnominální pozicí (viz doklady (11), (12), (13), (14)), v této klauzální pozici (mediální) však se slabě převládající antepozicí (54 % A : 46 % P pro zájmena B skupiny; 60 % A : 40 % P pro zájmena skupiny C). Antepozice-cirkumpozice a postpozice-cirkumpozice jsou zastoupeny opět velmi nízkým počtem dokladů – i když nepatrně vyšším, než tomu bylo u pozice iniciální: 25 dokladů postpozice-cirkumpozice (viz doklad (15)) ku 18 dokladům antepozice-cirkumpozice (viz doklad (16)) pro všechna posesiva. Při srovnání staročeských dokladů s latinskými ekvivalenty se zdá, že některá staročeská schémata nápadně korespondují s latinskými (viz např. doklady (10), (12), (15)).

- (9) *Neb v tělesném manželství panna bude porušena, ale v tomto duše porušená, když v něm bude, opět bude své panenstvo zase jmieti* {...} ŠtítSvátA 11r
- (10) a. *Ale vece k němu Pán: „Jdi, neb súd vyvolenie jest mi tento, aby nesl jméno mé před pohany a před králi i před syny izrahelskými.“* BiblMlyn, Sk 9,15
 b. *Dixit autem ad eum Dominus: Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, et regibus, et filiis Israel.* Vulg ibid.
- (11) *Mledle ztěž se, koliko se jest našich příhod přihodilo jedno těm, ješto ty je znáš a ještos o nich za tvých časův slýchal* {...} TkadlB 12v
- (12) a. *Nerodte svatého dáti psóm, ani mecte perel vašich před svině, ať snad nepotlačie jich nohama svýma* {...} BiblMlyn, Mt 7,6
 b. *Nolite dare sanctum canibus neque mittatis margaritas vestras ante porcos, ne forte conculcent eas pedibus suis et conversi dirumpant vos.* Vulg ibid.
- (13) a. *A že hned v jeho milování svú žádost zapálila, a tak nedbala drahých nápojův a chutných krmí okusiti.* TrojK 83v
 b. {...} *in concupiscentia eius exarsit et ferventis amoris in animo cecum concepit ardorem. Non est cura ciborum vesci dulcedine nee gustare pocula melliflue potio- nis.* HDT II, 18
- (14) a. *A ona to vše poctivě učinila, což jí otec její bieše rozkázal.* TrojK 83r
 b. *Quare compta pretiosis ornatibus et regio apparatu, decora cuncto gradu, non obesse familiaritate, ad discumbentium mensas accessit. Quam sedere iuxta Iasonem illico iussit pater.* HDT II, 17
- (15) a. *Neb pravi vám, že ani Šalomún ve vsie oslavě své oděn jest jako jeden z nich.* BiblMlyn, Mt 6,29

8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

b. *Dico autem vobis quoniam nec Salomon in omni gloria sua coopertus est sicut unum ex istis.* Vulg ibid.

- (16) *Věz to, tak byt' to byti mohlo, rádi bychom tě viděli před sebou tu, kdež bychom sví mocí byli, ať bychom se s tebou také seznámili a tobě z tvých řečí rozšafných po-
děkovali.* TkadIB 3v

	Gn BibIOI	Gn BibIMlyn	Mt BibIDrážd'	Mt BibIOI	Mt BibIMlyn	Sk BibILitTřeb	Sk BibIMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	80	85	44	44	5	12	2	40	83	5	23	3
postpozice	47	47	9	15	55	13	31	4	39	8	12	12
ante-cirkumpozice	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	1	0
post-cirkumpozice	1	0	0	1	6	2	1	1	2	1	1	1
Σ	128	132	53	62	66	27	34	46	124	14	37	16

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtřtSvát	LékŽen	BřezSnař	Let	Tkadl	HusVýkiKrát	Krist	Σ
antepozice	28	94	12	65	21	84	17	30	4	98	3	80	962
postpozice	6	43	3	21	18	14	3	2	1	18	2	7	430
ante-cirkumpozice	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	8
post-cirkumpozice	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	0	0	20
Σ	35	140	15	86	40	99	20	32	5	116	5	88	1420

Tabulka 2A Mediální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn BibIOI	Gn BibIMlyn	Mt BibIDrážd'	Mt BibIOI	Mt BibIMlyn	Sk BibILitTřeb	Sk BibIMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	2	0	8	6	0	6	1	2	0	0	0	0
postpozice	0	0	2	2	10	6	8	2	5	0	1	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	2	0	10	9	10	12	9	4	5	0	1	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	4	0	6	1	11	0	0	0	7	0	6	60
postpozice	0	3	1	1	2	5	0	0	0	2	0	1	51
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0	7	1	7	3	17	0	0	0	9	0	7	113

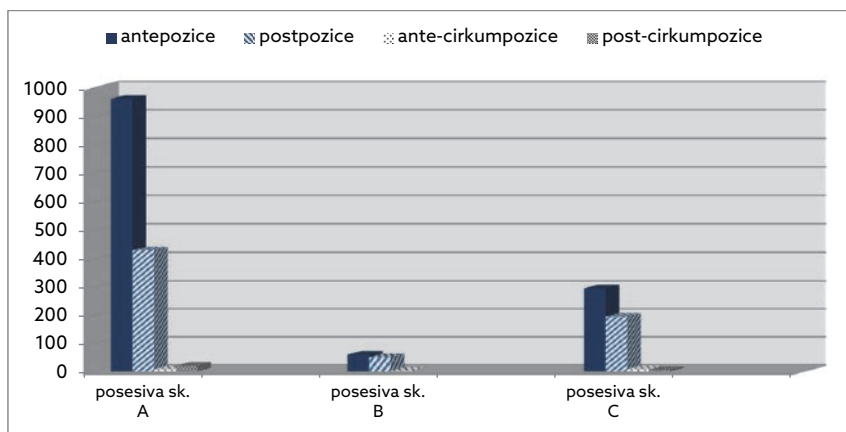
Tabulka 2B Mediální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	21	27	20	11	2	8	1	26	20	1	8	15
postpozice	17	17	7	21	27	5	17	5	10	0	1	8
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0
Σ	38	44	27	32	29	13	18	33	31	1	9	23

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	7	33	1	25	16	17	1	2	1	0	1	32	296
postpozice	5	12	1	11	4	18	1	0	1	1	0	6	195
ante-cirkumpozice	0	4	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	8
post-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	1	5
Σ	12	49	2	36	22	35	2	2	2	3	1	40	504

Tabulka 2C Mediální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 2 Slovosled posesivních zájmen v mediální pozici

8.1.3 Pozice finální

Pozice finální je druhou nejfrekventovanější slovoslednou pozicí. Jak již bylo zmíněno, slovosledné chování posesiv v této klauzální pozici vesměs odpovídá chování posesiv v pozici iniciální, mírně převládající antepozice (cca 61 %) je opět doložena pro posesiva *můj, tvůj, svůj* (viz doklad (17)), pro zájmena *naš, váš i jeho, jejíe, jich* je rovněž doložena výraznější oscilace mezi dvěma hlavními pozicemi (viz rovněž níže uvedenou tabulku 3A, 3B, 3C a doklady (19), (20), (21), (22)); pro zájmena skupiny B cca 46 % A : 54 % P, pro zájmena skupiny C 54 % A : 46 % P. Slovosledná schémata antepozice-cirkumpozice a postpozice-cirkumpozice jsou jako v předchozích pozicích opět zastoupena nečetnými doklady: 13 dokladů antepozice-cirkumpozice (viz např. doklad (23)) ku 45 dokladům postpozice-cirkumpozice (viz např. doklad (24)) pro všechna posesiva. Jak je ale zřejmé, obdobně jako v pozici mediální je počet těchto případů (zejména postpozice-cirkumpozice) mírně vyšší, než je tomu zejména v pozici iniciální. Zdá se tedy, že iniciální pozice je nějakým způsobem méně vhodná pro rozvitější fráze s rozvíjejícími členy umístěnými na pravé i levé periferii NP. Je však nutno vzít v úvahu, že počet dokladů je natolik nízký, že by bylo zapotřebí pro verifikaci tohoto tvrzení analýzu rozšířit (mimo tento typ rovněž o fráze s jiným typem rozvíjejících členů).

V některých typech staročeských prozaických památek slovosled NP zaujímající finální pozici klauze podléhá rytmizaci (resp. je uzpůsoben struktuře rytmizovaných klauzulí). Touto otázkou se blíže zabýváme v kapitole 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*.

(17) *A obrátiuši se k Pánu Bohu, inhed popravila svého života.* PovOl 276r

- (18) *Nejsem hoden, aby pod můj střechnu všel. Ale tu jsa jedno rci slovom, a budeš zdráv sluha muoj.* ChelčLid 91r
- (19) a. *Také dva peníze ztracujem, kteréž na svou ženu nakládáme, totiž na své tělo, jenž se vždy protiví naší duši.* GestaM 35v
 b. *Item duos denarios perdimus saper uxorem. Uxor ista est caro misera, que semper contrariatur spiritui.* GR 359,24–27
- (20) *Sv. Isaiáš prorok: Jezte dobré, a kochati se bude v tučnosti dušě vaše.* JakKal 94r
- (21) *Odpovídám podlé písma mistra Ptolomea, že je to tak způsobeno od prvního počátku, totiž od boha, velikým pořádem svým, jenž jest každé věci zvláště moci pójčil podlé jejího přirození.* LékŽen 14v
- (22) *Prostřed kuoru v kostele stojí okolek, v němž Josef z Aromatie otopočival s tělem božím, když by je s kříže sňal. A na tom místě byl jest zmyl rány jeho.* CestMandM 135r
- (23) a. „A ty, Bethleme, země Judova, nejsi nikoli nejmenšie mezi kniežaty Judovými, nebo z tebe vyjde vévoda, jenž bude zpravovati **můj lid izrahelský.**“ BiblMlyn, Mt 2,6
 b. „Et tu, Bethlehem terra Iudae, nequaquam minima es in principibus Iudae; ex te enim exiet dux, qui reget **populum meum Israel.**“ Vulg ibid.
- (24) a. *A Syn boží, jenž bieše syn jeho podlé tělesenství, z říše nebeské pro zlost jeho sstúpil s nebe, jenž učiněn jest **surchní lékař náš.*** GestaM 3v
 b. *Filius dei, qui erat de sua progenie, secundum carnem de imperio celesti propter nostram infirmitatem et iniquitatem descendit, qui factus est **noster medicus.*** GR 454,13–15

	Gn BibOI	Gn BibMlyn	Mt BibIDražď	Mt BibOI	Mt BibMlyn	Sk BibLitTřeb	Sk BibMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	129	117	85	102	15	94	8	22	33	6	16	14
postpozice	76	80	35	35	116	16	40	6	35	11	20	5
ante-cirkumpozice	1	1	0	1	1	0	0	1	2	0	0	0
post-cirkumpozice	1	1	2	3	2	3	3	0	8	0	0	0
Σ	207	199	122	141	134	113	51	29	78	17	36	19

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtitSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýkKrát	Krist	Σ
antepozice	35	33	9	59	13	50	10	7	2	74	3	30	966
postpozice	7	18	6	14	16	24	0	3	3	15	6	16	603
ante-cirkumpozice	0	1	0	0	1	0	0	0	0	2	0	1	12
post-cirkumpozice	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	30
Σ	42	56	15	73	30	74	10	10	5	92	9	49	1611

Tabulka 3A Finální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Li Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	6	6	18	18	1	5	1	0	4	0	1	0
postpozice	1	4	5	4	18	14	21	2	7	2	1	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0
Σ	7	10	23	22	19	19	24	2	12	2	2	0

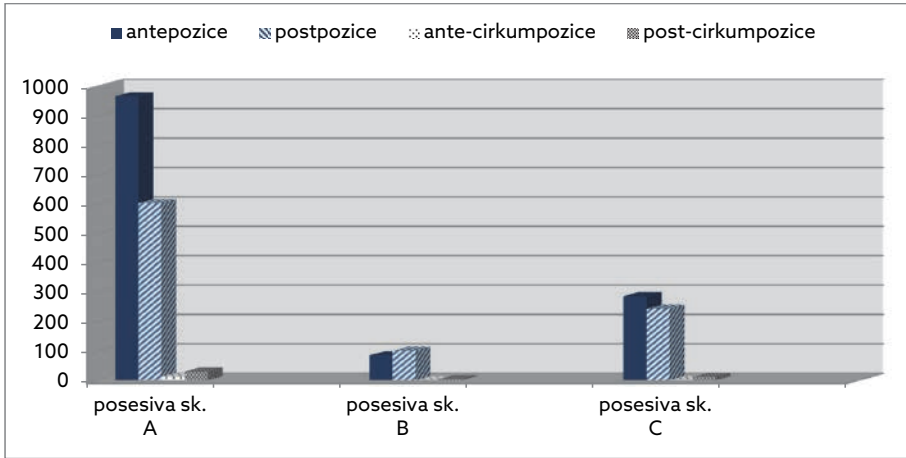
	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	4	0	5	1	7	0	0	0	4	0	4	85
postpozice	0	3	2	1	0	12	0	0	0	3	0	0	100
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	4
Σ	0	7	2	6	2	19	0	0	0	7	0	4	189

Tabulka 3B Finální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Li Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	23	23	47	31	3	3	0	16	9	1	13	11
postpozice	27	30	7	22	57	4	6	5	7	1	1	3
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	1	0	0	1	0	0	0	3	0	0	3
Σ	50	54	54	53	61	7	6	21	19	2	14	18

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	13	23	3	21	19	14	4	1	0	0	0	8	286
postpozice	0	3	4	16	17	29	0	0	2	0	1	1	243
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	2	0	0	0	1	0	0	11
Σ	13	26	7	37	36	45	4	1	2	1	1	9	541

Tabulka 3C Finální pozice NP v klauzi ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 3 Slovosled posesivních zájmen ve finální pozici

8.1.4 Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí

Pozice před následující postponovanou zanořenou klauzí nebo transgresivní konstrukcí představuje nejméně frekventovanou pozici v klauzi. Jedná se o takovou pozici, ve které je NP umístěna na konec maticové klauze, ale ne na konec celé syntaktické jednotky dominované VF maticové klauze. Za NP totiž následuje do maticové klauze zanořená syntaktická jednotka typu klauze (doklady (25), (26), (27), (28), (29), (30)) nebo transgresivní fráze (doklady (31), (32)). V této pozici se objevuje častěji postpozice rozvíjejících členů fráze, a to s výjimkou zájmen A skupiny – pro zájmena skupiny A 55,6% A : 44,4% P (viz doklady (25), (26)), pro zájmena skupiny B 34,7% A : 65,3% P (viz doklady (27), (28)), pro zájmena skupiny C 46,2% A : 53,8% P (viz doklady (29), (30)).¹⁴¹ Obdobná situace byla zjištěna již dříve pro demonstrativní zájmena (srov. Navrátilová 2012b), u nichž bylo ukázáno, že (zpravidla) kataforická demonstrativa se staví blíže k zanořené relativní klauzi (tj. do pozice za řídicí jméno fráze) podílející se na referenci dané NP. O této možnosti však vzhledem k jiné povaze posesivních zájmen (oproti kataforickým demonstrativům nemají status deiktických výrazů odkazujících k výrazům následujícím) nelze v tomto případě uvažovat.

V případě demonstrativních zájmen byl vliv latinského slovosledu zpochybněn, neboť jak ukázala komparace staročeských textů a latinských předloh či pretextů, neměla tato slovosledná schémata v latinských předlohách oporu. Nabízí se tedy

¹⁴¹ Vzhledem k nízkému počtu dokladů nelze tyto výsledky pokládat za dostatečně reprezentativní.

otázka, zda se nemůže jednat o jisté obecnější slovosledné schéma uplatňující se ve staré češtině; k jejímu zodpovězení by však bylo zapotřebí realizovat další detailnější analýzy jednotlivých typů rozvíjejících členů NP, neboť výzkum zahrnující pouze NP s posesivním zájmenem coby primárním rozvíjejícím členem fráze neposkytuje v tomto případě reprezentativní, a tím pádem ani spolehlivý materiál.

- (25) *Protož čáka jest, že ješče tu zemi křesťané obdrže **svú šlechtností**, jižto sú potratili svými těžkými hříechy.* CestMandM 134r
- (26) „*Dieky vzdávám **Bohu mému**, jenž mě ráčil vysvoboditi z toho hříechu, neb bych raději diábla viděl nežli ji.*“ PovOl 266v
- (27) *Toť jsú **dnie naši**, ješto jsú nám na to dáni, abychom v nich cti a chvály zaslúžili* {...} ŠtítSvátA 8r
- (28) a. „*Takež nenie **voule před vaším otcem**, jenž jest v nebesiech, by jediný zhynul z těchto najmenších.*“ BiblDražď, Mt 18,14
b. *Sic non est **voluntas ante Patrem vestrum**, qui in caelis est, ut pereat unus de pusillis istis.* Vulg ibid.
- (29) a. *A netoliko tato strana škodu nám vezme, že vzkaženie přijde, ale i veliké Diany chrám za nic nebude jměn. Ale urušiti se počne **velebnost jejie**, kteřúžto všecka Azia i vešken svět ctí. BiblMlyn, Sk 19,27
b. *Non solum autem haec periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed et magnae Dianae templum in nihilum reputabitur, sed et destrui incipiet **maiestas eius**, quam tota Asia, et orbis colit.* Vulg ibid.*
- (30) *Poslúchaj tohoto lidu hlasu, neb netoliko tebu pohrzeli sú, žádajíce krále, ale i mě sú zavrhlí, abych nad nimi nekraloval **podlé všech skutkuov jich**, kteře sú činili od toho dne, kteréhož sem je vyvedl z Ejiptu. ChelčLid 75r*
- (31) *A když tomu mnohý čas pomínul, jsa hnut ku pokání, i hledáše tajného miesta i vyznal se Pánu Bohu **svých hříechóv řka**: „Pane Bože, milostív buď mně hříešnému.“* PovOl 260v
- (32) *Kristus, ješto s ní mluviti nechtieše, ješto před ní z domu vyšel, ješto odpoviedáše, ež nenie hodna uslyšenie, ješto ji psem nazýváše, aj, kakt jest pochválil **viery jejie řka**: Ó ženo, veliká jest viera tvá! ŠtítSvátA 130v*

	Gn BibOl	Gn BibMlyn	Mt BibDražď	Mt BibOl	Mt BibMlyn	Sk BibLitTřeb	Sk BibMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	17	21	25	21	1	9	0	5	10	2	6	1
postpozice	16	21	13	15	22	6	9	1	15	3	13	1
ante-cirkumpozice	1	0	2	1	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	2	2	0	0	0	1	2	0	0	0	1	0
Σ	36	44	40	37	23	16	11	6	25	5	20	2

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	16	6	0	15	2	20	0	1	0	36	1	10	225
postpozice	4	11	0	11	4	6	0	0	1	6	2	0	180
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	8
Σ	20	17	0	26	6	26	0	1	1	42	3	10	417

Tabulka 4A Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	1	0	9	5	1	2	1	0	0	0	0	0
postpozice	4	3	7	4	10	6	6	1	5	0	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	5	3	16	9	11	8	7	1	5	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	1	0	0	0	6	0	0	0	0	0	0	26
postpozice	0	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	49
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σ	0	2	0	0	0	9	0	0	0	0	0	0	76

Tabulka 4B Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

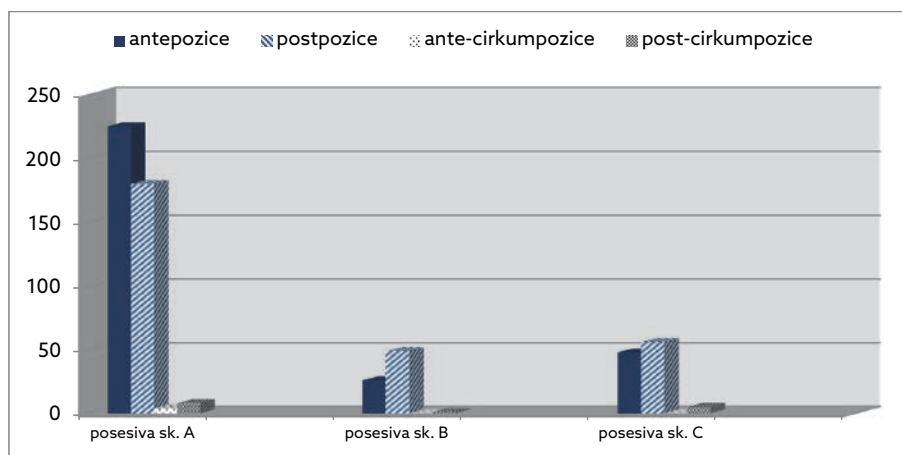
8 Slovosled posesivních zájmen ve vztahu k absolutní pozici NP v klauzi

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib L it Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	3	4	1	4	0	3	0	1	0	1	3	0
postpozice	6	4	0	3	3	4	6	0	3	1	1	1
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	0
Σ	9	8	1	7	3	7	6	1	4	2	5	1

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	Husýk Krát	Krist	Σ
antepozice	6	5	1	1	5	3	0	1	2	0	2	2	48
postpozice	2	2	1	5	3	7	0	0	0	2	1	1	56
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	5
Σ	8	7	2	7	9	10	0	1	2	3	3	3	109

Tabulka 4C Finální pozice NP před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Graf 4 Slovosled posesivních zájmen v NP ve finální pozici před zanořenou klauzí či transgresivní konstrukcí

8.2 „Neklauzální“ pozice

8.2.1 NP v transgresivní konstrukci

Mimo případy NP řízených verbem finitem se ve staročeských textech objevují četné doklady, ve kterých je NP dominována transgresivním výrazem. Do těchto případů jsme kromě komplementů typu *hlas tvůj slyšav* (doklad (36) a.) zahrnuli také subjektové pozice typu *Pak přišedše jeho učedníci, vzěchu jeho tělo i pohřební* demonstrováné dokladem (33). Jsme si vědomi, že v případě subjektových NP je tato klasifikace „nonkonformní“, neboť 1. se obecně předpokládá, že české přechodníky coby neurčité slovesné tvary nemají subjekt (viz NESČ: Hesla *Přechodník; Subjekt*); 2. ze staročeských dokladů často není dobře rozeznatelné, zda je daná „subjektová“ fráze součástí fráze přechodníku nebo VF (srov. např. doklad (33)). Navzdory tomu jsme se rozhodli chápat „subjektové“ NP v bezprostřední blízkosti přechodníku jako součást transgresivní fráze, a to zejména z toho důvodu, že přechodníky se ve stč. funkčně více blížily VF než participiu, jak je vidět z různopodmětných stč. vět typu *hledaje kněz český cizieho oběda i utka jej jeho bieda* (Dal), kde má přechodník *hledaje* podmět *kněz český*, kdežto podmětem VF ve tvaru aoristu sigmatického *utka* je *bieda* (přejato z Lamprecht – Šlosar – Bauer 1986, s. 367).¹⁴²

V rámci těchto případů již nedefinujeme absolutní pozici NP či celé přechodníkové konstrukce v klauzi, pouze blíže specifikujeme postavení NP vůči přechodníku – zda je celá jmenná fráze anteponována (tj. stojí před přechodníkovým výrazem – viz například doklady (36), (37), (38)), či postponována (stojí za přechodníkovým výrazem – viz například doklady (33), (34), (35), (39), (40)).

- (33) a. *Pak přišedše jeho učedníci, vzěchu jeho tělo i pohřební*. BiblDrážď, Mt 14,12
 b. *Et accedentes discipuli eius tulerunt corpus et sepelierunt illud et venientes nuntiaverunt Iesu*. Vulg ibid.
- (34) *A oltář učinivoše, to drahé tělo na něm postavily. Kterýžto div uzřevši jeho žena, zpoviedala se jeho knězi toho, což jest od svého muže viděla*. PovOl 271r
- (35) *Potom vyňav svůj vlastní meč, sám se zahubiv i umřel*. PovOl 280r
- (36) a. *Jenž vece: „Pane, hlas tvůj slyšav v ráji, bál sem se, protože sem náh byl, i skryl sem se.“* BiblMlyn, Gn 3,10
 b. *Qui ait: „Vocem tuam audivi in paradiso, et timui, eo quod nudus essem, et abscondi me.“* Vulg ibid.
- (37) a. *Pak potom sta se, že jeden den o poledni, když král Oetes, radu svú svolav, s Jasonem a s Herkulešem o mnohých věcech na své sieni rozmlúváše, i posla pro svú dceru Medeu, aby k němu hned přišla*. TrojK 83v
 b. *Quod quadam die, circa eius diei medium, dum rex Oetes in secretariorum comi-*

¹⁴² O celkovém vývoji přechodníků v češtině se lze poučit zejména v monografii *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině* (Dvořák 1970).

tia suorum cum Iasone et Hercule de multis multa sua conferret in aula, pro Medea filia sua misit ut veniret ad ilium. HDT II, 19

- (38) a. *Prvniel nesnadně muož jíti, než dvě věci poslednie s přiezni bohuov nám budú pójčeny; jimižto užítuov přemnoho dosiehnem, naše nepřátely pohubiece.* TrojK 89r
 b. *Ex qua ilia duo extrema felicia procedent pro nobis, diis faventibus, manifeste satisfactionis, videlicet, plenitudinem nos consequi de comissis et innumerabilium divitiarum utilitates, que, devictis ipsis hostibus, nos expectant.* HDT III, 36
- (39) *A ten mládenec podlé nie ležiše, to jest syn toho pána. Ten on vyněm nůz z nožnic i sřeza hlavu dietěti a nože tu odjide a zkrvaviv její ruce.* PovOl 269v
- (40) *A poněvadž jest ta moc pod víru puštěna, tehdy ty věci od moci dělané jsú věci víry Kristovy. A tak Kristus, proliv svú krev za hrěšné lidi, obohacen jest skrze Silvestra kněze moci světskú u víře své {...}* ChelčLid 84r

U některých dokladů by bylo patrně opět možno uvažovat o vlivu latiny (např. doklad (36)), nicméně, jak je bez ohledu na slovosled zřejmé, v latinské verzi je ekvivalentem staročeského transgresivního výrazu určitý slovesný tvar (zpravidla perfektum). V některých případech (viz doklad (38)) lze mezi staročeskou a latinskou verzí zachytit diference v pozici NP vůči participiálnímu výrazu (mimo to zde staročeskému posesivnímu zájmenu *naše* odpovídá latinské demonstrativum *ipsis*), jinde kolísá slovosled samotného posesivního zájmena (viz doklad (33)).

	Gn Bib Ol	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib Ol	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	11	11	17	12	2	8	2	2	10	0	2	0
postpozice	7	7	3	4	10	6	11	1	5	1	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0
Σ	18	18	20	16	15	14	13	3	15	1	2	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	23	0	19	5	9	0	0	0	12	0	18	163
postpozice	0	11	0	12	3	0	0	0	0	0	0	1	82
ante-cirkumpozice	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	3
post-cirkumpozice	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	5
Σ	0	37	0	33	8	9	0	0	0	12	0	19	253

Tabulka 5A Slovosled NP v transgresivní konstrukci ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	0	0	1	0	0	2	1	0	0	0	0	0
postpozice	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0	0	1	0	1	2	2	0	0	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6
postpozice	0	0	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	3
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	0	2	0	0	0	2	0	0	0	0	0	0	10

Tabulka 5B Slovosled NP v transgresivní konstrukci ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

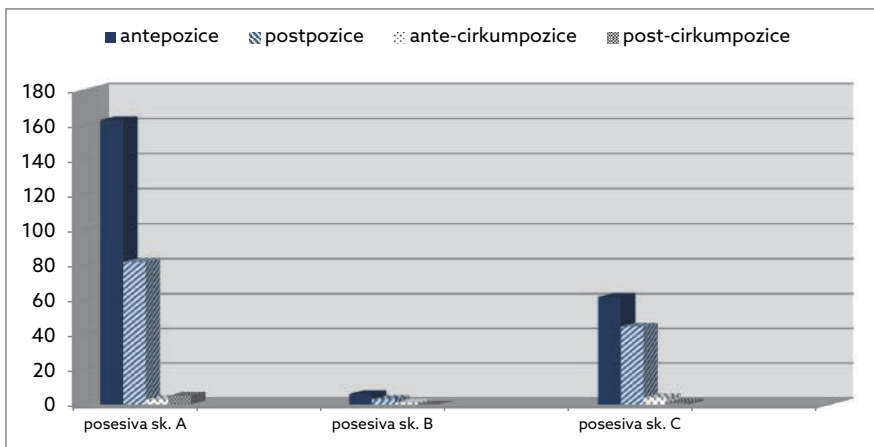
	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	3	0	12	10	1	3	1	0	5	0	0	0
postpozice	0	2	5	6	18	2	5	1	0	0	0	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	3	2	17	16	19	5	6	1	5	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	5	0	7	2	2	0	0	0	4	0	7	62
postpozice	0	0	0	4	0	2	0	0	0	0	0	0	45
ante-cirkumpozice	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	0	1	4
post-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σ	0	5	0	15	2	4	0	0	0	4	0	8	112

Tabulka 5C Slovosled NP v transgresivní konstrukci ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny C)

Jak demonstruje graf 5, slovosled posesivních zájmen skupiny A a C v NP dominované přechodníkovým výrazem v podstatě odpovídá slovosledu těchto zájmen v jednotlivých klauzálních pozicích, u zájmen skupiny A opět převládá antepozice (66,5 % A : 33,5 % P), pro zájmena 3. osoby je rovněž příznačné jejich kolísání (58 % A : 42 % P); pro zájmena skupiny B vzhledem k nepatrnému počtu dokladů (6 A : 3 P)¹⁴³ nelze blíže zachytit jejich slovosledné chování v rámci přechodníkové konstrukce.

Graf 5 Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci

Jak rovněž ukazují níže uvedené tabulky (6A, 6B, 6C), rozdíl ve slovosledném chování posesivních zájmen nevyplývá ani z jejich umístění vůči přechodníkovému výrazu, u zájmen *můj, tvůj, svůj* frekvence zastoupení jednotlivých relativních pozic takřka odpovídá stavu v jednotlivých klauzálních pozicích, a to jak v případě, že je NP „anteponována“ před transgresivní výraz, tak i v případě, že je umístěna za něj. U zájmen 3. osoby je v pozici za přechodníkovým výrazem patrné mírné navýšení postpozice, jedná se ale o tak nízký počet dokladů, že obdobně jako u zájmen skupiny B není možno z těchto výsledků vyvozovat obecné závěry.

	NP v pozici před přechodníkovým výrazem		NP v pozici za přechodníkovým výrazem	
antepozice	38	67,9%	125	63,5%
postpozice	18	32,1%	64	32,5%
ante-cirkumpozice	0		3	
post-cirkumpozice	0		5	
Σ	56		197	

Tabulka 6A Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci (zájmena skupiny A)

¹⁴³ Vzhledem k nízkému počtu dokladů údaje nevyjadřujeme procentuálně.

	NP v pozici před přechodníkovým výrazem		NP v pozici za přechodníkovým výrazem	
antepozice	4		2	
postpozice	0		3	
ante-cirkumpozice	0		1	
post-cirkumpozice	0		0	
Σ	4		6	

Tabulka 6B Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci (zájmena skupiny B)

	NP v pozici před přechodníkovým výrazem		NP v pozici za přechodníkovým výrazem	
antepozice	20	76,9%	42	41,5%
postpozice	5		40	51,2%
ante-cirkumpozice	1		3	
post-cirkumpozice	0		1	
Σ	26		86	

Tabulka 6C Slovosled posesivních zájmen v transgresivní konstrukci (zájmena skupiny C)

8.3 Vokativní NP

Ve srovnání s předchozími oddíly poměrně zajímavé výsledky přináší analýza dokladů s posesivními zájmeny ve vokativních frázích. Jak je patrné z níže uvedené tabulky a jak rovněž demonstrují níže uvedené doklady (41), (42), (43), ve vokativních NP se mnohem častěji objevuje posesivní zájmeno v postnominálním poli – **z celkových 58 dokladů vokativních frází stojí v postpozici 46 posesiv.**¹⁴⁴ Je však otázkou, proč právě ve vokativních NP se uplatňuje tak silná tendence k postponování posesiva (a to jak u frází nerozvitých, tak rozvitých).¹⁴⁵

K zodpovězení této otázky by nám mohlo napomoci bližší prozkoumání jednotlivých typů pojmenování objevujících se ve vokativních frázích. Pokud se blíže podíváme na níže uvedené doklady (41)–(48), je zřejmé, že řídicí jména (N_{vok}) vokativních frází zpravidla označují jistou příbuzenskou relaci, resp. osobu, která

144 Tento stav, který máme doložen pro starou češtinu, velmi dobře reflektují některé současné slovanské jazyky, zejména polština (srov. např. Horálek 1962, s. 259; Žaža 2010, s. 64; Běličová – Uhlířová 1996, s. 211).

145 Je všeobecně známo, že vokativ zaujímá mezi ostatními pády morfologického paradigmatu zvláštní místo, mimo jeho primární vlastnost nezačleněnosti do větne struktury, jež jej odlišuje od ostatních pádů, svou formou označuje pojmenovanou bytost za adresáta projevu a signalizuje přítom širokou škálu významů (varování, výtku, hodnocení etc.). Podrobněji o vokativu z hlediska různých aspektů pojednává např. PMČ (s. 235–236); Sgall 1976; Běličová 1998; Karlík 2008; ESČ: Heslo *Vokativ*; Žaža 2011; Čtřebař 2015.

je danému mluvčímu blízká; mluvčí zpravidla vyjadřuje svůj citový postoj k oslované osobě.

Lze tedy předpokládat, že frekventovaná postpozice posesivních zájmen ve vokativních frázích se může již od nejstarších fází češtiny uplatňovat jako (citově) příznaková varianta. Obdobné zjištění dokládá již V. Šmilauer (1930, s. 217), který uvádí (cituje přitom práci J. Hellwiga: *Die Stellung des attributiven Adjectivs im Deutschen* 1898), že původně dominantní postpozice u rozvíjejících komponentů NP se silným citovým zabarvením se i v germánských jazycích nejdéle udržuje právě ve vokativních frázích. Zdá se tedy, že tendence k postponování rozvíjejících členů ve vokativních NP překračuje i hranice samotných slovanských jazyků.

- (41) „A již *Buoh tě žehnaj, dcero má najmilejší, neb již chci se toho hříechu káti*“ {...} PovOl 275r
- (42) a. *A když již sama dva jdíešta spolu, vece Izák otci svému: „Tatíku můj!*“ BiblMlyn, Gn 22,6–7
b. *Cumque duo pergerent simul, dixit Isaac patri suo: „Pater mi.*“ Vulg ibid.
- (43) *Ona k němu, na jeho milosrdenství hledajíc, i řekla: „Kterak mohu neplakati, vidúci tě bolestivě plačíce, synu můj přemilý?“* KristE 225v

Vedle dominantní postpozice posesivních zájmen ve vokativních NP se s výrazně nižší frekvencí uplatňuje jejich antepozice, celkem bylo zjištěno pouze 10 dokladů (6 z nich v textu *Genesis Bible olomoucké* i *Bible mlynářčiny*, další 3 v textech *Život Krista Pána*, *Sbírka pojednání z oboru ženského a dětského lékařství* a *Olomoucké povídky*). Ještě nižší výskyt (celkem jen 2 doklady) je doložen v rámci rozvitých NP pro cirkumpozici. Jeden doklad byl nalezen ve stč. textu *Trojánské kroniky*, druhý rovněž ve sbírce *Olomoucké povídky*. V obou případech se tedy jedná o překladové texty, resp. o texty s latinským pretextem, lze tedy patrně předpokládat možný vliv latinského slovosledu. V jednom z dokladů je posesivum umístěno do postpozice, zatímco další rozvíjející člen (adjektivum) stojí před řídícím jménem (viz doklad (44)), ve druhém případě stojí posesivní zájmeno v antepozici, zatímco další rozvíjející člen (rovněž adjektivum) je umístěn v postpozici (viz doklad (45)). Využití cirkumpozice v dokladu (45) by mohlo snad být důsledkem snahy ozvláštnit syntaktickou výstavbu textu, neboť uvedená fráze *můj bratře najmilejší* se nachází v blízkosti identicky vystavěné fráze *dcero má najmilejší* (viz doklad (41)). Obdobný způsob obměny je možno pozorovat i v dokladu (46) vyexcerpovaném ze staročeského textu *Život Krista Pána*, kde dochází k přemístění rozvíjejících členů dvou podobných frází *můj milý synu* – *synu můj přemilý* z prenominální do postnominální pozice (o těchto slovosledných změnách sloužících k ozvláštnění staročeského prozaického textu bude ještě více pojednáno v kapitole 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*).

- (44) a. „Dostit' zajisté slávy mám, **milý synovče muoj**, z panstvie tesalského královstvie tak velebného, ale mnohem viace mním se slavným, maje tak udatného a ovšem hodného synovce“ {...} TrojK 79v
 b. „Satis quidem glorior, **care nepos**, de dominio regni Thesalie tarn excelsi sed multo potius reputo me gloriosum de tanti strenuitate et habilitate nepotis.“ HDT I, 8
- (45) „Nedaj toho Pán Buoh, **mój bratře najmilejší**, abych tě měla opustiti, ale chci s tebu sě těch hříechóv káti.“ PovOI 275r
- (46) Aj, **mój milý synu**, viem, jenž si ráčil pro hříešné lidi člověkem býti a z mého s života člověčenstvie přijal, pomni na to, že s to proto učinil, aby se nad hříešnými smiloval, jimžto jest velmi smilování třeba. {...} „Neplač, matko milá.“ Ona k němu, na jeho milosrdenstvie hlédajíc, i řekla: „Kterak mohu neplakati, vidúci tě bolestivě plačícce, **synu mój přemilý?**“ KristE 222v, 225v

Pokud jde o výskyt jednotlivých posesivních zájmen ve vokativních NP, ve všech analyzovaných dokladech je doloženo pouze posesivum *mój* a posesivum *náš*, jak je také možno vidět z níže uvedené tabulky, přičemž posesivum *náš* se objevilo pouze v Husově *Výkladu Otčenáše*, a to v 6 dokladech omezených jen na vokativní spojení *Otče náš*, jediný doklad pak reprezentovala fráze *hospodo naše milostivá*. Z toho důvodu nejsou tedy výsledky zjištěné pro posesivum *náš* relevantní.

	<i>mój</i>	<i>tvój</i>	<i>svój</i>	<i>náš</i>	<i>váš</i>	<i>jeho</i>	<i>jejie</i>	<i>jich</i>	Σ
antepozice	10	0	0	0	0	0	0	0	10
postpozice	39	0	0	7	0	0	0	0	46
ante-cirkumpozice	1	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	1	0	0	0	0	0	0	0	1

Tabulka 7 Výskyt jednotlivých posesivních zájmen ve vokativní NP

Umístění posesivních zájmen ve vokativní frázi do postpozice není ani v současné češtině jevem nikterak neobvyklým, důkazem pro toto tvrzení jsou výsledky vyplývající z průzkumu dat v korpusu SYN2010 (ke dni 15. 11. 2013). Je však zjevné, jak demonstrují i níže uvedené doklady (47), (48) (a jak zmiňují např. Bělíčová – Uhlířová 1996, s. 211), že se postnominální pozice téměř pravidelně uplatňuje jako příznaková (emocionálně zbarvená) varianta.

Celkem bylo v korpusu nalezeno **882** výskytů. Jednalo se však pouze (obdobně jako v našem průzkumu dat ve staré češtině) o dvojici posesiv *můj* (745 výskytů) a *náš* (137 výskytů). Nejvyšší frekvenci mělo spojení *bože můj* (389 výskytů) a *pane můj* (171 výskytů). Méně frekventovaná pak byla spojení: *otče můj*, *lásko moje*, *holčičko naše*, *chlapče můj*. Na tomto místě je nutno poznamenat, že velká část dokladů byla zastoupena v koránu (obdobně jako většina dokladů v našem výzkumu byla vyexcerpována z biblických textů). O tom, že se však ani v češtině staré a ani v češ-

tině moderní nejedná pouze o slavnostní stylový prostředek nábožensky exponovaných textů, svědčí již uvedené doklady s postponovanými posesivy ve vokativu (47), (48) z korpusu SYN2010 (v případě staré češtiny jsou to například výše uvedené doklady (41), (44), (45)).

- (47) *Musíš život prožívat hned teď, Toníku, dokud v něm ještě stojíš oběma nohama. Popadni ho za pačesy. Musíš ho vnímat ze všech sil a mít ho rád, protože je tvůj. Nenech si ho protéct mezi prsty. Nestraň se ho, **chlapče můj**.* (ČNK, SYN2010)
- (48) *„Moje nejdražší, nemůžeš brát prince waleského na mši.“ „Ale proč ne?“ „Protože, **lásko moje**, jednoho dne z něj bude král této země.“* (ČNK, SYN2010)
- (49) *Cizina neuslyší jejich hlas a mládež hudební bude mládež zvolčlá. **Parlamente náš**, který ses vloni utřhl ze řetězu a dal státní peníze městským divadlům, vzpomeň, že města mají i velké orchestry a Janáček hned dvě filharmonie.* (ČNK, SYN-2006PUB)

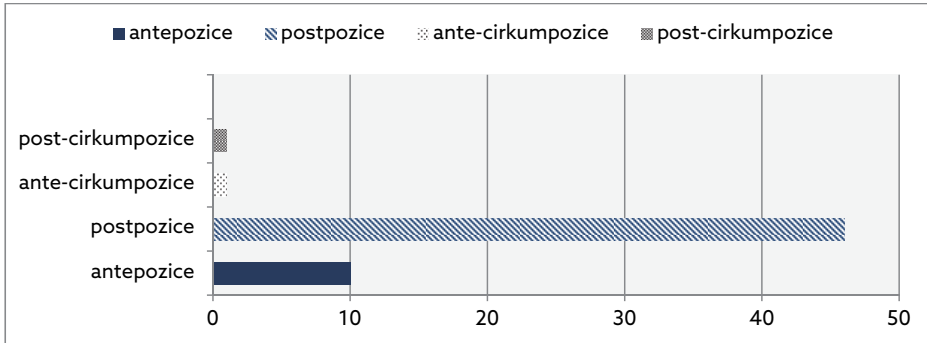
Jak je ovšem patrné z dokladu (49) citovaného z korpusu SYN2006PUB, jenž v zásadě představuje parafrázi biblického *Otčenáše*, postpozice posesivního zájmena ve vokativní frázi je užíváno jako stylového prostředku i v moderní češtině.

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	Jakkal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	3	3	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
postpozice	15	13	0	0	0	0	0	0	4	0	2	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	18	16	0	0	0	0	0	0	5	0	2	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	1	10
postpozice	0	0	0	4	0	0	0	0	0	0	7	1	46
ante-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Σ	0	1	0	6	0	0	1	0	0	0	7	2	58

Tabulka 8 Výskyt vokativní NP s posesivními zájmeny v jednotlivých pramenech

Graf 6 Slovosled posesivních zájmen ve vokativních NP

8.4 Shrnutí

Jak ukázaly naše analýzy, pro umístění posesivních pronominálních forem v rámci NP nemá ve stč. absolutní pozice této NP v klauzi větší význam. Nepotvrdil se ani předpoklad, že by na slovosled rozvíjejících členů mohla mít jistý vliv relace pozice subjektu/objektu a tvaru verba finita. Rozdíl ve slovosledném chování nebyl zaznamenán ani v případě NP dominované určitým slovesným tvarem nebo přechodníkovým výrazem.

Přesto lze z předloženého výzkumu vyvodit dvě hlavní tendence:

1. Dominantní je postnominální pozice posesivních zájmen ve vokativních NP. Tato skutečnost není překvapující, neboť dodnes jsou v moderní češtině postnominální posesiva ve vokativu citově příznaková. Pokud ovšem vezmeme v úvahu samotnou podstatu této „citově motivované“ postpozice, zdá se, že její převaha v těchto případech by mohla nasvědčovat tomu, že postnominální pozice posesivních zájmen byla již od nejstarších fází češtiny chápána jako příznaková. Jak je všeobecně známo (viz např. Grepl 2011, s. 149; Běličová – Uhlířová 1996, s. 211), pokud chceme na úrovni pojmenovací či výpovědní vyjádřit svůj citový postoj, aktualizujeme bezpříznakový (citově neutrální) způsob vyjádření. Z toho bychom tedy mohli vyvozovat, že pokud by v textech staré češtiny byla postpozice formou vyjádření citově příznakového, formou vyjádření citově neutrálního by měla naopak být antepozice tohoto rozvíjejícího členu.

2. Na základě vyexcerpovaného materiálu lze konstatovat určité tendence v umístění posesivního zájmena coby rozvíjející složky fráze zaujímající v klauzi pozici před dalším postponovaným členem do pozice za řídící jméno – tato tendence do značné míry koresponduje se stavem zjištěným pro demonstrativní zájmena. Jak již bylo řečeno, v případě, že za danou NP následuje vedlejší relativní klauze, jsou tato zájmena častěji postnominální (Navrátilová *ibid.*). Nicméně bude ještě

nutno podrobit další analýze, zda se tato tendence projevuje i u dalších rozvíjejících členů, příp. zda se u demonstrativ vztahuje i na jiné typy vedlejších klauzí či na přechodníkové konstrukce.

Vzhledem k tomu, že slovosled jednotlivých posesivních zájmen coby rozvíjejících členů NP nevykazuje v rámci jednotlivých klauzálních pozic žádné větší difference, ba naopak se v těchto pozicích uplatňují v zásadě tytéž tendence, které byly obecně pro jednotlivá posesiva nastíněny v předešlé kapitole, jedná se dle našeho soudu o další svědectví, že se na slovosledu jednotlivých posesiv ve staré češtině nejvíce podílejí právě stylové faktory. Z toho důvodu jsou nejmarkantnější difference pozorovatelné zejména v rámci jednotlivých žánrových typů s odlišnou stylovou charakteristikou.

9 ROZVÍJEJÍCÍ VÝRAZY NP A OTÁZKA JEJICH VLIVU NA SLOVOSLED

Další otázkou, kterou jsme se při výzkumu slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině zabývali, bylo, zda lze vypožorovat souvislost mezi strukturou fráze, v níž se dané posesivum nachází, a pozicí tohoto zájmena ve frázi. Jinak řečeno, zda existují jisté difference mezi slovosledem posesiva ve frázi, ve které je jediným rozvíjejícím členem právě posesivum (Poss › N), a naopak ve frázi s více komponenty (např. Poss › Adj › N¹⁴⁶ / Num › Poss › Adj › N / Dem › Poss › N apod.), případně, zda lze na základě excerpovaného materiálu vyvodit obecnější pravidla pro řazení jednotlivých komponentů ve frázi (zde nás zajímalo především to, jestli se řazení jednotlivých komponentů shoduje s řazením novočeským, anebo se v něčem odlišuje).

Při výzkumu se ukázalo, že jeho výsledky jsou relativizovány nepříznivou okolností, že z cca 6,5 tisíc excerpovaných dokladů představuje téměř 5 tisíc (4804) dokladů nerozvitá fráze typu Poss › N. Ostatní slovosledná schémata jsou zastoupena zbývajícím souborem dokladů čítajícím více než 1,5 tisíce položek. Z toho důvodu reflektujeme četnost pouze u nejfrekventovanějšího schématu, u ostatních typů pouze nastiňujeme jejich možná slovosledná schémata, jak se jeví v našem materiálu. (Předložené tabulky s kvantitativními údaji jsou tedy pouze ilustrativní.) U méně frekventovaných typů (vzhledem k velmi nízkému počtu dokladů) rovněž nerozlišujeme slovosledné chování jednotlivých posesivních zájmen – předložené výsledky tedy souhrnně zachycují slovosledné chování všech pronominálních posesiv.

---

146 Uvedené schéma je značně zjednodušeno, protože nereflektuje postavení kvalifikujících, relačních a ani posesivních adjektiv. Toto zjednodušení je motivováno tím, že slovosled adjektiv není objektem výkladu této práce (srov. např. Gebauer 1929; Trávníček 1956; Šmilauer 1930; Grepl 1959; Jelínek 1967; Navrátilová 2010).

9.1 Prostá NP

9.1.1 NP (Poss > N)¹⁴⁷

Jak již bylo řečeno a jak je patrné z následujících tabulek 1A, 1B, 1C, jedná se o typ jmenné fráze doložený nejvyšším počtem dokladů. Jak vyplývá z analýzy, v tomto typu uspořádání NP převažuje u zájmen *můj, tvůj, svůj* antepozice (cca 62 %), zatímco pro zájmena 3. osoby a pro zájmena 1. a 2. osoby plurálu je příznačná poměrně výrazná oscilace mezi prenominální a postnominální pozicí (u zájmen *náš, váš* cca 42,6% A : 57,4% P, u zájmen *jeho, její, jich* cca 52,4% A : 47,6% P). Výsledky odpovídají souhrnným zjištěním doloženým pro slovosled posesivních zájmen (viz kapitolu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*), což vzhledem k procentuálnímu zastoupení tohoto typu fráze v rámci všech excerpovaných dokladů (cca 77%) není překvapivé.

U novozákonních biblických překladů je možno sledovat postupný přesun posesiv z dominantního prenominálního pole do pole postnominálního, a to pod zřejmým vlivem latinských struktur (viz rovněž kapitolu 7). Tento vývoj demonstrují např. následující doklady (1), (2), (3), které srovnávají znění překladu z *Bible drážďanské* (doklady (1) a., (2) a.), z *Bible olomoucké* (doklady (1) b., (2) b.) a z *Bible mlynářčiny* (doklady (1) c., (2) c., (3) b.).

- (1) a. „*Jistě já vás křtím u vodě u pokání, ale kto po mně přijde, silnější mne jest, jehožto nejsem duostojen obuvi nésti, ten vás bude křtíti v Duchu svatém a v uohni a jeho vějadlo v jeho ruce, i učíšči své humno a shromáždí pšenici svú do své stodoly, ale plevy seže ohněm neuhašeným.*“ BiblDrážď, Mt 3,11–12
- b. {...} „*jehožto větrník jest v ruce jeho a zčistí humno své, a sběře pšenici svú v stodolu, ale plevy seže ohněm, ješto nikdy neuhasne.*“ BiblOl ibid.
- c. {...} „*jehož vějička v ruce jeho a zčistí mlatnici svú i shromáždí pšenici svú do súsěku svého, ale plevy seže ohněm neuhasitedlným.*“ BiblMlyn ibid.
- d. {...} „*ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto et igni, cuius ventilabrum in manu sua, et permundabit aream suam et congregabit triticum suum in horreum, paleas autem comburet igni inextinguibili.*“ Vulg ibid.
- (2) a. *Ale když ty činíš almužnu, nevěz tvá levicě, co činí tvá pravice, aby tvá almužna ostala v zatajení a tvojej otec, jenž vidí v zatajení, odplatí tobě.* BiblDrážď, Mt 6,3–4
- b. *Ale když ty činíš almužnu, nevěz levicě tvá, co činí pravice tvá, aby byla v skrytě almužna tvá, a otec tvój, jenž vidí v skryšči, otplatí tobě.* BiblOl ibid.

147 Způsob řazení jednotlivých členů v NP uvádíme podle frekventovanější slovosledné varianty ve staré češtině. V případě, že není možno frekventovanější variantu stanovit, uvádíme schéma podle češtiny moderní.

c. *Ale ty, když činíš almužnu, nevěz levice tvá, co činí pravice tvá, aby byla almužna tvá v skrytě, a otec tvůj, jenž vidí v skrytě, odplatí tobě.* BiblMlyn ibid.

d. *Te autem faciente elemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua ut sit elemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi.* Vulg ibid.

(3) a. *A přes čas čtyřiceti let jich mravy (točíš jich zlé obyčejě) trpěl na púšči a zahladiv sedm národův v kananejské zemi, rozdělil losem mezi ně jich zemi.* Bibl-LitTřeb, Sk 13,18–19

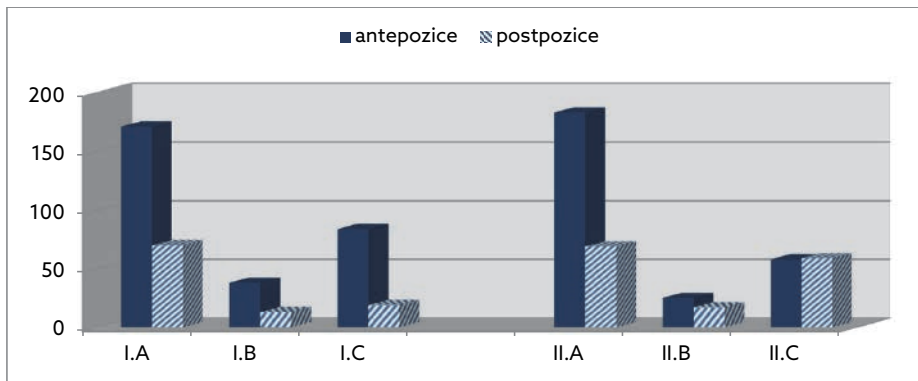
b. *A přes čas čtyřiceti let trpěl jest mravy jich na púšti a zahladiv sedm národův v zemi Kanánské, rozdělil losem mezi ně zemi jich.* BiblMlyn ibid.

c. *Et per quadraginta annorum tempus mores eorum sustinuit in deserto. Et destruens gentes septem in terra Chanaan, sorte distribuit eis terram eorum.* Vulg ibid.

Přestože je patrný postupný příklon k postpozici u všech posesiv (jak názorně ukázaly doklady (1) c., (2) c., (3) b.), je možno v rámci slovosledného chování jednotlivých skupin posesivních zájmen zachytit určité diference. Z uvedených tabulek 1A, 1B, 1C vyplývá, že u všech skupin zájmen je zjevný rozdíl mezi jejich slovosledem v překladu první a druhé biblické redakce. Pokud se ovšem blíže podíváme na slovosled jednotlivých posesivních zájmen v samotných textech první biblické redakce, dospějeme k následujícím výsledkům. Jak jsme již uvedli v kapitole 5 *Analyzované prameny*, v případě Matoušova evangelia revidovaná verze *Bible olomoucké* nevychází z nejstaršího biblického překladu (*Bible drážďanské*), jako je tomu u ostatních biblických knih, ale ze staročeského textu *Evangelia sv. Matouše s homiliemi* pocházejícího přibližně z 50. let 14. století.¹⁴⁸ Tato skutečnost se z hlediska oblasti našeho výzkumu promítá ve velmi zajímavé diferenci. Zatímco pro slovosled posesiv skupiny A máme v obou památkách doloženy přibližně stejné výsledky, u posesiv 3. osoby je v *Bibli olomoucké* (oproti posesivům *můj, tvůj, svůj*) zaznamenán výraznější nárůst postnominální pozice. Uvedenou situaci ilustruje níže uvedený graf I a doklady (4), (5).

148 Jak uvádí ve své disertační práci M. Homolková (2007, s. 18), původně měl být do *Drážďanské bible* převzat tento novější překlad evangelia (jeho překladatel náleží z hlediska terminologie k mladšímu okruhu překladatelů biblického textu). Vzhledem k tomu, že opisovači zřejmě nevyhovovala předloha, v níž nebyly zřetelně vyznačeny konce samotného evangelijního textu a počátky homilií, použil předlohu staršího čtveroevangelia, které vzniklo již dříve jako základ pro celou bibli. Z textu *Evangelia sv. Matouše s homiliemi* je v *Drážďanské bibli* použita pouze předmluva a text první kapitoly po 11. verš.

Graf 1 Slovosled jednotlivých skupin posesivních zájmen v Matoušově evangeliu
*Bible drážďanské a Bible olomoucké*¹⁴⁹

- (4) a. *A kto nevezma **svého kříže**, nenásleduje mne, nenie mne duostojen. Kto nalezne **svú duši**, ztratí ji. A kto ztratí **svú duši** pro mě, nalezne ju. BiblDrážď, Mt 10,38–39*
 b. *A ktož nevezme **svého kříže** a nejde po mně, nenie mne dostojen. Ktož nalezne **svú duši**, ztratí ji, a ktož ztratí **svú duši** pro mě, nalezne ji. BiblOl ibid.*
 c. *A ktož nevezme **kříže svého** a nejde po mě, nenie mne hoden. Ktož nalezne **duši svú**, ztratí, a ktož ztratí **duši svú** pro mě, nalezne ji. BiblMlyn ibid.*
 d. *Et, qui non accipit **crucem suam** et sequitur me, non est me dignus. Qui invenit **animam suam**, perdet illam; et, qui perdiderit **animam suam** propter me, inveniet eam. Vulg ibid.*
- (5) a. *„Kde jest, jenž se jest narodil, král židovský? Nebo jsme viděli **jeho hvězdu** na východ sluncě i přišli sme, chtiec se jemu pokloniti.“ BiblDrážď, Mt 2,2*
 b. *„Nebo smy viděli **hvězdu jeho** na východ sluncě i jedem s dary, abychom se jemu modlili.“ BiblOl ibid.*
 c. *„Nebo smy viděli **hvězdu jeho** na východ slunce a přišli smy s dary klaněti se jemu.“ BiblMlyn ibid.*
 d. *„Vidimus enim **stellam eius** in oriente et venimus adorare eum.“ Vulg ibid.*

K mírnému nárůstu postpozice pak dochází i u posesiv skupiny B, jak zachycuje doklad (6), oproti posesivům skupiny C však již není tolik výrazný.

- (6) a. *Protož vám ostane **váš duom** pustý. BiblDrážď, Mt 23,38*
 b. *Ted' vám bude ostaven **dóm váš** pust. BiblOl ibid.*

149 Vysvětlivky: A = zájmena skupiny A (*můj, tvůj, svůj*); B = zájmena skupiny B (*náš, váš*); C = zájmena skupiny C (*jeho, její, jich*); I = Mt BiblDrážď; II = Mt BiblOl.

- c. *Aj, bude opuštěn vám **dóm váš** pust.* BiblMlyn ibid.
 d. *Ecce relinquitur vobis **domus vestra** deserta!* Vulg ibid.

Otázkou ovšem zůstává, zda tento vyšší výskyt postpozice posesiv 3. osoby (a v menší míře i posesiv 1. a 2. osoby plurálu) v NP byl do *Bible olomoucké* již převzat ze stč. textu *Evangelia sv. Matouše s homiliemi*, či byl slovosled upraven až při revizi převzatého textu. K jejímu zodpovězení by bylo zapotřebí provést zevrubnou slovoslednou analýzu i v textu *Evangelia sv. Matouše s homiliemi*, která doposud nebyla realizována.

V ostatních „nebiblických“ textech je možno sledovat situaci obdobnou tomu, co bylo již výše nastíněno souhrnně pro slovosled jednotlivých skupin posesivních zájmen v NP v závislosti na žánrové příslušnosti daného textu. V rámci skupiny nábožensky vzdělávacích textů je možno zachytit poměrně frekventovanou postpozici posesiv: pro zájmena skupiny A 63,7% A : 36,3% P, pro zájmena skupiny B 46,3% A : 53,7% P, pro zájmena skupiny C 56,4% A : 43,6 % P. Vedle toho památky přínaležející k textům žánru krásné prózy dokládají spíše dominantní antepozici: pro zájmena skupiny A 72,3% A : 27,7% P, pro zájmena skupiny B 61,8% A : 38,2% P, pro zájmena skupiny C 69,1% A : 30,9% P. Obdobný stav rovněž zachycují výsledky v dalších žánrech: odborná próza: 73,3% A : 26,7% P pro zájmena skupiny A, 34,4 % A : 65,6% P pro zájmena skupiny C;¹⁵⁰ cestopisná próza:¹⁵¹ 58 A : 9 P pro zájmena skupiny A, 3 A : 2 P pro zájmena skupiny B, 50 A : 14 P pro zájmena skupiny C; právnická próza 86 A : 13 P pro zájmena skupiny A, 32 A : 7 P pro zájmena skupiny C (pro zájmena skupiny B žádný doklad); zábavná próza: 130 A : 83 P pro zájmena skupiny A, 5 A : 11 P pro zájmena skupiny B, 34 A : 39 P pro zájmena skupiny C.¹⁵²

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	187	188	171	183	23	49	11	58	130	8	56	22
postpozice	116	131	70	69	214	39	84	9	83	13	52	12
Σ	303	319	241	252	237	88	95	67	213	21	108	34

150 Pro zájmena skupiny B nebyl nalezen žádný doklad.

151 Vzhledem k tomu, že počet dokladů je v případech tohoto žánru (stejně jako žánrů následujících) velmi nízký, data nevyjadřujeme procentuálně.

152 Výsledky analýzy realizované v historiografii vzhledem k nízkému počtu dokladů neuvádíme.

9 Rozvíjející výrazy NP a otázka jejich vlivu na slovosled

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	86	121	16	126	37	143	28	35	5	157	8	104	1952
postpozice	13	60	9	61	35	35	3	4	4	54	9	20	1199
Σ	99	181	25	187	72	178	31	39	9	211	17	124	3151

Tabulka 1A Slovosled posesivních zájmen skupiny A v NP (Poss > N)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	5	4	38	25	2	11	3	3	5	0	0	0
postpozice	6	6	13	17	41	23	30	2	11	3	2	0
Σ	11	10	51	42	43	34	33	5	16	3	2	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	8	0	10	2	21	0	0	0	0	2	3	142
postpozice	0	8	0	1	0	16	0	0	0	3	8	1	191
Σ	0	16	0	11	2	37	0	0	0	3	10	4	333

Tabulka 1B Slovosled posesivních zájmen skupiny B v NP (Poss > N)

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	47	47	84	58	7	24	3	50	34	2	27	13
postpozice	46	50	19	59	112	28	53	14	39	0	2	30
Σ	93	97	103	117	119	52	56	64	73	2	29	43

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠttSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKráť	Krist	Σ
antepozice	32	54	5	52	42	30	3	5	5	52	0	16	692
postpozice	7	22	8	41	22	53	2	0	5	9	1	6	628
Σ	39	76	13	93	64	83	5	5	10	61	1	22	1320

Tabulka 1C Slovosled posesivních zájmen skupiny C v NP (Poss › N)

Posesiva	antepozice	%	postpozice	%	Σ
A skupina	1952	61,9%	1199	38,1%	3151
B skupina	142	42,6%	191	57,4%	333
C skupina	692	52,4%	628	47,6%	1320
Σ	2786		2018		4804

Tabulka 2 Slovosled posesivních zájmen v NP (Poss › N) (souhrnně)

9.1.2 NP (Dem › Poss › N)

Dokladů pro slovosledné schéma takových frází, v nichž se současně objevuje demonstrativní zájmeno s posesivním, se v analyzovaném souboru textů vyskytuje jen velmi málo – a jen pro některá pronomina (žádný doklad tohoto typu fráze se v našem materiálu neobjevil pro posesivní zájmena *náš, váš*). V tomto případě tedy nelze vyvozovat obecnější pravidla uplatňující se ve staré češtině pro řazení těchto členů v NP.

Posesiva	antepozice	postpozice	ante-cirkumpozice ¹⁵³	post-cirkumpozice ¹⁵⁴	Σ
A skupina	10	3	0	1	14
B skupina	0	0	0	0	0
C skupina	5	0	0	2	7
Σ	15	3	0	3	21

Tabulka 3 Slovosled posesivních zájmen v NP (Dem › Poss › N)

Nicméně lze i v těch několika zachycených dokladech zřetelně pozorovat, že při řazení obou komponentů NP je respektována kontaktní pozice posesivního zájmena, tj. zaujímá pozici v bezprostřední blízkosti svého dominujícího jména – ať už v prenominálním (viz doklady (7), (8)) či postnominálním (viz doklad (9)) poli.

¹⁵³ Tímto označením je míněna struktura Poss › N › Dem.

¹⁵⁴ Tímto označením je míněna struktura Dem › N › Poss.

- (7) a. *Ale Virgilius psal jest, že týž Priamus z té své královny ještě měl jest jiné dva syny* {...} TrojK 92r
 b. *Scripsit autem Virgilius eundem regem Priamum ex eadem Hecuba suscepisse alios duos filios* {...} HDT V, 45
- (8) *Dá někdy větší moc a sílu k dobrému, někdy velím jasnější rozum a někdy větší milost a rozchutnání v náboženství. Pak učiní Bóh, jako by odšel, ež odejme ty své dary.* ŠtítSvátA 5r
- (9) *Uslyšev to ten bratr jeho, násilně se velmi leče, želeje tak přešlechtné panie zatracenie vice nežli syna svého smrti.* PovOl 270v

Obdobnou situaci dokládá O. Spevak (2010, s. 260) pro řazení konstituentů v klasické latině – posesivum se zde rovněž vyskytuje v kontaktní pozici řídicího členu fráze. Avšak pokud je dané posesivní zájmeno zdůrazněno, může dojít ke změně tohoto uspořádání a posesivum tak může zaujmout pozici na absolutním počátku či v samotném závěru celé fráze.¹⁵⁵ V našem materiálu se takový případ (Poss > Dem > N / N > Dem > Poss) vůbec neobjevil, posesivní zájmeno se striktně vyskytuje v kontaktní pozici svého dominujícího jména. V jednom případě jsme dokonce zaznamenali posloupnost, v níž se v postnominálním poli demonstrativum umísťuje až za posesivum – jednalo se o doklad z Matoušova evangelia *Bible mlynářčiny*, který – pokud se blíže podíváme na doklad (10) c., d. – na rozdíl od starších verzí (BiblDražď, BiblOl) kopíruje latinskou strukturu NP, viz doklad (10) a., b.

- (10) a. *A každý, kto slyší tato slova má a nečiní podlé nich, podoben bude muži bláznivému, jenž dělá svojoj duom na piesku.* BiblDražď, Mt 7,26
 b. *A každý, ktož slyší tato má slova a nečiní jich, podoben bude k bláznivému muži* {...} BiblOl ibid.
 c. *A všeliký, jenž slyší slova má tato a nečiní jich, podoben bude muži bláznivému* {...} BiblMlyn ibid.
 d. *Et omnis, qui audit verba mea haec et non facit ea, similis erit viro stulto, qui aedificavit domum suam supra harenam.* Vulg ibid.

Z uvedených dokladů vyplývá další zjištění. Ve starších textech první biblické redakce je respektována dominantní pozice demonstrativního zájmena v prenomi-nální pozici. Ve druhé biblické redakci, která (jak bylo již několikrát zmíněno) se vyznačuje výrazným nárůstem postpozice všech rozvíjejících členů NP, tato tendence k dominující postpozici zasahuje i demonstrativní zájmena, která prenomi-nální pozici opouštějí jen v ojedinělých případech (více viz Navrátilová 2012b).

¹⁵⁵ Distantní pozici posesivního zájmena uvádí celkem v cca 6% případech (viz Spevak 2010, s. 260).

Jiný způsob uspořádání fráze, v níž se současně vyskytuje posesivum a demonstrativum, ilustruje následující doklad (11) ze staročeského textu *Tkadlečka*. Oproti uvedeným dokladům jsou dominující jména jednotlivých frází navíc rozvíta adjektivními modifikátory.¹⁵⁶

- (11) *Než jakžt' jest koli, velmiť mě to od tebe bolí, velmiť sem tebi zamúcen, a více nežli velmi, žes mě méj té najmilejšie hrdličky, mé převyšborné domácíe holubičky hanebně zbavilo.* TkadlB 88v

Z dokladu (11) je zřejmé, že v prenominálním poli není dodržena posloupnost řazení Dem > Poss, která, jak jsme již uvedli výše, se striktně uplatňuje u všech ostatních dokladů. Důvodem pro takový způsob uspořádání by snad mohlo být to, že posesivum *měj* vyjadřuje vztah posesivity k celé NP *té najmilejšie hrdličky*, zastupující propriální označení osoby. Celou frází bychom si tedy mohli znázornit tímto způsobem: *měj [té najmilejšie hrdličky]*.¹⁵⁷ Tento způsob řazení NP bychom snad mohli očekávat spíše v mluveném projevu; jak ovšem ukazují předběžné výsledky (o tom rovněž viz kapitolu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*), staročeský text *Tkadlečka* by v oblasti slovosledu NP mohl zčásti odpovídat dobovému mluvenému jazyku.

9.1.3 NP (Q > Poss > N)

V rámci této NP lze pak ještě na základě typu kvantifikátoru vyčlenit další dvě podskupiny:¹⁵⁸

- a/ kvantifikátor je vyjádřen určitými i neurčitými numeráliemi (Num > Poss > N);
b/ kvantifikátor je vyjádřen totalizátorem (Tot > Poss > N).

Jak již bylo uvedeno výše a jak dokládají některé předchozí práce (viz např. Šmilauer 1930, s. 210; Vondrák 1908; Tomsa 1912, s. 26), ve starších vývojových fázích češtiny lze oproti ostatním komponentům NP pro slovosledné chování numerálií v NP stanovit poměrně jednoznačná pravidla: tyto výrazy dominantně zaujímají pozici před řídícím jménem fráze (Num > N).¹⁵⁹ Obdobná situace je doložena

156 Jsme si vědomi, že tento typ by měl správně náležet ke složené NP, avšak vzhledem k tomu, že se jedná pouze o několik ojedinělých dokladů, zmiňujeme se o nich na tomto místě.

157 Obdobné řazení bychom mohli zachytit i u konstrukcí s posesivními adjektivy: *ta otcova nejmilejší hrdlička / otcova ta nejmilejší hrdlička*. To zřejmě pramení ze skutečnosti, že slovosledně se posesivní pronomina chovají velmi podobně jako posesivní adjektiva (srov. např. Piha 1992, s. 81–90).

158 Do této skupiny mimo to náležejí ještě některá neurčitá zájmena (*někteří, nějací*) plnící funkci neurčitých kvantifikátorů; pro tyto případy ovšem v našem materiálu scházejí příslušné doklady. (O pojetí neurčitých determinátorů jako kvantifikátorů viz kapitolu 3 *Nominální fráze, její pojetí ve složkové i závislostní syntaxi, klasifikace*.)

159 Vzhledem k nízkému počtu dokladů nerozlišujeme, zda se jedná o číslovky základní či řadové. Jak

rovněž pro totalizátory *každý* a *všechn* (Šmilauer *ibid.*; Vondrák *ibid.*; Tomsa 1912, s. 36). Tento stav doložený pro starší fáze češtiny a plně korespondující se stavem v češtině moderní by mohl mít indoevropské kořeny. Dominantní prenominální pozice numerálií byla potvrzena již dřívějšími výzkumy pragermánštiny, staroirštiny, slovanských i románských jazyků (viz Šmilauer *ibid.*). Podrobnější přehled umístění číslovek v současných světových jazycích demonstrující jejich dominantní antepozici nabízí též J. Rijkhoff (2002, s. 158–159). Pro výzkum slovosledu ve staré češtině se však, jak již bylo mnohokrát řečeno, ukazuje jako zásadní zejména slovosled těchto výrazů v latině; zde ovšem nepanuje úplná názorová jednotka: starší výzkumy (viz např. Marouzeau 1953, s. 23) soudí, že základní pozicí pro umístění numerálií v latinských frázích je postpozice, zatímco novější analýzy (Lisón Huguet 2001, s. 108; Spevak 2010, s. 246) dokládají jejich dominantní antepozici. V kombinaci s posesivy se pak mohou v latině uplatnit tato tři základní schémata (viz Spevak 2010, s. 261–262): Num > N > Poss / Num > Poss > N / N > Num > Poss. Na dominantní prenominální pozici kvantifikátoru *omnis* se vedle toho shodují všichni jmenovaní autoři.

9.1.3.1 NP (Num > Poss > N)

Prvním z uvedených typů jsou tedy fráze, jejichž dalším komponentem (mimo posesivní zájmeno) je kvantifikátor vyjádřený určitou či neurčitou numerálií. Výskyt tohoto typu fráze byl opět zaznamenán jen pro posesiva skupin A, C a vzhledem k fakticky nulové reprezentativnosti získaného materiálu je i u tohoto typu fráze nutno chápat zde předložené výsledky jako předběžné.

Jak vyplývá z níže uvedené tabulky 4 a jak rovněž zachycují doklady (12) a., (13), (14), jestliže se v NP objeví současně číslovkový výraz a tvar posesivního pronomina, číslovkový výraz se pravidelně nachází v prenominální pozici. Vedle toho pronominální posesivum buď zaujímá společně s numerálií prenominální pozici (viz doklady (13), (14)), nebo obsazuje pozici za dominujícím členem (viz doklad (12) a.). Z toho plyne, že se ve zkoumaném materiálu uplatňují následující 3 základní modely: Num > Poss > N (ev. bez sémantického odlišení Poss > Num > N) / Num > N > Poss. Fráze, v nichž by se oba komponenty NP nacházely v postnominální pozici (jak bylo výše zmíněno pro latinu), jsme v celém souboru staročeských textů nezaznamenali v žádném dokladu. Je tedy pravděpodobné, že pozice číslovkového výrazu před dominujícím členem v NP byla pevně ustálena již od nejstarších fází češtiny a k její změně nedocházelo ani pod silným vlivem latinských předloh – tato

---

ale uvádí M. Dryer (2007), v některých jazycích mohou existovat jisté rozdíly v slovosledném chování těchto druhů číslovek: zatímco číslovky základní spíše inklinují k postavení v prenominálním poli, číslovky řadové se častěji objevují v poli postnominálním. Pro latinu nicméně dokládá O. Spevak (2010, s. 246) v zásadě totožné slovosledné chování pro číslovky základní i řadové (pro základní 58% A : 29% P, pro řadové 57% A : 29% P).

stabilita pozice numerálií v NP by však mohla být výrazně podpořena skutečností, že i v latině (viz výše) byly zřejmě tyto výrazy prenomiální (viz Lisón Huguet *ibid.*; Spevak *ibid.*).

- (12) a. *Třetí syn jeho slul Deifebus, muž udatný a statečných rad i dómysluov plný.* TrojK 91v
 b. *Tertius vocabatur Deyfebus, vir strenuus et multa consiliorum discretione conspicuus.* HDT V, 44
- (13) a. *Tehdy sezvav dvanácte svých apoštolův, dal jim moc nad nečistými duchy {...}* BiblOL, Mt 10,1
 b. *Et convocatis duodecim discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum {...}* Vulg *ibid.*
- (14) *A potom otce svého, krále mocného, slovného a bohatého, dobrovolně opustivši, v sirobu se a na rozličné potom protivensvie se oddala, v neznámost dalekých a nepřátelských vlastí a v nejistú, výmluvnú milost, měvši sobě prvé v obyčeji, že svým pěti smyslóm byla převzděla, vlastnie sestry {...}* TkadLB 29r

Posesiva	anteponice	postponice	ante-cirkumponice ¹⁶⁰	post-cirkumponice ¹⁶¹	Σ
A skupina	7	0	1	9	17
B skupina	0	0	0	0	0
C skupina	2	0	1	6	9
Σ	9	0	2	15	26

Tabulka 4 Slovosled posesivních zájmen v NP typu Q > Poss > N (Num > Poss > N)

9.1.3.2 NP (Tot > Poss > N)

Dalším řídcem zastoupeným typem jsou fráze, jejichž rozvíjejícím komponentem je posesivní zájmeno a totalizátor. Vzhledem k nízkému výskytu této NP nelze z průzkumu vyvozovat zobecňující závěry, kvantitativní vyjádření slovosledného chování posesiva v tomto typu fráze slouží jen k ilustrativním účelům. Přesto se zdá, jak demonstruje níže uvedená tabulka 5 a současně doklady (15), (16), (17), (18), že pokud se ve staročeské frázi objevuje současně posesivní zájmeno a totalizátor, prosazují se dvě základní schémata: 1. Tot > Poss > N (viz doklad (17)), příp. řídkěji a bez sémantického odlišení Poss > Tot > N (viz doklad (18)), 2. Tot > N > Poss (viz doklady (15), (16)). Je patrné, že zcela ve shodě s dosavadními výzkumy se u totalizátorů uplatňuje jejich dominantní prenomiální pozice – a to buď současně s posesivním zájmenem (doklady (17), (18)), nebo pouze totalizátoru (doklad (16)).

¹⁶⁰ Tímto označením je míněna struktura Poss > N > Q (Num).

¹⁶¹ Tímto označením je míněna struktura Q (Num) > N > Poss.

Ani v jednom případě jsme nezaznamenali frázi s oběma postnominálními členy. Schémata s cirkumpozicí totalizátoru a posesiva se objevují zejména v překladových památkách a pravděpodobně i v tomto případě lze uvažovat o vlivu latiny, srov. např. doklad (15) a., b., (16) a., b. Jak je patrné z následující tabulky, převážně se jedná o schéma Tot > N > Poss (celkem 46 případů). Jen ojediněle se objevilo schéma opačné Poss > N > Tot, a to ve staročeské sbírce *Olomoucké povídky* (doklad (19)). Je ovšem otázkou, jestli je možno tento případ chápat jako NP [mé hříechy všecky] s postnominálním totalizátorem, či se spíše jedná o změnu větné struktury → NP [mé hříechy] všecky, přičemž totalizátor *všecky* zde neplní syntaktickou funkci kongruentního atributu, ale kopredikátu. Jistým argumentem pro toto tvrzení by mohl být doklad (18), z něhož je patrné, že přestože v latinské předložce je totalizátor (*totus*) postnominální, český překlad jej umísťuje do pozice prenominální.

Posesiva	ante pozice	post pozice	ante-cirkumpozice ¹⁶²	post-cirkumpozice ¹⁶³	Σ
A skupina	94	0	1	34	129
B skupina	1	0	0	4	5
C skupina	12	0	0	8	20
Σ	107	0	1	46	154

Tabulka 5 Slovosled posesivních zájmen v NP typu Tot > Poss > N

- (15) a. *Vece jemu Ježíš: „Milovati budeš pána boha svého ze všeho srdce svého, i ze vsie duše své, i ze vsie mysli své.“* BiblMlyn, Mt 22,37
 b. *Ait illi Iesus: diliges dominum deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua, et in tota mente tua.* Vulg ibid.
- (16) a. *Jestliže oko tvé pravé horší tě, vylup je a zavrz ot sebe, neb užitečno jest tobě, aby zhylnul jeden z údův tvých, nežli by všechno tělo tvé uvrženo bylo v oheň pekelný.* BiblMlyn, Mt 5,29
 b. *Quod si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum et proice abs te. Expedi enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum, quam totum corpus tuum mittatur in gehennam.* Vulg ibid.
- (17) *Protož kaj se hříechu s pravú pokorú, a pán Bóh bude tobě hotov odpustiti, jenž die a selhati nemóž, že „když hříešný učiní pokánie ze všech svých hříechův a učiní súd a spravdliovost a zachová má přikázanie, já na všecky jeho zlosti nevzpomenu, živ bude a neumře.“* HusDcerkaH 218v
- (18) a. *Pak král Polux, v náramné horlivosti hna na jednoho Trojánského, Eliach jménem, sebrav své všecky síly, raniv jej smrtedlně, s koně jej srazi.* TrojK 90v
 b. *Pollux itaque igne furoris accensus in quendam Troyanum, Elyacum nomine, quem ante se primum invenit, se viribus totis iniecit.* HDT III, 40

162 Tímto označením je míněna struktura Poss > N > Q (Tot).

163 Tímto označením je míněna struktura Q (Tot) > N > Poss.

- (19) *K niežto ona opĕt vece: „Jest liť spasitel zajisté všech mých hřiechuov, ráčí li, móžť mi dáti odpušťenie a mé hřiechy vsecky, chce li, móžť obmyti.“* PovOl 251v

Případy, v nichž se v prenominálním poli objevují struktury Tot > Poss / Poss > Tot, od sebe neodlišujeme, neboť proměny uvedených struktur nejsou sémanticky distinktivní, jak je možno se přesvědčit z již uvedených dokladů (17), (18).

9.2 Složená NP

9.2.1 NP (Poss > Adj > N)

Nominální fráze, jejíž řídicí jméno je současně rozvíjeno posesivním zájmenem a adjektivním modifikátorem,¹⁶⁴ byla ve zkoumaných textech doložena poměrně řídkým počtem dokladů. U zájmen skupiny A je možno zachytit přibližně stejné slovosledné chování, jakým se vyznačuje prostá NP. Navíc se ovšem objevují případy s cirkumpozicí, které demonstrují doklady (20), (21), (22), (23). V těchto slovosledných schématech zaujímají posesiva pozici na levé i pravé periferii NP, a to s přibližně stejnou frekvencí. Tento způsob uspořádání, typický pro latinu, se objevuje zejména v překladových památkách: mohli bychom tedy předpokládat, že do staročeského textu byl importován vlivem latinských pretextů. Jak je ale zřejmé z uvedených dokladů (20), (22), (23), o vlivu latiny lze uvažovat pouze v případě biblického textu.

- (20) a. *Ale já pravi vám, abyšte se nebránili zlému. Ale až kto tě udeří v **pravé líce tvé**, nasadť jemu i druhého.* BiblMlyn, Mt 5,39
 b. *Sed si quis te percusserit **in dexteram maxillam tuam** praebe illi et alteram.* Vulg ibid.
- (21) *A když sú přivedli na to miesto, na němž jí hlavu chtiešta stieti, uzřevše **její tvář překrásnú**, večešta k sobě {...}* PovOl 268v
- (22) a. *Pak ten král Peleus {...} měl bratra vlastního řečeného Esona, {...} kterýžto když dlúhého věku starostí byl obtiežen, sám sebe zpravovati nemoha, vzdal **své království tesalské** Peleovi, bratru svému mlazšíemu.* TrojK 79r
 b. *Hunc autem regem Pelleum {...} quendam fratrem Hesonem nomine {...} Qui dum longeve etatis senio gravaretur, se ipsum vix regere poterat. Et ideo **regni The-salie** gubernaculis multo minus longa sibi senectute confracto renunciavit et cessit moderamina regni Pelleo fratri suo.* HDT I, VI
- (23) a. *A Syn boží, jenž bieše syn jeho podlé tělesenství, z říše nebeské pro zlost jeho sstúpil s nebe, jenž učinĕn jest **svrchní lékař náš**.* GestaM 4r

164 K adjektivním modifikátorům řadíme všechna adjektiva mimo adjektiva dějová, která si uchovávají řadu syntaktických vlastností sloves, z nichž jsou derivována.

b. *Filius dei, qui erat de sua progenie, secundum carnem de imperio celesti propter nostram infirmitatem et iniquitatem descendit, qui factus est **noster medicus**.*
GR 454,13–15

Zajímavé pozorování přinášejí doklady obsahující pořadí jednotlivých složek fráze, které je v rozporu s hodnocením posesivních zájmen coby determinátorů. Jedná se o takové případy, kdy je posesivum ve frázi postponováno až za adjektivní modifikátor (viz doklady (24), (25), (26), (27)).

- (24) *Neb v Jezu Kristu, Synu božiem, netolik **k božskému jeho přirození** chýlí se to, ale také i k člověčíemu {...}* ŠtítSvátA 24 r
- (25) a. *Nebť já miením se rozmlúvaním ctnostným k tvé známosti popuditi, nebť se mně zdá hodné, aby urozenému hosti v **pilné jeho potřebě** od urozené dievky zdravá byla rada dána.* TrojK 84r
b. {...} *et me inhonesta intentione verborum affecto ad tui notitiam provocare. Dignum est equidem ut extraneo nobili et negotioso **salutis consilium** tribuatur a nobili.* HDT III, 19
- (26) a. *Tiberius císař kralováše v Římě, jenž, dokud říše nepřijal, múdrého vtípu, krásné výmluvy, štasten u boji bieše, ale potom, když byl císařem volen, složiv rytířské odění, nechav bojův, rozpusti se; lid římský velmě súžil, **vlastní své syny hubil**, radu starších zabil, skrovnost zavrhl.* GestaM 21v
b. *Tiberius regnavit, qui ante sumptum imperium erat prudens ingenio, clarus eloquio, fortunatus in bello {...} sed post resolutus milicie artibus nulla bella gerens populum romanum graviter affixit, **filios proprios** pluresque patricios et consules interfecit.* GR 44,13–16
- (27) *Králomoc jest rozkošná, jasná hvězda, ku podobenství mléka bílý, dobře vlašný, neb jest horký a mokrý, v **svrchniem svém stavu** obulažuje zlost Hladoletovu, když vejde v okršlek Hladoletův, pobledne, ačť z přirozenie jasný sám jest.* LékŽen 16v

Jak je z těchto dokladů zřejmé, posesivní zájmeno se v těchto případech nechová jako určitý determinátor, neboť umožňuje zaplnění pozice určené výlučně pro determinátor adjektivním modifikátorem. Tyto doklady však nejsou příliš frekvencované a objevují se zejména v památkách nepůvodních či určitou měrou závislých na latinské předloze. Pozoruhodné je, že jsme tento typ konstrukcí zaznamenali rovněž v moderní češtině – je totiž zastoupen v korpusu SYN2010, což ilustruje doklad (28). Na základě novočeské situace zachycené ČNK by snad bylo možno spekulovat o tom, že tento způsob uspořádání NP zachycený ve staročeských textech není pouze výsledkem cizojazyčného (latinského) vlivu, nýbrž že je symptomatickým toho, že se česká posesivní zájmena již od nejstarších fází češtiny nechovají jako prototypické určité determinátory (tato spekulace musí být ověřena dalším výzkumem).

(28) *To všechno ze sebe naráz vychrlil k velkému mému údivu.* (ČNK, SYN2010)

Také slovosled demonstrativních zájmen, který jsme zpracovali jinde (Navrátilová 2012b), dokládá postavení adjektivního modifikátoru před demonstrativním zájmenem v lineární řadě rozvíjejících výrazů NP, ovšem jen v zanedbatelném počtu (často sporných) případech. Je tedy zřejmé, že již ve staré češtině existují zásadní diference mezi posesivy a demonstrativy z hlediska jejich slovosledného chování v nominální frázi.

Posesiva	antepozice	postpozice	ante-cirkumpozice ¹⁶⁵	post-cirkumpozice ¹⁶⁶	Σ
A skupina	159	55	23	14	251
B skupina	4	10	1	5	20
C skupina	68	12	8	5	93
Σ	231	77	32	24	364

Tabulka 6 Slovosled posesivních zájmen v NP (Poss > Adj > N)

9.2.2 NP (N > NP.GEN {Poss > N_{gen}})

Další výsledky vyplývají ze zkoumání pozice genitivního modifikátoru v NP. Jak již bylo řečeno v úvodní části této knihy, oproti moderní češtině, v níž je adnominální genitiv striktně postnominální a jeho prenominální pozice je hodnocena jako mluvenostní (např. Uhlířová 1987, s. 40; NESČ: Heslo *Nominální skupina*), ve staré češtině se objevují v textech vysokého i nízkého stylu doklady s jeho umístěním v prenominální pozici. Tato skutečnost by mohla jistým způsobem narušit v úvodní části formulovanou hypotézu, že čeština již od svých nejstarších fází náleží k jazykům typu SVO. Jak zmiňuje např. J. Rijkhoff (2002, s. 276), jazyky náležející k typologii SVO mají genitivní modifikátor zpravidla postnominální.¹⁶⁷ Doklady adnominálního genitivu v prenominální pozici uvádí pro starou češtinu již J. Gebauer (1929, s. 84–85) i F. Trávníček (1956, s. 156–157). Podle J. Gebauera „určení vyslovené pádem prostým, předložkovým, příslovcem nebo větou bývá vloženo do výrazu určovaného, nebo stojí před výrazem určovaným“. Případy, které pak uvádí pro umístění adnominálního genitivu, jsou výlučně případy s prenominální pozicí (např. *k svatého Martina hrobu*). Vedle toho F. Trávníček (ibid.) rozlišuje mezi „jmenným genitivem, který není zřetelně předmětový“ typu *své ženy oči, ta nepořádnost myslí* – jeho postavení podle něj kolísá mezi prenominální a postnominální pozicí, a mezi „genitivem předmětovým“ (tj. genitiv rozvíjející substantiva

¹⁶⁵ Tímto označením je míněna struktura Poss > N > Adj.

¹⁶⁶ Tímto označením je míněna struktura Adj > N > Poss.

¹⁶⁷ Tato hypotéza je založena na principu „Principle of Head Proximity“ (viz Rijkhoff 2002) vycházejícím z výzkumů slovosledné typologie J. Greenberga (1963) a J. A. Hawkinse (1983).

derivovaná z tranzitivních sloves typu *toho hlasu zjevenie*), jenž zaujímá mnohem častěji pozici před svým dominujícím jménem.

Při zkoumání slovosledu posesiv ve frázi s adnominálním genitivem, resp. s genitivní frází, je zapotřebí vymezit tyto základní pozice: 1. pozice N_{gen} ve vztahu k N, 2. pozice posesiva ve vztahu k N_{gen} . Jak je možno vidět z níže uvedené tabulky, ve staré češtině jednoznačně převládá postavení genitivního komplementu v postnominální pozici (viz doklady (32), (33), (34)); jeho prenominální umístění je sice rovněž doloženo, ale s nepřilíživou vysokou frekvencí. V rámci těchto případů, tj. s prenominálním genitivním komplementem, je možno postihnout jistou souvislost mezi umístěním celé genitivní fráze vůči řídicímu členu fráze a umístěním posesiva vůči svému dominujícímu N_{gen} . V případě, že celá genitivní fráze zaujímá vůči svému dominujícímu jménu prenominální pozici, zaujímá tutéž pozici vůči svému řídicímu jménu (N_{gen}) rovněž posesivní zájmeno. Tuto situaci demonstrují doklady (29), (30), (31). Avšak vzhledem k velmi nízkému, a tedy i nereprezentativnímu počtu dokladů nelze toto pozorování zobecňovat.

pozice genitivu	pozice posesiva	posesiva sk. A	posesiva sk. B	posesiva sk. C	Σ
	antepozice	23	5	5	33
$N_{gen} > N$	postpozice	7	0	2	9
	antepozice	89	12	32	133
$N > N_{gen}$	postpozice	114	21	77	212
Σ		233	38	116	387

Tabulka 7 Slovosled N_{gen} a posesivních zájmen jím dominovaných v NP

- (29) a. *A mnohým jsúci trdná vzdycháním, velmi pilně mysléše sama v sobě, kterak by mohla své lásky plápol uhasiti splněním své žádosti.* TrojK 83v
 b. {...} *et multis fatigata suspiriis satis solícite cogitat in seipsa qualiter sui ardoris flammis posset occurrere per satisfactionem proprie voluptatis.* HDT II, 18
- (30) „*Od tebe, matko milá, všie chvály duostojná, přišla nám jest světlost, ješto osvietila našich srdcí temnost.*“ KristE 218r
- (31) *Aby člověk uměl dáblu k jeho důvodóm odpověděti, musí znamenati: prvé, aby svého života přirozenie znamenal; neb člověka nezpůsobilého v přirození brzy dábel zklamá, jako tesklivého, hněvivého a bláznivého.* HusDcerkaH 217v
- (32) *A ten, ktož mši slúží, ten to jméno přečta jiným bratřóm povie a toť sem byl dávno slýchal praviec a já sem tázal o to mnichów, bylo li by tak, ale nechtěli sú mi to dlúho pověděti, až sem jim řekl, že divové boží nemají zatajeni býti, neb jeho divové sú svědectvie jeho moci, jakož psáno stojí v žaltáři.* CestMandM 131r
- (33) a. „*Najmilejší i moji věrní! Poněvadž se vám to zdá nepodobné, abych obě oči svému synu kázal vyvrci, slyštež mě: Oči syna mého sú oči moje.*“ GestaM 31v
 b. *Carissimí, ex quo ita est, audite me! Oculi mei sunt oculi filii mei et e converso.* GR 348,12–13

- (34) *Ale svým die: Vy ne tak budete jako pohané, žádající se velebiti jedni nad druhé, ale v rovnosti a skrze pokoru pod jiné službu se nižíce, jakož údové těla našeho to ukazují, kterak nižádného vyššení mezi nimi není.* ChelčLid 96v

Naše zkoumání nepotvrdilo výše zmíněné Trávníčkovo tvrzení, že ve staré češtině k antepozici spíše tenduje genitivní komplement, jenž je modifikátorem dějových, příp. činitelských jmen. Z celkových 42 dokladů anteponované genitivní fráze jsme zaznamenali pouze 12 frází, jejichž dominujícím členem bylo dějové/činitelské jméno. Zdá se, že o umístění adnominálního genitivu v NP spíše než slootovorná kategorie rozhoduje typ staročeské památky – téměř všechny případy anteponovaných genitivních frází se objevovaly v překladových památkách nebo v textech vzniknuvších pod určitým vlivem latiny (Gn BiblOl, Gn BiblMlyn, Mt BiblDrážď, Sk BiblLitTřeb, Gesta, TrojK, ŠtítSvát, PovOl, Krist). V tomto ohledu by bylo rovněž možno uvažovat o syntaktickém vlivu latiny, pro niž je slovosledná variabilita v umístění genitivních frází příznačná (např. Spevak 2010, s. 265 dokládá cca 50 % antepozice : 50 % postpozice). Nicméně ze srovnání staročeského biblického překladu s latinskou Vulgátou vyplývá, že případy dokládající doslovné převody latinská NP → staročeská NP (viz např. doklad (29) a., b.) jsou ojedinělé. Ve většině případů se latinská a staročeská schémata neshodují, a to 1. buď slovosledně (zatímco v latinské verzi jsou genitivní fráze postnominální, ve staročeských textech jsou prenominální – viz doklad (35) a., b.), anebo 2. lexikálně (viz doklad (36) a., b.). Je tedy zjevné, že vliv latinského slovosledu na umístění celé genitivní fráze do prenominální pozice je minimální.

- (35) a. „*Tehdy se vzeštkvie spravedlní jako slunce v jich otcé království.*“ BiblDrážď, Mt 13,43
 b. *Tunc iusti fulgebunt sicut sol in regno patris sui.* Vulg ibid.
- (36) a. *Neb David za svého národa, když jest podle vuole božie kraloval, potom umřel i přiložen jest k svým otcem v hrob, a ten jest viděl svého těla shnitie.* Bibl-LitTřeb, Sk 13,36
 b. *David enim sua generatione cum administrasset voluntati Dei dormivit et adpositus est ad patres suos et vidit corruptionem.* Vulg ibid.
- (37) *Hrazský komorník, jmaje toho úřada s sobú komorníka, i požen s jeho sbožie trhem v tom městě, kdež ot úřada komorníka pojal.* Rožmb I,39

Jeden příklad prenominálního genitivu (zde citovaný v dokladu (37)) byl nalezen i v *Knize rožmberské*. O umístění adnominálního genitivu před řídicí výraz fráze ve staré češtině se (v souvislosti s *Knihou rožmberskou*) zmiňuje už V. Vondrák (1908), podle něhož je tato prenominální pozice pozůstatkem praslovanského stavu (v praslovanštině podle něj byla tato genitivní fráze pravidelně prenominální¹⁶⁸).

168 O frekventované antepozici adnominálního genitivu ve staroslověnštině píše mj. R. Večerka

Z uvedeného výkladu tedy plyne, že antepozice adnominálního genitivu ve staré češtině může být zřejmě způsobena dvěma hlavními vlivy: 1. jedná se o velmi starobylé slovosledné schéma genitivních frází, které se ve starších vývojových fázích češtiny objevuje jako dědictví praslovanské syntaxe; 2. jeho uchování mohl stimulovat vzor latinských slovosledných schémat vyznačujících se častým umístěním těchto frází v prenominálním poli. Tato skutečnost kromě toho poukazuje na to, že antepozice adnominálního genitivu výrazně překračuje hranice praslovanštiny, její kořeny bývají zpravidla kladeny do období indoevropského jazykového společenství (viz např. B. Delbrück – cit. dle Šmilauera 1930, s. 203,¹⁶⁹ Behaghel 1930, s. 43–63). Nicméně z výše uvedené tabulky vyplývá, že vzhledem k poměrně nízkému výskytu anteponovaného adnominálního genitivu nelze předpokládat, že by se jednalo o konstrukci pro staročeskou syntax typickou. Z tohoto důvodu nepovažujeme ojedinělé doklady této antepozice za dostatečný argument pro závěr, že by se čeština 14. a 15. století měla vyznačovat jinou slovoslednou typologií (než SVO). Pokud jde o postavení posesivních zájmen v genitivních frázích, zdá se, že pozice celé genitivní fráze může mít určitý vliv i na umístění samotného posesiva – zatímco v případě prenominálního genitivu bývá zřejmě prenominální i possessivum, v případě postpozice celé genitivní fráze se objevuje jistá tendence umístit do postpozice ve vztahu k řídicímu N i samotné posesivní zájmeno (srov. doklady (33), (34)). Toto tvrzení by ovšem bylo zapotřebí podložit materiálově rozsáhlejším výzkumem slovosledu dalších výrazů genitivních frází.

9.2.3 NP (N > PP)

Fráze, jejichž rozvíjejícím členem je předložková fráze, představují z celého souboru všech NP jen nepatrné procento dokladů. Ve svém slovosledném chování se podobají frázím s genitivním komplementem, neboť v moderní češtině se stejně jako fráze genitivní vyskytují výlučně v postnominálním poli, jejich prenominální pozice je opět možná jen v mluveném jazyce. Z velmi malého počtu dokladů není možno vyvozovat obecně platná pravidla jejich slovosledného chování, nicméně, jak ukazuje tabulka 8, ve staré češtině se v umístění předložkové fráze prosazuje podobná tendence jako v současné češtině. Antepozice celé předložkové fráze před řídicím výrazem fráze se neobjevila v žádném případě, její výskyt je vždy vázán na postnominální pozici (viz doklad (38), (39), (40)).

(2006, s. 221). Podle něj se jedná o zcela knižní staroslověnský neologismus, inspirovaný zejména řeckými předlohami. Nadto některé případy s antepozicí mohou být podle něj podpořeny i aktuálním členěním.

169 Bohužel se nám nepodařilo zjistit primární zdroj, který V. Šmilauer citoval.

- (38) *A když se zpoviedala, **pokánie za své hříechy** až do své smrti učinila a v dobrém svůj život dokonala.* PovOl 252v
- (39) a. „*Snábdějte, aby své spravedlnosti nečinili před lidmi, kdež oni vidie, neb jinak nebudete mieti **odplaty u vašeho otcě**, jenž jest v nebesiech.*“ BiblDrážď, Mt 6,1
 b. *Attendite, ne iustitiam vestram faciatis coram hominibus, ut vi deamini ab eis; alioquin **mercedem non habetis apud Patrem vestrum**, qui in caelis est.* Vulg ibid.
- (40) *A to, ež jest s námi jako **pomocník v potřebách našich**, potkajme, volajíc k němu v svých potřebách!* ŠtítSvátA 20r

pozice PP	pozice posesiva	posesiva sk. A	posesiva sk. B	posesiva sk. C	Σ
	antepozice	0	0	0	0
PP > N	postpozice	0	0	0	0
	antepozice	46	6	8	60
N > PP	postpozice	15	3	7	25
Σ		61	9	15	85

Tabulka 8 Slovosled posesivních zájmen v PP a pozice této fráze vůči řídicímu N

Z předložené tabulky je zřejmé, že postavení všech posesivních zájmen z hlediska jejich slovosledného chování v předložkových frázích koresponduje s pozicí posesiv v prostých frázích, nicméně vzhledem k řídké frekvenci těchto typů frází není možno těmto výsledkům přisuzovat obecnou platnost.

9.2.4 Ostatní zjištěné případy

Ve zkoumaném korpusu textů se objevilo rovněž několik nečetných případů rozvých genitivních frází, frází se dvěma adnominálními genitivy, případně frází s genitivem a předložkovou frází. Posledními dvěma uvedenými typy se zde vzhledem k zanedbatelnému počtu dokladů (pro genitivní fráze 6 dokladů, pro fráze s komplementem a adjunktem 4 doklady – viz např. doklady (41), (42)) dále nezabýváme.

- (41) a. *A pad poklonil sem se a pomodlil sem se pánu bohu pána mého Abrahama, jenž mě jest vedl praví cestú, abych usnubil **dceru bratra pána mého** synu jeho.* BiblMlyn, Gn 24,48
 b. *Pronusque adoravi Dominum, benedicens Domino Deo domini mei Abraham, qui perduxisset me recto itinere, ut sumerem **filiam fratris domini mei filio eius.*** Vulg ibid.
- (42) a. *Postavím duhu mú v nebeských oblaciech a to bude **na znamenie mého slibu mezi mnú a mezi zemí.*** BiblMlyn, Gn 9,13

b. *Arcum meum ponam in nubibus, et erit signum foederis inter me et inter terram.* Vulg ibid.

V případě rozvitých genitivních frází bylo celkem zaznamenáno 55 dokladů – z toho 9 dokladů tvořily případy s prenominální genitivní frází (všechna posesiva byla vůči svému řídicímu N_{gen} rovněž v prenominální pozici – viz doklad (43)), 46 dokladů genitivních frází se nacházelo v postnominální pozici (23 posesiv zaujímallo vůči N_{gen} antepozici {viz doklad (45)}, 23 postpozici {viz doklad (44)}).

- (43) *Múdrost svú takés světu ukázal u bezčíslném zřiezení světa, v rozličných tvářích přirození a ve všech věcech v divném zpuosobení, ale ještě s třetie částky neukázal, svého svatého božstvie milosti.* KristE 187r
- (44) a. *A pro milost, kteréž měla k tobě, sama se dědičstvie svého zbavila a královstvie otce svého starého i slavného nepoctivě opustila a z pokladu jeho najdražšieho jej obhlípila a tobě jej k tvé věčné slávě zjednala.* TrojK 85v
 b. {...} *cum tui amoris causa se ipsam hereditario septro privaverit, et senem patrem irreverenda reliquerit, thesauri sui cumulo spoliatum, et paternas sedes deserens propter te elegit exilium* {...} HDT III, 24
- (45) a. *A když k hradu se přibližováše, pravú nohu na chřbet pěkného svého koníka jeda vložil a levú po zemi šel.* GestaM 26v
 b. *Dumque castro domini sui appropinquaret, dextrum crus super dorsum canis sui velut equitans posuit, per alterum gradiendo* {...} GR 474,17–19

Mimo výše uvedené případy stojí ještě NP, jejichž dominujícím jménem je substantivum a modifikátorem dějové adjektivum zachovávající syntaktické pozice fundujících sloves. V celém analyzovaném korpusu textů bylo nalezeno pouze 9 takových případů (viz např. doklady (46), (47)). Do analýzy jsme ovšem nezahrnuli případy, kdy je dominujícím výrazem fráze dějové adjektivum a celá adjektivní fráze stojí ve funkci predikativu (viz doklad (48)).

- (46) *„Protož, milá Matko božie, když jsi tak milostiva, my tebe, hříšní, prosíme, aby skrze to svaté jméno, že si i slóveš Matka božie, ráčila před tvým milým synem za ny prositi, abychom tento zlý svět přejdúce, tvého milého syna [z tebe narozeného] svýma očima ohlédali a s ním v nebesiech bydlili na věky věkóm.“* KristE 223v
- (47) a. {...} *v ty časy kralováše jeden král urozený, slavný a bohatý jménem Peleus, maje manželku svú [jménem Tetis nazvanú], z jichžto manželstvie posel onen tak silný i tak udatný muž Achilles.* TrojK 78v
 b. {...} *regnabat tunc temporis rex quidam iustus et nobilis nomine Pelleus cum eius consorte Thetide nuncupata. Ex quorum matrimonio processit vir ille tam fortis tam animosus tam strenuus denominatus Acchilles.* HDT I, 5
- (48) *Točíš tak jest člověčí rozum v své žádostí [zpusobený], že se dálež dálež, vyšěz*

výšež v neznamenitých věcech rozvodě ptá i tieže, otkud jest co pošlo a na čem co lpi
a které všeliká věc skonání má. BiblOI Gn, Předmluva

Vzhledem k nízkému počtu dokladů nelze formulovat obecná pravidla pro slovosledné chování těchto adjektivních frází vůči dominujícímu jménu ve staré češtině – umístění samotného adjektiva a jeho rozvíjejících členů; zdá se však, že převládá (8 z 9 dokladů) schéma: (Poss) > N > (Poss) > modifikátor adjektiva > AdjD, přičemž pozice posesiva je v tomto případě neustálena (4 A : 5 P). Pouze v jednom případě jsme zaznamenali schéma: (Poss) > modifikátor adjektiva > AdjD > N (viz doklad (49)).

- (49) *Ale nad to nade všechno předivné spojenie člověčství s božstvím, jako dnes pamatujem Syna božieho, pravého Boha, v pravém člověčství narozenie, když jest v sobě našeho [pod anděly poníženého] přirozenie ráčil nad anděly povýšiti.* ŠtítSvátA 22v

Výzkum slovosledného chování deverbativních adjektiv by vyžadoval mnohem detailnější rozbor neomezený pouze na fráze s posesivními zájmeny – takto koncipovaná analýza by však překročila rámec této práce.

Nejinak je tomu i u případů rozvitých NP s více komponenty umístěnými v prenominální a postnominální pozici. Takovéto druhy frází nejsou nikterak frekventované, řada typů složených jmenných frází se v celém korpusu objevila pouze jedenkrát (tyto izolované případy tedy do analýzy vůbec nezahrnujeme). Jedná se například o následující konstrukce: Adj > N > NP.GEN (Poss > Adj > N_{gen}) (viz doklad (53)), Adj > N > Poss > Adj (viz doklad (54)), Dem > N > Poss > PP > Adj (viz doklad 55)) apod. Následující tabulka 9 zachycuje slovosled posesivních zájmen ve frázích s vyšším počtem výskytu než 5, např. doklad (50) ilustruje frázi Adj > N > NP.GEN, doklad (51) frázi Tot > N > NP.GEN, doklad (52) frázi Num > N > NP.GEN.

struktura NP	pozice posesiva		pozice dalšího výrazu		pozice dalšího výrazu		Σ
	A	P	A	P	A	P	
Adj > N > NP.GEN ¹⁷⁰	15	11	23	3			26
Tot > N > NP.GEN	6	9	15				15
Num > N > NP.GEN	4	3	7				7
Poss > Dem > Adj > N	7	2	6	3	8	1	9

Tabulka 9 Další případy složené NP a pozice posesiv v těchto frázích¹⁷⁰

- (50) a. *A hned ustavše a rychle se oblekše, Medea, otevřevši drahú skříní svých pokladův, mnohé věci a výborné vyňala jest {...}* TrojK 86r

¹⁷⁰ Antepozicí a postpozicí v případě genitivní fráze máme na mysli umístění posesivního zájmena ve vztahu k N_{gen}.

- b. {...} *Medea suorum apertis scriniis thesaurorum, multa ab illis exceptit* {...} HDT III, 25
- (51) *Kteřížto bez bolesti, sedieci na poduškách postavcových a u měkkosti života jich život postavila, toť sú synové prokletí, ješto sú Boha beze cti učinili před jeho nepřátely a před očima všech, jenž se jemu posmívali a jménu jeho svatému se rúhají pro jich mnohé bláznovství. Kteřížto všechny tráveniny mateře své vylili sú.* ChelčLid 98v
- (52) a. „Ej, syn tvój dceru vzhopiv, násilím ji poddával.“ Uslyšav to král, přikázal, aby **obě oči syna jeho** byly vyvrženy. GestaM 31r
 b. „Ecce unicus filius vester unicum filiam meam rapuit et vi oppressit.“ Rex hoc audiens commota sunt omnia viscera eius et precepit, ut **duo oculi filii sui** eruerentur. GR 348,3–5
- (53) „Kterak to muož býti, by tak neobsežná moc, jiežto všecken svět smysly nemuož obklíčiti, by tak se mohla **v malé schráně jejího svatého života** schrániti?“ KristE 194r
- (54) „Ó, Pane Bože, smiluj se nade mnú podle velikého milosrdenství tvého, smiluj se nade mnú **pro milú matku tvú předuostojnú** a vysvobod mě od toho mrzkého a biedného diábla {...}“ PovOl 253v
- (55) „A já **pro tu lásku jich k nám velikú** postúpila sem jim lože svého.“ PovOl 275r

Jak je z uvedené tabulky a z citovaných dokladů patrné, ve stč. textech lze vy-
 pozorovat jistou tendenci v slovosledném chování jednotlivých členů NP – zatímco
 postavení posesivního zájmena silně kolísá mezi antepozicí a postpozicí (zejména
 ve vztahu k N_{gen}), další komponenty NP se převážně umísťují do prenominálního
 pole (jedná se o číslovkové výrazy, totalizátory, demonstrativa a adjektiva). Vzhle-
 dem k nízkému počtu dokladů nelze ovšem z tohoto pozorování vyvozovat katego-
 rické závěry, může se jednat o nahodilé doklady.

9.3 Shrnutí

Výzkum realizovaný v této kapitole ukázal následující výsledky:¹⁷¹

1. V případě NP typu Poss > N zachycuje analýza výsledky shodující se s vý-
 sledky zjištěnými pro jednotlivé skupiny posesivních zájmen (tj. mírně dominující
 prenominální pozice je doložena pro posesiva skupiny A, pro posesiva skupiny B
 i C je příznačné spíše kolísání mezi prenominální a postnominální pozicí).

2. Mezi slovosledným chováním posesiv a jiných rozvíjejících členů NP lze
 pozorovat jisté difference – posesivní zájmena ve frázích oscilují mezi umístěním

171 Vzhledem k nestejnomyšlnému zastoupení jednotlivých NP a k dominantnímu výskytu nerozvitě
 NP (Poss > N) (cca 77%) nejsou výsledky předložené pro slovosledné chování jednotlivých skupin po-
 sesivních zájmen ve stejné míře validní.

v prenominální a postnominální pozici, kdežto některé typy rozvíjejících členů preferují v NP konkrétní pozici (např. u numerálií, totalizátorů či demonstrativ je to pozice prenominální).

3. Na základě dokladů zachycujících posesivum v pozici před adjektivním modifikátorem (Poss > Adj > N) lze konstatovat, že se posesivní zájmena ve staré češtině nechovají prototypicky jako určité determinátory, neboť umožňují, aby adjektivní modifikátor obsadil pozici vyhrazenou výlučně pro determinátor fráze. Jak ukázal dřívější výzkum (srov. Navrátilová *ibid.*), demonstrativní zájmena toto řazení neumožňují. Je tedy zřejmé, že se již od nejstarších fází češtiny objevují jisté difference mezi slovosledným chováním posesivních a demonstrativních zájmen, které by mohly být i určitým argumentem pro hodnocení posesivních zájmen coby modifikátorů NP, nikoli jejich determinátorů (viz např. již výše cit. Perissutti 2003; Čermák 2011; ESČ: Heslo *Determinace*; Bailyn 2012).

4. Naše analýza rovněž potvrdila to, co bývá zmiňováno autory jednotlivých kompendií dějin češtiny (zejména J. Gebauerem, F. Trávníčkem) v souvislosti s umístěním adnominálního genitivu – ve staré češtině bývá často prenominální. Počet takových případů je však ve srovnání s počtem jeho dokladů v postnominální pozici v menšině. V rámci chování posesivních zájmen ve vztahu k N_{gen} lze pak zaznamenat jisté difference v případě prenominální a postnominální pozice celé genitivní fráze: v případě prenominální genitivní fráze posesiva rovněž tíhnou k umístění do prenominální pozice, v případě postnominální genitivní fráze se také posesiva umísťují do postnominální pozice. Jedná se tedy o jakousi „analogii“ v řazení rozvíjejících členů ve vztahu k dominujícímu jménu.

5. V případě, že je NP modifikována předložkovou frází, je možno v rámci slovosledu pozorovat poněkud odlišné výsledky oproti dokladům s frází genitivní: 1. předložková fráze nikdy nezaujímá pozici před řídicím výrazem fráze, 2. pro slovosled posesivního zájmena v rámci této předložkové fráze máme doloženo v podstatě jeho identické chování jako v nerozvíté NP typu Poss > N. Zdá se tedy, že typ „postmodifikujícího členu“ fráze, tj. komplementu a adjunktů, by mohl jistým způsobem ovlivňovat i slovosledné chování rozvíjejících členů uvnitř své vlastní fráze – v případě komplementu pozorujeme jistou provázanost mezi umístěním jeho vlastních rozvíjejících členů a jeho umístěním ve frázi, zatímco v rámci předložkové fráze tato propojenost zcela zjevně absentuje.

10 APOZICE, KOORDINACE

V následující kapitole jsou popsány další případy NP s posesivními zájmeny, které nebyly v předchozím výkladu (viz kapitolu 9) zachyceny. Jedná se o NP v apozičních skupinách a o NP s posesivními zájmeny v koordinačních strukturách. Z hlediska interpretace staročeských dokladů představují koordinace a apozice v naší práci dva zcela protichůdné jevy. Tato odlišnost se projektuje rovněž do způsobu zpracování obou syntaktických fenoménů, který je v této kapitole předložen. Výzkum NP s posesivními zájmeny v apoziční skupině přinesl poměrně jednoznačné výsledky slovosledného chování těchto zájmen v apoziční skupině – výklad je tedy soustředěn zejména na popis jednotlivých případů, na frekvenční analýzy a na komparaci staročeského a latinského slovosledu posesivních zájmen v apoziční skupině. Vedle toho výzkum slovosledu posesivních zájmen v koordinačních strukturách zachytil zcela nejednoznačné, vágní výsledky, na jejichž základě lze pouze dedukovat, že mezi slovosledem posesivních zájmen v NP a koordinací neexistuje ve staré češtině bližší spojitost. Výklad o NP s koordinací je tedy soustředěn především na popis jednotlivých typů koordinačních konstrukcí a demonstrování doložených příkladů. Z téhož důvodu v rámci tohoto popisu neuvádíme ani frekvenční analýzy.

10.1 Apozice

Apozice představuje nejednoznačně pojímaný jev, a to nejen v české lingvistice (srov. např. Steinitz 1969, Quirk 1972). Je to způsobeno zejména možnostmi dvojího chápání apozice, která znesnadňuje její bližší a přesnější vymezení, a to 1. jako větného členu, 2. jako syntaktického vztahu. V české lingvistice 20. století se postupně vytvořily dva tábory, které představují zastánce prvního, či druhého

vymezení apozice. Mezi zastánce pojetí apozice jako větného členu patří zejména V. Mathesius (1947), V. Šmilauer (1966), J. Bauer a M. Grepl (1972), naproti tomu vymezení apozice jako syntaktického vztahu lze náznakově spatřit u F. Kopečného (1962), více pak později u V. Hraběte (1964) či K. Svobody (1972). V MČ 3 (s. 418–435) je apozice definována jako jeden z typů zmnožení syntaktické pozice a označována termínem adordinace; členy apoziční skupiny zaujímají ve formální struktuře věty tutéž syntaktickou pozici a tutéž pozici zaujímají i v rámci aktuálního členění. Obdobný výklad podává též Štícha et al. (2013, s. 549–550) a v zásadě i SČ (s. 345–350), která apozici označuje jako „komplexní větný člen“ (členy apozice jsou podle autorů „potenciálně koreferenční“). Podobnou definici lze nalézt i v Panevové et al. (2014, s. 20–22, 149). Podrobnější přehled o jednotlivých přístupech je možno získat například ve studii E. Koktové (1977), Z. Hlavsy (1986) či v ESČ: Heslo *Apozice* či v NESČ: Heslo *Apozice*.¹⁷²

Ve výzkumu realizovaném v této práci za apozici pokládáme pouze případy s nerestriktivním spojením členů, tj. takové případy, kdy aponované výrazy jsou k základnímu výrazu přiřazeny volně, což se v nové češtině projevuje nesplyvavou intonací; např. v SČ (s. 346) je tento typ apozice označován jako tzv. volná juxtaapozice, jinde (viz např. Koktová 1977) jako volná apozice. Ve starších syntaktických popisech (viz např. Šmilauer 1966) jsou takové případy hodnoceny jako přístavek.

Z našeho výzkumu staročeských textů plyne (jak demonstruje níže uvedená tabulka 1 a graf 1), že se u všech skupin¹⁷³ posesivních zájmen dominovaných aponovaným výrazem projevuje jistá tendence k jejich umístění do postnominální pozice.

O této tendenci se pro starou češtinu zmiňuje již F. Trávníček:

V přístavku bývá adjektivní přívlastek častěji za svým substantivem než před ním. Na př.: *Mojžieš, muž svatý Štít., (...) skrze Elizea, slúhu svého Hus.*

(Trávníček 1956, s. 153)

Otázkou ovšem zůstává, proč k této frekventovanější postpozici modifikátorů aponovaných výrazů ve starších vývojových stádiích češtiny dochází. Zda tendence k postponování rozvíjejících členů vychází ze samotné povahy apozice, anebo je zapříčiněna externími vlivy cizojazyčných (latinských) předloh.

Určité východisko pro druhou z možností nabízí ve své monografii O. Spevak (2010, s. 253), jež se zmiňuje o převládající postpozici latinských posesivních zájmen (nemluví tu ovšem o případech s apoziční skupinou), pokud tato posesiva stojí ve frázích nesoucích informace o vztahu rodinném či podobně blízkém, srov.:

172 Jak je uvedeno např. v NESČ (ibid.), mimo to mezi adordinovanými členy mohou existovat různé významové vztahy (např. vztah identifikace, explikace, klasifikace, výčtu či shrnutí).

173 U zájmen skupiny B nejsou ovšem tyto výsledky vzhledem k nízkému počtu dokladů validní.

Secondly, possessives referring to relatives and familiars such as *frater meus* ‚my brother‘ or *amicus meus* ‚my friend‘, are regularly placed after the head noun, provided that the conditions for expressing the possessive are fulfilled.

(Spevak *ibid.*)

Pokud se tedy v latinské apoziční skupině objeví NP referující o vztahu „příbuznosti“, posesivum dominované aponovaným výrazem je umístěno v postnominálním poli své fráze (o těchto typech apozice více viz Spevak {2014, s. 310}). V našem korpusu dokladů NP v apozici se v drtivé většině objevují právě takové případy, ve kterých daná NP v apozici podává referenci o vztahu rodinném či podobně blízkém (srov. níže uvedené doklady (1) a., (2) b., c., (3), (4) a., (5) a., (6), (7)).

Mohli bychom tedy předpokládat, že vysoký počet dokladů postnominální pozice je v případě apozice způsoben doslovným překladem/převodem latinských frází. Tuto domněnku nadto podporuje konfrontace některých latinských pretextů a jejich českých překladů (adaptací), z nichž vyplývá, že staročeská postpozice má v četných případech předlohu v latinské postpozici (srov. např. doklad (1) a., b., (2) b., c., d., (4) a., b., (5) a., b., (6), (7)).

Mimo to je poměrně zásadní ještě jedna skutečnost, a to ta, že převážná část dokladů (141 dokladů z celkového počtu 203) je zastoupena právě v biblickém textu, který se, což bylo již mnohokrát zmíněno, vyznačuje z hlediska slovosledu poměrně velkou závislostí na své latinské předloze (počínaje druhou staročeskou biblickou redakcí). Souhrnně je v biblických překladech antepozice posesiva v apozici zastoupena 64 doklady ku 77 dokladům postpozice; na tomto místě je nutno zdůraznit, že velké procento (cca 68 %) biblických dokladů pochází z textu *Genesis Bible olomoucké* i *Bible mlynářčiny* (tím je zřejmě způsobena i poměrně vysoká frekvence prenominální pozice v biblickém textu).¹⁷⁴

V menší míře pak další doklady postnominálních posesiv v apozici pocházejí rovněž z překladových památek – *Gesta Romanorum* (2 A : 9 P), *Trojánské kroniky* (1 A : 14 P) a *Olomouckých povídek* (3 A : 6 P), srov. doklady (3), (4) a., b., (5) a., b., přičemž v některých případech (viz doklady (4) a., b., (5) a., b.) má umístění v postnominální pozici rovněž oporu v latinském pretextu.

Vedle toho se ve staročeském textu *Života Krista Pána* objevují případy s posesivními zájmeny, která jsou v apozici rovněž postnominální. I tyto případy jsou převážně věrnými citacemi biblického textu – výše bylo zmíněno, že v této památce existuje velmi úzká relace mezi postpozicí posesiv ve frázi a případy s doslovnými citacemi biblického textu. Pravděpodobně se zde tedy opět jedná o transfer latinský slovosled → staročeský slovosled (viz níže uvedené doklady (6), (7)).

¹⁷⁴ Jak bylo již mnohokrát zmíněno, v případě SZ byl nový překlad bible (jenž se z hlediska slovosledu vyznačuje větší závislostí na latinské Vulgátě) pořízen až ve třetí biblické redakci.

- (1) a. „Jozefe, synu Davidóv, neroď se báti přijieti **Marie**, [**manželky tvé**]; neb to, co se v nie narodilo, z ducha svatého jest.“ BiblMlyn, Mt 1,20
 b. {...} *Ioseph, fili David, noli timere accipere **Mariam**, [**coniugem tuam**], quod enim in ea natum est de spiritu sancto est.* Vulg ibid.
 c. {...} „Ozěpe, synu Davidóv, neroď se báti pojieti **Marie**, [**tvé ženy**]. Neb co se jest v niej zarodilo, ot Duchu svatého jest.“ BiblDražď ibid.
 d. {...} „Jozefe, synu Davidóv (tověz rodu Davidova), neboj se přijieti **Marie**, [**své ženy**]; neb to, což se jest v niej narodilo, to jest skrzě ducha svatého.“ BiblOl ibid.
- (2) a. {...} *A uslyšav, že Archelaus kralováše v židovství **miesto Heroda**, [**svého otce**], báše se tudy jíti.* BiblDražď, Mt 2,22
 b. {...} *a když uslyšě, že Archelaus kraluje v židovské zemi **miesto Heroda**, [**otce svého**], bál se tudy jíti.* BiblOl ibid.
 c. {...} *a uslyšav, že Archelaus kraluje v židovské zemi **miesto Erodesa**, [**otce svého**], bál se jest tam jíti.* BiblMlyn ibid.
 d. {...} *Audiens autem, quia Archelaus regnaret in Iudaea **pro Herode**, [**patre suo**], timuit illuc ire.* Vulg ibid.
- (3) *A po malé chvíli ten jistý nemocný, jsa učiněn jako malomocný, velmi krásný se ukázal, bera se do nebes, a **Julianovi**, [**hospodáři svému**], řekl: „Juliane, Pán Buoh mě k tobě poslal, zvěstuje tobě, že jest pokánie tvé přijal {...}“* PovOl 275v
- (4) a. *Potom také **císařová**, [**macocha jeho**], až na smrt nemocna bieše a mnozí lékaři biechu přivedeni, jenž o její zdraví biechu zúfali.* GestaM 3r
 b. *Post hec **regina** [**mater eius**] usque ad mortem infirmabatur {...}* GR 112,21
- (5) a. *O kterýchžto Nedvědicích Ovidius v druhé kapitule Metamorfoseos, totiž přetvořováníe básnivě, praví a řka, že by byla jedna Kaliscéně, [ženima Jupiterova], **Archades**, [**syn její**], a slovúť ty hvězdy Septem triones, totižto Sedm voluov {...}* TrojK 80v
 b. *De quibus ursis, Maiori scilicet et Minori Ovidius in secundo libro Methamorphoseos fabulose commentans dixit Calistonam et **Archadem** [**filium suum**] has mutatos in ursas. Vocantur eciam hee stelle Septentrionales stelle cum sint vii iuxta axem.* HDT I, 10
- (6) {...} *že ten, jehožto ona nosí, Duchem se svatým počal, a tak jemu řekl: „Neboj se, Jozefe, přijieti **Marije**, [**choti své**], neb ten svatý plod, ješto se od nie stane, od Ducha svatého jest.* KristE 206v (cit. Mt 1,20; *noli timere accipere **Mariam** [**coniugem tuam**]* Vulg)
- (7) *Matka božie zpomenuvši na to slovo, ješto jí byl archanjel řekl, aj toť **Alžběta**, [**příbuzná tvá**], počala jest dietetem v starosti své {...}* KristE 208v (cit. L 1,36; *ecce **Elisabeth** [**cognata tua**] et ipsa concepit filium in senecta sua* Vulg)

Možný vliv latiny na slovosled posesiv v apoziční skupině některých stč. překladů (adaptací) latinských pretextů naznačuje také fakt, že v nejstarším biblickém překladu Matoušova evangelia postnominální postavení ještě není natolik domi-

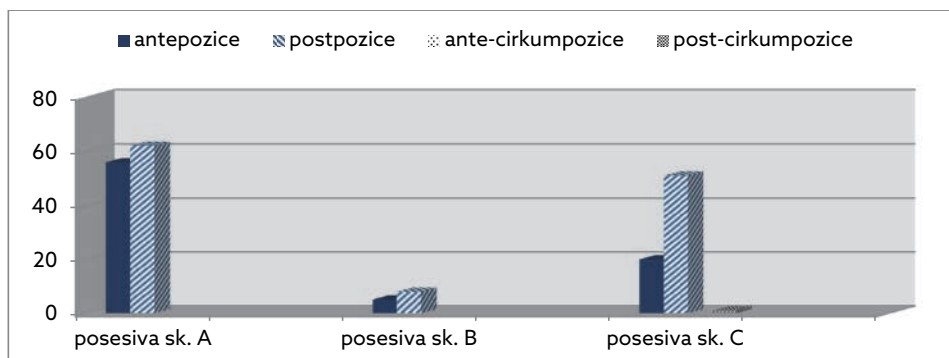
nantní (Mt BiblDrážď 6 A : 5 P vs. Mt BiblMlyn 0 A : 11 P), jako je tomu v překladu druhé biblické redakce, v *Bibli mlynářčině*, (viz rovněž kapitolu 7 či V. Kyas {1971, s. 39}), srov. výše uvedené doklady (1) a., c., d., (2) a. a (2) c.

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDrážď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	25	30	6	2	0	1	0	3	2	0	0	0
postpozice	19	22	5	7	11	8	5	1	9	2	1	0
ante-cirkumpozice ¹⁷⁵	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice ¹⁷⁶	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Σ	44	52	11	9	11	9	5	4	11	2	1	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	1	1	0	3	0	2	0	0	0	1	0	4	81
postpozice	1	14	0	6	0	2	0	0	0	2	0	6	121
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Σ	2	15	0	9	0	4	0	0	0	3	0	11	203

Tabulka 1 Výskyt apozice v jednotlivých pramenech

Graf 1 Slovosled jednotlivých skupin posesivních zájmen v apozici

175 Vysvětlení této pozice viz kapitolu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*.

176 Vysvětlení této pozice viz kapitolu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*.

Jak je možno zaznamenat z uvedeného grafu, ve slovosledu posesiv skupiny A i C v apozici se objevují poměrně výrazné diference: zatímco u skupiny A pozice posesiva ve frázi kolísá mezi prenominální a postnominální pozicí (56 A : 62 P), posesiva skupiny C jsou převážně postnominální (20 A : 51 P). Tato skutečnost dle našeho soudu zcela koresponduje se situací nastíněnou pro posesiva skupiny C i v „neapozičních“ skupinách.¹⁷⁷

Z předložených výsledků vyplývá, že na umístění posesiva v apoziční skupině do pozice za řídicí jméno má ve staré češtině poměrně silný vliv slovosled původní (latinské) předlohy (jedná se tu pravděpodobně o transfer slovosled původního textu → slovosled překladu). Otázkou ale zůstává, proč je vliv latinského slovosledu právě v případě apozice tolik silný.

V kontextu našeho výzkumu realizovaného v biblickém textu je zřejmé, že postpozice posesiv v apozičních skupinách doložená v biblických překladech je zřejmě opět motivována stylotvornými faktory (podléhá specifické slovosledné výstavbě biblických překladů z velké části závislé na vulgátní předloze). O těchto stylotvorných faktorech by bylo možno uvažovat i v případě dalších překladových památek (neboť, jak již bylo řečeno, postpozice posesiv v apozici se uplatňuje mimo biblické texty právě v překladových textech z latiny). Nicméně nabízí se tu i otázka, zda ve staročeském slovosledu nemohla rovněž existovat jistá opora (systémová dispozice) pro přijetí těchto latinských schémat. Dle našeho soudu by tato opora mohla do jisté míry spočívat v aktuálním členění, resp. ve výpovědní dynamičnosti jednotlivých prvků apoziční skupiny. Dominující výraz v apozici vyznačující se vyšší mírou výpovědní dynamičnosti než samotné posesivní zájmeno se dostává do „kontaktní“ pozice s dominujícím výrazem základním, jenž je charakterizován přibližně stejnou výpovědní dynamičností jako aponovaný dominující výraz. Objevuje se zde tedy „určitá paralela“ s apozicí těsnou.¹⁷⁸ Ve staré češtině, jak dokládá např. F. Trávníček (1956, s. 155), se běžně vyskytují případy, kdy propriální vyjádření zpřesňující apelativum¹⁷⁹ zaujímá pozici až za tímto apelativním výrazem.¹⁸⁰

177 Viz výše kapitolu 7 *Slovosled posesivních zájmen v NP, vztah slovosledu a žánrové příslušnosti analyzovaných textů*.

178 V tradičních přístupech je toto spojení dvou substantiv pojmenovávajících živé entity (typu nč. *mistr kuchař*, *pes Dášeňka*) označováno jako substantivní atribut – viz např. SČ (s. 326), PMČ (s. 502–503).

179 Jak uvádí např. autoři M. Grepl – P. Karlík (1986, s. 265), v těchto atributivních spojeních je ovšem zastřen směr závislosti, a je tedy velmi obtížné definovat, který z obou výrazů je člen dominující a který dominovaný. Obecně však platí, že u spojení typu *Neruda dramatik*, *Havlíček kritik* (M. Grepl – P. Karlík {ibid.}) je vždy vlastní jméno dominujícím výrazem a apelativum přívláskem. Některé přístupy (viz např. Hrbáček 1972) případy typu *kritik Neruda*, *hlavní město Praha* nepokládají za spojení atributu a dominujícího jména, nýbrž za stejnorodé spojení substantiv plnicí ve větě funkci podmětu. Typ s opačným slovosledem *Neruda kritik* představuje potom dle Hrbáčka (ibid.) přechod mezi stejnorodým a apozičním spojením členů. Za vlastní apozici pak pokládá pouze případy typu *Praha, hlavní město*.

180 Tato skutečnost významným způsobem ovlivňuje chápání frází typu *Karel král / král Karel*. Zatímco ve stč. pravděpodobně slovosledná variabilita tohoto typu frází umožňuje jejich identické pojetí, v nové češtině, v níž postpozice apelativního výrazu není bezpříznaková, jsou oba typy pojímány rozdílně,

S jistou mírou zjednodušení by tak snad bylo možno ve staré češtině uvažovat o pojetí těchto typů frází¹⁸¹ jako těsné apozice / shodného substantivního atributu, např. již zmíněná fráze v dokladu (3): *Julianovi, [hospodáři svému]*, by mohla být interpretována stejným způsobem jako fráze *[svému hospodáři Julianovi]*, tj. *[Julianovi hospodáři svému]*.¹⁸²

Vzhledem k tomu, že převážná část dokladů pochází z biblických překladů, představujících z hlediska slovosledného chování modifikátorů NP specifickou skupinu textů, je třeba k uvedeným výsledkům přistupovat s jistou dávkou badatelské skepse. Pro potvrzení, anebo vyvrácení jejich správnosti by bylo zapotřebí provést rozsáhlejší sondy postihující slovosled všech rozvíjejících prvků NP v širším okruhu nebiblických textů.

10.2 Koordinace

Jak uvádí J. Panevová et al. (2014, s. 136), koordinace představuje jeden z nejproblematictějších fenoménů v popisu jazyka, a to jak z hlediska formálního, tak empirického. O obtížnosti řešení některých otázek spojených s koordinací v rámci generativních i závislostních přístupů se zmiňuje rovněž E. Hajičová (2006).

Generativní přístupy se v rámci koordinace věnují zejména specifčnosti koordinovaných struktur – jakým způsobem je možno znázornit koordinační strukturu a čím se tato struktura liší od jiných syntaktických struktur, dále se věnují otázce, které výrazy mohou být členy koordinace a které výrazy naopak koordinovat nelze, jakým způsobem funguje shoda mezi členy koordinace a jejich okolím, či obecně sémantice koordinačních struktur. Způsob zachycení fungující koordinační struktury, jenž je v zásadě z hlediska koordinace klíčovým zájmem generativní lingvistiky, se pak ubíral směrem od původního symetrického znázornění koordinační struktury (všechny konjunkty mají v tomto případě identickou funkci i postavení; spojka zde funguje jako pravá či levá sestra všech konjunktů) ke koordinační struktuře asymetrické (spojka tvoří frázi s konjunktem, který ji následuje).¹⁸³ Jednotlivé

---

především tu dochází k sémantickému zúžení základního výrazu (u fráze typu *Karel král* je předpoklad, že existuje více osob se jménem *Karel*, apelativní výraz *král* tak zpřesňuje propriální vyjádření – více viz např. E. Koktová (1977)).

181 Týká se pravděpodobně těch frází, jejichž základní výraz představuje proprium.

182 Při klasifikaci těchto případů se bohužel nelze opřít o jazykové povědomí rodilých mluvčích staré češtiny. Je zřejmé, že tyto případy klasifikujeme z pohledu mluvčích češtiny moderní: jak již bylo zmíněno, jedním z nejdůležitějších ukazatelů pro jejich pojetí coby apozice volné je jejich výslovnost s nespřávanou intonací při mluvené realizaci řeči. Oporu nám neposkytuje ani interpunkce, neboť té je v tomto období zatím užíváno poměrně nesoustavně a pravidla její distribuce se dosud řídí rytmičko-eufonickým (pauzovým) principem (Šlosar 1966; Pečírková – Pytlíková – Kreisingerová {2010, s. 167–183}; Kosek {2014a, s. 22–23}; Pleskalová {2001, s. 20}).

183 V rámci asymetrických přístupů ke koordinaci se utvořily dva samostatné, protichůdné přístupy:

problémy řešené generativními přístupy jsou blíže analyzovány např. v těchto publikacích: Kayne 1994; Gazdar et al. 1985; Goodall 1987; Munn 1993, souhrnně viz NESČ: Heslo *Koordinace*.

V závislostních přístupech (konkrétně v českém lingvistickém prostředí) je pak na koordinaci nahlíženo zejména z pohledu chování koordinační struktury v rámci složitějších syntaktických struktur, je zkoumán vzájemný vztah koordinace (tj. vztah definovaný sémanticky) a parataxe (vztah definovaný formálně), rozdíl mezi koordinováním větných a nevětných celků, rozdíl mezi koordinací a apozicí, dále je řešena hierarchizace vícečetné koordinační struktury, vztahy mezi členy koordinačního spojení, otázka gramatické shody apod. Jak uvádějí Panevová et al. (2014, s. 138), v tradičních českých syntaxích je koordinace zpravidla stručně hodnocena jako „zaplnění jediné syntaktické pozice dvěma nebo více členy označujícími (na rozdíl od apozice) různé skutečnosti odkazující k různým referentům a zároveň vyjadřující stejný závislostní vztah k (společnému) řídicímu členu“. Koordinační struktury jsou českými závislostními přístupy dále analyzovány jako výsledky expanze (rozšiřování) či jako výsledky fúze (sjednocování) (viz NESČ *ibid.*), přičemž tento dvojitý status koordinace je reflektován v homonymní interpretaci koordinačních konstrukcí.¹⁸⁴

Podrobnější vhled do problematiky pojetí koordinace v českém lingvistickém prostředí lze získat například v těchto publikacích: PMČ; Svoboda 1965; 1967; 1972; Šmilauer 1966; Hrbáček 1960; 1965; 1991; Piřha – Sgall 1966; Piřha 1984; Kopečný 1962; Svoboda 1989; MČ 3; SČ; ESČ: Heslo *Koordinace*; Mikulová et al. 2005; Šindlerová 2007; Štícha et al. 2013; Panevová et al. 2014; NESČ: Heslo *Koordinace*.¹⁸⁵

V našem výkladu se soustředíme (v souladu se záměrem předkládaného spisu) pouze na takové případy, kdy se ve vztahu koordinace nacházejí výlučně NP (viz např. doklady (8)–(22)). Doklady reprezentující vztah koordinace mezi NP a dalším

1. Spec/Head Agreement vycházející ze shody specifikátoru s hlavou – tento přístup označuje první konjunkt jako specifikátor a poslední jako komplement (viz např. Johannessen 1998), 2. adjunkční teorie, která poukazuje na nedostatky prvního uvedeného přístupu a nabízí řešení volného připojení koordinační fráze k prvnímu konjunkt (viz např. Munn 1993).

184 Například z věty typu *Stál tam velký a černý pes* (SČ, s. 338) není zřejmé, zda se jedná pouze o jednoho psa, resp. o NP s koordinací dominovaných výrazů (*Stál tam pes, který byl velký a černý*), či o dva psy, tj. o NP s koordinovanými dominujícími prvky (*Stál tam černý pes & Stál tam velký pes*). První uvedená interpretace reprezentuje případ koordinace expanzivní, zatímco druhá koordinaci fúzovou. V zásadě se ve druhém případě jedná o elipsu dominujícího prvku fráze. O elipse v koordinaci se podrobněji zmiňují J. Panevová et al. (2014, s. 141–142, 144–145).

185 Nejpodrobněji se problému koordinace věnuje MČ 3, která de facto rozlišuje dva typy paratactického vztahu – koordinací a adordinací. Koordinace je zde definována jako „prosté konstatování souběžného výskytu daných entit, bez zřetele k jejich možným specifickým vztahům“ (MČ 3, s. 392). Všímá si současně (jako jeden z mála českých přístupů) jisté spojitosti mezi koordinací a jejím postavením ve fokusu výpovědi. Ucelený výklad o koordinaci z hlediska přístupů české závislostní syntaxe i přístupů generativní lingvistiky podává ve své diplomové práci J. Šindlerová (2007).

prvkem klauze s jinou větněčlenskou funkcí (např. adverbium)¹⁸⁶ či s vedlejší klauzi¹⁸⁷ do výzkumu nezahrnujeme.¹⁸⁸

Při zkoumání koordinace v rámci NP je zřejmé, že hlavní distinkcí, která se zde uplatňuje, je to, jaké prvky NP jsou koordinovány (tj. případy typu a/, b/), příp. kolik prvků tvoří koordinační strukturu (tj. případy typu c/):

a/ koordinační vztah je mezi rozvíjejícími členy NP (tj. zpravidla mezi dvěma posesivními zájmeny):

(8) *Příčiniuši jeho líce k svému svatému líci, **jeho i své slzy utierajíc**, rozličně jeho kojieše {...}* KristE 225v

b/ koordinační vztah je mezi dominujícími členy NP (tj. mezi dvěma NP), přičemž:¹⁸⁹

b₁/ každý z dominujících členů je ještě dále rozvíjen posesivním zájmenem, která zpravidla jsou (viz doklad (9)), ale nemusejí být (viz doklad (10)) lexikálně identická:

(9) *Neb tělo v přirození již porušeném táhne duši po sobě **k svým líbostem a k svým rozkošem** mimo pravdu, ež duše své útěchy, ješto by ji jměla v Bohu jmiati, nebude tbáti.* ŠtítSvátA 1v

(10) *Kterak sem já tak náramně a převelice tvú milost rozhněval, že s mě z **své kázni a z tvú rukú** poddal, v kázen toho neješitného Nešťestie!* TkadlB 25v

b₂/ pouze jeden z dominujících členů je ještě dále rozvíjen pronominálním posesivem (viz doklad (11) a.):¹⁹⁰

(11) a. {...} *aby toho rúna dobýval a tudy aby **bez hanby jeho i nároku** zahynul.* TrojK 79v

186 Tj. případy typu *Chodí tam ve svém volném čase a málo.*

187 Tj. případy typu *Chodí tam kvůli svým přátelům, a aby si odpočinul.*

188 Jak je uvedeno v NESČ (ibid.), není zcela zřejmé, zda koordinace vyžaduje tutéž gramatickou kategorii konjunktů. Jako argument pro uplatňování tohoto pravidla dokládá negramatické případy typu **Petr je slávišta a netolerantní*. Nicméně z jiných případů typu *Petr jezdí rychle a bez zbytečného riskování* či *Přišel na náosťevu, a aby si poslechl nová céděčka*, je evidentní, že podmínka téže gramatické kategorie konjunktů v koordinační struktuře nemusí být splněna.

189 V PMČ (s. 512) je podtyp b/ zařazen mezi větný člen několikanásobný, u A. Svobody (1989, s. 116) definován jako několikanásobná NP, jež je podtypem NP složené.

190 Interpretace takových případů může být ovšem odlišná: 1. v souladu s výše uvedeným je pouze dominující N *hanby* rozvíjeno posesivem *jeho* (*bez hanby jeho a (všeho) nároku*), 2. může se jednat o elipsu téhož rozvíjejícího členu *bez hanby jeho i jeho nároku*. U NP s posesivními zájmeny jsou však případy typu 1 ojedinělé, posesivum zpravidla funguje jako společný modifikátor obou dominujících složek fráze. Uvedený doklad tedy interpretujeme jako typ 2.

b. {...} *diligenter attendens quod tutiori via et sine pudoris labe sui non posset tradere Iasonem facilius ad perdendum.* HDT I, 7

c/ z hlediska počtu koordinačních složek se jedná:

c₁/ o koordinaci binární/dvoučlennou (v koordinační struktuře jsou pouze dvě koordinační složky, z nichž mohou být rozvity pronominálním posesivem obě (viz uvedený doklad (9)), nebo pouze jedna z nich (viz doklady (11) a., (12) a.):

- (12) a. „*Kalich mój budete píti, ale seděti na mēj pravici nebo na levici nenie mé vám dáti, jedno tēm, jimžto jest uchystáno od mého otčě.*“ BiblDražď, Mt 20,23
 b. „*Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam et sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.*“ Vulg ibid.

c₂/ o koordinaci vícečlennou (koordinován je libovolný počet dominujících členů – viz doklad (13)):¹⁹¹

- (13) *Tě, nestydlivé Nešťestie, ty protivníku a zrádce všeho stvoření božieho, tvá zlá vuole, tvá zlá mysl, tvé zlé myšlenie, tvé zlé tajné a falešné pokušení, tvé zlé a nelítostivé dielo, tvoji hanební skutkové tě samo utratie, tě samo v nic obrátie!*
 TkdalB 2r

Další distinkce,¹⁹² které se v popisu koordinace (nejen) NP objevují, vyplývají 1. z formy vyjádření koordinačního vztahu (tj. složky koordinační skupiny mohou být spjaty paratakticky (viz např. doklad (14)) či hypotakticky (viz doklad (15)), 2. z jistých významových vztahů mezi jednotlivými složkami koordinace: jedná se o vztah (nebo také poměr) slučovací (14), odporovací (16), disjunktivní/alternativní (17), gradační (18) a následkový (19):¹⁹³

191 Každá z dominujících složek může současně být rozvíjena libovolným počtem výrazů s libovolnou slovnědruhovou charakteristikou.

192 V naší práci se nezabýváme rozlišením mezi koordinací lineární (tj. koordinací typu *Karel, Jan a Pavel*) a koordinací hierarchickou (tj. koordinací typu *Pavel a Jan a Karel a Marie hvají čtyřhru.*), jak činí např. Panevová et al. (2014, s. 142). V terminologii MČ 3 (s. 409) je koordinace lineární označována jako koordinace rozšiřující, koordinace hierarchická jako koordinace sjednocující.

193 Tato klasifikace odpovídá klasifikaci SČ (s. 339–343) a PMC (s. 513–518). V jiných pracích věnovaných syntaktické stavbě češtiny lze v pojetí uvedených významových vztahů zaznamenat rozdíly: Štícha et al. (2013, s. 546) uvádí vztah slučovací, odporovací, vylučovací a stupňovací. J. Panevová et al. (2014, s. 147–149) nadto uvádějí poměr konfrontační, důvodový a poměr soupeření. V. Šmilauer (1966, s. 373–374) dodává jako „zvláštní druhy“ opravu, zahrnutí, eventualitu a jiné pojmenování téhož. F. Kopečný (1962, s. 270–280) jako základní dva poměry uvádí vztah připojování (s podtypem připojení prostého a gradačního) a vztah odporovací (v rámci něj pak odporování s rektifikací a vylučování). MČ 3 odvozuje svou klasifikaci od 3 základních typů vztahů: konjunktivního, disjunktivního a gradačního (adverzativní vztah je zde pojímán jako podtyp vztahu konjunktivního). Všechny výše uvedené poměry

- (14) „*Vstaň, vstaň, dosti si již spal, neb matka tvá i otec tvůj žalostiece hledali sú tebe.*“ PovOl 254v
- (15) *A když ta cná žena s synoma svýma přes moře plovieše, jedné noci vicher se vztrže, až koráb se o skálu rozraziuši i potopiúši.* PasTisk 109r (VWSTB)
- (16) *Počíná se předmluva na epištolu k Kolocenským. Kolocenští jsú Aziánští, jimžto jest nekázal svatý Pavel, ale jeho mlazší Archip a Epofar.* BiblOl, Ph 4, Předmluva (VWSTB)
- (17) a. *Pakli tvá ruka nebo tvá noha tebe pohoršije, utni ji a vrz ot sebe!* BiblOl, Mt 18,8
 b. *Si autem manus tua vel pes tuus scandalizat te, abscide eum et proice abs te {...}* Vulg ibid.
- (18) *Netoliko jejie lásky, ale toho všeho dobrého, coť se jie stalo, tohoť sem býval účasten a bylť bych býval do mé smrti.* TkadlB 33r
- (19) *Tehdy ona vece jemu: „Když jinak býti nemóže, prosím tebe, daj mi, ať málo popláčí smrti matky mé, i tudiez mé milé chovačky.“* ApolBaw 221v (VWSTB)

Vzhledem k tomu, že v analyzovaném materiálu není možno zachytit bližší souvislost mezi slovosledem rozvíjejících výrazů v NP a koordinační strukturou, výzkum slovosledu posesivních zájmen (včetně frekvenčních analýz) jsme realizovali vždy pouze v rámci jejich vlastní fráze (nikoli v rámci celé koordinační struktury). Například tedy v dokladu (20) ve vlastní analýze nepokládáme posesivum *jich* za prvek náležející do koordinační struktury, ale za rozvíjející člen N_{gen} NP *konec jich hubenstva*.

- (20) *Mnohým, ež jsú sbožie shromazdili, nebyl jest konec jich hubenstva, ale proměna.* ŠtítSvátA 2v

Z průzkumu dat vyplynul pouze jediný případ dokládající jistou spojitost mezi slovosledem posesiv ve frázi a koordinací. V případě, že jsou dvě dominující jména spjata vztahem koordinace a přitom každé z nich dále rozvíjeno posesivním zájmem (zde demonstrováno např. v dokladu (14)), je možno ve slovosledu posesivních zájmen zachytit dvě ústřední tendence: 1. obě posesivní zájmena mohou vůči dominujícímu jménu zaujímat identickou pozici, tj. mohou být buď obě prenomiální, nebo obě postnominální (viz např. uvedené doklady (14) či (21)), 2. poměrně často však dochází pravděpodobně vlivem stylistické disimilace (o ní více viz kapitolu 11 *Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině*) k zrcadlovému umístění posesiv vůči dominujícímu jménu (viz níže uvedené doklady (22), (23)).

---

by bylo možno stanovit i mezi dominovanými složkami NP, v našem výkladu však zachycujeme pouze vztahy mezi složkami dominujícími.

- (21) {...} *a z zapálenie vnútorného hnevu reč vypúšťaš, ješto ty sám jí nevládneš, ale horlivost tvá a hnev tvój tebiú samým vládne.* TkadLB 3r
- (22) *Rytieř jeden bieše jménem Julianus, jenž otce svého i svú matku nevěda zabil.* PovOI 274v
- (23) *Těž my tobě, ty kto jsi, řeči tvé a tvému volání státi chcem, ač dále volati budeš, avšak ne z téj miery a tiem úmyslem {...}* TkadLB 3r

Jak je zřejmé z uvedených příkladů (22), (23), v těsné textové blízkosti se objevují dvě identicky vystavené fráze s lexikálně totožnými posesivy – pro uplatnění stylistické disimilace jsou tak vytvořeny optimální podmínky. Tato skutečnost opět upozorňuje na to, že styl patřil k zásadním faktorům ovlivňujícím slovosled NP ve staročeských textech.

11 DALŠÍ ASPEKTY SLOVOSLEDU POSESIVNÍCH ZÁJMEN VE STARÉ ČEŠTINĚ

Následující kapitola je věnována dalším faktorům, které se určitou (ať už větší či menší) měrou podílejí na slovosledu posesivních zájmen v NP. Jedná se zejména o rozměr pronominálního posesiva, o aktuální větné členění, případně o faktory stylové či textové povahy (tj. formální znaky středověkých prozaických textů).

11.1 Otázka klitičnosti krátkých posesivních forem

Jak demonstrují níže uvedené tabulky (1A, 1B, 2A, 2B, 3 a 4), v rámci jednotlivých skupin posesivních zájmen lze zaznamenat poměrně výrazné slovosledné rozdíly. Tyto rozdíly spočívají zejména v jiném slovosledu krátkých (tj. jednoslabičných) a dlouhých (tj. dvouslabičných a tříslabičných) forem pronominálních posesiv u zájmen skupiny A (tj. *můj, tvůj, svůj*). Je tedy nutno položit si otázku, čím jsou tyto rozdíly mezi krátkými a dlouhými formami posesiv motivovány. Při bližším pohledu na níže uvedené tabulky (1A, 1B, 2A, 2B) a graf 1 se zřetelně ukazuje, že krátké formy posesiv inklinují k postavení v pronominálním poli své fráze, konkrétně se jedná o 2013 dokladů antepozice ku 966 dokladům postpozice. V případě forem dvouslabičných, ev. tříslabičných je poměr antepozice k postpozici 561 A : 559 P. Je tedy evidentní, že mezi pronominální pozicí a jednoslabičnou formou pronominálního posesiva existuje jasná souvislost. Dominantní pronominální pozice krátkých forem by snad mohla být motivována klitizací (proklizí?) těchto krátkých zájmenných výrazů, neboť jednoslabičné zájmenné formy jsou ideálními kandidáty pro klitizaci.¹⁹⁴

194 Z. Palková (1994, s. 282) ukázala, že v nové češtině je možno u jednoslabičných slov pozorovat jistou tendenci, která spočívá ve ztrátě jejich slovního přízvuku při mluvené realizaci věty a jejich ná-

Pro podporu této možnosti svědčí zachycené difference mezi slovosledným chováním jednotlivých posesiv 3. osoby. Již výše¹⁹⁵ bylo zmíněno, že v syntaktických vlastnostech posesiv 3. osoby se zrcadlí jejich původ: původně se jednalo o genitivů osobních zájmen, které vyjadřovaly posesivitu. Ve funkci adnominálních genitivů byla jejich základní slovoslednou pozicí s největší pravděpodobností postpozice. Teprve se změnou jejich slovnědruhové charakteristiky, a tím i syntaktické funkce došlo ke změně jejich slovosledného chování – jejich základní slovoslednou pozicí se stala antepozice. Lze předpokládat, že tato změna slovosledu proběhla u všech posesivních zájmen 3. osoby v témže období ve stejném rozsahu. Naše analýzy ovšem dokládají odlišné slovosledné chování těchto posesivních forem. Pro zájmeno *jich* máme v analýzách uvedených pramenů 220 dokladů antepozice ku 92 dokladům postpozice (+ dalších 5 dokladů antepozice-cirkumpozice a 2 doklady postpozice-cirkumpozice), kdežto pro zájmena *jeho*, *jejie* 666 dokladů antepozice ku 668 postpozicím (+ 13 dalších dokladů antepozice-cirkumpozice a 31 dokladů postpozice-cirkumpozice). Nadto se většina dokladů postpozice zájmena *jich* vyskytuje v biblickém textu (jak demonstruje tabulka 4), především druhé staročeské biblické redakce. Na základě těchto výsledků lze tedy předpokládat, že obdobně jako jednoslabičné formy posesiv skupiny A by se i posesivní zájmeno *jich* ve staré češtině mohlo chovat jako klitikon (jak bylo již zmíněno v kapitole 1 Úvod, o jeho statusu {pro}klitika uvažoval již V. Šmilauer {1930, s. 157}).

	Gn Bib Ol	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib Ol	Mt Bib Mlyn	Sk Bib It Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	189	169	127	169	23	59	11	63	126	11	46	24
postpozice	85	94	51	53	170	32	76	11	66	16	56	14
ante-cirkumpozice	1	0	2	2	1	0	0	1	2	0	0	1
post-cirkumpozice	3	0	2	3	13	6	6	1	5	1	1	4
Σ	278	263	182	227	207	97	93	76	199	28	103	43

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýk Krát	Krist	Σ
antepozice	79	146	3	139	34	170	27	38	5	218	8	129	2013
postpozice	14	46	3	41	26	24	2	0	1	57	8	20	966

sledném připojení k přízvuknému sousednímu slovu, s nímž vytvářejí přízvukový takt. Podle Z. Palkové (ibid.) se jedná o velmi obecnou tendenci působící mimo češtinu v mnoha jazycích, přičemž její motivace je dle autorky spíše rytmického (řečového) původu než původu gramatického.

195 Viz kapitolu 4 *Posesivní zájmena*.

11 Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnař	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
ante-cirkumpozice	1	5	0	6	1	0	0	0	0	4	0	2	29
post-cirkumpozice	0	4	0	4	1	0	1	0	0	1	0	2	58
Σ	94	201	6	190	62	194	30	38	6	280	16	153	3066

Tabulka 1A Slovosled krátkých (jednoslabičných) tvarů posesivních zájmen ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	77	86	44	41	4	9	4	17	31	3	16	9
postpozice	88	93	18	30	69	15	23	6	49	9	3	1
ante-cirkumpozice	1	1	0	2	0	0	0	1	1	0	1	0
post-cirkumpozice	2	3	0	1	1	0	1	0	5	0	1	0
Σ	168	183	62	74	74	24	28	24	86	12	21	10

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnař	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	13	29	0	44	10	17	5	2	1	43	0	56	561
postpozice	4	43	1	33	13	29	1	5	5	9	3	9	559
ante-cirkumpozice	0	1	0	4	0	0	0	0	0	0	0	1	13
post-cirkumpozice	0	1	0	4	0	2	0	0	0	0	0	0	21
Σ	17	74	1	85	23	48	6	7	6	52	3	66	1154

Tabulka 2A Slovosled dlouhých (dvouslabičných) tvarů posesivních zájmen ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny A)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	1	1	12	5	1	0	0	0	0	0	0	0
postpozice	0	0	9	11	16	2	2	6	11	3	1	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	2	0	1	0	0	0
Σ	1	1	21	17	17	2	4	6	12	3	1	0

11.1 Otázka klitičnosti krátkých posesivních forem

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	0	0	3	0	7	0	0	0	0	2	3	35
postpozice	0	1	0	1	0	4	0	0	0	0	6	0	73
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	2
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3
Σ	0	1	0	4	0	12	0	0	0	0	8	3	113

Tabulka 1B Slovosled krátkých (jednoslabičných) tvarů posesivních zájmen ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

	Gn BiblOl	Gn BiblMlyn	Mt BiblDražď	Mt BiblOl	Mt BiblMlyn	Sk BiblLitTřeb	Sk BiblMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	10	7	31	28	3	15	3	0	7	0	1	0
postpozice	7	9	9	8	33	29	39	5	8	3	1	0
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Σ	17	17	40	36	37	44	42	5	16	3	2	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOl	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	0	11	0	9	3	20	0	0	0	13	3	13	177
postpozice	0	10	0	3	3	22	0	0	0	6	2	2	199
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
post-cirkumpozice	0	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	5
Σ	0	23	0	12	7	42	0	0	0	19	5	15	382

Tabulka 2B Slovosled dlouhých (dvouslabičných) tvarů posesivních zájmen ve zkoumaných památkách (posesiva skupiny B)

11 Další aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staré češtině

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	45	44	66	42	1	22	3	38	31	1	29	27
postpozice	58	61	16	53	96	27	43	18	39	0	3	66
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0
post-cirkumpozice	0	2	0	0	0	2	3	2	6	0	0	2
Σ	103	107	82	95	98	51	50	59	76	1	32	95

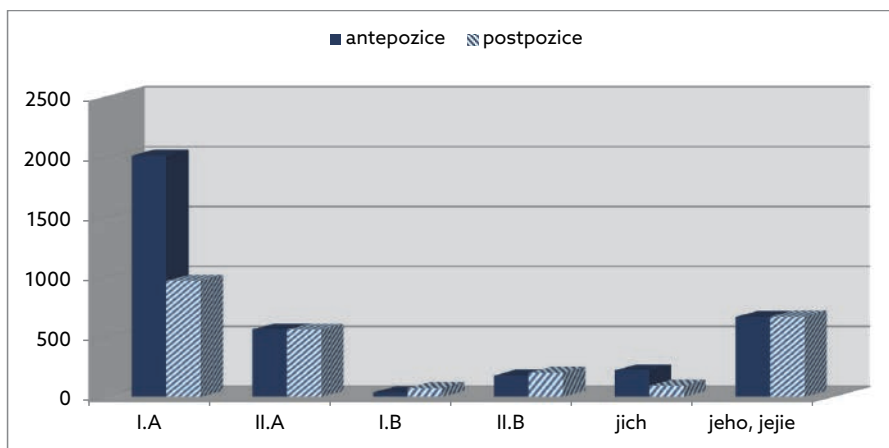
	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtřtSvát	LékŽen	BřezSnař	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	34	58	4	61	32	27	6	2	3	42	0	48	666
postpozice	7	27	5	43	20	61	2	0	4	9	0	10	668
ante-cirkumpozice	0	2	0	3	2	0	0	0	0	2	0	1	13
post-cirkumpozice	0	2	0	2	1	3	0	0	0	5	0	1	31
Σ	41	89	9	109	55	91	8	2	7	58	0	60	1378

Tabulka 3 Slovosled zájmen *jeho* a *jeje*

	Gn Bib OI	Gn Bib Mlyn	Mt Bib Dražď	Mt Bib OI	Mt Bib Mlyn	Sk Bib Lit Třeb	Sk Bib Mlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
antepozice	14	15	25	21	6	12	0	20	10	1	0	5
postpozice	6	7	4	9	25	5	17	0	3	1	0	6
ante-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
post-cirkumpozice	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0
Σ	20	22	29	30	31	17	17	20	15	2	0	11

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtřtSvát	LékŽen	BřezSnař	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
antepozice	2	27	1	6	1	14	0	4	4	29	0	3	220
postpozice	0	1	0	1	0	2	0	0	3	1	1	0	92
ante-cirkumpozice	0	2	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0	5
post-cirkumpozice	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	2
Σ	2	30	2	7	2	16	0	4	7	31	1	3	319

Tabulka 4 Slovosled zájmena *jich*

Graf 1 Postavení krátkých vs. dlouhých forem posesivních zájmen skupiny A i B v NP¹⁹⁶

Pokud bychom tedy uvažovali o klitičnosti těchto výrazů, další otázkou, která by z této případné klasifikace krátkých pronominálních forem coby klitik vyplynula, je, o jaký typ klitik se v případě těchto výrazů jedná.

Tradiční deskriptivní mluvnice češtiny rozlišují dvě skupiny příklonek (klitik) (srov. Trávníček 1951, s. 141–143; PMČ, s. 649; ESČ: Hesla *Slovosled klitik; Takt přízvukový*): 1. stálá (klitičnost je permanentní vlastností těchto výrazů), 2. nestálá (klitičnost těchto výrazů je podmíněna kontextem). Tato klasifikace je však od konce 20. stol. předmětem diskuze (více k tomu viz Kosek 2011, s. 24–34).

Z analyzovaného materiálu je zřejmé, že se v případě krátkých tvarů posesivních zájmen **jedná o klitika nestálá**, neboť nesplňují kritéria definovaná pro klitika stálá:

1. mohou plnit funkci opěrných slov stč. stálých enklitik:

- **enklitika *t'*** (viz doklad (1));
- **enklitika *li*** (viz doklad (2));
- **pronominálních enklitik** (viz doklad (3)).

(1) *A tak řekl jest byl skrze proroka: Ó smrti, **tváť** smrt budu; peklo, jáť uhryznu tebe.* ŠtítSvátA 172v

(2) *Ale **své li** slavnosti čili naše radost ten anděl tiem stkvúcím rúchem ukazuje, které jest řeči?* ŠtítSvátA 156r (VWSTB)

(3) *Bratr Ambrož **tvé mi** dárky přinášeje, přinesl jest i listy přechutné, kteréžto od počátka přiezni jistotu a již zkušené viery a dávné přiezni znamenie okazováchu.* BiblKladr, Prolog, 1r (VWSTB)

196 Vysvětlivky: I. – krátké formy; II. – dlouhé formy; A – posesiva *můj, tvůj, svůj*; B – posesiva *náš, váš*.

2. **mohou být koordinována** (viz doklad (4)):

- (4) a. „*Jakož já a ty, takež lid **tvój** a **mój** buď s tebú u boji.*“ BiblOl, 2Par 18,3 (VWSTB)
b. {...} *ut ego et tu sicut populus **tuus** sic et populus **meus** tecumque erimus in bello.* Vulg ibid.

3. běžně se objevují **ve finální pozici klauze** (viz doklad (5)):

- (5) *Nebo moci světské s mečem neustavili by nad nimi, poněvadž onen lid Starého zákona postavil jest Buoh svobodný bez pána, sám chtě nad nimi kralovati, by jím sami byli nepohrzeli, ovšem více ten lid, ješto jej vysvobodil **krví svú.*** ChelčLid 86v

Podle směru klitizace lze klitika dělit na **enklitika**, opírající se o předchozí slovo, a **proklitika**, opírající se o slovo následující.

Jak je z výzkumu patrné, analyzované jednoslabičné formy posesivních zájmen se objevují v takových kontextech, které jednoznačně vylučují jejich enklitický status: 1. běžně se nacházejí v iničiální pozici klauze (doklady (6), (7)), 2. zaujímají pozici po koordinačních spojkách *a*, *i*, *ale* (doklady (8), (9)), 3. vyskytují se v pozicích po předložkách (doklady (10), (11)). Případy, které reprezentuje zmíněný doklad (6) – v němž na absolutním počátku klauze stojí jednoslabičné posesivum před víceslabičným substantivem – by snad mohly být chápány jako jistý projev symptomu klitizace (proklitizace), nicméně pro jednoznačné rozřešení tohoto problému nám historická jazykověda nenabízí zcela spolehlivé diagnostické metody.

- (6) a. *I opět jest řekl böh k Abrahamovi: „**Své** ženě nebudeš říekati Sarai, ale Sára, a já jí požehnaji {...}*“ BiblOl, Mt 17,15
b. „*Sarai uxorem **tuam** non vocabis Sarai, sed Saram.*“ Vulg ibid.
- (7) ***Jich** posmievanie tobě již buď k navrácení tvého blúzenie!* TkadLB 13v
- (8) *A **tvé** vlastnie děti, jimiž máš omluvu po cti a po sboží státi tohoto světa, tak liž budú, jako ty mníš?* ŠtítSvátA 2v
- (9) a. *A **jich** usta jakožto železnými řetězy biechu svázány, že viece plamen z nich ne vycházieše.* TrojK 87r
b. {...} *quo perfuso vaporancium **ora bozum** quasi ferreis catenantur ex seris et velut viscosi glutinis compagine individue sunt astricta.* HDT III, 29
- (10) *To nebude účinkem člověcím, ale Duch svatý vstúpi v tě a moc přěnajvyššieho zasloní tobě, točíš Ducha svateho zjednáním zasloníš i zastieniš v svém životku, jakž praví svatý Bernart, Syna božieho, jenžto z **tvé** čisté krve tělesenstvie přijme, a tak sě jeho božstvie v tělesenství zasloní.* KristA 14r (VWSTB)
- (11) *Proto ež jsú sě povzdvihly dcery sionské a chodily, vzdvihše hrdla, potruskujíc očima a kráčely jako plěšíc nohami, jako v určenu míeru ukračújíc, oškube Hospodin hlavy dcer sionských a oholí je z **jich** krásných vlasów.* ŠtítSvátA 37r

Slovosled pronominálních posesiv 1. a 2. osoby plurálu se v tomto aspektu zcela odlišuje od uvedených singulárových pronominálních forem. Jednoslabičné formy zájmen 1. a 2. os. pl. jsou v analyzovaném korpusu textů doloženy 35 případy antepozice ku 73 dokladům postpozice, kdežto formy vícetřídílné 177 doklady antepozice ku 199 dokladům postpozice. Je tedy zřejmé, že plurálové formy posesivních zájmen nevykazují obdobné slovosledné chování jako jejich singulárové protějšky. Příčinou tohoto stavu může ovšem být i to, že počet dokladů zájmen *náš, váš* je výrazně nižší, než je tomu u ostatních dvou skupin, proto výsledky, které zde předkládáme, nemají stejnou (vzhledem k nereprezentativnímu počtu dokladů) výpovědní hodnotu jako pro posesiva skupiny A. Nadto cca 60% dokladů (tj. 296 z celkového počtu 495) pochází z biblického textu a dalších 77 dokladů z nábožensky vzdělávací literatury, což konečné výsledky opět zkresluje. V případě jednoslabičných forem mohou být za vysoký výskyt postpozice zodpovědná frekventovaná spojení *otec náš / otče náš*, příp. *Pán náš*, která se téměř ve všech dokladech objevují pouze v této posloupnosti, a to i mimo biblický text (viz doklady (12), (13)).

- (12) *Těmi slovy „Otče náš, jenž si v nebesích“ učí milý mistr a otec, abychom se tiše a pokorně a mile ukázali před svým otcem, když chceme ho prositi {...}* HusVýkl-KrátK 196r
- (13) *Nechci nyní mluvit o tom, abych neudlil, ale o tom řku, ež to velice povzdvihá naše naděje, ež nás miluje; neb stvořil ny, vykúpil ny a Pán náš jest.* ŠtítSvátA 46v

Z uvedeného výkladu plyne, že ve zkoumaných textech se některé jednoslabičné formy slovosledně chovají jinak než formy dvojslabičné a trojslabičné. Tento jev může být zapříčiněn obecnou tendencí jednoslabičných forem ztrácet svůj přízvuk (klitizovat). Avšak podle zjištěných kombinatorních vlastností je zřejmé, že tyto jednoslabičné formy neměly ve staré češtině status stálých klitik. Pravděpodobně se jednalo o formy, které mohly (pro)klitizovat v závislosti na kontextu – nicméně pro potvrzení, příp. vyvrácení takového závěru bohužel nemáme dostatečně spolehlivé nástroje jazykové analýzy.

11.2 Aktuální větné členění

Zkoumání slovosledu posesivních zájmen ve jmenné frázi z hlediska aktuálního větného členění je vzhledem k povaze analyzovaného jevu poměrně obtížné.¹⁹⁷

¹⁹⁷ Obtížnost výzkumu aktuálního členění v jazyce bez možnosti analýzy jeho mluvené realizace pro staroslověnštinu dokládá i R. Večerka (1980, s. 79–90).

Zkoumaný jazyk má svá specifika, kterými se znatelně diferencuje od jazyka v jeho dnešní podobě. Především se jedná o jazyk textově uzavřený, z čehož plyne další vzhledem k analyzovanému jevu nepříznivý faktor. Jazyk, který podrobujeme zkoumání, máme k dispozici pouze v jeho jediné podobě, a to v podobě psané. Absence znalosti jeho mluvené podoby (resp. informací o fónické realizaci promluv) je při zkoumání fenoménu, u kterého je právě nutné se opřít o vlastní jazykové povědomí rodilého mluvčího, obzvlášť citelná. Toto omezení nutně vede k otázce, zda je vůbec možno se aktuálním členěním ve starších vývojových fázích jazyků zabývat. K těmto pochybnostem přispívá mimo to ještě jeden neméně důležitý aspekt, a to, že jazyk, který analyzujeme, je dochován v jazyce památek vznikajících pod silným (zejména syntaktickým) vlivem latiny a je až na ojedinělé výjimky, např. P. Chelčického, dílem pouze „filologický“ (tj. latinsky či v latině) vzdělaných tvůrců či překladatelů. Nelze tedy předpokládat, že materiál, který máme k dispozici, nabízí stejně pestrrou škálu možností pro výzkum aktuálního členění, jako by nám umožnila analýza stavu v současném jazyce. Jelikož výsledky, kterých těmito omezeními prostředky dosáhneme, jsou jen probabilitní, nejednoznačné,¹⁹⁸ rozhodli jsme se rezignovat v tomto případě na přehledy frekvencí analyzovaných fenoménů aktuálního členění ve zkoumaných textech.

Velkou slabinou výzkumu aktuálního členění ve staročeské NP je to, že ani v nové češtině (pokud je nám známo) nemáme k dispozici podrobnější analýzy souvislosti slovosledu NP a aktuálního větného členění. Jak jsme již vyložili v kapitole 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*, analýzu aktuálního členění zakládáme na české tradici, jak je demonstrována v MČ 3 a PMČ, nadto přihlížíme k poznatkům dalších autorů (Sgall – Hajičová – Buráňová 1980; Firbas 1971; 2010; 2013 a Svoboda 1989). Při analýze aktuálního členění větného používáme testů formulovaných pro vývoj češtiny Š. Zikánovou (2009, s. 39–44) a shrnutých P. Koskem (2011, s. 18–20).

V našem výzkumu jsme rezignovali na rozbor slovosledu posesiv v závislosti na tematicnosti/rematicnosti celé NP. Nezkoumáme tedy relaci mezi relativní pozicí posesiva a tematickým či rematickým statutem fráze, v níž se pronominální posesivum nachází. Tento případ je demonstrován v dokladu (14), kde fráze *svého pláště vlastního* je rematická, zatímco jmenná skupina ve druhé klauzi referující k entitě již v textu zmíněné *ten plášť toho člověka* tematická. Domníváme se totiž, že „tematicnost/rematicnost“ celé NP slovosled jejích rozvíjejících složek zásadním způsobem neovlivňuje, kromě toho to dosvědčují i naše předběžné výzkumy (viz Navrátilová 2013). V naší analýze se tedy zabýváme pouze rozlišením tematicko-rematického nexu uvnitř jmenné fráze – tuto situaci demonstruje doklad (15), kde řídicí substantivum *chrám* je rématem klauze *on v nich přebývá jako v chrámu*,

198 Navzdory tomu nelze říci, že by analýza slovosledných vlastností jistě jednotky syntaktické struktury věty ve starší době byla neproduktivní, nebo snad nemožná – přínos takového výzkumu ukázala ve své knize Š. Zikánová (2009).

zatímco v následující klauzi, v níž je výraz zopakován, je vlastním rématem fráze posesivum *jeho*.

- (14) *Kterýžto hospodář pójčil jemu **svého pláště vlastnieho**, aby sě prikryl. I bieše **ten plášť toho člověka** velmi drahý.* PovOl 255v
- (15) *V lidech jest milovný; neb jest jich Bóh a oni sú jeho lid, on v nich přebývá jako v **chrámu** a oni sú **jeho chrám**.* HusDcerkaH 213v

Již výše jsme uvedli, že posesivní zájmena mají zpravidla v NP status tématu. Toto tvrzení v zásadě demonstrují i naše doklady, z nichž převážnou většinu tvoří tematická posesiva (srov. např. doklad (16), (17), (18)).

- (16) *Pak se z té krve učinie tři kulky, z jedné bude hlava a z druhé srdce a z třetie pupek. A to se stane ve 12 dnech, pak v 18 dnech působí se obličej a všecko tělo a ihned se počne hýbati v 45 dnech **od svého počtie**.* LékŽen 3v
- (17) *I řekl: „Ač sem zajisté slíbil na své smrti, že sě chci zdržeti od hříechuov a přichopiti sě věci spasitedlných, i řeklo mi **mé svědomie** {...}“* PovOl 266r
- (18) a. *„Proč **tvouji učedlníci** přestupují ustavenie starších, že neumyjíc **svú rukú, chléb jédie**?“* BiblDrážď, Mt 15,2
 b. *„Quare **discipuli tui** transgrediuntur traditionem seniorum? Non enim lavant **manus suas, cum panem manducant**?“* Vulg ibid.

Rozpoznání tematicko-rematického nexu uvnitř NP je velmi nesnadné, obzvlášť obtížné je pak vymezení její rematické části. Přesto však existují jisté případy, kdy lze rematický status posesiva poměrně dobře rozpoznat.¹⁹⁹ Jedná se zejména o doklady s kontrastem, u nichž, jak je možno se přesvědčit z níže uvedených dokladů (19), (20), (21), (22), (23), (24), (25), je rematický status posesiva zjevný. Ve staré češtině²⁰⁰ je sice možno při kontrastu posesivum umístit do antepozice (viz doklady (20), (26) b.) i postpozice (viz doklad (26) c.), lze však vypožorovat jistou tendenci umístit jedno z kontrastivních posesiv do prenominální pozice a naproti tomu druhé do pozice postnominální, srov. např. doklady (21), (22), (23), (24).

- (19) *Onť **bez našie, milosti** móż dobře býti, ale my nemóžem **bez jeho, milosti** býti dobře; aneb jeho nemilujíc, zle by nám bylo.* ŠtítSvátA 18v
- (20) a. *A tak ztrativši se sama **sobě, své vlasti i svým lidem**, a ona tě navrátila **tobě, zase, tvému, kraji i tvým známým** s velikú ctí a sbožím velikým.* TrojK 85v
 b. *Destituit enim **se ipsam et suis** et te restituit **tibi et tuis**.* HDT III, 24

199 Mimo uvedené doklady s kontrastem se jedná zejména o doklady s interponovaným výrazem, který často v klauzi nebo v samotné frázi plní funkci rematicizátoru. O tom bude ještě více pojednáno v kapitole 12 *Distantní pozice rozvíjejících členů NP (interpozice)*.

200 Obdobně jako v češtině moderní.

- (21) *A těm ne **svú**_i vinú, ale vinnú **jich**_j, položen jest Spasitel v padenie, že jsú viery pravé nepřijeli.* ŠtítSvátA 157 (VWSTB)
- (22) *Třetie řekl: Neuzřím li ran hřebíkových **v rukú jeho**_i, a nesáhnú li **svú**_j **rukú** v bok jeho, neuvěřím.* ŠtítSvátA 13r
- (23) *Lekalať se jest ona té příhody, jenž ji slýchala, kdežto ona krásná Medea žena, jenž jsúc pannú ještě toho krále Lamedonta, hned Jazonově, toho mládence, řeči svěřivši, **jeho**_i **vóli** přidavši **vóli svú**_j, {...}TkadIB 29r*
- (24) *Neb die Kristus: Zachováte li přikázanie má, ostanete **v milování mém**_j, jakož i já přikázanie Otce svého zachoval sem a přebývám **v jeho**_j **milování**.* HusDcerkaH 226v

Ojedinele nastává změna relativní pozice posesivních zájmen vůči dominujícím substantivům v případě, že v kontrastu stojí samotná řídicí jména frází (viz doklad (25)). V uvedeném dokladu je změna pozice posesivního zájmena (antepozice *jeho žena* → postpozice *sestra jeho*) pravděpodobně vyvolána snahou umístit do iniciální pozice NP prvek, který je z hlediska aktuálního členění informačně nejvíce dynamický a na němž je rovněž umístěno IC. Jak je zřejmé ze srovnání s latinskou verzí, tento slovosled nemá oporu v latinské předloze.

- (25) a. *Jehož když tázali mužie toho města **o jeho ženě**, odpověděl jim, řka, že jest **sestra, jeho**, nebo se jest bál pověděti, že **jeho žena** byla, aby jeho nezabili pro ni, že jest byla krásná.* BiblMlyn, Gn 26,6–7
- b. *Qui cum interrogaretur a viris loci illius super **uxore sua**, respondit: **Soror mea** est: timuerat enim confiteri quod sibi esset sociata **coniugio**, reputans ne forte interficerent eum propter illius pulchritudinem.* Vulg ibid.

Mimo to je v jednotlivých překladech Matoušova evangelia doložen případ přemísťování posesiv v NP, která jsou postavena do protikladu (viz doklady (26) a., b., c.).

- (26) a. *I neuvoď nás v pokušenie, ale vysvuobod' nás ote zlého. Amen. Nebo odpustíte-li lidem **jich**_i **hříechy**, odpustí i vám otec váš nebeský **viny vašě**_j.* BiblDražď, Mt 6,13–14
- b. *A neuvoď nás v pokušenie, ale zbav ny ot zlého. Nebo odpustíte-li lidem **jich**_i **viny**, odpustí vám také váš otec nebeský **vašě**_j **viny**.* BiblOl ibid.
- c. *I neuvoď nás v pokušenie, ale zbav nás od zlého, amen. Neb ač odpustíte lidem **hříechy jich**_j, odpustí i vám otec nebeský **hříechy vašě**_j.* BiblMlyn ibid.
- d. *Et ne inducas nos in temptationem, sed libera nos a malo. Si enim dimiseritis hominibus **peccata eorum**, dimittet et vobis Pater vester caelestis **delicta vestra**.* Vulg ibid.

Zatímco v nejstarším biblickém překladu (*Bibli drážďanské*) slovosled posesiva v kontrastu koresponduje s hlavní tendencí, kterou jsme pro tato zájmena nastínil, v *Bibli olomoucké* obě posesiva zaujímají pozici před dominujícím jménem fráze. Vedle toho v překladu druhé staročeské redakce (*Bibli mlynářčině*) stojí naopak obě kontrastivní posesiva v postpozici (to je nepochybně v souladu s dominující postpozicí rozvíjejících členů v biblických překladech druhé staročeské redakce). Tento doklad by (mimo jiné) mohl rovněž podporovat domněnku, že se nejstarší překlad evangelií oproti svým pozdějším verzím nejvíce blíží stavu mluvené češtiny 14. století (srov. Kyas 1971, s. 39).

V některých případech (zde demonstrováno dokladem (27)) změna slovosledu reflexivního posesiva *svůj* referujícího ke dvěma různým podmětovým subjektům může napomoci odlišení těchto dvou subjektů, přičemž (jak je zřejmé z dokladu (27) b.) ani v tomto případě nemá slovosled uvedených frází oporu v latinské předloze.

- (27) a. A král_i to vida, také udatně svým_i kopím hna proti němu, a tak oba, koňské boky ukrutně svierajíce, náramným během se sběžešta. Ale rytieři Nestorovi kopie krále Lamendonta mečmi svedechu, takže se Nestora chybi. Ale Nestor_j, kopím svým_j, na štít králův silně uhodiv, na dvě jej rozrazi. TrojK 90r
- b. *Laumedon autem rex lancee quem gerebat in manu in Nestorem **astam** fregit nisi fidelium armorum tuitio illum conseruasset illesum. Sed non sic Laumedontem regem Nestor petiit **asta sua**. Nam ipsam in regem ipsum viriliter impellendo scutum eius binas disiunxit in partes.* HDT III, 38–39

Mimo to se objevují doklady postponovaného posesiva, které se ve své frázi vyznačuje nejnižší výpovědní dynamičností. To demonstrují např. doklady s apozicí, v nichž posesivum převážně následuje za řídícím jménem v apozici, srov. např. následující doklad (28).

- (28) a. A když sváza **Izáka**, [syna svého], vloži jej na oltář, na tu hraničku dřev. Bibl-Mlyn, Gn 22,9
- b. *Cumque conlligasset **Isaac**, [filium suum], posuit eum in altare super struem lignorum.* Vulg ibid.

I v tomto případě však nelze jednoznačně určit, že posesivum s nízkou výpovědní dynamičností je vždy postnominální. Např. frekventovaná postpozice posesiva v NP s apozicí se často objevuje v překladových památkách, a může tedy pouze reflektovat slovosledný vliv latiny (bez ohledu na jeho výpovědní dynamičnost), jak názorně demonstruje doklad (28) a., b.²⁰¹

201 O tom více viz kapitolu 10 *Apozice, koordinace*.

11.3 Formální znaky analyzovaných prozaických textů a jejich podíl na slovosledu NP

Vzhledem k tomu, že zdrojem našeho výzkumu je jazyk literární produkce, lze očekávat, že se (zejména v textech vysokého stylu, resp. v textech usilujících o vysokou uměleckou náročnost) ve slovosledu posesivních zájmen promítnou jisté znaky typické pro umělecký styl zkoumaného období. Velká část produkce 14. a 15. století se vyznačuje vysokou jazykovou kulturou, přičemž s jistým zjednodušením lze říci, že prostředky tehdejšího latinského stylu jsou do značné míry reflektovány i v původní české literární tvorbě (viz např. Havránek 1966; Nechutová 2002, s. 118). Pro latinskou i českou prozaickou tvorbu je v souladu se zásadami latinské středověké rétoriky²⁰² zejména příznačné frekventované využívání rozmanitých figur. Škála užívaných prostředků, jejichž prostřednictvím bylo dosahováno větší umělecké působivosti díla, je poměrně pestrá, nicméně pro náš výzkum jsou relevantní pouze ty prostředky, které se nějakým způsobem dotýkají slovosledu. V analyzovaném materiálu byly zaznamenány zejména figury založené na kumulování syntaktických struktur (paralelismus, opakování, chiasmus) či figury podléající se na větší zvukové působivosti textu (rytmizace, aliterace).

11.3.1 Figury vzniklé kumulováním syntaktických struktur

11.3.1.1 *Paralelismus*

V analyzovaném korpusu textů jsme zaznamenali případy takových NP, jejichž slovosled určitým způsobem podléhá tendenci k paralelní výstavbě klauzí. O tomto fenoménu objevujícím se v textech starších vývojových fází češtiny se zmiňuje Š. Zikánová (2009, s. 80–84), která ve své monografii zjišťuje, že se v klauzích s paralelní výstavbou objevuje určitá tendence umístit sloveso do finální pozice klauze, což je podle autorky motivováno zejména zvukovou výstavbou textu (slovesa ve finálních pozicích podléhají rytmizaci, jejich zakončení často vytváří gramatické rýmy a tím dochází z hlediska zvukové stránky k lepšímu textovému propojení).

V případě NP lze v určitém směru vysledovat obdobnou tendenci, o níž hovoří Š. Zikánová (ibid.) – v analyzovaném korpusu textů se objevují případy, kdy se do stejných klauzálních pozic umísťují NP s paralelní výstavbou (své rozvíjející členy tedy jednotlivé fráze řetězí identicky) – tato tendence je doložena následujícími příklady (29), (30), (31), (32), (33).

---

²⁰² Středověká rétorika veskrze navazovala na antickou rétoriku, a to zejména na Ciceronův spis *De inventione*, na anonymní *Rhetorica ad Herennium* a na Quintilianovo dílo *Institutio oratoria* (více viz např. Nechutová 2002, s. 120).

- (29) *Ā tvé kněhy sú jako malá jamka těch velikých nesnadností zdržeti ā tvój rozum jest jako malá lžíčka z tajnice Božie nabierati.* PovOl 276v
- (30) *Ā jednu svú urozenú priateľkyni jemu dal za manželku ā jeden svoj hrad dal jemu miesto věna.* PovOl 274v
- (31) *Čas zisku jeho Váhana, od polu záríje do polu října. Má mieti své dobré od krále neb od mocného pána. Čas jeho bratří Ščíropeň, od polu října do polu listopada. Tento měsíc jest jemu dobrý ke všem činóm. Čas otce jeho Střelokol, od polu listopada do polu prosince. Tento měsíc bude jemu vážný, totiž těžký. Čas dětí jeho Kozorožec, od polu prosince do polu ledna.* Hvězd 33r
- (32) a. *Kamžkoli pójdeš, pójdu, kdež přebývati budeš, i já spolu budu přebývati. Lid tvój lid mój a bōh tvój bōh mój.* BiblKladr, Ru 1,16 (VWSTB)
 b. *Quocumque enim perrexeris, pergam, et ubi morata fueris, et ego pariter morabor. Populus tuus populus meus, et Deus tuus Deus meus.* Vulg ibid.
- (33) *Onť bez naší milosti muož býti dobře, ale my nemōžem bez jeho milosti býti dobře; aneb jeho nemilujíc, zle by nám bylo.* ŠtítSvátA 18v

Zcela osobitým a specifickým textem s hojnými doklady opakování obdobně vystavěných NP je staročeský *Tkadleček*. Jak dokládá např. G. Heidenreichová (1937), jedním z nejpodstatnějších a nejvýraznějších rysů této skladby je právě trojčlennost slovních spojení.²⁰³ V případě stavby NP má tato trojčlennost za následek opakování téhož stejně umístěného (zpravidla prenominálního) posesiva, což demonstruje např. doklad (34) – po třech shodně vystavěných NP (o rovněž celkovém počtu tří komponentů včetně řídicího jména) následují dvě identicky uspořádané NP s koordinační skupinou a v závěru je pak opět zopakována fráze prvního typu, která celý celek uzavírá.

- (34) *Tě, nestydlivé Nešťestie, ty protivníku a zrádce všeho stvoření božieho, tvá zlá vuoľe, tvá zlá mysl, tvé zlé myšlenie, tvé zlé tajné a falešné pokušenie, tvé zlé a nelítostivé dielo, tvoji hanební skutkové tě samo utratie, tě samo v nic obrátie!* TkadlB 2r

11.3.1.2 Opakování

Opakování bylo (obdobně jako paralelismus) velmi oblíbenou figurou již v dobách antického řečnictví a stejně tak bylo hojně užíváno i ve středověkých prozaických

²⁰³ Jedná se pravděpodobně o vliv latinské středověké rétoriky, která si tento způsob výstavby odnáší jako dědictví rétoriky pozdněantické. V českém prostředí trojčlennost slovního, případně větného spojení patří k nejvýraznějším rysům listin vznikuvších v prostředí české dvorské kanceláře lucemburské (a to listin psaných německy i česky). Obdobný způsob výstavby je užít i v německém pretextu, na rozdíl od *Tkadlečka* se zde však na místo trojčlenných slovních spojení mnohem výrazněji využívá trojčlenného spojení vět (Heidenreichová ibid.).

textech. Opakování slouží zejména ke zdůraznění významu opakovaného výrazu a k větší zvukové působivosti mluveného projevu. Zahrnuje přitom širokou škálu možností, jakým způsobem se může realizovat: opakují se např. slova stejně/obdobně znějící, slova se stejným kořenem či morfologickou charakteristikou apod. Pro náš výzkum jsou relevantní ovšem pouze ty případy, kdy se opakují identické NP (z hlediska syntaktické i lexikální výstavby). Ve zkoumaném korpusu jsme našli několik případů tohoto typu – viz doklady (35), (36), opět organizovaných na triadickém principu.

- (35) *Ó nevymluvné divnosti v takém spojení jednoty bytí božství a člověčství, ež dieme pro tu jednotu spojenie toho: Bóh sě narodil, Bóh trpěl, Bóh umřel, ano j' to jen v člověčství bylo! A opět dieme: Kristus **svú mocí** vstal, **svú mocí** v nebe vstúpil, **svú mocí** divy činil a jest roven Bohu Otcí, ano j' to jen podlé božstvie jeho! ŠtítSvátA 22v*
- (36) a. *Mnozí rku mi v onen den: „Pane, pane, však smy **ve jméno tvé** prorokovali a **ve jménu tvém** diábly smy vymietali a **ve jménu tvém** smy mocí mnohé činili.“* BiblMlyn, Mt 7,22
- b. *Multi dicent mihi in illa die: „Domine, Domine, nonne **in tuo nomine** prophetavimus, et **in tuo nomine** daemonia eiecimus, et **in tuo nomine** virtutes multas fecimus?“* Vulg ibid.

11.3.1.3 Chiasmus

Další figurou zaznamenanou v analyzovaném materiálu je chiasmus, který, jak je všeobecně známo (např. Vlašín et al. 1977, s. 144; Žilka 1984, s. 117), spočívá v kombinaci paralelní výstavby s inverzním slovosledem (lze jej rovněž znázornit strukturou AB B´A´).²⁰⁴

- (37) *Neb jakož die svatý Bernhart opět: Časté navštevovanie, když tétéž člověka Bóh **svú milostí** navštevuje a člověk Boha **modlitvú svú**, učíní člověku známost Boha {...}* ŠtítSvátA 7r
- (38) a. *„Protož každý, jenž mě vyzná před lidmi, vyznám já jej také i **před otcém mým**, jenž jest na nebesiech. Ale ktož mne zapří před lidmi, zapřím já jeho také **před svým otcém**, jenž jest na nebesiech.“* BiblOl, Mt 10,32–33
- b. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, confitebor et ego eum **coram Patre meo**, qui est in caelis; qui autem negaverit me coram hominibus, negabo et ego eum **coram Patre meo**, qui est in caelis.* Vulg ibid.
- (39) a. *„Vezměte břiemě neb jho mé na sě a učte sě ote mne, neb jsem tichý a pokorného*

204 Není asi potřeba připomínat, že název je odvozen od grafické podoby této figury připomínající literu z řecké alfabety – χ.

11.3 Formální znaky analyzovaných prozaických textů a jejich podíl na slovosledu NP

*srdcě, i naleznete otpočinitie svým duším. Nebo **mé jho** sladké jest a **břiemě mé** lehké.“* BiblOl, Mt 11,29–30

b. „*Tollite iugum meum super vos et discite a me, quia mitis sum et humilis corde, et invenietis requiem animabus vestris. **Iugum enim meum** suave est et **onus meum** leve est.*“ Vulg ibid.

- (40) *Kterak pak chceš **svým smyslem** koho kam vésti a jinému **smyslem svým** panovati, jakož s se k tomu vedl a ještě vedeš, a ty jeho sám požívati neumieš?* TkadlB 6v

Například uvedené doklady (38), (39) je možno graficky znázornit tímto způsobem (38)´, (39)´:

(38)´
{...} *jenž mě vyzná před lidmi, vyznám já jej také i **před otcem mým**, jenž jest na nebesiech.*

*Ale ktož mne zapří před lidmi, zapřím já jeho také **před svým otcem**, jenž jest na nebesiech.*

(39)´
*Nebo **mé jho** sladké jest*

*a **břiemě mé** lehké (jest).*

Využití chiasmu má za následek stylistickou disimilaci textu, která ústí v proměnu slovosledu identických NP vyskytujících se v těsné textové blízkosti, a představuje tak svou podstatou zcela opačný případ paralelní výstavby či opakování identických frází, jež naopak kumulují NP se shodným slovosledem.

11.3.2 Figury zvukové

11.3.2.1 Rytmizace

Jak bylo již výše řečeno, rytmizace je velmi důležitým prostředkem podléjícím se na výstavbě středověkých prozaických textů.²⁰⁵ Jeden z vůbec nejpodstatnějších znaků rytmizace spočívá v tom, že rytmicí podléhají zejména samotné závěry klauzí, tzv. klauzule. Pro naši práci tato skutečnost nabývá poměrně silného významu, neboť uzpůsobení jmenných frází objevujících se ve finální pozici klauze těmto rytmicí završením by mohlo mít za následek změnu pozice rozvíjejících členů

²⁰⁵ Podrobněji se o rytmicí zmiňuje J. Nechutová, která mj. uvádí (2002, s. 119), že sledování výskytu kurzu je pro literární historiky jedním z nejvýznamnějších vodítek pro řešení otázek pravosti rukopisů, otázek autorství a datování prozaických památek z období středověku. Na význam zkoumání rytmicí pro textovou kritiku upozornil ve své studii z roku 1881 *Étude sur le rythme des bulles pontificales* již Noël Valois, který vůbec první zahájil novodobé vědecké studium kurzu. Podrobněji o těchto průkopnických počátcích i dalším vývoji zkoumání rytmicí završením pojednává J. Ludvíkovský ve svém článku z roku 1951 *Rytmicí klauzule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování*, kde se mj. snaží zejména postihnout hlavní principy rytmicí uplatňující se ve středověké latinské próze.

vůči řídicímu jménu na základě počtu slabik obou (nebo i více složek) NP. Z této skutečnosti pak vyplývá, že slovosled posesivních zájmen v NP objevujících se ve finální pozici klauze by snad mohl být (samozřejmě pouze v těch typech textů, které jsou rytmizovány) řízen i jinými principy, než je tomu v jiných klauzálních pozicích. Velkou slabinou této hypotézy je ovšem skutečnost, že se v závěrech klauzí velmi často ocitají elementy větné struktury s identickým počtem slabik. V těchto případech sice lze o rytmizaci uvažovat, nelze ale uvažovat o vlivu rytmizace na slovosled dané NP. A právě vzhledem k četným případům, kdy v rytmizované klauzuli stojí NP se stejným počtem slabik řídicího i dominovaného členu, je výzkum rytmizace již natolik hypotetický, že z něj není možno vyvozovat obecné závěry. Vzhledem k tomu, že naším výzkumem (omezeným jen na velmi úzké téma a postihujícím tak jen velmi malou textovou množinu z celého korpusu stč. textů) není možno spolehlivě sledovat přítomnost/absenci rytmizace, uvažujeme o rytmizaci pouze v případech, kdy je v daném textu nadto podpořena četným výskytem gramatických rýmů (viz např. doklady (47), (48), (49)), či v případech, kdy je obecně známo, že daný text je rytmizován, jak je tomu například u staročeského textu *Tkadleček* (viz např. Hrabák 1964, s. 54–58; Heidenreichová 1937), v díle Jana Husa (Flajšhans 1925; Havránek 1966), Tomáše Štítného (Menšík 1945), ve staročeském *Životě Krista Pána* (Stluka 2006, s. XXIX). Vzhledem k uvedené hypotetičnosti vlivu rytmizace na slovosled NP ani v těchto případech neuvádíme kvantitativní vyjádření (v budoucnu by bylo vhodné podrobit toto téma analýze metodami kvantitativní lingvistiky, jak to např. učinili Čech, Popescu a Altmann {2014, s. 98–107} s analýzou eufonie).

Z pozorování jednotlivých analyzovaných textů vyplývá, že rytmizace je ve zkoumaném období spíše fenoménem, který soudobí autoři chápou jako nepřírozený, umělý prostředek ozvláštňení prozaického textu, k němuž se uchylují jen ve výjimečných případech – zpravidla se jedná o texty s náročnou uměleckou výstavbou (např. již zmíněný *Tkadleček*) či o texty s latinským pretextem (*Olomoucké povídky*, *Gesta Romanorum*).

V analyzovaných textech jsme identifikovali tři základní schémata rytmizovaných závěrů: 1. **cursus velox** (| áaa | áa | | áa |) (doklady (41), (42)), 2. **cursus planus** (| áaa | áa |) (doklad (43)), 3. **cursus tardus** (| áaa | áaa |) (doklady (44), (45)). Nejvyšší frekvenci výskytu jednotlivých typů rytmizovaných klauzulí jsme zaznamenali u typu *cursus velox*, což by mohlo být jistým svědectvím skutečnosti, že tento rytmizovaný závěr byl středověkými prozaiky pokládán za nejvytříbenější a nejelegantnější typ zakončení větného či souvětňného celku (viz např. Ludvíkovský 1951). Nízký počet dokladů jsme naopak zaznamenali pro *cursus planus* (viz již zmíněný doklad (43)). Uvažovat o rytmizovaném závěru v případě *cursus trispondaicus* rovněž lze, jak demonstruje například doklad (46). Ovšem vzhledem ke shodě v počtu slabik výrazu dominujícího a výrazu modifikujícího se tímto typem klauzule dále nezabýváme.

- (41) *To uslyšev ciesař, pláče i poče se bítí pěstí v prsi své a úpěti **na své hříechy**.* PovOI 270v
- (42) *„Pane, ty si ten, kterýž si všem kněžím dal moc rozvázati i svázati. Protož tobě se zpovíedám **mého hříechu**.“* PovOI 273v
- (43) *Jížto Pán Buoh z té škríně, v nížto jest kněz to duostojné tělo Božie nesl, řekl jest: „Odpúštějíť se tobě **hříechové tvoji**.“* PovOI 251v
- (44) a. *A tak rozum můj mě k tomu vede, abych jemu v jeho chudobě pomáhal. A protož na každý den musím dva peníze mieti, abych jemu dal **na jeho potřebě**.* GestaM 34r
b. {...} *unde racio dictat, quod ei subveniam in sua paupertate, et ideo omni die duos denarios ei trado.* GR 358,6–8
- (45) *Tehdy když mládenec napřed na věži jide, a ta ctná královna, zamekši věži po něm, vrátil se **do svého přiebytku**.* PovOI 268r
- (46) *Tehdy on zaplakav, kterak bieše učinil, vše na se vyznal. Uslyšev to ten bratr jeho, násilně se velmi leče, želeje tak přěšlechtné panie zatracenie více nežli **syna svého smrti**.* PovOI 270v
- (47) *Můj žádny bratře, tvá ciesařová nešlechtná, jakož jest měla vuoli s jedniem, takež i s druhým, a chtěla, abych já takež s ní učinil, neb jest s ní každý svú vuoli **měl**, ktož jedině **chtěl**, jakž si ty **odjel**.* PovOI 268v
- (48) *Tuto se píše o jednom rytieři, ješto s svú vlastní sestru **přebýval** a potom se **zpoviedal**.* PovOI 266r
- (49) *Slyš uchem, viz rozumem a přichyl volí ucho své pilně, aby slyšiec **rozuměla**, rozumějíc toho, co bude psáno, **pilna byla**, a jsúc pilna, aby **naplnila**, naplniec odplatu věčnú **vzala** a s chotem svým Ježíšem, pravým Bohem a pravým člověkem, **přebývala**, jenž jest panenstvie zvelebil nad jiné stavy, ráčiv se z čisté panny **uroditi** a panicem čistým **býti**, aby nám i panicstva i panenstvie **potvrdil** a nad jiné stavy **zvelebil** a **povýšil**.* HusDcerkaH 213r

Mimo uvedené klauzule se (v širším okruhu analyzovaných textů) objevuje určitá tendence umístit do finální pozice jednoslabičný tvar posesivního zájmena, jak demonstrují doklady (50), (51), (52), (53), (54). Tento způsob zakončení může mít v zásadě trojí interpretaci: 1. jednoslabičný tvar posesivního zájmena je plně přízvučný, a může tak obsadit poslední přízvučnou pozici v klauzi (oxytonické zakončení); 2. jednoslabičná forma je klitická, ale ze stylových důvodů je umístěna do finální pozice (stylově motivované postavení enklitik, které porušuje rytmická pravidla jejich slovosledu, pozoruje ve starší češtině Kosek 2011); 3. jedná se pouze o syntaktický vliv latinských pretextů. Shromážděný materiál bohužel nenabízí spolehlivé posouzení těchto možností, a tak je nutno spolehnout se, že odpověď na tuto otázku snad zohlední budoucí výzkum slovosledu posesiv.

Umístění jednoslabičných forem posesivních zájmen do finální pozice klauze je poměrně frekventovaným jevem v biblických textech, ovšem vzhledem k převládající postpozici posesiv jako rozvíjejícího členu NP i v jiných klauzálních pozicích

je otázkou, zda se v těchto případech jedná o rytmizaci, či spíše jen o doslovné kopírování latinských postponovaných forem (viz doklady (53), (54)).

- (50) *Málo sem pověděl o něm; neb málo umiem. Neb ani jest ho mé oko vidělo, ani ucho slyšalo, ani na mé srdce plně ustúpilo to, což jest pán Bóh připravil **milovníkóm szým**.* HusDcerkaH 226r
- (51) *A když přijide do toho kostela, pad na zemi i vece: „Ó, milá panno Maria, smiluj se nad **ohavnú smrtí mǔ!**“* PovOl 274r
- (52) a. *Však ty víš, že ven z svého království s jejím návodem byls mě vysadil. Protož odtomnost má nebo nebylost byla jest **příčina bolesti macechy mé**. A protož nechci jí lékařství dáti.* GestaM 3r
 b. *Bene constat vobis, quod me extra regnum expulisti propter eius suggestionem; unde mea ausencia fuit causa vestri doloris ac infirmitatis, et mea presencia est **causa doloris et infirmitatis regine**, et ideo dolo eam curare, sed ab ea recedere.* GR 112,27–31
- (53) a. *I vece Lamech svýma ženama dřieve řečenýma, Ade a Selle: „Slyšte hlas můj, ženě Lamechově, a pozorujte **slov mých**. Zabil sem člověka na mů jiezvu a mládenečka v **hněvě mém**.“* BiblMlyn, Gn 4,23
 b. *Dixitque Lamech uxoris suis Adae et Sellae audite vocem meam uxores Lamech auscultate sermonem meum quoniam occidi virum in vulnus meum et adulescentulum **in livorem meum**.* Vulg ibid.
- (54) a. *Já sem obohatil Abrama kromě toho, což sú mlazší jedli, a dielóv mužóv, ješto sú šli se mnú. Aner, Eschol a Mambre, tiť poberú **čiesti své**.* BiblMlyn, Gn 14,23–24
 b. *Ego ditavi Abram exceptis his quae comederunt iuvenes et partibus virorum qui venerunt mecum. Aner, Eschol et Mambre isti accipient **partes suas**.* Vulg ibid.

11.3.2.2 Aliterace

V případě aliterace se můžeme v zásadě setkat se dvěma případy: v prvním případě se jedná o shodné iniciální počátky klauzí (tj. výrazy v iniciální pozici klauze začínají na stejný foném), to demonstruje např. doklad (55), ve druhém případě se pak jedná o tzv. slovní aliteraci (termín viz Heidenreichová 1937), kdy se za sebou řetězí slova se stejným iniciálním fonémem (viz např. doklady (56), (57)).

- (55) *A hřiechové jako by řekli: Ty si nás činila, **tvoji skutkové** jsme, tebe se nepustíme, s tebú budeme vždy.* HusDcerkaH 216r
- (56) a. *Jemuž Jason vece: „Prosímť, velebný králi, poňavadž **mé mně meškánie zde** velíku tesknost přivodí, protožť žádám, ačť jest tvé k tomu přieznivé povolenie, mně se o zlaté rúno bojovně pokusiti.“* TrojK 86v
 b. *Cui Iason sic intulit: „Queso, domine, ut, cum **mora sit michi** amodo nimum*

tediosa, vellem, si placet, de vestre voluntatis licentia ad aurei velleris bellicosa discrimina me conferre.“ HDT III, 27

- (57) *Ej, blaze té mateři, ješto tě tolik štěbetati učila, miehodiek tomu mistru, ač s ho měl, ještoť jest k té rozšafnosti a k **tě tvé tiché a krotké řeči** přivedl!* TkadlB 3v

Vliv aliterace na slovosled NP je jen velmi slabý a je vázán jen na několik ojedinělých případů. Navíc, jak je patrné například z dokladů (56), (57), často i aliterace zasahující NP nemusejí slovosled této fráze vůbec ovlivnit.

11.4 Shrnutí

Výzkum realizovaný v předložené kapitole ukázal následující výsledky:

1. Ve staré češtině je možno vypořadovat jisté diference ve slovosledu krátkých a dlouhých forem posesivních zájmen. Zdrojem těchto slovosledných odlišností je pravděpodobně skutečnost, že jednoslabičné formy posesiv mohou ve staré češtině za jistých okolností získávat status klitik: důležitým argumentem pro toto tvrzení jsou a) elementární statistické rozdíly ve frekvenci prenominální pozice u krátkých jednoslabičných forem, b) odlišné slovosledné chování zájmena *jich* na jedné straně a dvojslabičných zájmen *jeho* a *jejie* na straně druhé. Skutečnost, že se jednoslabičný tvar posesiva *jich* dominantně objevuje v prenominální pozici – oproti ostatním zájmenům 3. osoby, nasvědčuje tomu, že mezi krátkou formou zájmena a jeho umístěním do prenominální pozice existuje ve staré češtině velmi silná relace.

2. Výzkum podílu aktuálního členění na slovosled NP je vzhledem k omezeným poznávacím možnostem historické jazykovědy limitovaný. Vymezení, zda relativní pozice posesiva je motivována rematicností celé fráze, příp. samotného posesiva, či se jedná o nápodobu latinské konstrukce nebo převzetí *ad verbum*, je vzhledem k nepůvodnosti většiny textů téměř nemožné. Spolehlivější zjištění přináší jen průzkum slovosledu dokladů s kontrastem – ve staré češtině (obdobně jako v češtině moderní) lze vypořadovat jistou tendenci umísťovat jeden z rozvíjejících prvků fráze postavených do kontrastu do jiné pozice než druhý.

3. Jak je z výše uvedeného výkladu zřejmé, slovosled NP ve staré češtině je určitou měrou ovlivněn i způsobem výstavby středověkých prozaických textů. Zejména v textech usilujících o jistou jazykovou exkluzivnost (bible, *Tkadleček*, texty Jana Husa, Tomáše Štítneho, překladové texty krásné prózy *Trojánská kronika* a *Olomoucké povídky*) se objevují tvárné prostředky přejaté z dobových rétorik. Tato slovosledná schémata převážně (s výjimkou rytmizace) nemají oporu ve svých cizojazyčných pretextech.

12 DISTANTNÍ POZICE ROZVÍJEJÍCÍCH ČLENŮ NP (INTERPOZICE)

12.1 Analýza

Jak bylo již výše zmíněno,²⁰⁶ ve starších vývojových fázích češtiny se oproti moderní češtině²⁰⁷ nezřídka objevují případy, kdy dochází k extrakci rozvíjejících prvků NP mimo svou syntaktickou doménu. Tyto prvky jsou od svého řídicího výrazu „odtrženy“ jiným výrazem, příp. více výrazy, jež nejsou spjaty syntaktickými vztahy uvnitř dané NP, a nacházejí se tak v distantní pozici od svého dominujícího jména.²⁰⁸ Tento slovosled často souvisí s jinou tendencí (která jde v zásadě proti tendenci k zachování kontaktní pozice u členů, jež k sobě syntakticky náležejí), a to klitizací (enklizí/proklizí). Zejména v případě NP objevující se v iniciální klauzální pozici je možno pozorovat tendenci, že mezi první přízvučný člen fráze a člen, který k němu syntakticky náleží, je umístěn výraz nepřízvučný; tato situace je demonstrována v dokladu (1), v němž rozvíjející člen fráze (*své*) je od svého dominujícího jména (*bohy*) odtržen enklitickou formou auxiliáru préterita (*sem*).

- (1) *Jemuž svatý Mamertin odpovědě: „Své sem bohy rozhněval, jdu tam, chtě se jim modliti, zda se nade mnú smilujíc, mě ještě uzdravie.“* PasTisk 195r (VWSTB)

---

206 Viz kapitulu 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*.

207 Jak uvádí L. Uhlířová (např. NESČ: Heslo *Nominální skupina*), v současněčeském syntaktickém systému tento slovosled je sice možný, představuje však spíše periferní jev.

208 Jak uvádí M. Aurová (2010, s. 108), těmto extrasyntagmatickým restrikcím je obecně věnována jen velmi malá pozornost, a to především z toho důvodu, že v západních evropských jazycích, na které jsou formální popisy nejvíce zaměřeny, je tato diskontinuita jevem spíše marginálním.

Tuto pozici po prvním přízvučném prvku klauze (tzv. pozici postiniciální, 2W – viz Halpern 1995) popsal J. Wackernagel (1892), podle něhož se jedná o velmi staro-bylou pozici vlastní raným fázím indoevropských jazyků. Například v klasické latině existenci 2W pozice dokládá H. Menge (2000, s. 582), v klasické řečtině mj. J. S. Bakker (2009, s. 73–76). Umístění nepřízvučných výrazů za první přízvučné slovo klauze je doloženo rovněž ve staroslověnských literárních památkách (viz např. Pallasová 1982). Pozici nepřízvučného výrazu za prvním přízvučným výrazem klauze, způsobující distantnost jednotlivých prvků NP, je tedy pravděpodobně možno chápat jako slovoslednou vlastnost, která se ve starších vývojových etapách češtiny objevuje jako dědictví jistých charakteristických znaků praslovanského slovosledu, resp. slovosledu ranějších (tj. indoevropských) vývojových fází. Ani v tomto případě se ovšem nedá zcela vyloučit možnost transferu slovosledu originálu → slovosled předlohy, neboť staročeský slovosled by (v souladu s tím, co bylo zmíněno výše) mohl i v tomto případě mít poměrně silnou oporu v původních latinských schématech. V oblasti slovosledu auxiliárních klitik tento přímý textový transfer ovšem zpochybnil P. Kosek (2015a).

Klitické výrazy mimo to mohou od sebe oddělovat prvky NP i v jiné pozici než iniciální (například doklad (2)), někdy je tu interpozice zřejmě vyvolána jinými důvody než klitizací (o nich viz dále), někdy se o tendenci ke klitizaci může jednat i v těchto případech. Například již zmíněný doklad (2) by mohl být interpretován následovně: enklitikon *se* se zde nachází v mediální izolované pozici. Eventuální distribuce pauz je tedy následovná: *protož | všickni lidé | jeho se kráse* {...}²⁰⁹. Vzhledem k tomu, že enklitikon nemůže stát po pauze, která by měla následovat po výrazu *lidé*, enklitizuje za první přízvučné slovo následující po pauze. Jedná se tedy o variantu pozice 2W na začátku věty (o těchto případech více viz Kosek 2015a).

- (2) a. *A bieše Paris mládenec divnú krású všecky jiné převyšil, protož všickni lidé jeho se kráse diviechu a jeho královské přípravě.* TrojK 100r
 b. *Fuerat enim Paris pulchritudine multa decorus, omnes suos et etiam alios in forma precellens. Quem ut aspexerunt astantes in templo, de eius pulchritudine mirati sunt valde et de regiis apparatibus quibus ipse inclitus apparebat.* HDT VII, 69

Mimo nepřízvučné výrazy může být ovšem do NP interponován i výraz plně přízvučný (doklady a podrobnější výklad viz níže). Z toho pak vyplývá další otázka, a to, jakým způsobem interpozici tohoto plně přízvučného výrazu interpretovat. Dle našeho soudu může být tato distantní pozice rozvíjejícího prvku NP a dominujícího jména způsobena třemi hlavními důvody: 1. tendence k členské sounáležitosti je zde porušena úmyslně, a to zejména ze stylistických důvodů; 2.

209 Svislice v tomto případě označuje pauzu.

k distantní pozici dochází pod vlivem latinských předloh (či se zde nepřímou uplatňuje tendence imitovat jisté latinské syntaktické konstrukce); 3. vlivem aktuálního větného členění. O jednotlivých faktorech a míře jejich uplatnění bude ještě více pojednáno dále.

Interponované prvky na základě jejich (ne)prízvučnosti klasifikuje již F. Trávníček (1956, s. 154), který v zásadě rozlišuje 1. **interpozici plně přízvučného členu** (uvádí tvar VF, adverbia a spojky) a 2. **interpozici členu nepřízvučného** (tj. klitickeho). Podle F. Trávníčka (ibid.) je interpozice členu přízvučného zřejmě vyvolána vlivem latiny, zatímco interpozici klitického výrazu hodnotí jako „jev domácí“. Doslova píše:

V typu „*o svatém zpívají Ondřeji*“ jde asi o vliv latiny, ale typ „*ten se pes*“ je jev hláskoslovný (přízvukový) a tedy domácí. Je to odraz snahy připnout příklonky k prvnímu slovu ve větě. Mám za pravděpodobné, že tento typ dal podnět k typu „*o svatém zpívají Ondřeji*“ a že tedy vliv latiny záležel jen v rozvíti tohoto podnětu.

(Trávníček ibid.)

Vliv latiny, resp. latinského slovosledu, o němž F. Trávníček píše, je v případě tohoto fenoménu (i v souvislosti s tím, co bylo zmíněno výše) do značné míry predikabilní.²¹⁰ Jak již bylo řečeno v kapitole 5 *Analyzované prameny*, většina analyzovaných textů z našeho korpusu je nepůvodní a ať už větší či menší měrou závislá na latinské předloze. Na základě toho bychom snad mohli předpokládat, že interpozice se ve staré češtině objevuje ve velké části případů pod vlivem latinských syntaktických konstrukcí, z toho by pak ev. plynulo, že tento vliv (resp. výskyt interpozice) by měl být nejvíce znatelný v textech vyznačujících se silnou mírou závislosti na latinské předloze (tj. nejvíce pravděpodobně v textech biblických).

Naše analýza postihující výskyt interpozice ve staročeských NP s posesivními zájmeny vychází z obdobného způsobu klasifikace (jako výše uvedené Trávníčkovo třídění) interponovaných výrazů v NP. Rozlišujeme rovněž mezi 1. **výrazy plně přízvučnými** (na základě excerpovaných dat se jedná zejména o slovesné formy: VF, VInf, participium *l*-ové, participium *s*-ové, participium *nt*-ové, participium minulé trpné, dále substantiva, zájmena a partikule – viz doklady (3), (4), (5), (6), (7), (8),

210 Distantní pozice rozvíjejících členů je zcela typickým a osobitým znakem latinského slovosledu (viz např. Menge 2000, s. 581–582; Devine – Stephens 2006, s. 524–609; Spevak 2010, s. 275). Například autoři A. M. Devine a L. D. Stephens (ibid.) interpozici (či distantní pozici rozvíjejících členů) v latině hodnotí jako „perhaps the most distinctively alien feature of Latin word order“. O. Spevak, která provedla průzkum této distantní pozice v klasické latině, uvádí (2010, s. 280), že z celkového souboru všech analyzovaných frází, cca 12% představují fráze s interpozicí syntakticky neasociovaného členu. (Dalších 10% pak zahrnovaly případy s interpozicí vlastních prvků NP – např. interpozice genitivního komplementu mezi řídicí složkou NP a jeho adjektivním modifikátorem.) Prvky, které mohou být do jmenné fráze interponovány, přitom reprezentují dle Spevak (ibid.) zejména slovesa a adverbia.

(9), (10), (11)) a 2. **výrazy klitickými** (AUXK, AUXP, klitikon *t'*, klitikon *li*, pronominální enklitika – viz doklady (12), (13), (14), (15), (16), (17)).

- (3) *I stalo se jest, když otec Julianov i jeho matka, zateskše sobě velmi po svém synu, počeli sú se s pilností ptáti, zda by jeho mohli naléztí. A tak dlúho chodiúše príšli až do toho hradu, kdež **jich milý syn přebýváše Julianus**.* PovOl 274v
- (4) a. *Protož vám pravi: Nerodte **pěče jmieti o své duši**, co jie jiesti, ani o svém těle, več se obléci; však dušě jest větčie nežli krmě a tělo větčie nežli rúcho.* BiblOl, Mt 6,25²¹¹
 b. *Ideo dico vobis: Ne **solliciti sitis animae vestrae** quid manducetis, neque corpori vestro quid induamini. Nonne anima plus est quam esca, et corpus quam vestimentum?* Vulg ibid.
- (5) *Vykúpen jsi, neurobuješ opět hříechu! Pomni, pomni: ten, ješto j' tě **v svém vykúpil milosrdí**, bude tě súditi v své spravedlnosti!* ŠtítSvátA 24r
- (6) *Potom na mysl ciesaři ujide, že poče žádati velmi, by svatých Otcov hroby po světě navštíevil. **Od své královny vzem povolenie**, řiši jí poručiv a bratra svého, jinoši mladého, i zdviže se.* PovOl 268r
- (7) *Cesar to uslyšav **o své tesařové praviece takové věci**, o nichž se málo nadáv, velikú žalostí a hořem z smysla vystúpiu, na zemi spade s koně.* PovOl 268v²¹²
- (8) *Neb od úvazkouv věčné smrti nebyli bychom zproštěni, kdyby ten, ješto j' v svém, přirození všemohúci, v tom ostana všemohutství, nebyl až i k smrti **v našem, ponížen přirození**.* ŠtítSvátA 26r
- (9) *A **tiem svým Kristus narozením** dal jest počátek duchovnieho narozenie národu lidskému.* ŠtítSvátA 26r
- (10) *V tomť Böh navštěvuje sbožné duše a **svú, jim, ochotnost** ukazuje.* ŠtítSvátA 17r²¹³
- (11) ***Tvár zajisté jeho** v ničemž nebieše proměněna. Kterýžto mládenec za zloděje jmien bieše od lidí, již jest z toho veliký svatý. A protož úžitečne jest slúžiti panně Mariji.* PovOl 274r
- (12) *A by nám bylo odpušťeno ji pravým jménem jmenovati, **jejie bychom jméno** podobně podle jejích dobrých ctností a činov vyložili, jakožto lidé učení často vykládají a ohlašují.* TkadlB 7v
- (13) *Neb to, ješto j' oněm, pastýřom andělem božím zvěstováno, i **náš, jest sluch** naplnilo, když jest řekl anděl: Zvěstují vám velikú radost, ješto bude lidu všemu; neb dnes se jest narodil spasitel.* ŠtítSvátA 24r

211 Uvedený doklad (stejně jako doklady (5), (6), (7), (8), (27)) je ovšem možno chápat rovněž jako případy s „circumpozicí“ – uprostřed NP se objevuje prvek, který je celé frázi bezprostředně syntakticky nadřazený (jedná se tedy o případy neprojektivních konstrukcí).

212 Interpretace uvedeného dokladu je však poněkud sporná, kromě interpretace výše uvedené (jako NP s interpozicí) lze celou strukturu chápat i následovně: *někdo praví o někom něco* S1 (*někdo*) – VF (*praví*) – S4 (*takové věci*) – o S6 (*o své tesařové*).

213 Tento doklad by ovšem mohl být interpretován i jako interpozice nepřízvučného výrazu, neboť zájmenná forma *jim* může mít platnost nestálého enklitika.

- (14) *Ó smrti, tváť smrt budu, peklo, jáť uhryznu tebe.* ŠtítSvátA 172v
- (15) a. *A když vjide v dóm, předjide jej Ježíš a řka: „Co se tobě vidí, Šimone: králi zemští ot koho berú dan nebo plat: ot svých li synóv, čili ot cizích?“* BiblOl, Mt 17,25
 b. *Et cum intrasset domum, praevenit eum Iesus dicens: „Quid tibi videtur, Simon? Reges terrae a quibus accipiunt tributum vel censum? A filiis suis an ab alienis?“* Vulg ibid.
- (16) a. *Když již bieše slunce puol dne daleko za sebu zuostavilo a chýlēše se k vlastem západu svého, Medea, sama jsúci v svém pokoji, řeči své, kteréž mluvila k Jasonovi, a odpovědi jeho mnohým myšlením v sobě přemietáše. A když to rozjímánie rozkládáše, širši radosti a přimiešením radosti radost se jejie zasloňuje.* TrojK 85r²¹⁴
 b. *Iam diei medium sol post terga reliquerat et suorum flexis habenis equorum ad partes iam vergebat occasus cum Medea sola persistens in aula que dixerat Iasoni et que responsa fuerunt per eum multa intra se cogitatione revolvit. Et dum conducta inter se diligenter examinat, dilatato gaudio sed mixto desiderio invalente gaudium eius obducitur.* HDT II, 22
- (17) *Širokľ jest svět, ženské cti jest na něm mnoho, tvěť sú nohy všady, nebudť leň hledati počestně a rozumně toho a se cti!* TkadlB 48v²¹⁵

Toto třídění samozřejmě není zcela komplexní, neboť bylo vytvořeno pouze na základě získaného materiálu. Jak je možno se přesvědčit z níže uvedené tabulky 1, nejčteněji doloženým typem interponovaného výrazu jsou slovesné formy (zejména VF + participium *l*-ové), méně frekventovaným jevem je interpozice pronominálních enklitik a partikulí a jen velmi řídce se objevuje interpozice substantiva, přízvučných zájmenných forem, případně dalších klitických výrazů (enklitikon *li*, *ť*, AUXK, AUXP). Další slovní druhy (numerálie, koordinátory/subjunktury, interjekce) nebyly v analyzovaném materiálu zaznamenány vůbec. Pro ověření četnosti jednotlivých získaných typů interponovaných výrazů (zejména tedy těch, které se v našem excerpovaném materiálu objevovaly jen s velmi nízkou frekvencí) jsme tento stav konfrontovali s korpusem *Staročeská textová banka*. Výsledky, které z této konfrontace vyplynuly, se v zásadě shodují s naší analýzou:²¹⁶

1. Z klitických forem jsou nejfrekventovanějším typem pronominální enklitika (převážně se ovšem jedná o reflexivní formu *se*²¹⁷). Ostatní pronominální klitické

214 V tomto případě se ovšem nejedná o pozici 2W, nýbrž o interpozici enklitika uprostřed NP (o tom více viz Kosek 2015a).

215 Forma *sú* zde reprezentuje lexikální formu slovesa *být*, které se (obdobně jako v moderní češtině) může, ale nemusí chovat jako nestálé enklitikon.

216 Obdobně viz též Navrátilová 2017b.

217 Ze sekundární literatury (viz Večerka 1989, s. 42; 2006, s. 217; Trávníček 1935, s. 236; 1956, s. 147; Šlosar 1967, s. 252; Kosek 2011, s. 212) plyne, že společně s pronominálními formami *ho*, *mu*, *tě* se i reflexivní *se* proměnilo ve stálé klitikon až během historického vývoje češtiny. Proto je nutné předpokládat, že ve zkoumaném staročeském období mohou být tyto formy ještě příležitostně ortotonické.

formy se objevují jen sporadicky – zdá se, že snad o něco častěji v poezii,²¹⁸ kde je tato interpozice pravděpodobně vyvolána rytmickými důvody (srov. doklady (18), (19), (20)).

- (18) „*Neufaj ijeden do rodu veľikeho ani do smysla hlubokého. Kněz v svéj zemi po nenáhlu vse uchodi, má mi zlob právě toho dohodi.*“ DalV 12r (VWSTB)
- (19) „*Mnoho zvučíš, tiem se hrozna býti učíš. Tvá mi slova, skutky také škoditi mohú nikake, aniž tebe trpím za vlas mnoho.*“ BawEzop 42v (VWSTB)
- (20) *Pro to v lesě přebýváše, za obyčej s pústenníky motykú kopáše. Po sedmi let král s dlúhú bradú jide před ciesařovu radu. I jě sě na ciesařě žalovati rka: „Kniežata, račte poslúchati! Mú mi ženu otjal bez práva, ana v jeho dvořě ješče zdráva.*“ DalV 7r (VWSTB)

2. Z těchto sporadických dokladů interpozice dalších klitik je nejčastějším interponovaným výrazem enklitikon *ť*. Jak se na základě jednotlivých dokladů jeví, připíná se zejména ke krátkým (jednoslabičným) formám posesivních zájmen skupiny A – viz již zmíněný doklad (14) a. či (21) a.

- (21) a. „*Ale poňavadž již jinak býti nemuož změněno, ač nerada, tvúľ prosbu uslyším, poňavadž tvé vuoli protiviti ižádné moci nemám.*“ TrojK 102v
 b. „*Sed ex quo aliud esse non potest, invita tuas preces admittam, cum tue resistere voluntati nulla sit potencia penes me.*“ HDT VII, 78

V korpusu *Staročeská textová banka* (ke dni 6. 1. 2015) bylo nalezeno pouze 5 dokladů (celkem se jednalo o dvě fráze, jedna z nich přitom byla zastoupena ve 4 identických dokladech; mimo to bylo *ť* v obou případech do NP interponováno včetně formy lexikálního slovesa *být*²¹⁹), v nichž bylo enklitikon *ť* připojeno k dlouhé formě posesivních zájmen 1. a 2. osoby (viz doklady (22), (23)).

- (22) „*Tvojiľ sme rytieři, ciesaři, a pro obecné dobré v našem oděnie beze všie ohrady, ničehož se nebojíc, hotovi sme vítěziti, ale viery křesťanské nikterakž neostaneme.*“ PasTisk 207r (VWSTB)
- (23) *Ale ty zboží, poněvadž si příčina smrti zlodějuom, že tě kradouc a milujíc zvešeni bývají, vyplacuj je. Mojiľ sou milovníci bezpečni sebou, neb žádného milovníka chudoby, jenž cizého zboží nežádá, nepopraví.* BechNeub 170v (VWSTB)

218 Vzhledem k tomu, že v prozaických textech nebyly nalezeny případy s interpozicí pronominálních forem *mi*, *ti*, demonstrujeme tyto případy na veršovaných skladbách, přestože tyto texty nejsou primárně zdrojem našeho zkoumání.

219 Jak již bylo řečeno výše, tyto prezentní formy lexikálního slovesa *býti* mají ve stč. stejně jako v nč. na rozdíl od auxiliárních forem préterita status nestálých klitik (mohou, ale nemusejí být klitické).

Na základě jednotlivých dokladů (a jak již bylo zmíněno výše²²⁰) se zdá, že enklitikon *ť* v psaném textu signalizuje, že daný větný člen se vyznačuje vysokou výpovědní dynamičností, tj. signalizuje, že se jedná o réma nebo o aktualizovaný prvek tematické části věty (tj. takový, který je při mluvené realizaci opatřen intonačním centrem / větným přízvukem). S jistou dávkou zjednodušení bychom ho mohli pro naše účely charakterizovat jako rematizátor (stejně Toman 2010 a Kosek 2011, s. 66–67, 76–77). To demonstruje například již uvedený doklad (14).²²¹

Vzhledem k velmi nízkým dokladům enklitika *li* (jehož hostujícím slovem je posesivní zájmeno – viz doklad (15)) nelze podat podrobnější analýzu jeho slovosledných vlastností. Na základě uvedeného dokladu se ovšem zdá, že by výraz *li* obdobně jako enklitikon *ť* mohl rovněž plnit funkci rematizátoru. Z citovaného dokladu (15) je zřejmé, že *li* se v případě disjunktivního vztahu mezi rozvíjejícími členy, které jsou spojeny vztahem koordinace, pojí s výrazem s nejvyšší výpovědní dynamičností. O funkci *li* coby rematizátoru se pro mladší vývojovou etapu češtiny (barokní češtinu) zmiňuje ve své monografii P. Kosek (2011, s. 79, 114).

3. *Staročeská textová banka* (ke dni 3. 1. 2015) dokládá rovněž četné případy interpozice skupiny klitik (viz doklad (24)), zpravidla se přitom jedná o skupinu o počtu 2–3 klitik.

4. Přestože – jak bylo výše zmíněno, také v latině je možno postihnout tendenci umístit klitický výraz do 2W pozice,²²² při srovnání jednotlivých dokladů (15) a., b., (16) a., b., (21) a., b., (24) a., b. je patrné, že interpozice klitických výrazů nemá oporu v latinském pretextu.

- (24) a. {...} *i všemu lidu po všech městech i po všech zemích; kdež jest koli přikázanie královo přišlo, divně utěšení, hody i kvasy jměli, jež sú ten den tak slavili, že národí jiného lidu, mnozí k jich, sú sě zákonu přichýlili i k jich obyčejóm. Nebo veliká hróza ot židovského jmene na všechny bieše spadla.* BiblOI, Est 8,17 (VWSTB)
- b. {...} *apud omnes populos urbes atque provincias quocumque regis iussa veniebant mira exultatio epulae atque convivium et festus dies in tantum ut plures alterius gentis et sectae eorum religioni et caerimoniis iungerentur grandis enim cunctos iudaici nominis terror invaserat.* Vulg ibid.

220 Viz kapitulu 2 *Slovosled, základní slovosledná typologie, slovosledné pozice*.

221 Kromě citovaných prací Tomana a Koska se problematikou umístění a sémantiky enklitika *ť* v textech z období počátků české prózy zabývá také článek M. Stluky (2006).

222 Například H. Menge uvádí (2000, s. 582): „Häufig findet sich die Stellung enklitischer Wörter an der zweiten Stelle des Satzes, wodurch syntaktisch zusammengehörige Wörter getrennt werden. Zu diesen Enklitika gehören etwa die Pronomina, *autem, enim, igitur, quoque, -ne*. *Huic ego doctori* (Brut. 309). *Hic me dolor tangit* (Brut. 331). *De civitatis enim iure disceptamus* (Balb. 29).“ Jak je ovšem patrné z některých uvedených příkladů, za klitické výrazy jsou zde pokládány i takové formy, které v naší práci klasifikujeme jako plně přízvukné.

interponovaný výraz		interponovaný výraz	
substantivum	3	klitikon	
adverbium	2	➤ AUXP	2
pronomen	2	➤ AUXK	1
verbum		➤ pronominální enklitika	9
➤ VF	24	➤ enklitikon <i>li</i>	1
➤ infinitiv	5	➤ enklitikon <i>ť</i>	2
➤ participium <i>l-ové</i>	11	ostatní případy	6
➤ participium minulé pasivní	1	partikule	8
➤ participium <i>s-ové</i>	1	Σ	80
➤ participium <i>nt-ové</i>	2		

Tabulka 1 Zastoupení jednotlivých interponovaných výrazů v analyzovaném materiálu

Uvedená tabulka demonstruje zastoupení jednotlivých interponovaných výrazů v analyzovaném materiálu. K typu „ostatní případy“ řadíme jednotlivé možné kombinace výše uvedených typů (zejména spojení enklitika s lexikální formou slovesa *být* (doklady (25), (26)) a případy, v nichž je do NP interponováno více větných členů (doklad (27)).

- (25) *Nech sebe, Tkadlečku, **radať jest naše** věrná; přemoz svůj sprostný a dětinský úmysl a přelom svú zlu vuoli, ještos' ji sobě umysli!* TkadIB 24v
- (26) *Aj, skrze tvú vieru **matkať jest tvá** uzdravena!* ŠtítSvátA 10v
- (27) *Když tkáže pohonie, právo jej takéž svědomě pohoniti trhy i týmž právem, jako jiné domovité lidi pohonie: ale proto jej trhy třmi pohonie tkáže, že **svého nikde nejmá domu ani sbožie**.* Rožmb III, 60

Jak vyplývá z výzkumu a jak je možno se přesvědčit z níže uvedených tabulek 2A, 2B, v rámci frekvence interpozice lze sledovat poměrně výrazné difference mezi jednotlivými texty. Vůbec nejvíce se distantní pozice rozvíjejících členů NP objevuje v textu Tomáše Štítného *Řeči sváteční a nedělní*, v biblickém textu, konkrétně v *Genesis Bible mlynářčiny* a *Bible olomoucké*, a v *Tkadlečkovi*. Poměrně četný výskyt interpozice v biblickém textu by jistě nemusel být nikterak překvapivý, vzhledem k tomu, že se jedná o překladový text, který je poměrně silně slovosledně závislý na své latinské předloze. Nanejvýš zajímavé je ovšem zjištění, že při konfrontaci staročeského překladu (*Bible mlynářčiny*) s latinskou verzí jsme nezjistili žádný případ, ve kterém by staročeská interpozice kopírovala latinské slovosledné schéma (viz např. doklad (28) a., b.). Obdobný stav byl rovněž zachycen v textu *Genesis Bible olomoucké*.

- (28) a. „Protož již vrat **muži ženu jejiemu**, neboť jest prorok a budeť se modliti za tě a budeš živ. A pakli jie nebudeš chtieti vrátiti za se, věz, že smrti umřeš ty a vše, což jest tvého.“ BiblMlyn, Gn 20,7

b. *Nunc igitur redde uxorem viro suo, quia propheta est et orabit pro te, et vives si autem nolueris reddere, scito quod morte morieris tu, et omnia quae tua sunt.* Vulg ibid.

	Gn BibIOI	Gn BibIMlyn	Mt BibIDrážd'	Mt BibIOI	Mt BibIMlyn	Sk BibILitTřeb	Sk BibIMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
interpozice Σ	4	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
interpozice Σ	0	2	1	0	0	3	0	0	0	1	0	3	15

Tabulka 2A Frekvence zastoupení interpozice v jednotlivých památkách (formy klitické)²²³

	Gn BibIOI	Gn BibIMlyn	Mt BibIDrážd'	Mt BibIOI	Mt BibIMlyn	Sk BibILitTřeb	Sk BibIMlyn	CestMand	Gesta	JakKal	HusDcerka	Hvězd
interpozice Σ	5	10	2	4	2	0	0	0	2	0	3	2

	Rožmb	TrojK	LékFrant	PovOI	ChelčLid	ŠtítSvát	LékŽen	BřezSnář	Let	Tkadl	HusVýklKrát	Krist	Σ
interpozice Σ	1	4	1	8	1	9	0	0	0	6	1	0	61

Tabulka 2B Frekvence zastoupení interpozice v jednotlivých památkách (formy přízvučné)

Jak vyplývá z předchozího výkladu, pro výskyt staročeské interpozice by podle našeho soudu mohlo být nabídnuto několik vysvětlení. Již jsme několikrát zmínili, že řada interpozic je motivována slovoslednými vlastnostmi stč. klitik, která mohla klitizovat za první přízvučné slovo ve větě.

Jelikož mimo klitické výrazy (celkem tyto případy demonstruje 15 dokladů) jsou ovšem poměrně často do fráze interponovány i výrazy plně přízvučné (zejmé-

²²³ Mimo uvedené číselné údaje stojí 4 doklady, které představují kombinaci obou forem – do NP je tedy interponován současně výraz přízvučný i klitický.

na formy VF a *l*-ového participia; celkem se jedná o interpozici 61 výrazů), je vyšší frekvence interpozice ve staročeském biblickém textu zřejmě výsledkem snahy imitovat syntax latinských konstrukcí, a to i v případech, kdy v přímé předloze tyto konstrukce scházejí.²²⁴ Tímto způsobem by pak mohl být vysvětlen poměrně vysoký počet dokladů s interpozicí v *Řečech svátečních a nedělních* Tomáše Štítného. Jak zmiňují J. Daňhelka et al. (1959, s. 179), Štítného *Řeči sváteční a nedělní* představují dílo vytvořené na základě nejrůznějších pramenů, a to mimo pramenů českých rovněž i latinských.²²⁵ Lze tedy očekávat, že syntax díla T. Štítného jistým způsobem reflektuje určité vlivy latinského slovosledu. Jsme si však vědomi toho, že toto tvrzení je spíše intuitivní povahy, neboť ho není možno potvrdit/vyvrátit detailní komparací latinských předloh a českých překladů. Vyšší frekvence interpozice byla zaznamenána i ve staročeském povídkovém souboru *Olomoucké povídky*, rovněž tedy v díle s latinským pretextem. Staročeská sbírka *Olomoucké povídky*, jak bylo výše²²⁶ zmíněno, bývá dávána do souvislosti s dílem Caesaria z Heisterbachu *Dialogus miraculorum*, pocházejícím přibližně z let 1219–1223; přímá latinská předloha sice nebyla dosud nalezena, existuje ale předpoklad, že mezi Caesariovými exemplary a *Olomouckými povídkami* stál ještě mezistupeň latinské verze, jíž je staročeská sbírka překladem. Skutečnost, že staročeské interpozice vznikají pod vlivem latinských předloh, potvrzují případy s interpozicemi partikulí typu *zajisté*, *pak* a *také*, jež jsou často překladem jejich latinských ekvivalentů: partikuli *zajisté* odpovídá latinské *quidem* (viz doklad (29) a., b.), partikuli *pak* latinské *autem*²²⁷ (viz doklady (30) a., b., (31) a., b), partikuli *také* latinské *quoque* (viz doklady (32) a., b., (33)).

- (29) a. *Vece jim: „Kaliceh zajisté mój píti budete, ale seděti na pravici mé a na levici není mé dáti vám, ale kterýmž připraveno jest od otce mého.“* BiblMlyn, Mt 20,23
 b. *Ait illis: „Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam et sinistram non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo.“* Vulg ibid.
- (30) a. *Narozenie pak našeho Jezukrista takto se jest stalo.* BiblOl, Mt 1,18
 b. *Iesu Christi autem generatio sic erat.* Vulg ibid.
- (31) a. *„Ale pravi vám to, že mnozí králi ot vzhodu sluncě a ot západu přijdú i budú seděti s Abrahamem a s Izákem a s Jakubem v nebeském království, a **synové pak tohoto královstvie** budú vyvrženi do najvětčie tmy; tu bude pláč a škrehtanie zubóm.“* BiblOl, Mt 8,12

224 O sporném náhledu na tyto případy a o možnosti jiné interpretace bude ještě více pojednáno dále.

225 Samotný styl autorovy tvorby lze pak v podstatě na základě použitých metod rozčlenit na 1. tvorbu překladatelskou, 2. tvorbu kompilační (Daňhelka et al. 1959, s. 174), která zejména vychází z kompilace děl latinských.

226 Viz kapitulu 5 *Analýzované prameny*.

227 Mimo to může mít latinské *autem* český ekvivalent *však*.

- b. „*Dico autem vobis quod multi ab oriente et occidente venient et recumbent cum Abraham et Isaac et Iacob in regno caelorum; filii autem regni eicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus et stridor dentium.*“ Vulg ibid.
- (32) a. *Psa také svého na pravici za přítele svého najvětšího s sebou má nésti* {...} Gesta 27v
 b. *Sed canem²²⁸ quoque a dextris pro amico fidelissimo secum ducat* {...} GR 124,26
- (33) *Tehda ta dřéveřečená panna, čijící se navrátiti k tělu svému, skrze Ducha svú také svienci chtějieše s jinými ofěrovati a také přikázáním anděla svého nechtieše jie s sebou na zemi nésti.* PovOl 264r

Pokud se blíže podíváme na některé z výše uvedených dokladů, zdá se, že interpozice (jak přízvuchných, tak i klitických) výrazů může být v některých případech motivována aktuálním větným členěním – interponovaný výraz zpravidla zaujímá pozici za těmi výrazy klauze/fráze, které jsou z hlediska aktuálního členění chápány jako informačně nejvíce dynamické. Tuto skutečnost dokládá pro latinská slovosledná schémata i O. Spevak (2010, s. 280), podle níž je v latině převážná většina případů s interpozicí motivována právě aktuálním členěním (v podobném duchu se pro latinský slovosled mj. zmiňují i A. M. Devine a L. D. Stephens {2006, s. 544}).

Interpozice „cizích“ elementů do fráze pak může být z hlediska aktuálního členění vyvolána následujícími důvody:

- a/ Interponovaný výraz (ev. interponované výrazy) mohou zdůrazňovat vlastní réma klauze, (přičemž tento rematický prvek převážně zaujímá iniciální klauzální pozici). Jelikož je réma zpravidla nositelem intonačního centra, interponovaný výraz tak poukazuje na to, co bude nositelem zvukové prominence (viz doklady (29) a., (32) a.).
- b/ Interponovaný výraz od sebe odděluje rozvíjející element fráze, přinášející z hlediska obsahu novou informaci, a jeho řídicí jméno, čímž je zpravidla akcentován rematický status atributu (viz doklady (3), (4) a., (5), (6), (7), (14), (15) a., (16) a., (21) a., (22), (23), (24) a., (33)).
- c/ Výraz, který je postaven do protikladu k rozvíjejícímu členu NP, je do téže fráze interponován a zaujímá pozici těsně vedle tohoto rozvíjejícího výrazu (viz doklady (10), (19)).
- d/ Interponovaný výraz slouží ke zdůraznění rozvíjejícího prvku fráze postaveného do kontrastu k jinému rozvíjejícímu členu. I v tomto případě poukazuje na rematický status tohoto členu a signalizuje tak nositele intonačního centra. Tato situace je demonstrována v dokladech (8), (13).

228 V latinské verzi bez interpozice.

Zpravidla je tedy interponovaný výraz kladen do kontaktní pozice vedle výrazu majícího status vlastního rématu (klauze/NP). Jak ale ukazují jiné staročeské doklady (např. (9), (11), (12), (17), (25), (28) a., (30) a.), ne vždy musí být nutně interpozice ve staré češtině aktuálně členěním motivována.

V neposlední řadě může být interpozice výrazu v NP vyvolána stylistickými faktory. Jedná se zejména o snahu ozvláštnit výstavbu textu prostřednictvím proměny základního slovosledu, tj. o tzv. hyperbaton. Hyperbaton byl jako rétorická figura hojně užíván již v dobách antického řečnictví (viz např. Lausberg 1960, s. 716–718)²²⁹ a jeho obliba přetrvala v latinských literárních památkách i v mladší (středověké) epoše. Je tedy otázkou, zda staročeské interpozice, pro něž nemáme v latinských pretextech oporu, chápat jako užívání téhož stylistického prostředku ve staročeských památkách pod vlivem památek latinských, nebo spíše jako záměrné imitace latinských schémat (jejichž pomocí dosahují staročeské texty vysoké a vytříbené jazykové úrovně). Dle našeho soudu se v tomto případě s největší pravděpodobností jedná o transfer latinská figura → staročeská figura, resp. o převzetí oblíbené latinské rétorické figury rétorikou staročeskou.

12.2 Shrnutí

Na základě naší analýzy frází s posesivními zájmeny můžeme konstatovat, že interpozice je ve staré češtině bezpečně doložena jako další slovosledná varianta uspořádání prvků NP, a je zřejmé, že byla některými dobovými autory užívána záměrně. Do jmenných frází bývají zpravidla interponovány výrazy dvojí povahy: 1. plně přízvučné, přičemž nejfrekventovanějšími typy jsou forma VF, tvary *l*-ového participia a partikule; 2. výrazy klitické (patrně jedním z nejfrekventovanějších výrazů je reflexivum *se* a klitikon *t*, naopak nižší výskyt byl zaznamenán pro interpozice AUXK, AUXP, enklitika *li*; v případě dalších pronominálních enklitik se zdá, že jejich interpozice je vázána spíše jen na veršované skladby – pravděpodobně je interpozice v tomto případě ovlivněna rytmem příslušné skladby).

Jak rovněž vyplývá z našeho výzkumu, do značné míry je staročeská interpozice reflexí transferu latinského slovosledu, a to zejména v těch případech, v nichž jsou interponovány partikule (jako např. *pak*, *zajisté*, *také*) či určité slovesné formy. Jistý podíl na využití této slovosledné varianty mohou mít mimo to i stylotvorné faktory (především rétorická figura hyperbaton, která vede k ozvláštnění výstavby textu a k dosažení vysoké jazykové úrovně). O stylistické motivaci svědčí fakt, že

²²⁹ Například M. F. Quintilianus v 8. knize *Institutionis oratoriae libri duodecim* hyperbaton definuje jako záměrnou změnu slovosledu vedenou uměleckým záměrem a varuje před jeho nadměrným užíváním, neboť dle něj vede k „mixtura verborum“ („míchání slov“).

12 Distantní pozice rozvíjejících členů NP (interpozice)

interpozice je nejvíce zastoupena v textech náležejících k vysokému stylu (biblické překlady, dílo Tomáše Štítného).

V některých případech může být interpozice rovněž podpořena aktuálním členěním – zpravidla pak interponovaný výraz slouží ke zdůraznění prvku majícího status vlastního rématu.

13 ZÁVĚR

V předkládané práci jsme se zabývali syntaktickým fenoménem, kterému dosud nebyla v české paleobohemistice věnována soustavnější pozornost. Hlavním cílem bylo podat podrobný popis slovosledného chování posesivních zájmen ve jmenové frázi staročeského období, konkrétně od pol. 14. století do konce století 15. Analýza vycházela z celkového počtu 6 498 dokladů, které jsme excerpovali ve vybraných památkách krásné, nábožensky vzdělávací, zábavné, odborné, cestopisné a právnické prózy, historiografie a v biblických textech 1. a 2. staročeské biblické redakce.²³⁰

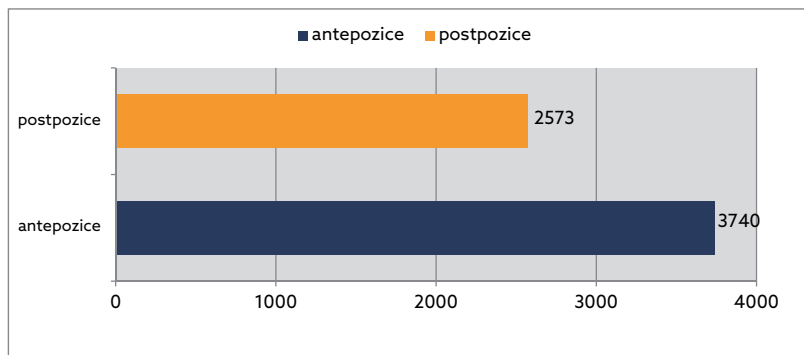
Na základě původu a zčásti i slovosledného chování jsme posesivní zájmena rozdělili do tří skupin (posesiva skupiny A {*můj, tvůj, svůj*}, posesiva skupiny B {*náš, váš*}, posesiva skupiny C {*jeho, jejíe, jich*}) a v rámci těchto skupin jsme sledovali jejich slovosled v NP.

Výzkum ukázal, že všechny skupiny posesiv oscilují ve staročeské NP mezi dvěma základními pozicemi – pozicí prenominální a postnominální. V absolutních číslech mírně převažuje prenominální pozice neboli antepozice (A) nad pozicí postnominální neboli postpozicí (P), jak ukazuje souhrnně pro všechna posesiva graf 1.

---

230 Jednotlivé žánry však jsou zastoupeny v rozdílné míře. Důvody jsou následující: 1. poměrně pracná excerpcce dat, která je ještě ztížena okolností, že zatím nejsou (pro texty všech žánrů) dostupné elektronické edice, které by umožňovaly rozsáhlejší analýzu většího počtu dokladů; 2. v analyzovaném období ještě nejsou všechny žánry zastoupeny stejně širokou škálou textů. Z tohoto důvodu lze za reprezentativní pokládat pouze výsledky zjištěné v krásné, odborné, nábožensky vzdělávací próze a v textech biblických. Výsledky dosažené analýzou některých památek ostatních žánrů (historiografie, zábavná, cestopisná a právnická próza, administrativní texty) je v předkládané práci nutno považovat za předběžné a představují tak potenciální oblast dalšího výzkumu.

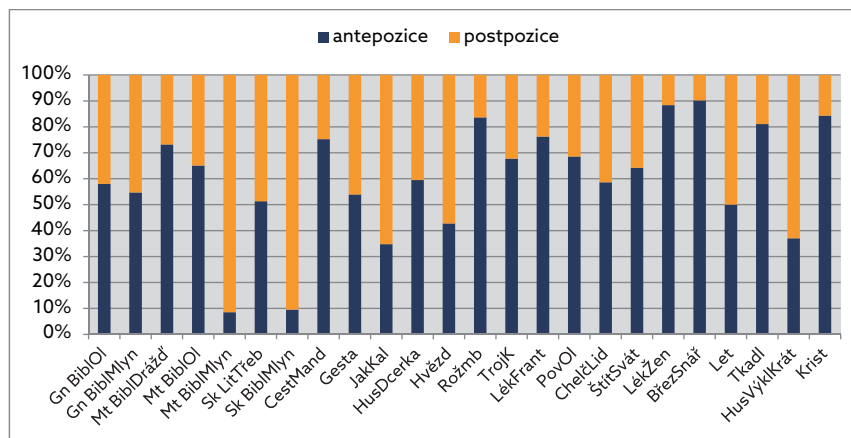
Graf 1 Frekvence obou pozic (prenominální a postnominální) v NP pro všechna posesiva

Mezi jednotlivými skupinami posesiv lze však pozorovat jisté rozdíly ve vytížení těchto pozic. U zájmen skupiny A převažují doklady prenominální pozice (61,4 %) nad doklady pozice postnominální (38,6 %). Pro posesiva skupiny B bylo zjištěno 44,8 % případů prenominální pozice ku 55,2 % případů pozice postnominální; pro posesiva skupiny C činí vzájemný poměr 53,6 % A ku 46,4 % P. Výsledky zachycené pro zájmena skupiny B však vzhledem k nízké frekvenci jejich výskytu, převážně vázaného na oblast nábožensky vzdělávací literatury a biblického jazyka, není možno pokládat za validní.

V našem výzkumu se ukázalo, že distribuce obou pozic v NP je ve staré češtině do značné míry závislá na individuálním stylu jednotlivých autorů či žánrové příslušnosti textů (srov. graf 2). Z toho lze usuzovat, že ve staré češtině mohlo být slovosledné chování posesiv v NP ovlivněno stylem.

Graf 2 Distribuce prenominální a postnominální pozice v analyzovaných textech

Z jednotlivých výsledků výzkumu, který přihlížel k možným vlivům faktorů stylového charakteru i rozdílům ve využití slovosledných pozic u zájmen skupin A, B, C, vyplynulo, že základní (nepříznakovou) slovoslednou pozicí staročeských posesivních zájmen v NP byla s velkou pravděpodobností pozice prenominální.

Tato pozice nápadně dominuje v těch typech textů, které nevznikly jako staročeské překlady latinských předloh (Tkadl, Rožmb), anebo které jsou na svých pretextech slovosledně závislé velmi slabě či téměř vůbec (TrojK, PovOl, Krist).²³¹ Přestože se jedná o texty podléhající jisté míře stylizace, jak indikují případy jiných slovosledných specifik (cirkumpozice, interpozice etc.), absentuje v nich tendence přesně imitovat slovosledné chování posesiv v latinské NP.

Naproti tomu je zřejmé, že postnominální pozice posesiv se dominantně uplatňuje zejména v Novém zákoně druhé biblické redakce a v některých textech nábožensky vzdělávací prózy vzniklé po roce 1400 (HusVýklKrát, JakKal).²³² Nabízí se proto hypotéza, že postpozice posesiv (aktivovaná latinským vzorem) se mohla stát jedním z prostředků stylové diferenciaci jazyka české prózy, která podle autorů Večerka – Šlosar – Dvořák – Malčík (2009, s. 53) ke konci 14. stol. „značně pokročila“. Tento předpoklad se jeví jako pravděpodobný, neboť na možnosti stylové motivace konkurenčních slovosledných schémat, byť v češtině střední doby, upozornili ve svém výzkumu také Zikánová (2009) a Kosek (2011). V každém případě však tato hypotéza o stylové motivaci postnominální pozice pronominálních posesiv ve staré češtině musí být podrobena dalšímu zkoumání.

Tato základní prenominální pozice posesiv skupiny A a B zřejmě ovlivnila slovosled posesivních zájmen 3. osoby (tj. zájmena skupiny C). U zájmen 3. osoby došlo během staročeského období k zásadní vývojové změně: původně totiž šlo o adnominální genitivы osobního zájmena 3. os. *jeho, jich, jie*, které se změnilo na samostatná posesivní zájmena 3. osoby. Součástí této změny byla s největší pravděpodobností také změna jejich základní slovosledné pozice: s jistým zjednodušením lze tuto změnu chápat jako proměnu postnominálních adnominálních genitivů osobních zájmen na prenominální zájmenná posesiva. Jelikož se na slovosledu zkoumaných stč. textů do značné míry projevuje vliv latinských předloh nebo stylu, není na jejich základě úplně jednoduché identifikovat průběh této změny. Nicméně vzhledem k tomu, že v již uvedených nejstarších zkoumaných staročeských textech, na jejichž slovosled měla latinská NP malý vliv (Evangelium sv. Matouše *Bible drážďanské a Kniha rožmberská*), zaujímají posesiva 3. osoby již

²³¹ Dominantní antepozice se uplatňuje rovněž v památkách LékŽen, LékFrant a BřezSnář (oddíl *Astrologie*). Přestože je velmi pravděpodobné, že i tyto staročeské texty měly svůj latinský pretext, jejich bezprostřední předloha zatím není známa. Za laskavé sdělení vděčíme Mgr. Kateřině Volekové, Ph.D.

²³² Postnominální pozice se mimo to ve staré češtině (obdobně jako v češtině moderní) uplatňuje rovněž jako citově příznaková varianta. Dokladem jsou vokativní NP, které vyjadřují citový postoj mluvčího k oslované osobě (typu *tatiku můj, synu můj přemilý*). V těchto typech frází pronominální posesiva dominantně tendují k postnominální pozici (46 P : 10 A).

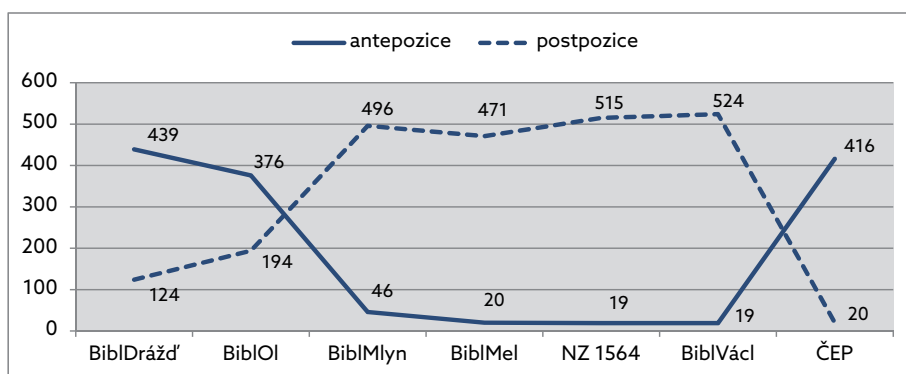

dominantní prenominální postavení, lze usuzovat, že proces gramatikalizace posesivních zájmen 3. osoby byl pravděpodobně na počátku zkoumaného období (tj. na počátku 2. pol. 14. století) završen. Pro podporu tohoto tvrzení svědčí kromě změny slovosledné pozice i realizovaná flexe posesiva *jejie* v Matoušově evangeliu *Bible drážďanské*.²³³

Z výzkumu vyplynulo, že Matoušovo evangelium *Drážďanské bible* a *Knihy rožmberská* představují velmi důležitý pramen výzkumu staročeského slovosledu, neboť reprezentují stav, který s největší pravděpodobností reflektuje jazykovou realitu konce 1. a počátku 2. poloviny 14. století. Pozoruhodné je, že s výjimkou některých slovosledných aktualizací (tj. interpozice, cirkumpozice, prenominální adnominální genitiv etc.) slovosledné chování pronominálních posesiv v obou staročeských textech do značné míry koresponduje se stavem v češtině moderní.

Náš výzkum současně potvrdil to, co se obecně zmiňuje v souvislosti s texty první a druhé staročeské biblické redakce (srov. Kyas 1997, s. 111). Jak již bylo uvedeno výše, nový překlad Nového zákona druhé staročeské biblické redakce se vyznačuje (oproti nejstaršímu biblickému překladu) dominantní tendencí zachovávat při překladu co nejvíce původní latinská schémata. V oblasti slovosledu má tento příklon k Vulgátě za následek dominantní obsazování postnominálního pole fráze jejími rozvíjejícími členy. Tato tendence je pak ještě o něco výrazněji patrná v pozdějších středněčeských překladech (srov. Navrátilová 2012a). V naší práci se tak podařilo postihnout počáteční fázi tohoto procesu. Následující graf 3 vycházející ze srovnání výsledků naší práce s uvedenou studií (Navrátilová *ibid.*) zachycuje vývoj překladatelské tradice v oblasti slovosledu posesivních zájmen.²³⁴

Graf 3 Slovosled posesivních zájmen v Matoušově evangeliu staročeských a středněčeských biblických překladů (včetně srovnání s ČEP)

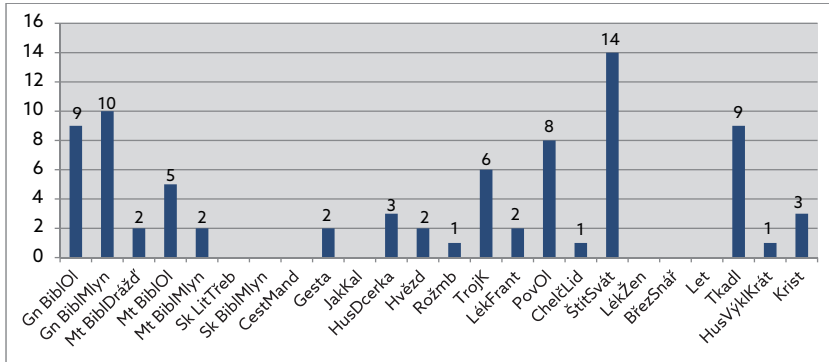

233 V *Knize rožmberské* byl zachycen jediný doklad posesiva *jejie*, a to dosud v nesklonné formě.

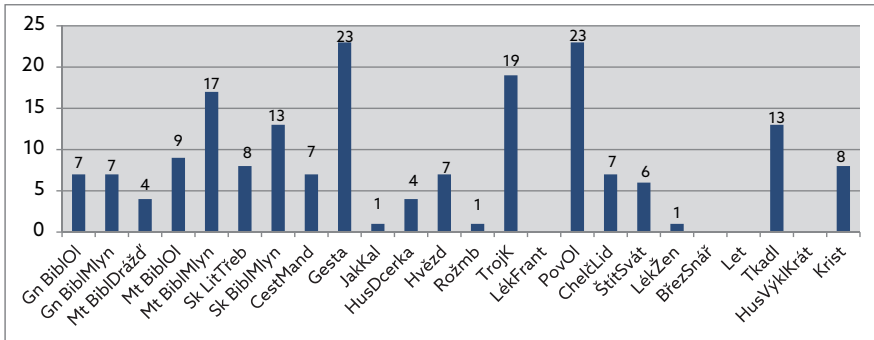
234 Tento graf je nutno brát jako orientační, a to především proto, že v něm schází velká část českých biblí 19. a 20. století.

Další slovosledné varianty – cirkumpozice a interpozice – byly v našem korpusu textů doloženy jen s velmi nízkou frekvencí (interpozice představuje cca 1,2% dokladů, cirkumpozice cca 2,8 % dokladů, srov. grafy 4, 5). Náš výzkum tak nepotvrdil tvrzení některých lingvistů pokládajících obě pozice za typickou slovoslednou variantu starších vývojových fází.²³⁵ Vzhledem k tomu, že obě pozice jsou doloženy zejména v památkách s latinským pretextem, lze předpokládat, že se tu uplatňuje transfer latinský slovosled → staročeský slovosled, a to i v textech, které jsou z hlediska relativní pozice posesiv ve frázi na latinském originále poměrně nezávislé. Mimo to je zřejmé, že se obě pozice ve staré češtině rovněž uplatňovaly jako stylové příznakové varianty, neboť jsou s nejvyšší frekvencí doloženy právě v textech vyznačujících se snahou o jazykovou exkluzivitu (zejména v ŠtítSvát, Tkadl, TrojK, PovOl, Gestech a v biblickém textu).

Graf 4 Výskyt interpozice v analyzovaných pramenech

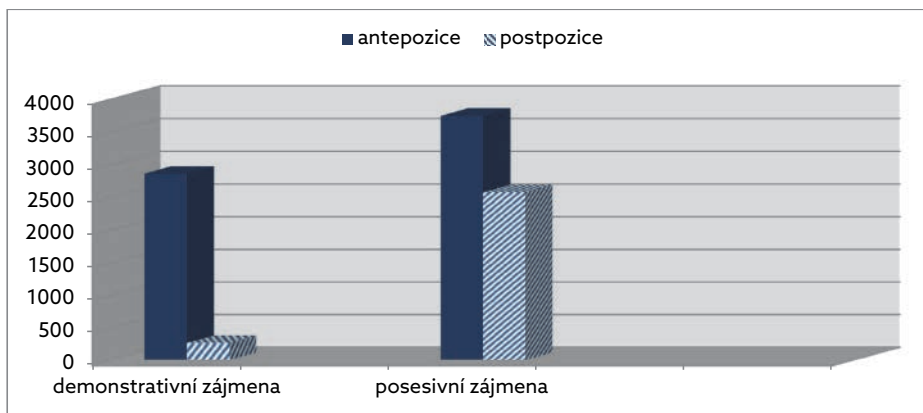
Graf 5 Výskyt cirkumpozice v analyzovaných pramenech

235 Srov. kapitolu 1 Úvod.

Dalším úkolem této monografie bylo prozkoumat, zda se z hlediska slovosledu chovají posesivní zájmena jako modifikátory, či jako determinátory fráze. Analýza v tomto případě nepřinesla jednoznačné výsledky, avšak bylo zjištěno, že ve staré češtině je možno odhalit takový slovosled prvků NP, který je v rozporu s předpokládaným chováním posesivních zájmen coby determinátorů fráze. V lineárním řetězci rozvíjejících prvků NP je adjektivní modifikátor umístěn před pronominální posesivum (Adj › Poss › N), tj. typu *v pilné jeho potřebě*, *v surchniem svém stavu*. Z výskytu takových konstrukcí lze usuzovat, že se posesivní zájmena ve staré češtině nechovají prototypicky jako určité determinátory, neboť umožňují, aby adjektivní modifikátor obsadil pozici vyhrazenou pro determinátor (příp. kvantifikátor) fráze. Jak ukázal dřívější výzkum (viz Navrátilová 2012b), staročeská demonstrativní zájmena tento slovosled zpravidla neumožňují. Zjevné diference je mimo to možno odhalit i v rámci relativní pozice posesivních a demonstrativních zájmen ve frázi. Jak zachycuje níže uvedený graf 6, demonstrativní zájmena jsou i v období staré češtiny dominantně prenominální (srov. Navrátilová *ibid.*).²³⁶ Je tedy evidentní, že se již od nejstarších fází češtiny objevují diference mezi slovosledným chováním posesivních a demonstrativních zájmen, které by bylo možné chápat jako argument pro hodnocení posesivních zájmen spíše jako modifikátorů NP, nikoli jejich determinátorů. Pro ověření tohoto závěru je ovšem nutno realizovat další podrobné analýzy vycházející z větší databáze dokladů.

Graf 6 Slovosled posesivních a demonstrativních zájmen ve staré češtině

Náš výzkum podal podrobný popis slovosledného chování jednoho z rozvíjejících výrazů NP ve vybraných staročeských památkách. Lze ho tedy chápat jako výcho-

²³⁶ Jednotlivé analýzy ovšem vycházejí z nestejného celkového počtu dokladů (pro analýzu demonstrativ bylo excerponováno 3 123 dokladů, pro analýzu posesiv 6 498 dokladů).

disko či začátek dalších analýz vývoje slovosledu české NP. V budoucnu by bylo jistě vhodné soustředit pozornost na dva důležité aspekty, kterými jsme se v naší práci mohli zabývat jen okrajově či náznakem: 1. na slovosledné vlastnosti dalších rozvíjejících prvků staročeské NP a jejich vzájemné slovosledné konstelace, 2. na slovosled pronominálních posesiv v mladších vývojových etapách češtiny, zejména v češtině střední doby a v češtině 19. století.

14 SUMMARY

The Word Order of Possessive Pronouns in Old Czech

The primary objective of this monograph is to provide a detailed description of word order behaviour of possessive pronouns in Old Czech, i.e. Czech language used in the fourteenth and fifteenth century. The research, based on thorough analyses of selected Old Czech texts, focuses mainly on: 1. Explaining the word order behaviour of each possessive pronoun used in Old Czech noun phrases (NP); 2. Describing any changes that may have occurred in the language within the period being studied; 3. Identifying any foreign (esp. Latin) influences and how they might have affected the word order in Old Czech; 4. Analysing the differences between the genres or types of Old Czech texts and understanding the impact the genre might have had on the word order behaviour of Old Czech pronominal possessives.

Methodologically speaking, the research presented in this book uses the methods of dependency grammar. The NP classification is based on the classification used by A. Svoboda (1989), which stems from the classification coined by Quirk – Greenbaum (1977). In other words, we distinguish between two types of NPs: 1. a simple NP; 2. a complex NP. As in Svoboda (ibid.), a simple NP is any noun phrase in which the head is specified only by a group of determiners or quantifiers (see examples (1), (2), (3), and (4)):

- (1) „*Nebo jsme viděli jeho hvězdu na východ slunce i přišli sme, chtiec se jemu pokloniti.*“ BiblDrážď, Mt 2,2 (Poss › N)
“*For we saw his star when it rose and we have come to worship him.*”
- (2) *Nemoc ta nenie na smrt, ale pro chválu boží {...}* KristA 73r (N › Dem)

- Illness that** (meaning “that illness”) is not for dying, but for the praise of God {...}
- (3) *Ale Virgilius psal jest, že týž Priamus z té své královný ještě měl jest jiné dva syny {...} TrojK 92r (Dem › Poss › N)*
But Virgilius wrote that the same Priamus from that his Queen had had two more sons {...}
- (4) *Smiluj se nade mnú, nebl' jsem nemocen; uzdrav mě, nebl' jsú zamúceny všechny mé kosti! ŠtítSvátA 20r (Q › Poss › N)*
Hast thou mercy on me, since I am diseased; healest thou me, since troubled are all my bones!

A complex phrase is any phrase in which one of the modifying components of the NP dominant noun is an adjective modifier, complement or adjunct (see e.g. (5), (6), and (7)).

- (5) *A Syn boží, jenž bieše syn jeho podlé tělesenství, z říše nebeské pro zlost jeho sstúpil s nebe, jenž učiněn jest surchní lékař náš. GestaM 4r (Adj › N › Poss)*
And the Son of God, who was the God's own image, came down from heaven not to do his own will, and he was made to be the highest doctor of ours.
- (6) *Aby člověk uměl ďáblu k jeho dówodóm odpovéděti, musí znamenati: prvé, aby svého života přirozenie znamenal {...} HusDcerkaH 217v (NP.GEN › N)*
So that a man could respond to Devil's reasons, he must observe: first of all, he must observe his life's nature {...}
- (7) *A když se zpoviedala, pokánie za své hřiechy až do své smrti učinila a v dobrém svůj život dokonala. PovOl 252v (N › PP)*
And when she had confessed, she repented of her sins until the end of her days and died as good.

The material analysed in this book comes from Old Czech prose that was written somewhere between the mid-fourteenth century and the end of the fifteenth century. No poetry was included in the analysis, as its word order tends to be heavily influenced by rhythm, melody and rhyme. Nevertheless, if the research focuses exclusively on the analysis of prosaic texts, it is somewhat problematic. Since the number of original prosaic texts that came into existence in the period of interest is rather limited, most of the analysed material comes from non-original texts which – more or less – depend on the original (typically Latin) pretext. That is why both Old Czech and Latin versions were compared for the texts in which one can (if only to some extent) identify the Latin pretext. This comparison was made for the biblical text, Old Czech *Gesta Romanorum* and *Trojánská kronika*. Most of the analysed material comes from the diachronic corpus called *Staročeská textová banka*, section *Edice*). All the rest was excerpted directly from the published editions of the texts. While shorter texts (up to 50 standard pages) were analysed as

a whole, longer ones were usually represented by a sample of approx. 50 standard pages. The material from *Staročeská textová banka* was used to analyse phenomena for which we do not have sufficient evidence in the selected texts.

Analysed texts:

- biblical texts (Mt BiblDrážď, Mt BiblOl, Mt BiblMlyn, Sk BiblLitTřeb, Sk BiblMlyn, Gn BiblOl, Gn BiblMlyn);
- religious education literature (HusDcerka, HusVýklKrát, JakKal, ChelčLid, ŠtítSvát);
- fiction (TrojK, PovOl, Krist, Tkadl);
- specialized non-fiction (LékŽen, LékFrant, Hvězd, BřezSnář);
- entertaining literature (Gesta);
- travel literature (CestMand);
- legal texts (Rožmb);
- historical fiction (Let).

The Czech possessive pronouns were divided into three groups according to their origin and partly also according to their word order behaviour (Group A possessives {*můj, tvůj, svůj*}, Group B possessives {*náš, váš*}, and Group C possessives {*jeho, jejíe, jich*}) – and the NP word order was analysed for each group.

The results of the analysis, using 6,498 excerpts in total, are as follows.

1. All the three groups of possessive pronouns in the Old Czech NP oscillate between two primary positions – pre-nominal (i.e. position before the head of the phrase) and post-nominal (i.e. position after the head of the phrase). The number of occurrences for the pre-nominal position (also called anteposition – A) is slightly higher than for the post-nominal position (postposition – P). One can therefore presume a competition between the two positions in Old Czech, which gradually developed into the situation in Modern Czech where pre-nominal positions are perceived as neutral (unmarked), whereas post-nominal positions are marked.

2. The differences that can be observed between the three groups of possessives:
- a/ there are more pre-nominal (61.4%) than post-nominal (38.6%) positions in Group A;
  - b/ post-nominal (55.2%) positions prevail over pre-nominal (44.8%) positions in Group B;
  - c/ the number of pre-nominal positions (53.6%) is higher than the number of post-nominal ones (46.4%) in Group C.

However, the results for Group B possessives cannot be deemed as valid – these pronouns are rather infrequent and appear mainly in religious education literature and biblical language.

3. The distribution of pre-nominal and post-nominal positions in Old Czech NPs depends to a large extent on author's style and the genre of the text. It can

be therefore hypothesized that the word order of possessives used in Old Czech NPs was probably strongly influenced by style.

4. The research also took into consideration the potential impact of style-based factors and the differences in the frequency of usage of each word order position for Groups A, B and C. The results suggest that the pre-nominal position was most likely the primary (unmarked) word order position of Old Czech possessive pronouns used in NPs.

5. The pre-nominal position noticeably prevails in texts that were not written as Old Czech versions of Latin originals (Tkadl, Rožmb); in texts that do not depend on the word order of their pretexts very much – or just slightly (TrojK, PovOl, Krist); and in texts where a Latin pretext is presumed, but has not been found (LékŽen, LékFrant, the *Astrologie* section in BřezSnář). These texts obviously had their own style too, but the occurrence of other word order specifics (circumposition, interposition, etc.) indicate that there is no tendency in these texts to imitate the word order behaviour of the possessives in the Latin NP.

6. The post-nominal position of possessives prevails particularly in the New Testament of the second Old Czech biblical edition and in some religious education literature written after 1400 (HusVýklKrát, JakKal). It is therefore possible that the post-nominal position was activated by the Latin original, and became one of the stylistic means used to differentiate the style of Old Czech prosaic texts. Nonetheless, the hypothesis that the post-nominal position of Old Czech possessive pronouns was motivated by style has yet to be verified by further research.

7. The process of grammaticalization of third person possessives (i.e. the process by which the adnominal genitives of the personal pronoun *jeho, jie, jich* were changed into possessive pronouns) had been probably already finished by the beginning of the analysed period (i.e. the beginning of the second half of the fourteenth century). The process most likely included the change of the primary word order position of the possessives: with some simplification it can be described as the transformation of post-nominal adnominal genitives of personal pronouns into pre-nominal possessive pronouns. The assumption that the grammaticalization had already come to an end by that time can be based on the fact that in the oldest Old Czech texts analysed herein, which were only slightly affected by the Latin NP (Gospel of Matthew of *Bible drážďanská*, and *Knihá rožmborská*), the third person possessives were already in the pre-nominal position.

8. In contrast with the oldest biblical translation, the new version of the New Testament of the second Old Czech biblical edition tended to preserve the original Latin patterns in the translated text as much as possible. What this return to Vulgata meant in terms of word order: the modifying components of the NP typically appeared in the post-nominal position. This tendency became even stronger in later Early Modern Czech translations (see Navrátilová 2012a).

9. The frequency of other types of word order – circumpositions (i.e. NPs such as *tato slova má*) and interpositions, (i.e. NPs such as *náš jest sluch naplnilo*) – was very low in our corpus of texts (1.2% for interpositions and 2.8% for circumpositions). That is why neither of them can be probably regarded as typical examples of the word order used in the earlier stages of Czech language development. They seem to have been used in Old Czech as style-marked variants – they appear most frequently in texts which have the ambition to achieve certain language exclusivity (esp. in ŠtítSvát, Tkadl, TrojK, PovOl, Gesta and in the biblical text).

10. In Old Czech, some differences in the word order behaviour of possessive and demonstrative pronouns in NPs can be also observed: while almost all of the demonstrative pronouns (about 95%) are pre-nominal, the word order of possessives oscillates between two positions (about 60% pre-nominal and 40% post-nominal in the analyzed material).

11. In addition to that, some of the NP structures occurring in Old Czech are in contrast with the expected behaviour of possessive pronouns functioning as determiners of the phrase: the adjective modifier in the linear chain of the modifying parts of the NP is positioned before the possessive (Adj › Poss › N), e.g. *v pilné jeho potřebě* (in his urgent need), *v surchniem svém stavu* (in his utmost state). One might therefore hypothesize from the occurrence of such structures that the Old Czech possessive pronouns do not have prototypical behaviour like definite determiners, as they enable the adjective modifier to occupy the position reserved for the determiner (or quantifier) of the phrase.

The analysis carried out in this book can be used as a starting point for further research into the word order development in Czech NPs, which should focus on two important aspects that have not been dealt with here very much: 1. The word order behaviour of other modifying parts of Old Czech NPs and their word order constellations; 2. The word order of possessive pronouns in later stages of Czech language development, particularly in Early Modern Czech and the Czech used in the nineteenth century.

15 ZKRATKY

A	antepozice
AC	antepozice-cirkumpozice
AČV/AVČ	aktuální členění větné / aktuální větné členění
Adj	adjektivum
AUXK	auxiliár kondicionálu
AUXP	auxiliár préterita
ČEP	Český ekumenický překlad bible
Dem	demonstrativní zájmeno
Det	determinátor
2W	tzv. <i>second word pozeice</i> , tj. za prvním přízvuchným slovem rozvité fráze
IC	intonační centrum
N	dominující jméno fráze
nč.	nová čeština / novočeský
NP	nominální fráze
Num	numerálie
P	postpozice
PC	postpozice-cirkumpozice
Poss	posesivní zájmeno
PP	předložková fráze
psl.	praslovanština / praslovanský
Q	kvantifikátor
stč.	stará čeština / staročeský
střč.	střední čeština / středněčeský
Tot	totalizátor
VF	verbum finitium
VInf	verbum infinitum
VP	verbální fráze

16 PRAMENY A SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

16.1 Zkratky analyzovaných pramenů

- AČ VII–XXVII** Kalousek, Josef (ed.) (1887–1910). *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské, sebrané z archivů domácích i cizích. Díl VII. – XXVII.* Praha.
- BiblDrážď** *Bible drážďanská*, rukopis, zničen, dříve Dresden: Sächsische Landesbibliothek, sign. Mscr.Dresd.Oe. 85, kolem 1360, tištěná edice in: Kyas, Vladimír. (1981). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. I. Evangelia.* Praha: Academia.
- BiblKladr** *Bible kladrubská*, rukopis, Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII A 29, 1471, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni>.
- BibLitTřeb** *Bible litoměřicko-třeboňská*, rukopis, Třeboň: Státní okresní archiv v Třeboni, sign. A 2, 1413–1414, tištěná edice in: Kyas, Vladimír. (1985). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. II. Epistolý. Skutky apoštolů. Apokalypsa.* Praha: Academia.
- BibIMlyn** *Bible mlynářčina*, rukopis, Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII A 10, 1450–1475, oskenovaný text dostupný z: <http://manuscriptorium.com/>.
- BibIOl** *Bible olomoucká*, rukopis, Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M III 1/I–II, 1417, tištěná edice in: Kyas, Vladimír. (1981). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. I. Evangelia.* Praha: Academia. Kyas, Vladimír. (1985). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. II. Epistolý. Skutky apoštolů. Apokalypsa.* Praha: Academia. Kyas, Vladimír. (1988). *Staročeská Bible drážďanská a olomoucká. III. Genesis – Esdráš.* Praha: Academia.
- BřezSnářS** Vavřínc z Březové: *Astrologie ze Stockholmského rukopisu Snáře Vavřince z Březové*, rukopis, Brno: Moravský zemský archiv, sign.

- G 10, 1471, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- CestMandM** *Cestopis tzv. Mandevilla*, přel. Vavřinec z Březové, rukopis M, Praha: Národní knihovna ČR, sign. DG III 7, pol. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- CT1** *Chronicon Treboniense*, tištěná edice in: Černá, Alena M. – Čornej, Petr – Klosová, Markéta. (eds.) (2003). *Staré letopisy české*. Praha: Filosofia.
- Dub** *Práva zemská česká Ondřeje z Dubé*, tištěná edice in: Havránek, Bohuslav – Hrabák, Josef. (red.) (1957). *Výbor z české literatury od počátků po dobu Husovu*. Praha: ČSAV.
- GestaM** *Gesta Romanorum*, rukopis M, Praha: Knihovna Národního muzea, sign. III E 48, 1473, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- GR** *Gesta Romanorum*, tištěná edice in: Oesterley, Hermann. (ed.) (1872). *Gesta Romanorum*. Berlin: Weidmann.
- HDT** *Historia destructionis Troiae*, tištěná edice in: Griffin, Nathaniel Edward. (ed.) (1936). *Guido de Columnis: Historia destructionis Troiae*. Cambridge: Medieval Academy of America. Dostupné z: http://c.ymcdn.com/sites/www.medievalacademy.org/resource/resmgr/maa_books_online/griffin_0026_bkmrkd.pdf.
- Hvězd** *Hvězdářství krále Jana*, rukopis, Praha: Knihovna Národního muzea, sign. II F 14, pol. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- HusDcerkaH** Jan Hus: *Dcerka nebo O poznání cesty pravé k spasení*, rukopis H, Praha: Knihovna Národního muzea, sign. IV C 18, 1414, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- HusVýklKrátK** Jan Hus: *Výklad Otčenáše*, rukopis, Praha: Národní knihovna ČR, sign. V A 23, zač. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- ChelčLid** Petr Chelčický: *O trojím lidu řeč*, rukopis, Praha: Archiv Pražského hradu, sign. D 82, 1508, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- JakKal** Jakoubek ze Stříbra: *Dvanáctero užitků přijímání z kalicha*, rukopis, Wien: Österreichische Nationalbibliothek, sign. Cod. 4557, 1432/1433, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- KristE** *Život Krista Pána*, rukopis E, Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII H 19, 1497, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- LékFrantA** *Lékařství neznámého františkána*, rukopis A, Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII B 18, pol. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/module/edicni>.
- LékŽen** *Sbírka pojednání z oboru ženského a dětského lékařství*, rukopis,

- Brno: Moravská zemská knihovna, sign. A 112, 2. pol. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni>.
- LetA, (Leta, LetQ, LetD, LetV)** *Staré letopisy české*, rukopis A (a, Q, D, V), tištěná edice in: Černá, Alena M. – Čornej, Petr – Klosová, Markéta. (eds.) (2003). *Staré letopisy české*. Praha: Filosofia.
- PovOl** *Olomoucké povídky*, rukopis, Olomouc: Vědecká knihovna v Olomouci, sign. M II 190, 2. pol. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni>.
- Rožmb** *Knihna rožmberská*, tištěná edice in: Brandl, Vincenc. (ed.) (1872). *Knihna rožmberská*. Praha: nákladem Jednoty právnické.
- Rynešová I** Rynešová, Blažena (ed.) (1929). *Listář a listinář Oldřicha z Rožmberka. Svazek I. 1418–1437*. Praha.
- ŠtítSvátA** Tomáš Štítný. *Řeči nedělní a sváteční*, rukopis A, Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII C 15, 14./15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni>.
- TkadlB** *Tkadleček*, rukopis B, Praha: Královská kanonie premonstrátů na Strahově, sign. DG IV 68, 2. pol. 15. století, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni>.
- TrojK** *Kronika trojánská*, rukopis, Praha: Národní knihovna ČR, sign. XVII B 6, 1469, elektronická edice dostupná z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/moduly/edicni>.
- Vulg** *Biblia Sacra: iuxta Vulgatam versionem*. Wordsworth, John I. – White, Henry I. (eds.) (1911). *Novum Testamentum Domini nostri Christi Latine secundum aditionem Hieronymi (1889–1898)*. Oxford: E Typographeo Clarendoniano. Quentin, Henricus D. (ed.) (1926). *Biblia sacra iuxta vulgatam versionem ad codicum fidem iussu Pii PP. XI. Librum Genesis*. Roma: Typis Polyglottis Vaticanis. Weber, Robert – Gryson, Roger. (eds.) (1983). *Biblia Sacra: iuxta Vulgatam versionem*. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft.

16.2 Sekundární literatura

16.2.1 Zkratky sekundární literatury

- ELL** Brown, Keith R. et al. (eds.) (2006). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. Amsterdam: Elsevier.
- ESČ** Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.) (2002). *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství LN.
- ESSJ** Kopečný, František – Šaur, Vladimír – Polák, Václav. (1980). *Etymologický slovník slovanských jazyků – Slova gramatická a zájmena 2*. Praha: Academia.

ESJS	<i>Etymologický slovník jazyka staroslověnského 1–17</i> . 1989–2014. Praha: Academia (1–14), Brno: Tribun (15–17).
MČ 3	<i>Mluvnice češtiny 3</i> . (1987). Praha: Academia.
NESČ	Karlík, Petr – Nekula, Marek – Pleskalová, Jana (eds.) (2016). <i>Nový encyklopedický slovník češtiny</i> . Praha: Nakladatelství LN.
PMČ	Karlík, Petr – Nekula, Marek – Rusínová, Zdenka (eds.) (1995). <i>Průruční mluvnice češtiny</i> . Brno: Nakladatelství LN.
SČ	Karlík, Petr – Grepl, Miroslav. (1998). <i>Skladba češtiny</i> . Olomouc: Votobia.
StčS	<i>Staročeský slovník. Na–při</i> . (1968–2008). Sešity 1–26. Praha: Academia.

16.2.2 Sekundární literatura

- Abney, Steven Paul. (1987). *The English Noun Phrase in its Sentential Aspect*. MIT. (Ph.D. dissertation). Dostupné z: <http://ai.mit.edu/projects/dm/theses/abney87.pdf>.
- Adger, David. (2003). *Core Syntax*. Oxford: Oxford University Press.
- Aurová, Miroslava. (2010). *Slovosled ve španělštině*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích.
- Babyonyshev, Maria. (1998). The possessive construction in Russian: A crosslinguistic perspective. *Journal of Slavic linguistics*, 5, s. 193–234.
- Bailyn, John Frederick. (2012). *The syntax of Russian*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bakker, Stéphanie J. (2009). *The Noun Phrase in Ancient Greek. A functional Analysis of the Order and Articulation of NP Constituents in Herodotus*. Leiden – Boston: Brill.
- Balhar, Jan. (1974). *Skladba lašských nářečí*. Praha: Academia.
- Bartoš, František. (1901). *Nová rukověť správné češtiny*. Telč: Emil Šolc.
- Bartoš, František. (1899). *Skladba jazyka českého*. 8. vyd. Brno: tiskem a nákladem c. a k. dvorního knihkupectví Karla Winikera.
- Bartoš, František. (1883). *Mluvnice jazyka českého pro školy střední a ústavy učitelské. Díl 2., Skladba*. Brno: Karel Winiker.
- Barwise, Jon – Cooper, Robin. (1981). Generalized Quantifiers and Natural Language. *Linguistics and Philosophy*, 4, s. 159–219. <https://doi.org/10.1007/BF00350139>
- Bauer, Jaroslav – Grepl, Miroslav. (1972). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Bauer, Jaroslav. (1972). Vliv řečtiny a latiny na vývoj syntaktické stavby slovanských jazyků. In: Bauerová, M. – Grepl, M. et al. (eds.) *Syntactica slavica*. Brno: UJEP, s. 47–67.
- Bauer, Jaroslav. (1960). *Vývoj českého souvětí*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Behaghel, Otto. (1930). *Die deutsche Sprache*. Leipzig: G. Freytag.
- Běličová, Helena. (1998). *Nástin porovnávací morfologie spisovných jazyků slovanských*. Praha: Karolinum.

- Běličová, Helena – Uhlířová, Ludmila. (1996). *Slovanská věta*. Praha: Euroslavica.
- Berger, Tilman. (2008). *Studien zur historischen Grammatik des Tschechischen: bohemistische Beiträge zur Kontaktlinguistik*. München: Lincom Europa.
- Berneker, Erich Karl. (1900). *Die Wortfolge in den slavischen Sprachen*. Berlin: B. Behr's Verlag.
- Biber, Douglas et al. (eds.) (1999). *Longman grammar of spoken and written English*. Harlow: Longman.
- Bičovský, Jan. (2012). *Stručná mluvnice praindoevropštiny*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy.
- Bláhová, Anna. (s. a.). *Slovosled u Chelčického*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Bloomfield, Leonard. (1933). *Language*. New York: Henry Holt and Co.
- Bošković, Željko. (2008). What will you have, DP or NP? *Proceedings of North East Linguistics Society*, 37, s. 101–114.
- Bošković, Željko. (2005). On the locality of left branch extraction and the structure of NP. *Studia Linguistica*, 59, s. 1–45. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9582.2005.00118.x>
- Bowers, John. (1987). Extended X¹-Theory, the ECP, and the Left Branch Condition. *Proceedings of West Coast Conference on Formal Linguistic*, 6, s. 47–63.
- Bromová, Veronika. (2009). *Textová struktura nejstarších českých listin se zoláštním zřetelem k vývoji formuláře*. Brno: Masarykova univerzita.
- Brus jazyka českého*. (1877). 1. vyd. Praha: nákladem Theodora Mourka.
- Brus jazyka českého*. (1881). 2. vyd. Praha: J. Otto.
- Brus jazyka českého*. (1894). 3. vyd. Praha: J. Otto.
- Comrie, Bernard. (1981). *Language universals and linguistic typology: Syntax and morphology*. Oxford: Blackwell.
- Croft, William. (2003). *Typology and universals*. 2. vyd. Cambridge: Cambridge University Press.
- Čtibor, Michal. (2015). *Pragmatická analýza latinského vokativu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (rukopis diplomové práce).
- Curtius, Ernst Robert. (1998). *Evropská literatura a latinský středověk*. Praha: Triáda.
- Cvrček, Václav et al. (2015). *Mluvnice současné češtiny 1*. 2. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Karolinum.
- Čech, Radek – Popescu, Ioan-Iovitz – Altmann, Gabriel. (2014). *Metody kvantitativní analýzy (nejen) básnických textů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Čejka, Mirek. (1998). Střídání kódů u Jana Blahoslava a Martina Luthera (několik poznámek k tzv. kulturní diglosii). *Listy filologické*, 121, s. 84–104.
- Čejka, Mirek. (1995). Soužití češtiny s latinou u Jana Blahoslava. In: Rusinová, E. (ed.) *Přednášky a besedy z XXVIII. běhu LŠSS*, Brno: Masarykova univerzita, s. 5–7.
- Čejka, Mirek – Šlosar, Dušan – Nechutová, Jana. (eds.) (1991). *Gramatika česká Jana Blahoslava*. Brno: Masarykova univerzita v Brně.

- Čermák, František. (2011). *Jazyk a jazykověda: přehled a slovníky*. Praha: Karolinum.
- Čmejrková, Svatava. (1998). Syntactic and Discourse Aspects of Reflexivization in Czech. In: Hajičová, E. (ed.) *Issues of Valency and Meaning*. Praha: Karolinum, s. 75–87.
- Daneš, František. (1985). *Věta a text*. Praha: Academia.
- Daneš, František. (1968). Typy tematických posloupností v textu (na materiále českého textu odborného). *Slovo a slovesnost*, 29, s. 125–141.
- Daneš, František – Hausenblas, Karel. (1962). Přivlastňovací zájmena osobní a zvrtná ve spisovné češtině. *Slavica Pragensia*, 4, s. 191–202.
- Daneš, František. (1957). *Intonace a věta ve spisovné češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Daneš, František. (1949). Intonace otázky. *Naše řeč*, 33, s. 62–68.
- Daňhelka, Jiří et al. (1959). *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Devine, Andrew M. – Stephens, Laurence D. (2006). *Latin Word Order: structured meaning and information*. Oxford: Oxford University Press.
- Dobrovský, Josef. (1819). *Ausführliches Lehrgebäude der Böhmisches Sprache*. Praha: J. Herrl.
- Dobrovský, Josef. (1809). *Lehrgebäude der Böhmisches Sprache*. 2. vyd. Praha: Gottlieb Haase.
- Dočekal, Mojmír. (2000). Posesivní reflexivum v bohemistice. *SPFFBU*, A 48, s. 47–59.
- Dostál, Antonín. (1967). *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví 2. Časování*. Praha: SPN.
- Dryer, Matthew S. (2007). Noun Phrase Structure. In: Shopen, T. (ed.) *Complex Constructions, Language Typology and Syntactic Description*. 2. Cambridge: Cambridge University Press, s. 151–205. Dostupné z: <http://linguistics.buffalo.edu/people/faculty/dryer/dryer/DryerShopenNPStructure.pdf>.
- Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin. (eds.) (2013). *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. Dostupné z: <http://wals.info>.
- Dvořák, Emil. (1970). *Vývoj přechodníkových konstrukcí ve starší češtině*. Praha: Univerzita Karlova.
- Ertl, Václav. (1924). Jich, jejich. *Naše řeč*, 8, s. 193–211.
- Firbas, Jan. (2013). *Collected works of Jan Firbas. Volume 2 (1968–1978)*. Chamonikolasová, J. – Černý, M. – Urbanová, L. (eds.) Brno: Masaryk University Press.
- Firbas, Jan. (2010). *Collected works of Jan Firbas. Volume 1 (1951–1967)*. Svoboda, A. – Chamonikolasová, J. – Urbanová, L. (eds.) Brno: Masaryk University Press.
- Firbas, Jan. (1992). *Functional sentence perspective in written and spoken communication*. Cambridge – London: Cambridge – London University Press.
- Firbas, Jan. (1976). A study on the functional perspective of the English and Slavonic interrogative sentences. *Brno Studies in English*, 12, Brno: UJEP, s. 9–56.
- Firbas, Jan. (1971). On the concept of communicative dynamism in the theory of functional sentence perspective. *SPFFBU*, A 19, s. 135–144.
- Flajšhans, Václav. (1925). Husovo umění slohové. *Naše řeč*, 9, s. 257–263.
- Fowler, George – Franks, Steven. (1994). The structure of DP in Bulgarian. *Indiana Slavic Studies*, 7, s. 58–68.

- Fries, Charles C. (1952). *The structure of English: An Introduction to the Construction of English Sentences*. New York: Harcourt, Brace.
- Gazdar, Gerald et al. (1985). *Generalized Phrase Structure Grammar*. Oxford: Blackwell – Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gebauer, Jan. (1963). *Historická mluvnice jazyka českého I. Hláskosloví*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Gebauer, Jan. (1929). *Historická mluvnice jazyka českého. Díl IV. Skladba*. Praha: nákladem České akademie věd a umění.
- Gebauer, Jan. (1896). *Historická mluvnice jazyka českého III/1. Tvarosloví – skloňování*. Praha – Vídeň: F. Tempský.
- Gebauer, Jan. (1890). *Mluvnice česká pro školy střední a ústavy učitelské*. Praha: F. Tempský.
- Gejgušová, Ivana. (1980). *Syntax posesivních zájmen ve staré češtině*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Glinz, Hans. (1952). *Die innere Form des Deutschen*. Bern: Francke.
- Goodall, Grant. (1987). *Coordination, Causatives and Restructuring*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Greenberg, Joseph. (1963). Some Universals of Language with Particular Reference to Order of Meaningfull Elements. *Universals of Language*, London: MIT Press, s. 73–113. Dostupné z: <http://pkdas.in/JNU/typo/lu.pdf>.
- Grepl, Miroslav. (2011). *Jak dál v syntaxi*. Malčík, P. – Dvořák, J. (eds.) Brno: Host.
- Grepl, Miroslav. (1959). Vývoj slovosledu v Tylově próze. *Slovo a slovesnost*, 20, s. 249–260.
- Grepl, Miroslav. (1959). *Vývoj mluvnické stavby v jazyce Tylovy prózy*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis disertační práce).
- Grepl, Miroslav – Karlík, Petr. (1998). *Skladba češtiny*. Olomouc: Votobia.
- Grepl, Miroslav – Karlík, Petr. (1986). *Skladba spisovné češtiny*. Praha: SPN.
- Hajičová, Eva. (2006). K některým otázkám závislostní gramatiky. *Slovo a slovesnost*, 67, s. 3–26.
- Halpern, Aaron. (1995). *On the placement and morphology of clitics*. Stanford CA: CSLI Publications.
- Hanka, Václav. (1831). *Grammatika čili Mluvnice českého jazyka podle Dobrovského: dílem skrácena, dílem rozmnožena*. Praha: nákladem Jana Hostivíta Pospíšila.
- Hattala, Martin. (1857). *Srovnávací mluvnice jazyka českého a slovenského*. Praha: nákladem Calvova knihkupectví.
- Havránek, Bohuslav. (1980). *Vývoj českého spisovného jazyka*. 2., přepracované vyd. Praha: SPN.
- Havránek, Bohuslav. (1966). Český jazyk Husův. *Slovo a slovesnost*, 27, s. 1–16.
- Havránek, Bohuslav. (1936). Vývoj spisovného jazyka českého. *Československá vlastivěda, řada II. Spisovný jazyk český a slovenský*. Praha: Sfinx, s. 1–144.
- Hawkins, John A. (1983). *Word Order Universals*. New York: Academic Press.
- Heidenreichová, Gabriele. (1937). Staročeský „Tkadleček“ a poměr jeho stylu k německé skladbě „Ackermann aus Böhmen“. *Slovo a slovesnost*, 3, s. 87–98.

- Hellan, Lars. (1986). The Headedness of NPs in Norwegian. In: Muysken, P. – van Riemsdijk, H. (eds.) *Features and Projections*. Dordrecht: Foris, s. 89–123.
- Hlavsa, Zdeněk. (1986). Přístavkový vztah a popis české skladby. *Slovo a slovesnost*, 47, s. 186–192.
- Homolková, Milada. (2007). *Staročeský překlad Evangelia svatého Matouše s výkladem Mikuláše Lyry*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis disertační práce).
- Horálek, Karel. (1962). *Úvod do studia slovanských jazyků*. 2., doplněné vyd. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Hrabák, Josef. (1964). *Úvod do teorie verše*. Praha: SPN.
- Hrabě, Vladimír. (1964). *Polovětňné vazby a kondenzace „druhého sdělení“ v ruštině a češtině*. Praha: Nakladatelství ČSAV.
- Hrbáček, Josef. (1991). K problematice syntaktických vztahů parataktických. *Naše řeč*, 74, s. 181–188.
- Hrbáček, Josef. (1972). Pokus o výklad přístavkového vztahu. *Slovo a slovesnost*, 33, s. 223–228.
- Hrbáček, Josef. (1965). O pojetí a klasifikaci tzv. složitého souvětí, typy souvětých konstrukcí. *Slovo a slovesnost*, 26, s. 27–35.
- Hrbáček, Josef. (1960). K otázce několikanásobného přísudku. *Naše řeč*, 43, s. 4–18.
- Hrubá, Jaroslava. (1932). *Slovosled u Štítného*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Hubáček, Josef. (1984). Postavení a lexikální stránka adjektivních přívlasků v českých spisech J. A. Komenského. *Listy filologické*, 107, s. 179–182.
- Hujer, Oldřich. (1914). Dr. Antonín Tomsa: O slovosledu u Dalimila. *Listy filologické*, 41, s. 475–478.
- Chládek, Jiljí. (1795). *Naučení kratičké, kterak by se mělo dobře mluvíti česky a psáti*. Praha: nákladem Cís-král. normální školy.
- Javůrek, Jan. (1873). *Brus jazyka českého*. Praha: nákladem Theodora Mourka.
- Jelínek, Milan. (1967). Postavení atributu v obrozenecké odborné literatuře. *SPFFBU*, A 15, s. 69–83.
- Johannessen, Janne Bondi. (1998). *Coordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Junghanns, Uwe – Zybatow, Gerhild. (2009). Grammatik und Informationsstruktur. In: Kempgen, S. – Kosta, P. – Berger, T. – Gutschmidt, K. (eds.) *Die slavischen Sprachen. The slavie languages*. Berlin – New York: Walter de Gruyter, s. 684–707.
- Kampelík, František Cyril. (1842). *Čechoslovan čili Národní jazyk v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Slovensku*. Praha: nákladem Jana Hostivíta Pospíšila.
- Karlík, Petr. (2008). Vokativ: integrace, nebo desintegrace? In: Rusinová, E. (ed.) *Přednášky a besedy z XLI. běhu LŠSS*. Brno: Masarykova univerzita, s. 50–58.
- Karlík, Petr. (2006). Několik poznámek k české NP. In: Rusinová, E. (ed.) *Přednášky a besedy z XXXIX. běhu LŠSS*. Brno: Masarykova univerzita, s. 51–65.
- Kayne, Richard. (1994). *The Antisymmetry of Syntax*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Klimeš, Lumír. (1969). Pořádek slov v české historické próze z let 1685–1759. *Annali del'Instituto Universitario Orientale: Sezione Slava*, 12, s. 105–166.
- Koktová, Eva. (1977). K problematice nominální apozice. *Slovo a slovesnost*, 38, s. 90–102.
- Komárek, Miroslav. (1981). *Nástin morfologického vývoje českého jazyka*. Praha: SPN.
- Kopečný, František. (1962). *Základy české skladby*. 2., přepracované vyd. Praha: SPN.
- Kopičková, Božena – Vidmanová, Anežka. (1999). *Listy na Husovu obranu z let 1410–1412: konec jedné legendy?* Praha: Karolinum.
- Kosek, Pavel. (2015a). Development of Word Order of Preterite Auxiliary Clitics in Old Czech Bibles. In: Ziková, M. – Caha, P. – Dočekal, M. (eds.) *Slavic Languages in the Perspective of Formal Grammar. Proceedings of FDSL 10.5, Brno 2014*. Frankfurt am Main – Berlin – Bern – Bruxell: Peter Lang, s. 178–198.
- Kosek, Pavel. (2015b). Slovosled auxiliáru préterita v českých raně novověkých biblích. *Linguistica brunensia*, 63, s. 101–116.
- Kosek, Pavel. (2014a). *Historická mluvnice češtiny – překlenovací seminář*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kosek, Pavel. (2014b). *Historická mluvnice češtiny I*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kosek, Pavel. (2011). *Enklitika v češtině barokní doby*. Brno: Host – Masarykova univerzita.
- Krámský, Jiří. (1972). *The article and the concept of definiteness in language*. The Hague: Mouton.
- Kraus, Jiří. (1998). *Rétorika v evropské kultuře*. Praha: Academia.
- Křížková, Helena. (1982). Kontextové členění a typy tázacích vět v současných slovanských jazycích. *Slavia*, 41, s. 241–262.
- Křížková, Helena. (1968). Tázací věta a některé problémy tzv. aktuálního (kontextového) členění. *Naše řeč*, 51, s. 200–210.
- Kyas, Vladimír. (1997). *Česká bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad.
- Kyas, Vladimír. (1971). *První český překlad bible*. Praha: Academia.
- Labler, Walter. (1934). *Slovosled u Petra Chelčického*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Lamprecht, Arnošt – Šlosar, Dušan – Bauer, Jaroslav. (1986). *Historická mluvnice češtiny*. Praha: SPN.
- Lausberg, Heinrich. (1960). *Handbuch der literarischen Rhetorik. Eine Grundlegung der Literaturwissenschaft*. München: M. Hueber Verlag.
- Lehmann, Winfred. (1978). The Great Underlying Ground Plans. In: Lehmann, W. (ed.) *Syntactic typology: Studies in the Phenomenology of Language*. Austin: University of Texas Press, s. 2–56.
- Lehmann, Winfred. (1973). A Structural Principle of Language and Its Implications. *Language*, 49, s. 47–66. <https://doi.org/10.2307/412102>
- Lešnerová, Šárka. (2005). Latinské vlivy v humanistické češtině. In: Pořízka, P. – Polách, V. (eds.) *Jazyky v kontaktu / jazyky v konfliktu a evropský jazykový prostor*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 179–191.

- Lisón Huguet, Nicolas. (2001). *El orden de palabras en los grupos nominales en latin*. Zaragoza: University Press.
- Ludvíkovský, Jaroslav. (1951). Rytmičké klauzule Kristiánovy legendy a otázka jejího datování. *Listy filologické*, 76, s. 48–66.
- Malý, Jakub. (1845). *Krátká mluvnice česká pro Čechy*. Praha: nákladem synů Bohumila Haase.
- Marouzeau, Jules. (1922). *L'ordre des mots dans la phrase latine. I. Les groupes nominaux*. Paris: Champion.
- Martin, James E. (1969). Semantic determinant of preferred adjective order. *Journal of verbal learning and verbal behaviour*, 8, s. 697–704.
- Mathesius, Vilém. (1982). *Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon.
- Mathesius, Vilém. (1947). *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.
- Mathesius, Vilém. (1941). Základní funkce pořádku slov v češtině. *Slovo a slovesnost*, 7, s. 169–180.
- Menge, Hermann. (2000). *Lehrbuch der lateinischen Syntax und Semantik*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Menšík, Jan. (1945). Rytmičké závěry větné u Erbena. *Naše řeč*, 29, s. 114–121.
- Michálková, Věra. (1971). *Studie o východomoravské nářeční větě*. Praha: Academia.
- Mikeš, František Otakar. (1875). *Pravopis a mluvnice jazyka českého*. Praha: nákladem E. Grégra.
- Mikulová, Marie et al. (2005). *Anotace na tektogramatické rovině Pražského závislostního korpusu. Referenční příručka*. Praha: UFAL MFF UK v Praze. Dostupné z: <http://ufal.mff.cuni.cz/pdt2.0update/doc/tr-ref-cz-cz.pdf>.
- Modlíková, Klára. (2016). *Vliv latiny na slovosled zájmen v Bibli kladrubské*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Munn, Alan. (1993). *Topics in the Syntax and Semantics of Coordinate Structures*. University of Maryland (Ph.D. dissertation). Dostupné z: <http://www.msu.edu/~amunnlpapers.html>.
- Navrátilová, Olga. (2017a). On Word Order and Its Relation to Genres of Old Czech Literature. *Listy filologické*, 140, 1–2, s. 71–89.
- Navrátilová, Olga. (2017b). Interpozice ve staré češtině. *Naše řeč*, 100, s. 139–147.
- Navrátilová, Olga. (2014). Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině. *Linguistica Brunensia*, 62, s. 29–43.
- Navrátilová, Olga. (2013). Aspekty slovosledu posesivních zájmen ve staročeské sbírce Olomoucké povídky. Nепublikovaná přednáška přednesená na *14. mezinárodním setkání mladých lingvistů*. Olomouc.
- Navrátilová, Olga. (2012a). Postavení posesivních zájmen v Matoušově evangeliu v průběhu 14.–17. století. *Studia Slavica*, 16, s. 503–511.
- Navrátilová, Olga. (2012b). Slovosled demonstrativních zájmen ve staré češtině. Bednaříková, B. – Hernandezová, P. (eds.) *Sborník z 13. mezinárodního setkání mladých lingvistů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, s. 101–114.
- Navrátilová, Olga. (2010). *Slovosled nominální skupiny v Bibli drážďanské a v Bibli olomoucké*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).

- Nebeský, Ladislav. (1988). *Kombinatorické vlastnosti větných struktur*. Praha: Univerzita Karlova.
- Nebeský, Ladislav. (1981). On Projective Trees. *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 7, s. 209–201.
- Nechutová, Jana. (2002). *Středověká latina*. Praha: KLP.
- Nechutová, Jana. (2000). *Latinská literatura českého středověku do roku 1400*. Praha: Vyšehrad.
- Newerkla, Stefan Michael. (2011). *Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch: Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen*. 2., přepracované vyd. Frankfurt am Mein: Peter Lang.
- Nížká, Otilie. (1933). *Slovosled v staročeských Životech svatých Otcův a Štítného Řečech nedělních a svátečních*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Novák, Pavel. (2010). *Lingvistika a jazyková realita: výběr z díla*. Křivan, J. – Januška, J. – Chromý, J. (eds.) Praha: Akropolis.
- Pallasová, Eva. (1982). Postavení přívlastku v staroslověnských památkách biblických. *SPFF-BU*, A 30, s. 69–81.
- Palková, Zdena. (1994). *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum.
- Panevová, Jarmila et al. (2014). *Mluvnice současné češtiny 2. Syntax češtiny na základě anotovaného korpusu*. Praha: Karolinum.
- Panevová, Jarmila. (1986). K voprosu o reflexivnoj pronominalizacii v češskom jazyke. *Linguistische Arbeitsberichte*, 54/56, s. 44–56.
- Pečirková, Jaroslava – Pytlíková, Markéta – Kreisingerová, Hana. (2010). Interpunkce a členění textu v staročeských biblických rukopisech. In: Čornejová, M. – Rychnovská, L. – Zemanová, J. (eds.) *Dějiny českého pravopisu (do r. 1902)*. Brno: Host – Masarykova univerzita, s. 167–187.
- Pereltsvaig, Asya. (2007). On the Universality of DP: A View from Russian. *Studia Linguistica*, 61, s. 59–94. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9582.2007.00129.x>
- Perissutti, Anna Maria. (2003). *Determinátoři neurčitosti v češtině*. Napoli: Università degli Studi di Napoli – L'Orientale – Brown University – Masarykova univerzita.
- Piřha, Petr. (1992). *Posesivní vztah v češtině*. Praha: Aved.
- Piřha, Petr. (1984). K novým výsledkům studia koordinace. *Jazykové aktuality*, 21, s. 116–117.
- Piřha, Petr. (1984). Nové pohledy na koordinaci. *Jazykové aktuality*, 21, s. 118–119.
- Piřha, Petr – Sgall, Petr. (1966). Koordinační vztah v generativním popisu češtiny. *Slavica Pragensia*, 8, s. 329–338.
- Pleskalová, Jana et al. (2007). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia.
- Pleskalová, Jana. (2001). *Stará čeština pro nefilology*. Brno: Masarykova univerzita.
- Posner, Roland. (1969). Iconity in syntax. The natural order of adjectives. In: Sebeok, T. A. – Bouissac, P. – Herzfeld, M. – Posner, R. (eds.) *Iconity. Essays on the nature of culture*. Tübingen: Stauffenburg Verlag, s. 305–337.
- Povejřil, Jaromír. (1994). K česko-německému jazykovému kontaktu. *Časopis pro moderní filologii*, 76, s. 101–108.

- Povejšil, Jaromír. (1988). Die deutsche Sprache in der Tschechoslowakei. *Brücken*, 4, s. 221–229.
- Pražák, Josef M. – Novotný, František – Sedláček, Josef. (1938). *Latinsko-český slovník k potřebě gymnasií a reálných gymnasií*. Praha: Československá grafická unie.
- Prejzová, Lucie. (2010). *Slovosled pronominálních klitik ve staročeské památce „Tkadleček“*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Progovac, Ljiljana. (1998). Determiner Phrase in a Language without Determiners. *Journal of Linguistics*, 34, s. 165–179. <https://doi.org/10.1017/S0022226797006865>
- Quirk, Randolph – Greenbaum, Sidney. (1977). *A university grammar of English*. London: Longman.
- Quirk, Randolph et al. (1972). *A Grammar of Contemporary English*. London: Longman.
- Rappaport, Gilbert C. (2000). Extraction from nominal phrases in Polish and the theory of Determiners. *Journal of Slavic linguistics*, 8, s. 159–198.
- Reuland, Eric. (1986). A Feature System for the Set of Categorial Heads. In: Muysken, P. – van Riemsdijk, H. (eds.) *Features and Projections*. Dordrecht: Foris Publications, s. 41–89.
- Rijkhoff, Jan. (2002). *The Noun Phrase*. Oxford – New York: Oxford University Press.
- Sgall, Petr – Hajičová, Eva – Buráňová, Eva. (1980). *Aktuální členění věty v češtině*. Praha: Academia.
- Sgall, Petr. (1976). Vokativ jako sémantická složka výpovědi. In: Grepl, M. (ed.) *Otázky slovanské syntaxe IV/1*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, s. 107–109.
- Schneiderová, Eva. (1993). K užívání zájmena ten (v přívlastkové pozici) v mluvených projevech. *Naše řeč*, 76, s. 31–37.
- Silagiová, Zuzana. (1999). „Utroque idiomate loquebantur“. *Listy filologické*, 122, s. 39–48.
- Spevak, Olga. (2014). *The noun phrase in classical Latin prose*. Leiden – Boston: Brill.
- Spevak, Olga. (2010). *Constituent order in classical Latin prose*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Sproat, Richard – Shih, Chilin. (1988). Prenominal adjectival ordering in English and Mandarin Chinese. *Proceedings of NELS*, 18, s. 465–489.
- Steinitz, Renate. (1969). *Adverbial-Syntax*. Berlin: Akademie-Verlag.
- Stluka, Martin. (ed.) (2006). *Život Krista Pána*. Brno: Host.
- Svoboda, Aleš. (1989). *Kapitoly z funkční syntaxe*. Praha: SPN.
- Svoboda, Aleš. (1984). České slovosledné pozice z pohledu aktuálního členění. *Slovo a slovesnost*, 45, s. 22–34, s. 88–103.
- Svoboda, Karel. (1972). *Souvětí spisovné češtiny*. Praha: Universita Karlova v Praze.
- Svoboda, Karel. (1967). Ještě k problematice souřadného a podřadného souvětí. *Slovo a slovesnost*, 28, s. 132–136.
- Svoboda, Karel. (1965). K třídění složených souvětí. *Slovo a slovesnost*, 26, s. 35–34.
- Šindlerová, Jana. (2007). *Zachycení koordinace v závislostním popisu*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze (rukopis diplomové práce).

- Šlosar, Dušan. (1967). Poloha enklitik jako kritérium k hodnocení staročeské interpunkce. *Listy filologické*, 91, s. 251–258.
- Šlosar, Dušan. (1966). Průřez vývojem staročeské interpunkce. *Listy filologické*, 89, s. 164–170.
- Šmilauer, Vladimír. (1966). *Novočeská skladba*. Praha: SPN.
- Šmilauer, Vladimír. (1930). *Poloha přívlastku v Kronice pražské Bartoše Písaře*. Praha: nákladem Filosofické fakulty Univerzity Karlovy.
- Štachová, Naďa. (2009). *Tzv. Rožmberská kniha jako pramen zemského práva v Čechách (historicko-právní analýza)*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis disertační práce).
- Štícha, František et al. (2013). *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Praha: Academia.
- Štícha, František. (1983). Slovosled v prózách Bohumila Hrabala. *Naše řeč*, 66, s. 75–83.
- Toman, Jindřich. (2010). On -t', of all things. In: Bičan, A. – Klaška, J. – Macurová, P. – Zmrzlíková, J. (eds.) *Karlík a továrna na lingvistiku*. Brno: Host, s. 428–435.
- Tomíček, Jan Slavomír. (1853). *Česká mluvnice nově vzdělaná*. 3., rozšířené vyd. Praha: nákladem Kateřiny Jeřábkové.
- Tomsa, Antonín. (1912). O slovosledu u Dalimila. In: *Zpráva c. k. r. gymnasia v Kolíně 1911–1912*. Kolín: nákladem C. K. reálného gymnasia.
- Trávníček, František. (1956). *Historická mluvnice česká III. Skladba*. Praha: SPN.
- Trávníček, František. (1951). *Mluvnice spisovné češtiny. Část II. Skladba*. Praha: Slovanské nakladatelství.
- Trávníček, František. (1935). *Historická mluvnice československá*. Praha: Melantrich.
- Trost, Pavel. (1963). Německé vlivy na slovanské jazyky. In: *Československé přednášky pro V. mezinárodní sjezd slavistů v Sofii*. Praha: Nakladatelství ČSAV, s. 29–30.
- Uhlířová, Ludmila. (1992). Ten nějaký // nějaký ten a případy podobné. *Naše řeč*, 75, s. 247–254.
- Uhlířová, Ludmila. (1988). Slovosled slovanského přívlastku z hlediska konfrontačního. *Slavia*, 57, s. 268–281.
- Uhlířová, Ludmila. (1987). *Knížka o slovosledu*. Praha: Academia.
- Uhlířová, Ludmila. (1972). On the non-projective constructions in Czech. In: *Prague Studies in Mathematical Linguistics*, 3. Praha: Academia, s. 171–181.
- Uličný, Oldřich. (ed.) (2013). *Studie k moderní mluvnici češtiny 7. Kapitoly ze syntaktologie češtiny*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- Vařeková, Terezie. (2000). Humanistická perioda u česky píšících autorů. *SPFFBU*, A 48, s. 101–114.
- Vater, Heinz. (1975). Pro-formen des Deutschen. In: Schecker, M. – Wunderli, P. (eds.) *Textgrammatik*. Tübingen: Niemeyer, s. 20–42.
- Vážný, Václav. (1964). *Historická mluvnice česká II. Tvarosloví I. Skloňování*. Praha: SPN.
- Večerka, Radoslav – Šlosar, Dušan – Malčík, Petr – Dvořák, Jan. (2009). *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. 2., přepracované vyd., Brno: Host.

- Večerka, Radoslav. (2006). *Staroslověnština v kontextu slovanských jazyků*. Olomouc – Praha: Univerzita Palackého v Olomouci – Nakladatelství Euroslavica.
- Večerka, Radoslav. (1989). *Altkirchenslavische (Altbulgarische) Syntax I. Die lineare Satzorganisation*. Freiburg im Breisgau: Weiher.
- Večerka, Radoslav. (1980). Problematika zkoumání aktuálního větného členění ve staroslověnštině. *SPFFBU*, A 28, s. 79–90.
- Večerka, Radoslav – Šlosar, Dušan. (1979). *Spisovný jazyk v dějinách české společnosti*. Praha: SPN.
- Večerka, Radoslav. K vyjadřování posesivity u osobních zájmen 3. os. v češtině. *SPFFBU*, A 4, 1955, s. 36–41.
- Vennemann, Theo. (1974). Topics, subjects and word order. From SXV to SVX via TVX. In: Anderson, J. – Jones, Ch. (eds.) *Historical Linguistics: Proceedings of the First International Congress of Historical Linguistics, Edinburgh, September 1973. Vol. 2*. Amsterdam, s. 339–376.
- Veselá, Kateřina – Havelka, Jiří – Hajičová, Eva. (2004). Condition of Projectivity in the Underlying Dependency Structures. In: *Proceedings of the 20th International Conference on Computational Linguistics (COLING 2004)*. Genève: Université de Genève.
- Vidmanová, Anežka. (1998). Nejstarší česká „beletrie“ a její středolatinšské kořeny a paralely. In: Jiroušková, L. (ed.) *Speculum mediæ ævi. Zrcadlo středověku*. Praha: KLP, s. 124–149.
- Vidmanová, Anežka. (1972). Staročeská Gesta Romanorum a jejich latinská předloha. *Listy filologické*, 95, s. 65–92.
- Vilikovský, Jan. (1948). *Písemnictví českého středověku*. Praha: Universum.
- Viniérová Šotolová, Marie. (1972). *Vliv latinského slovosledu na slovosled obrozenecké češtiny*. Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Vintr, Josef. (2001). *Das Tschechische. Hauptzüge seiner Sprachstruktur in Gegenwart und Geschichte*. München: Otto Sagner.
- Vlášek, Josef. (1970). Funkce sylabismu a zvukosledu v Komenského Kšaftu. *Slavia*, 39, s. 539–559.
- Vlašín, Štěpán. (1977). *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel.
- Vodička, Theodor. (1876). Něco o českém pořádku slov ve větách. *Listy filologické*, 3, s. 256–275.
- Vondrák, Václav. (1928). *Vergleichende Slavische Grammatik. Band II. Formenlehre und Syntax*. 2. vyd. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Vondrák, Václav. (1908). O místě atributivního adjektiva a substantivního genitivu ve větě. In: *Zborník u slavu Vatroslava Jagića*. Berlín: Weidmannsche Buchhandlung, s. 151–158.
- Vykypělová, Taťána. (2013). *Wege zum Neutschechischen. Studien zur Geschichte der tschechischen Schriftsprache*. Hamburg: Verlag Dr. Kovač.
- Wackernagel, Jacob. (1892). Über ein Gesetz der indogermanischen Wortstellung. *Indogermanische Forschungen*, 1, s. 393–436.
- Willim, Eva. (2000). On the grammar of Polish nominals. In: Michaels, D. – Martin, R. – Uriagereka, J. (eds.) *Step by step. Papers in honor of Howard Lasnik*. Cambridge, MA: MIT Press, s. 319–346.

- Willim, Eva. (1999). On the syntax of the genitive in nominals: The case of Polish. In: Kenesei, I. (ed.) *Crossing boundaries: Advances in the theory of Central and Eastern European languages*. Amsterdam: John Benjamins, s. 179–210.
- Willim, Eva. (1997). On the DP-hypothesis in Polish, an articleless language. In: Stalmaszczyk, P. (ed.) *Studies in syntax*. Lublin: Foliom, s. 137–158.
- Zedková, Hermína. (1932). *Slovosled u Komenského*. Brno: Filozofická fakulta Masarykovy univerzity (rukopis diplomové práce).
- Zeman, Daniel. (2004). *Neprojektivita v Pražském závislostním korpusu (PDT)*. Dostupné z: http://ufal.mff.cuni.cz/~zeman/publikace/2004-02/techzpr_neproproj.htm.
- Zikmund, Václav. (1863). *Skladba jazyka českého*. Praha: nákladem Antonína Augusty.
- Zikánová, Šárka. (2009). *Postavení slovesného přísudku ve starší češtině (1500–1620)*. Praha: Karolinum.
- Zlatič, Larisa. (1998). Slavic Noun Phrase are NPs not DPs. In: Harves, S. – Lavine, J. (eds.) *Comparative Slavic Morphosyntax*. Bloomington: Slavica Publishers. Dostupné z: <http://www.lztranslation.com/pdf/SlavicNPsAsNPs2.23.03.pdf>.
- Zubatý, Josef. (1901). Die Wortfolge in den slavischen Sprachen von Dr. Erich Berneker. *Listy filologické*, 28, s. 129–34.
- Zwicky, Arnold. (1985). Heads. *Journal of Linguistics*, 21, s. 1–29. <https://doi.org/10.1017/S0022226700010008>
- Žaža, Stanislav. (2011). Vokativ v antických a slovanských jazycích. *Linguistica Brunensia*, 59, s. 111–119.
- Žaža, Stanislav. (2010). *Latina a řečtina ve slovní zásobě, gramatice a terminologii slovanských jazyků*. Brno: Masarykova univerzita.
- Žilka, Tibor. (1984). *Poetický slovník*. Bratislava: Tatran.

16.2.3 Internetové zdroje

DIAKORP = Diachronní složka *Českého národního korpusu*. Dostupné z: <http://ucnk.ff.cuni.cz/diakorp.php>.

DEB = *DEBDict – obecný prohlížeč slovníků*. Dostupné z: deb.fi.muni.cz/debdict/index-cs.php.

ČNK = *Český národní korpus*. Dostupné z: <http://ucnk.ff.cuni.cz/syn2005.php>.

ESSČ = *Elektronický slovník staré češtiny*. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>.

MS = *Manuscriptorium*. Dostupné z: <http://www.manuscriptorium.com/cs>.

VW = *Vokabulář webový. Webové hnízdo pramenů k poznání historické češtiny*. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>.

VWSTB = *Staročeská textová banka*. Dostupné z: <http://vokabular.ujc.cas.cz/>.

EDIČNÍ RADA MASARYKOVY UNIVERZITY

PhDr. Jan Cacek, Ph.D.

prof. Ing. Petr Dvořák, CSc. (předseda)

Mgr. Tereza Fojtová (místopředsedkyně)

Mgr. Michaela Hanousková

prof. MUDr. Lydie Izakovičová Hollá, Ph.D.

doc. RNDr. Petr Holub, Ph.D.

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

doc. PhDr. Mgr. Tomáš Janík, Ph.D.

doc. JUDr. Josef Kotásek, Ph.D.

prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.

doc. RNDr. Jaromír Leichmann, Dr.

PhDr. Alena Mizerová (tajemnice)

doc. Ing. Petr Pirožek, Ph.D.

doc. RNDr. Lubomír Popelínský, Ph.D.

Mgr. Kateřina Sedláčková, Ph.D.

doc. RNDr. Ondřej Slabý, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Trávníček, M.A.

doc. PhDr. Martin Vaculík, Ph.D.

EDIČNÍ RADA FILOZOFICKÉ FAKULTY MASARYKOVY UNIVERZITY

prof. Mgr. Lukáš Fasora, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Hanuš, Ph.D.

doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

(předsedkyně)

doc. PhDr. Jana Chamonikolasová, Ph.D.

prof. Mgr. Libor Jan, Ph.D.

prof. PhDr. Jiří Kroupa, CSc.

prof. PhDr. Petr Kyloušek, CSc.

prof. Mgr. Jiří Macháček, Ph.D.

doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

(tajemnice)

prof. PhDr. Ivo Pospíšil, DrSc.

prof. PhDr. BcA. Jiří Raclavský, Ph.D.

Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině

Olga Navrátilová

Vydala MASARYKOVA UNIVERZITA, Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno
v edici **Spisy Filozofické fakulty Masarykovy univerzity** / číslo 483

Odpovědná redaktorka / doc. Mgr. Jana Horáková, Ph.D.

Výkonná redaktorka / doc. Mgr. Katarina Petrovičová, Ph.D.

Ediční referentka / Mgr. Vendula Hromádková

Grafická koncepce edice a návrh obálky / Mgr. Pavel Křepela

Sazba / Dan Šlosar

Vydání první / 2018

Náklad / 200 výtisků

Tisk a knihařské zpracování / powerprint s.r.o., Brandejsovo nám. 1219/1,
165 00 Praha-Suchdol

ISBN 978-80-210-9073-6

ISBN 978-80-210-9074-3 (online : pdf)

ISSN 1211-3034

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9074-2018>

#483